

BCEC BIT

BCEC BIT

CBIT

8

BCEC BIT

BCEC BIT

CBIT 1973

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

1973-8

(182)

СЕРПЕНЬ

Рік видання
шістнадцятий

ВСЕСВІТ

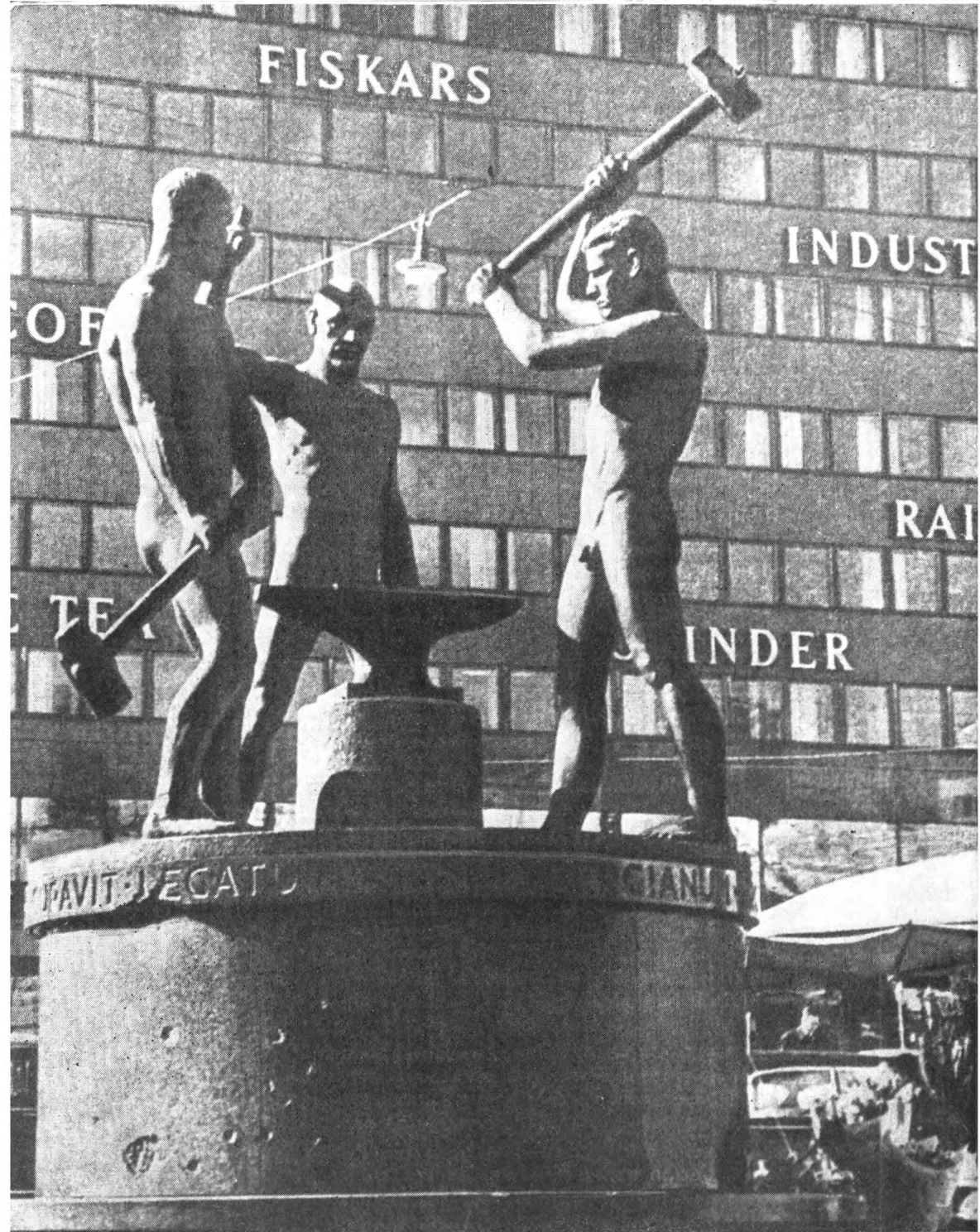
ОРГАН СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ
УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ДРУЖБИ
І КУЛЬТУРНОГО ЗВ'ЯЗКУ
З ЗАРУБІЖНИМИ
КРАЇНАМИ

Видавництво «Радянський письменник», Київ.

ЗМІСТ

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА	АРВО ТУРТІАЙНЕН. Поезії.	6
	ПААВО РІНТАЛА. Хлопці. Повість.	12
	ЛАССІ НУММІ. Поезії.	96
	ЕЛЬВІ СІНЕРВО. Троє у в'язниці. Оповідання.	100
	МАТТІ РОССІ. Островський. (Поема). Поезії.	106
	ВЕЙО МЕРІ. Візит. Оповідання.	112
	ЕВА-ЛІІСА МАННЕР. Поезії.	120
	МАРІЯ-ЛЕЕНА МІКОЛЛА. Дружина лікаря. Оповідання.	123
	ПЕНТТІ СААРІТСА. Поезії.	137
	МАТТІ ХЯЛЛІ. По Скандинавії в пошуках сорочки. Оповідання.	140
	АУЛІКІ ОКСАНЕН. Поезії.	145
	ХАНС ФОРС. Хмари з гір. Оповідання.	147
	КЛАС АНДЕРССОН. Поезії.	156
	ЛАРС ХУЛЬДЕН. Поезії.	157
	МАРТТІ ЛАРНІ. Українським друзям про Фінляндію та фіннів.	159
ЖИТТЯ І СЛОВО	КАЯ ЛАЙТІНЕН. З лісу в місто.	163
	РУДОЛЬФ СЮКІЯЙНЕН. На передовому рубежі.	167
ПУБЛІЦИСТИКА	НЕЛЯ ЯКИМЕНКО. В. І. ЛЕНІН у Фінляндії.	170
	ЮРІЙ КОСТЮЧЕНКО. Взаємна повага і довір'я.	176
	КУСТАА ВІЛКУНА. Країна лісів і озер.	182
	ЛАУРІ ПОСТІ. Освіта й наука у Фінляндії.	188
	ЄВГЕНІЯ ПЕТУХОВА. Дружба і співробітництво.	192
	ВАЛЕНТИНА МОРОЗОВА. Контакти письменників Радянського Союзу і Фінляндії.	196
	Культурні зв'язки.	198
ПАНОРАМА ФІНЛЯНДІЇ	Магічний звук кантеле.	202
	Живопис починався з «Калевали»	205
	Літературно-мистецька хроніка.	212
	Аматорський театр.	220
	Народна творчість.	222
	ЛЮДМИЛА ГРАЧОВА. Романтизм і раціоналізм фінської архітектури.	226
ВЕСЕЛІ СТОРІНКИ	ОСМО ХЕЛІН. «Життя завжди посміхається»	233
	МАРТТІ ЛАРНІ. Фестиваль у спену.	235
	Ви бачили Карі вранці?	238
	Автори цього номера.	240

*Дружбі народів
Фінляндії та Радянського Союзу
присвячується*

Три ковалі. Бронзова скульптурна група
в центрі Хельсінкі.

НА НАШУ ДУМКУ, ІСНУЮТЬ ЧИМАЛІ МОЖЛИВОСТІ ДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ І ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ НАШИМИ ДЕРЖАВАМИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ ЯК В РОЗВ'ЯЗАННІ НАЗРІЛИХ ПРОБЛЕМ НАШОГО КОНТИНЕНТУ, ТАК І В БОРОТЬБІ ЗА УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВ УСІХ НАРОДІВ НА ВІЛЬНИЙ НЕЗАЛЕЖНИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ МІЦНОГО МИРУ».

Липень 1970 р.

Березень 1964 р.

ПРОЩАННЯ З КОХАНОЮ

Загриміло. Війна.
Час збиратися в путь.
Ти мене, ти мене не забудь.

Почалося. Війна
Розпросторила крила.
Не забудь, не забудь мене, мила.

Чисті очі твої,
В тих очах — неземне.
Не забудь, моя мила, мене.

Ще поверне солдат до знайомих воріт,
Стяг життя, наче вранішню птицю,
Піднесе над могилами в юний зеніт.
Революція крилам дала його зліт.
Серце — повне коханням по вінця.

Малиново будуччини стяг виграє.
Витріть сльози, могили горбаті,
Усміхніться, руїни — майбутнє ж встає!
Найщасливіший день, як вертають солдати!

НА МОГИЛАХ

Гей ви, фальсифікатори історії!
Нелегко
Тут лежати ламачникам¹, в холод закутим.
Чорна лють їх росла під мечем ландскнехтів.
А лягли вони в землю червоним бунтом
В сорочках, зотлілих на попіл од поту:
Їхнє горе вибухло полум'ям.

¹ Ламачники — учасники антифеодальних повстань фінських селян 1596—1597 рр.

Проти щирих панків і чужинців-дворян,
Проти їхніх солдатів, закутих в залізо —
Піднялись вони грізно.

І ви ще смієте, фальсифікатори,
Вилазити на їхні могили з промовами,
Ви — почесні репрезентанти
Поборників війни —
Претесь на їхні могили з промовами,
Куплені й продані владі за гроші.
І ви ще смієте розводитись
Про громадянську честь і захист вітчизни!

Пильнуй! Невже твої пальці
Не стислись в кулак, червоний солдате?
Гарні слова, що й казати:
«Вітчизна і слава!»
Та пам'ятай, що за ними:
Кайдани й облави,
Тінь од меча над плугом,
Солдати й наруга,
Кров,
Злидні,
Смерть чорнокрила.
Невже ви за все це лягли в могили?!

О Ч І

В солдатських зіницях, здається, вже тільки покора.
Та глибше вдивись,

і побачиш крізь сльози:

Там туга синіє бездонна, як море,
За полем своїм, за дружиною в горі,
Що мовчки сидить з дитинчам на порозі.
Ім вітер вечірній голубить волосся.

В зіницях дружини ворухиться жах,
Та глибше заглянь:
Там ряхтіла надія,
Жила до останку... та тільки не далі...
За долю дітей
Вона билась, мов птах —
Уже в безнадії... та тільки не далі.

У часу в очах — тільки муки й страждання.
Та глибше в них — радість,
Турботи й кохання.
За тими очами —
Іще одні очі,

Солодкими снами
Сповіті їх ночі.
Блакитні криниці там дихають морем,
Звитяга і мудрість високої міри.
За тими очима — іще одні очі...

Р І К

Сонце,
Низка дощових днів,
Снігова хмара, що довго танула
в сірому небі,
і раптом —
Якось вранці
святешний гамір під твоїм вікном.
Невже це... рік минув?

В ЧОМУ РІЗНИЦЯ

В чім різниця між мною й тюремником як на око?
Він по той бік дверей. Я — по сей.
Два світи.
До стіни протилежної мені тільки п'ять кроків,
А йому до квартири — лише п'ять вулиць пройти.
Вранці він із ключами вертається.
Брязкає в'язка.
У віконці ґратованім,
недовірливе й хмуре,
З того боку сіріє обличчя... обличчя в'язня.

Переклав Борис ОЛІЙНИК

БЕРЕГ МОРЯ

Берег моря — світ безкрайній,
небо, простір, далечінь,
Берег моря вдень яскріє,
ввечері лягає синь;
Берег моря — від прибою
піни мрежива ясні,
Берег моря — хвилі котять,
в плині їх минають дні;
Берег моря — гнізда чайок
між каміння щовесни...
Берег моря — світ без краю,
простір неба і води.

ЖИТТЯ У ПРАЦІ ПРОВЕДИ

Народження і смерть.
Між ними все вмістилось,
Бо це — життя твоє.

А що то є — життя?
Це, власне, ти і є.

А сам ти хто?
Ти — це твоя робота.

Чим є твоя робота?
То, власне, все, що лишиш по собі.

Отож, не гаючись,
берися до роботи
І все життя своє
у праці проведи.

З фінської переклала Емма ЛИСЕЦЬКА

ЧЕРВОНА ХАТИНА НА БЕРЕЗІ СИНЬОМУ

Люблю я
Червону хатину на березі синьому,
Плакучі верби перед хатиною,
На суничній галяві дитину і жінку,
Що кличе до себе дитину,
Люблю я
Червону хатину на березі синьому.

Хто навчив мене її любити?
Люди, від голоду змарнілі,
Ще й зітлілі, старі, заяложені істини,
Ще й брехливі тижневики, їх заголовки безсилі,
Ще й розпачлива туга за вірою в справедливість і
мудрість
Туга під ліхтарями замерзлих вулиць.

Коли прийде моя старість,
І ненависть погасне в очах,
Певне, тоді я піду в червону хатину
На березі синьому,
Певне, тоді розповім вам про бунти бездомних
У великих брудних містах.
І невтомне
Відроджене полум'я раптом спалне
В очах погаслих,
Коли ви слухатимете мене.

МАТИ

Синку, від твоїх питань невинних
Я тремчу, тремчу, коли питаєш:
«Мамо, що воно таке?» і «Що це значить?»
Я боюсь за невинні твої рученята,
І, мабуть, тому слова мої нещирі.

«Мамо, що воно таке — війна?»
Я тобі відповім, але як відповісти тобі?
Вже нічого не бачу крім тебе, синку,
Бачу тільки тебе,
В сірій шинелі, в брудних чоботях,
Може, й руки в крові? Матері не помічаєш,
Дивишся вбік, у простір, очі твої порожні,
Так стоїш і бурмочеш: отак воно, мамо, є...

Питаєш: «Мамо, що таке доброта?»
Синку, що відповісти тобі?
Доброта — це коли не вбивають нікого,
Навіть не ранять нікого, синку.
Доброта — коли людина добра.
Синку,
Правдивішим буде сказати,
Що доброти нема, бо в той день,
Коли вдарить по тобі світ,
В очах твоїх прочитають: «Брехала мати,
На світі нема доброти».
Тож чого тебе вчити? І що сказати?

Може, обрати вторований шлях,
Зробити з тебе твердолобого солдата?
Виявляється, важко навчати добру —
Навіть зі страху за невинні твої рученята.
Може, добро отруйне для мого сина?
Може, іншого вчити його, запевняти:
Для убивств і крові народжений ти, для убивств,
Любові тобі не дано, не дано доброти,
Сама ненависть, сама безнадійна ненависть,
Навіть до мене, до матері, що доброти не вчила.

Синку, ти не один,
Ростуть нові покоління, нові сини,
Під бурями часу згинуть твоя і моя доброта,
Якщо сила твоя не помножиться задля майбутнього,
Задля майбутнього ти мусиш стати мечем,
Задля майбутнього вічна припала тобі боротьба,
Майбутнє ж — за добротою.

БАТЬКІВЩИНА

Може, ти — героїчна легенда,
Може, ти — пошматований, кров'ю заплямлений стяг,
Може, ти — наймит із Поррасалме з гвинтівкою,
Наймит із синім блиском у наївних очах?

Може, про тебе воно, те старе прислів'я —
«Розум сірий, та серце щире»?

Батьківщино, земле, де я зріс,
Я знайшов тебе в чахлому житті,
Знайшов тебе в мужикові, що заступ несе,
Знайшов тебе в хлібі з домішками кори,
Який випікали в голодні роки,
Коли тиццали пальцями ситі:
Дивіться, такі вже ми є!

Батьківщино, земле, де я зріс,
Зараз чути не хочу про стяги,
Зараз чути не хочу про славу колишню,
Зараз чути не хочу про щедрі часи,
Саме зараз, коли голодує народ,—
Всіх, хто згадує стяги, і славу, і щедрість колишню,
Суєсловів, попів, солдатню —
Їх ненавидить серце моє.

Я відчув тебе, земле, де зріс я.
Ти — не виткана кров'ю вояцька легенда,
Ти — убогість і хліб, хліб, якого бракує завжди,
Ти — сама боротьба, біль усіх,
Чия мова міжнародна — голод,
Ти — надія і радість усіх,
Що за правду і щастя із мороку ночі
Гвинтівки підносять.

Переклав Сергій СОКОЛОВ

ПААВО РІНТАЛА

Малюнки В. Яворського

ХЛОПЦІ

ПОВІСТЬ

ХЛІБИНИ

Німецький грузовик стояв під пекарнею.

— Не лізьте.... Кому кажу, геть... Заберіть руки, бісові діти!

— Нічого не одержите, ви ж не працювали.

Обабіч вулиці стояли двоповерхові дерев'яні будиночки, такі самі, як на інших вулицях цього кварталу. Пекарня була тут єдиним обштукатуреним будинком. З липня в ній виключно для німців випікали довгасті, коричневі, ніздрюваті хлібини з товстою шкуринкою.

Грузовик — «мерседес-бенц» з грубим темно-синім брезентовим верхом — був уже вщерть навантажений хлібом. Водій сидів у кабіні. Біля грузовика юрмилися діти з цілого кварталу. Галасуючи й штовхаючи одне одного, вони хотіли пропхатися ближче до кабіни. Четверо хлопців від десяти до дванадцяти років стояли на приступках машини й, тримаючись за дверці, відштовхували зайд. Начальник машини, інтендант, сидів ще в пекарні. Діти чекали, коли він, нарешті, вийде звідти, бо знали, що начальник машини іноді роздає шоколад і цигарки. Четверо щасливців, яких німці вибрали з-поміж них вантажити хліб, почувалися господарями становища й галасували найдужче.

Німці охоче користувалися допомогою дітей, коли приїздили по хліб, і найчастіше велика й ще тепла хлібина була винагородою для неповнолітнього помічника. Іноді хлопці за свою роботу не одержували нічого, якщо не рахувати кількох приятних слів та попліскування по плечу, але таке траплялося рідко. Як правило, приїздили машини, начальники яких обдаровували помічників солодощами, цигарками, старими, але ще добрими консервами, часом навіть грішми. До таких машин завжди кидалося найбільше охочих, уся молодь з поблизького кварталу. В суперництві перемагали спершу ті, хто прибігав першим, коли під пекарнею зупинялася машина. Відтоді, як поширилася чутка, що інтенданти роздають шоколад, біля пекарні з ранку до вечора ти-

нялася молодь, табуни хлопців і дівчат, які ще не підлягали законові про обов'язкову працю або ті, які випадково були в той час дома. Конкуренція посилювалася. І тепер хліб вантажили на машину тільки ті, кому пощастило привернути до себе увагу офіцера, належно всміхнутися йому, коли він з-поміж великої юрби вибирав обличчя, які йому сподобалися. Отож кожен намагався завзято орудувати ліктями, будь-що проштовхатися наперед, у перші ряди, куди безперешкодно сягав офіцерів погляд. Запекла боротьба тривала й після того, як хліб було вже навантажено: будь-що треба було утриматися на здобутій позиції, щоб офіцер пригадав собі, хто справді працював, і щоб помилково не роздав шоколад та цигарки тим, які сьогодні дармували.

Коли інтендант нарешті вийшов з пекарні, юрбою прокотився крик:

— Йде, хлопці! Йде!

Офіцер підійшов до машини й почав розстібати коричневий портфель. Юрба з галасом оточила його. Офіцер глянув на дітей і приязно всміхнувся.

— So, so... langsam, langsam...¹ — посварився він пальцем, весь час усміхаючись.

Це був повний, круглощокий чоловік. У суперництві, яке розігрувалося довкола нього в галасливій юрбі дітлахів, він убачав невинну забаву, не знаючи, що насправді це запекла боротьба за хліб, шоколад, цигарки, таке ж саме суперництво, як і те, що розгорнулося нині в світі в таких величезних масштабах. У маленькому світі інтенданта ця справа давно вже була вирішена й сама собою зрозуміла, через те, властиво, він і опинився нині тут, у цьому північному похмурому місці: Deutschland, Deutschland über alles...²

— І мені, і мені...

Малі долоні тяглися до інтенданта з усіх боків.

— Ви не працювали... Ну, заберіть лапи... Чорт!..

Здавалося, що й тут успіх залежить від боротьби, в бійку втручалися навіть дівчатка. Тим часом жоден із тих, хто брав участь у бійці, не одержав хлібини. Німецьким інтендантам не подобалася війна.

— Мені! Мені! Егей!

Кільканадцять розкритих хлопчачих долонь атакували портфель інтенданта. Офіцер, видно, добре запам'ятав тих, кого годину тому вибрав з великої юрби, бо роздавав спритно шоколад, тикаючи його в належні руки.

— Шоколаду, шоколаду, ще шоколаду!

Офіцер пішов до заднього борту грузовика й кивнув вантажникам, щоб ішли за ним. Кожен із тих, хто працював, одержав хлібину й низько кланявся офіцерові.

— Дякую.

— Danke schön³, шенкую, — мавпував офіцер, веселячи хлопців і задоволено дивлячись на тих, кому щойно роздав хліб.

— Gut, gut, sehr gut⁴.

Це було нове покоління, яке з допомогою німців мало вирости в жителів вільної й щасливої Європи, в той час як більшовики і євреї навіки щезнуть з лиця землі. І в цьому нема нічого осудливого.

¹ Так, так... помалу, помалу (нім.).

² Німеччина, Німеччина понад усе (рядок з нацистського гімну).

³ Від danke schön — красно дякую (нім.).

⁴ Добре, добре. дуже добре (нім.).

— Фінляндія, Фінляндія, gut, gut, хе-хе-хе... — сміявся офіцер.

Час було вже розходитись, але хлопці все ще стояли, щільним колом оточивши офіцера, й захоплено дивилися на нього. Офіцер теж не рушав з місця. «Схожі на інтелігентних дітей — майбутнє Європи, вільної й щасливої Європи».

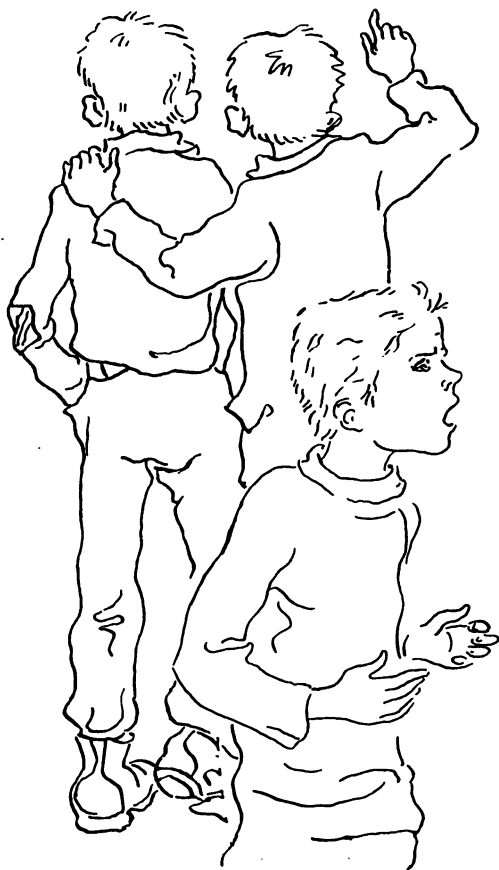
— Фінські хлопці, sehr gut, — сказав він.

Хлопці сміялися й захоплено дивилися на офіцера. Навіть ті, кому цього разу не пощастило вантажити хліб. Зелений мундир означав для них щось найбільше й наймогутніше з-поміж усього, що вони могли собі уявити, надто якщо його прикрашали офіцерські відзнаки. Завойовник світу, навіть чоботи ковані. І машини, багато машин, самі «опелі», а не якесь там дрантя.

Офіцер зиркнув на тих, у кого не було під пахвою хлібин. Чому він не взяв більше дітей вантажити хліб? Хліба й шоколаду вистачило б для всіх. «Німці прийшли сюди не як завойовники, а як союзники й повинні відповідно ставитись до тутешнього населення». Офіцер зрозумів, що вчинив нерозважно, вибравши лише кілька дітей, тих, які сподобалися йому з першого погляду. Бо хіба решта не являла собою досить виразно расового типу нової Європи, яку будувала непереможна німецька армія разом зі своїми союзниками? Офіцер узяв з машини буханець хліба.

— Kom, kom hier, kom, kom ¹... — і тицьнув хлібину найближчому хлопцеві.

¹ Ходи, ходи сюди. ходи, ходи (нім.).

Хлопці підходили не поспішаючи. Імму Каарела, якому офіцер протяг хлібину, хвильку повагався, але потім відмовився, всміхнувся й похитав головою. Офіцер глянув на хлопця й не зміг стримати посмішки. «Знають собі ціну, чортенята, не беруть, бо не працювали. Ну, ну! Виходить, я зачепив їх за живе». Офіцер уже хотів покласти хлібину на місце, коли раптом один із хлопців протиснувся уперед, схопив хлібину, чомно вклонився й гайнув через вулицю, щезнувши в першому ж дворі.

— Чортів вилупок! Як він міг таке зробити!

Юрбою прокотився гомін невдоволення. Офіцер зрозумів, що хлопців це розізлило. Хлібину взяв Пена Лааксо, хлопці знали, що він узяв її з голоду; для тих, у кого дома хліба тоді ще не бракувало, це був обурливий вчинок, але якщо взяв один, то хай беруть й інші. Офіцер роздав хлібини між рештою, відтак сів у кабінку й помахав дітям через скло. Машина поїхала, і невдовзі юрба, що роїлася біля пекарні, розсіялася. Кожен поніс додому гостинця. На вулиці під ліхтарем лишилися з хлібинами під пахвою тільки п'ятеро хлопців з сусідніх будинків. Це була одна компанія, але цього разу один із них — русявий хлопець з великими блакитними очима — почував себе чужим серед товаришів і хотів теж піти додому.

— Шоколад, погляньте, хлопці, шоколад, іґа-га-ха-ха,— дзвінко засміявся він.

Товариші навіть не глянули на нього: Яке Хойкка потрапив у число вантажників й одержав від офіцера шоколад.

— Чого ви такі насурмлені? Я в тому не винен, що вас не взяли вантажити хліб, іґа-га-ха-ха...

— А хіба тобі хто щось каже?.. Марш додому й радій, що тобі пощастило,— озвався Пате, але хлопець з шоколадом не вгавав:

— Вам завидки, так?.. Послухайте, хлопці, в мене є ідея: давайте випорожнимо вночі всю пекарню, заліземо крізь віконце в підвал і вительбушимо весь будинок, іґа-га-ха-ха,

матимете хліба, скільки схочете... Що, злякалися? Ладен записягтися, що ви боїтесь. Ну, то бувайте. Я побіг додому їсти шоколад... Свисніть увечері під вікном — підемо підглядати за дівками й фрицами. Бувайте!

Хлопець рушив додому.

— Бувай, бувай, байстрюче,— буркнув йому вслід Урккі.

Хлопець раптом обернувся, очі його люто спалахнули.

— Повтори ще раз, що ти сказав. Знай, що я зовсім не байстрюк. Ти що, забув? Я Роммель... затам собі це, якщо не хочеш, щоб я тобі роз'юшив пику. Привіт!

Урккі приготувався до бійки, але Яке повернувся й пішов. Решта хлопців повсідалися під ліхтарним стовпом. Їх дратувало те, що тільки один із них потрапив у вантажники. Чому тільки Яке Хойкку німці щоразу вибирають

вантажити хліб? Чому йому завжди в усьому щастить? Може, він найхоробріший? Де там. А може, найбільший забіяка? Теж ні. Яке був навіть трохи боягуз. Але йому чомусь завжди щастило більше, ніж іншим.

— Нам знов не повезло, хай йому чорт! — вилаявся найстарший із хлопців, Імму Каарела.

— А все через тих спритників із центру. Пов'язали краватки, от офіцер їх і вибрав. Вся справа в елегантному вигляді, — пояснив Матті.

— Треба було заїхати кожного по морді й до бісової матері прогнати з-під пекарні всіх цих зайд, — заявив Пате.

— А Яке? Яке теж одержав шоколад. На його місці я поділився б з усією компанією, — сказав Урккі, але у відповідь почув зневажливе:

— Та невже?

— Слово честі.

— Пхе!

— Навіть якби це був найкращий у світі шоколад, — провадив далі Урккі.

— Що?.. Який там найкращий, це звичайнісінький фрицівський шоколад... Погляньте лиш на ці хлібини, погляньте, які вони сьогодні пригорілі... Я б не взяв, хлопці, цього паршивого свинства, хоч він простяг мені першому, але коли цей Пена Лааксо підбіг і схопив, я мусив... Фриц міг подумати, ніби ми такі гордії, що нам не лізе в горло швабський хліб, — провадив Імму. Він був верховодою в компанії, і не лише тому, що був найстарший.

Усі однотайно і з запалом почали ганити німецький хліб тільки через те, що дістали його задарма. Мовляв, хліб пригорілий, у нього тверда шкуринка, він зовсім не ситний.

— Мій буханець, мабуть, пригорів найдужче. Погляньте, хлопці, на цю чорну шкуринку... — озвався раптом наймолодший з них.

— Вони палять хліб!

— Іга-га-ха-ха!

Хлопці схопилися на рівні ноги. Яке стояв у них за плечима й сміявся.

— Іга-га-ха-ха... Цю шкуринку не їдять... адже у ній є тирса, так само як у ваших головах, але до хліба додають тирсу для того, щоб він не черствів... його везуть звідси на фронт, невже ви й досі цього не второпали?

Хлопці спідлоба дивилися на Яке.

— Вже зжер свій шоколад? — буркнув Урккі.

Яке вдав, що не почув цього, й сміявся далі. Його мати працювала в одному із шкільних будинків, зайнятих німцями, отож Яке вважав, що краще за інших розуміється на всіх справах армії великої Німеччини.

— Навряд чи варто везти звідси хліб аж на фронт, — висловив сумнів Матті, син залізничника Корпі, хоч, щиро кажучи, зовсім не був цього певен.

— Але це правда, хліб везуть звідси аж на фронт, — заявив Яке. — Мені казали знайомі офіцери, — додав він з гордістю.

— Ти знайомий з офіцерами... а сьогодні навіть пальцем не поворухнув, щоб і нас узяти вантажити хліб.

— Годі, хлопці, не сперечайтесь вже, — втрутився Імму, — завтра зберемося тут із самого ранку і, як тільки з'являться ці зайди, роз'юшимо їм пики й раз назавжди відіб'ємо охоту... Ходімо додому, а завтра знов спробуємо щастя. Ну, бувайте. Увечері свиснете під моїм вік-

ном. Або ні, краще під вікном у Пате, всією ватагою підемо підглядати за фрицами й дівками.

— Гаразд.

Хлопці неохоче підвелися, й кожен з хлібиною під пахвою пішов у свій бік. Свідомість того, що сьогодні вони не досягли мети, дратувала їх ще якийсь час. Та незабаром вони вже забули про свою невдачу, бо це були розумні хлопці — Імму, Урккі, Яке, Матті й Пате — нове покоління, чие дозрівання припало на сорокові роки.

ПІДГЛЯДАННЯ

1

— Пате, Пате!

Пате трохи не впав, коли увечері хлопці засвистіли у нього під вікном.

— Пате вечеряє, він зараз не вийде, заждіть трохи! — гукнула хлопцям пані Харю, визирнувши з вікна.

— Зараз іду, — вистромив Пате голову з-за материних плечей.

— Їж спокійно, хлопці зачекають. Куди це ви так пізно йдете, хлопці?

Хлопці не відповіли, вони мовчки стояли під стіною й зиркали один на одного.

— Нікуди, будемо тут, у дворі, — відповів нарешті Імму.

— Дякую, мамо, я вже повечеряв.

Мати глянула на майже непочату вечерю перед сином, який був такий худенький.

— Їж спокійно, куди ти так поспішаєш, хлопці зачекають.

— Так, хлопці то зачекають, але ми йдемо підглядати за фрицами і... і...

— І за ким? За ким підглядати? — допитувалася мати.

— Це в нас така гра...

— Куди ви йдете?

— Ну... на подвір'я Тойкки; там бувають німці, отож ми йдемо трохи за ними пошпигувати, позаглядати у вікна, що вони там роблять.

Пате здавалося, що він спритно викрутився перед матір'ю.

— Але Тойцці навряд чи сподобається, що ви безнастанно швендєте в його дворі. — Мати хвилину помовчала. — Щоправда, він, мабуть, зовсім не в захопленні від того, що його дочка тягається з німцями. Тойкка, напевне, скажиться, коли про все довідається, збожеволіє, відчувши це на власній шкурі. Бо хоч він і кричить, що Німеччина з Фінляндією ідуть разом уперед, проте зовсім не має бажання віддавати їм свою дочку.

Пате був приголомшений — він не знав, що дочка Тойкки теж бігає за німцями.

— Дякую, мамо, все було дуже смачно, а зараз я побіг, бо хлопці підуть без мене.

— Іди, іди, але щоб вчасно вернувся додому. Хоч зараз і літо, але о десятій маєш мені бути вже в ліжку.

Хлопець побіг. Мати подивилася йому вслід.

Земля ще стугоніла кілька секунд, коли п'ятеро хлопців гайнули на заднє подвір'я, потім зарипіла огорожа, через яку вони перелазили. Мати Пааво Харю підійшла до вікна й довго дивилася в тому напрямку, де щойно щезли хлопці. Зітхнула.

2

Гирло річки Оулу широке — вона трьома рукавами впадає в Ботнічну затоку. Поміж них розсипалися острови, вкриті густими заростями низьких і високих вільх. Хлопці мали надію ще сьогодні ввечері опинитися на цих островах. Підглядання за легковажними дочками міста Оулу й німецькими солдатами було цього літа чи не найбільш хвилюючим заняттям міських підлітків. Найвідважніші підглядачі, хлопці з кварталу Туйра, які з хвастощами вміли розповідати фантастичні історії про німецьких солдатів і жінок, були справжніми героями в очах хлопчаків усього міста. Ці розповіді хвилювали уяву. Кожен з підлітків мріяв стати героєм у хлоп'ячому світі, очевидцем подібної події. Хлопцям з кварталу Раксіла у цьому плані ще ні разу не пощастило.

— Нікого не видно, хлопці, — сказав Урккі.

— Нам сьогодні не пощастить, якщо фрицам не дали на вечір звільнення.

Хлопці з Раксіли — Урккі, Імму, Яке, Матті й Пате — походжали по мостах і чекали. Вечір був тихий, перехожих мало, а німецьких солдатів з жінками не видно зовсім, хіба кілька поодиноких фриців поспішало в напрямі Туйри.

— Хлопці, їм таки не дали звільнення на сьогоднішній вечір! — сказав Урккі.

Йому було всього десять років, але він теж уже брав участь у подібних розвагах.

— Може, вони щось накоїли, і командир через те не пустив їх до міста, та ще й до того посадив усіх у тюрму, — провадив він далі.

— Таке скажеш, усіх... їх там тисячі, цих бовдурів, у тюрмі не вистачить стільки камер, — заперечив Імму.

Хлопці були на Замковому острові, коли нарешті на мосту, що вів через протоку Поккінен, з боку міста з'явився зелений німецький мундир.

— Хлопці, там іде фриц, бачите? Він із дівчиною.

— Атож, це офіцер!

— Не мели дурниць, як не розумієшся на чинах. Мені й здалеку видно, що це капрал.

— Щонайменше обер-лейтенант.

Парочка тим часом поминула широкий міст і почала підійматися до кав'ярні на Замковому острові. Десятеро очей пильно стежило, як вона підіймалася по стрімких дерев'яних сходах. Німецький солдат і дівчина з Оулу йшли випити освіжного напою в романтичній кав'ярні на острові. На думку хлопців, усе починалося якнайкраще.

— Ходімо й ми туди, замовимо собі лимонад, приглянемося зблизька.

— Вперед!.. У кого є гроші? Бо в мене нема...

— У мене теж нема.

— Ані в мене.

— Чорт...

— Тоді зачекаймо спокійно тут, вони там довго не затримаються. Старий шкарбун, певне, поспішає, — тихо хихикнув Матті.

Парочка сіла на терасі, ото ж хлопці могли стежити за нею звіддалік. Та, на жаль, вони були не єдині, хто цього вечора вирішив порозважатися в такий спосіб.

— Погляньте! — Урккі занепокоєно показав у бік Туйри.

Звідти наближалася інша ватага хлопців.

— Їх п'ятеро, як і нас!

Хлопці з Туйри дійшли до кав'ярні; помітивши на терасі парочку, вони зупинилися й почали крутитися неподалік.

— Я ж казав! Чорт, вони про щось змовляються!

Хлопці з Раксіли перелякалися.

— А що, як вони теж вирішили підглядати? — пошепки озвався Імму. — Як би їх нам звідси викурити? Нас тут трохи забагато. Якщо й вони підуть назирці, фриц злякається, і з нашого підглядання нічого не вийде... Хлопці, їх треба виключити з гри. Ходіть за мною.

Імму грізно наблизився до хлопців з Туйри.

— Гей, бовдури, що ви тут робите? — крикнув він агресивно, виходячи наперед.

Хлопці з Туйри зберігали спокій.

— Забирайтесь відсіль! Це наш район! Чого стовбичите тут?

Хлопці з Туйри вдавали, що це їх зовсім не стосується.

— Чого розмекалися, телята? — озвався нарешті найвищий з них і скривився. Глянувши на Імму, він зрозумів, що той од нього молодший. Не боявся. Та Імму теж не боявся.

— Я сказав, щоб ви звідси забиралися. — Імму стис кулаки, втягнув голову в плечі.

Найвищий з супротивників випростався, випнув груди, й Імму здався тепер проти нього зовсім маленьким. Він говорив спроквола, зневажливо, глузливо зиркаючи на Імму й усвідомлюючи свою перевагу:

— Що? Ця парочка — ваша власність?.. Може, у вас на неї право першості?.. Покажи документ, якщо маєш... Ха-ха-ха!.. Ну що, маєш?

Хлопець з Туйри зареготав Імму просто в вічі. Товариші його засміялися й собі. Відтак здоровань, мабуть, ватажок компанії, зневажливо сказав:

— Щезни з моїх очей, хаме! А може, ти думаєш, що я буду тут з тобою вести переговори, га? Мій терпець теж може урватися, сказав комар слонові, ха-ха-ха!

Хлопці з Туйри зареготали, а хлопці з Раксіли стояли збентежені. Імму вдавав, що цей недоречний сміх його зовсім не дратує, й стояв, міцно закусивши губи. Нарешті він з гідністю озвався до здорованя:

— Я вже сказав, щоб ви забиралися звідси геть. Це наш район. Ми перші відкрили його. Всі разом підглядати ми не можемо. Нас тут забагато, і з цього нічого не вийде.

Хлопець із Туйри голосно реготав, і далі тішачись своєю перевагою.

— Звісно, що не всі. Підглядати підемо ми, ясно? А ви зостанетесь на міліні... А може, ти захотів по зубах, га? Мене це вже починає дратувати. Хочеш по пиці? Якщо ні, то забирай своїх шмаркачів і чеши звідси!

— Навіть не подумаю! Звідси заберетеся ви, а не ми, — блідніючи, сказав Імму.

Здоровань знову випнув широкі груди:

— Якщо ти такий хоробрий, дурню... Ну, бий, інакше вдарю я.

Імму вдарив — сильно, точно в підборіддя, міцно впершись ногами в землю. Здоровань похитнувся й мало не впав. В очах йому на мить потьмарилося, та, глянувши на худого хлопця, меншого від себе на цілу голову, розізвався й кинувся на Імму. Його крик був сигналом для хлопців з Туйри. Вони ту ж мить накинулися на супротивників з Раксіли, щоб помститися за свого ватажка. Зчинилася бійка. Здоровань замірився луснути Імму та раптом відчув новий сильний удар у підборіддя, відтак у ямку, і йому перехопило дух. Глянув на свого супротивника. Блідий худорлявий хлопець люто закусив губи й знову наближався до нього, ладен на все. Здоровань спробував піднести обидві руки, щоб затулити обличчя, але не встиг. Йому знову потьмарилося в очах...

Коли хлопці з Раксіли, які билися зі своїми супротивниками, побачили, що Імму легко дає собі раду з найсильнішим, вони підбадьорилися й дружно замолотили кулаками, хоч були вже близькі до поразки. З носа Урккі юшила кров, він мало не плакав, але раптом, на превеликий подив хлопців з Туйри, розпалився й люто кинувся у бійку. Хлопці з Туйри теж запекло билися.

Нарешті капрал і дівчина вийшли з кав'ярні. Обіймаючи дівчину за стан, німець зупинився на сходах і, розвеселений, показав на шибеників, які лупцювали один одного під кав'ярнею:

— Цирк, га? — сказав він і всміхнувся.

Дівчина теж усміхнулася.

Вони зійшли наниз і попрямували вглиб острова, продираючись крізь зарості вільшини.

— Хе-хе-хе.

— Ги-ги-ги... облиш.... ну, ну... nein, nein, — сказала дівчина й кокетливо посварилася пальцем.

— Хе-хе-хе...

— Ти чув... не можна... забери руки... Hände weg, Мориц...

А хлопці тим часом частували один одного стусанами, не бачачи, що парочка зникає їм з очей. Яке був найслабшим бійцем у ватазі з Раксіли. Його супротивник теж, здавалося, не був природжений боксер. Коли той націлився ногою йому в живіт, Яке раптом крикнув:

— Не бий! Поглянь, вони пішли в кущі!

Хлопець одразу ж забув про бійку.

— Мерщій за ними. Нікому нічого не кажімо. Гайда вдвох!

Ніхто навіть не помітив, що вони зникли. І тільки коли обидві сторони відчували втому й словами продовжували боротьбу за те, за що кулаки вже не мали сили битися, тільки тоді Імму запитав хлопців:

— А де ж Яке?

— Хлопці, а де Топі? — запитав своїх здоровань із Туйри.

— Яке!.. Топі!.. Гей, Яке... Ге-ей!

— Це зрада, хлопці!

— Мерщій за ними!

Та вони так і не знайшли ні парочки, ні обох підглядачів. Ватажок із Туйри витер рукавом закривавленого носа й звернувся до Імму так, наче вони були давніми друзями:

— Послухай, вони пошили нас у дурні. Чи не виключити їх нам за це зі своїх ватаг, як ти гадаєш?

— Не варт. Ми самі винні. Затіяли бійку й через те випустили здобич з рук.

Зміна становища в один мент зробила ворогів друзями. Незабаром вони вже разом кидали в ціль фінку й навіть не помітили, коли повернулися Яке і Топі.

— Ой, хлопці, якби ви тільки бачили... — сміявся Яке.

Яке й Топі вдавали з себе героїв, та їх товариші не звертали на них ніякісенької уваги.

— Послухайте, Яке знає ту дівку. Це молода дівчина. Щойно склала іспит на атестат зрілості.

— Що? Ти її знаєш? Хто це? Хто? Кажи, до дідька!

— Вона з-за нашого двору, з сусіднього будинку, дочка залізничника... Але вони нас не бачили, — сказав Яке і, глянувши на годинник на костьольній вежі, смикнув Імму за рукав:

— Гайда, бо запізнимося до поїзда.

Імму стрепенувся:

— Чорт, а й справді... мерщій, хлопці, щезаємо!

Коли хлопці добігли до південного тунелю, що вів попід залізничними коліями, Імму й Пате побігли до Раксілі, а решта подерлася по насипу до сортувальної гірки. Напередодні Імму й Пате залишили свої пляшки з фруктову водою в Раксілі, а решта сховали їх на гірці, щоб мати напихваті до нічних поїздів.

3

Дівчина не завважила, що за ними скрадаються двоє підглядачів. Капрал помітив їх, але що йому було до цих шмаркачів? Нехай дивляться...

Парочка рушила в бік міста. Дівчина раділа, що нарешті й вона має постійного коханця. Вона працювала в конторі, і її подружки голосно засуджували тих дівчат, які водилися з німцями. Але в душі вони заздрили цим товаришкам по службі й захоплювалися ними — адже в них завжди були гроші, німецькі цигарки, шоколад і кава. Тепер і вона потрапила в коло вибраних і теж гідна їхніх заздрощів. Їй не доведеться натякати про цей вечір. У малому містечку новини поширюються блискавкою. Та, незважаючи на це, дівчина почувалася пригніченою — її кавалер не був ні молодий, ні пристойний, ні навіть офіцер. Це був огрядний капрал. Та, з другого боку, це мало й свої вигоди, і дівчина це добре розуміла. Її коханець був інтендант, і вона знала, що відтепер діставатиме всі дорогі продовольчі товари, яких навіть найпристойніший унтер-офіцер чи офіцер не міг забезпечити для своєї приятельки.

Капрал помітив пригніченість своєї коханки й почав шепотіти їй на вухо пестливі слова. Він розповів, що дома працював директором великого підприємства. Що має власний «мерседес-бенц», власну віллу з садом на березі озера й багато-багато хрещеників.

— Die Patenkinder? — здивувалася дівчина.

Капрал пояснив, що своїх дітей він не має, що він парубок і тому в нього так багато хрещеників. Мовляв, він охоче був би одружився, але ніяк не міг знайти собі підходящої пари. Йому через це дуже прикро, бо він завжди любив дітей і прагнув їх мати. Капрал знав уже з

власного досвіду, що цей метод поведінки з молодими жінками, яких він обирав собі для розваги, давав найкращий ефект.

Вони дійшли до воріт будинку, в якому мешкала дівчина. Вона буде неофіційною дружиною цього опасистого капрала. Ця думка викликала в дівчини захоплення. Як це чудово і як романтично! Багато елегантних дам Оулу перебували в такому становищі, ними захоплювалися, їм заздрили. Щоправда, Моріцові було далеко до фронтового героя, але, попри все, він належав до тієї самої непереможної армії, яка мала розбити Росію. Як це чудово! Цікаво, чи Моріц і справді візьме її коли-небудь з собою у відпустку до Німеччини, як щойно обіцяв? А якщо в нього є дружина? Нехай собі буде. Адже це так романтично. Вона може мешкати в готелі. Це буде така чудова пригода! Вона побачить крадькома дружину й дітей Моріца. А що, коли він освідчиться їй? Мабуть, таки освідчиться, принаймні для порядку. «Він повинен це зробити після цього всього, після сьогоднішнього вечора, адже я порядна дівчина. Цікаво, як це воно освідчуються? І що я повинна йому відповісти? Ах, ах, як усе це чудово!»

Та тільки через три роки ця дівчина змогла довідатись, як насправді виглядає це «чудово», бо в Німеччині на Моріца, чоловіка й батька, чекала виснажена працею дружина, проста жінка, й купа нужденних дітей.

Вони попрощалися під ворітьми, потиснувши одне одному руку. Для дівчини це була перша нічна пригода на острові Плаата.

ПРОДАВЦІ ФРУКТОВОЇ ВОДИ

1

Вечоріло в Оулу тепер пізно, на сортувальній гірці довгою низкою стояли брудно-коричневі товарняки — військові трофеї. Вони возили на фронт німецьке військо, з фронту — у відпустку й до шпиталю. Коли ешелони з німецьким військом вперше з'явилися на горизонті сортувальної гірки Оулу, їх зустрічали піснями й квітами. Тепер, коли німецький транспорт в'їжджав на станцію, його зустрічали тільки німецький жандарм, фінський поліцей служби охорони громадського порядку, а також спекулянти фруктовою водою з передмість, підлітки й старі. Спекулянти спритно збігали з насипу, коли око поліцей не могло охопити довгу низку вагонів, виймали з-за пазухи пляшки з фруктовою водою й починали продавати їх спраглим солдатам за надто високу ціну. Невже справді минуло так мало часу відтоді, як тут піснями й квітами зустрічали перші німецькі військові ешелони? Захоплення тривало недовго.

Тепер з-за насипу й будки стрільника пригинцем висуваються діди й підлітки, біжать уздовж ешелону, подають у вагони пляшки з фруктовою водою, а відтак пхають у кишені грубі пачки банкнотів по двадцять марок. Німцям заборонено виходити на зупинках з вагонів, а літо тепле, в горлі пересихає. Пляшка фруктової води коштує в молочній чотири марки, солдати ж платять за неї двадцять-двадцять п'ять. Якщо німецький жандарм помітить біля вагона спекулянта, він кидається за ним, лається, погрожує кулаком. Але йому ніколи не вдається схопити торговця, широко кажучи, він надто й не старається це зробити.

— Scheussliche Finnen ... Sakramento...¹ — бурмоче він, і в уяві йому постає рідний край. Він кляне свою долю, яка запроторила його сюди, до чорта в зуби. На цій клятій рівнині, порослій жалюгідною, іржавою травою, — колись тут було морське дно, — постійно дме з півночі, погода — гірше й не придумаєш: весь час низький тиск, і як тільки він хоч трохи падає, одразу відчуваєш, як давить у горлі. І люди тут паршиві, якісь кислі фізіономії, вдають, наче вони з кращої глини чи що. Нема ні пива, ні сосисок, ні Альп, а все одно гнуть кирпу, дивляться спідлоба, джергочуть якоюсь бісовою мовою. Ох, Donnerwetter!² Повії теж не витримують ніякої критики, зовсім некваліфіковані. «Чому я не попав у Париж?.. І ще ця служба... Sakramento... Ці шмаркачі безперервно швендяють по станції... не шанують навіть жандарма... в будь-якій іншій країні мій вигляд викликав би до себе повагу, а ці хами не розуміють... навіть шльондри глузують з мене, коли я на варті... і цей череватий лягавий, чортів вилупок, теж нітрохи не шанує мене... Чому я не потрапив до Парижа або до якоїсь іншої країни... до Парижа або до Норвегії... до Бельгії або до Польщі, до Кракова... ох, ці польки... Знов якийсь спекулянт підкрадається, щоб продати цю свою бурду...»

— Donnerwetter... Weg, weg... niks gut, alles weg...³

Жандарм помічає спекулянта фруктовою водою й біжить кілька кроків у його напрямку, репетуючи на все горло. Але йому не хочеться бігти надто далеко, заважає кругле черево. Зрештою, його чинові й не пасує бігати по станції за цими шмаркачами. «Годилося б змінити всю систему охорони. Мені потрібні помічники. Треба подати свою пропозицію начальникові відділення».

Жандарм повертається, на грудях його помпезно виблискує велика бляха з орлом. Жандарм випростується, ще дужче випинає своє товсте черево.

Представник офіційної Фінляндії, поліцей служби охорони громадського порядку, теж пробує зловити спекулянтів, але мляво, ще млявіше, ніж німецький жандарм. Він розуміє, що весь цей шалений вир подій, священна війна обернулися за нецілих півтора місяця в головах його співвітчизників у жадобу наживи. Він сам тутешній і добре розуміє цю переміну. В практиці приміського життя такої трансформації знає будь-яка благородна й велика ідея, навіть ідея священної війни й братерства зброї між співвітчизниками і завойовниками світу. Він також знає, що влітку прибуток на кожній пляшці фруктової води дорівнює мінімум двадцять марок. Хто спритніший, той продає по п'ятдесят пляшок за вечір, і це теж ще не рекорд. Пляшки з фруктовою водою розходяться протягом багатьох місяців, щоразу, коли в німецького солдата пересихає горлянка, отже, майже цілий рік.

Хлопці з Раксіли торгували фруктовою водою заради гострих відчуттів і жадови пригод. За півтора місяця це стало справжньою модою, масовим рухом у всій околиці. У Раксілі навіть устиг організуватися справжній цех торговців фруктовою водою, молоді й літніх людей, які безтурботно розтринькували легко здобуті гроші і вдавали з себе героїв у своєму кварталі, надто підлітки від чотирнадцяти до сімнадцяти років, які хотіли саянути перед товаришами й про яких почала ширитися слава бізнесменів. Вони були героями в очах молодших від себе хлоп-

¹ Клятї фінни... Чорт... (нім.)

² Прокляття! (нім.)

³ Прокляття... Геть, геть... погано, все викинути (нім.).

ців, не кажучи вже про те, що самі давно вважали себе справді великими, гідними наслідування.

2

Коли Яке, Урккі й Матті добігли до сортувальної гірки, поїзд уже прийшов, і торгівля фруктову водою йшла повним ходом.

— Хлопці, ми запізнилися, хай йому чорт, мерщій хапайте пляшки — і гайда!

Німецький ешелон півгодини тому зупинився на піщаній сортувальній станції й незабаром мав відійти на схід. Фруктову воду солдати ще купували. З-за насипу та з будки стрілочника вибігали старі й молоді, простягали пляшки у двері довгої низки вагонів, хапали гроші й хутко зезали.

— Урккі, бери передні вагони... штук шість од паровоза, я спробую посередині...

— А я побіжу в хвіст, — сказав Матті.

Посередині торгувати було найважче — поліцей і жандарм тут особливо уважно пильнували. Яке чекав, коли Матті й Урккі займуть вигідні позиції, — він не хотів ані на секунду починати раніше. Якщо всі почнуть одночасно, поліцей не знатиме, за ким гнатися в першу чергу. А коли він нарешті за кимось побіжить, іншим пощастить напевне. Яке не боявся поліцей. Але все-таки неспокійно озирнувся довкола, перш ніж підхопитися з місця й помчати в бік найближчого вагона. Бачив, що Урккі й Матті теж підхопилися й біжать, кожен на свій пункт продажу.

— Bier... свансік Mark, gutes Bier... gut унт kalt, sehr kalt Bier... свансік Mark...¹

— Хе-хе-хе...

Солдати сміялися, весело гомоніли, але не поспішали купувати воду. Не хапали навперебій, як завше, пляшки з рук Яке.

— Ком, ком гіа... ком, ком.

Яке глянув на горішню полицю — голос долинав звідти. Солдат кивав хлопцеві. Яке вийняв з-за пазухи пляшку, але не подав її одразу солдатіві.

— Свансік марк.

— Wieviel?²

— Свансік, свансік.

— Ком, ком гіа...

Яке підійшов до самих дверей вагона й простяг руку по гроші, широко розтуливши долоню. Німець нишпорив у кишені. Яке зіп'явся навшпиньки. І раптом солдат плюнув йому в жменю.

— Хе... хе... хе-хе... муу... муу... ги-ги-ги... Ein armer Teufel... ги-ги-ги... satanisches Hündchen³, ги-ги-ги.

Весь вагон реготав з Яке. Хлопець раптом почув за плечима швидкі кроки й обернувся. Опасистий жандарм біг до нього, витягнувши вперед руки. Яке гулькнув під вагон й, опинившись по той бік ешелону, протяжно свиснув. Урккі й Матті підбігли до нього.

— Ну, як успіхи?

¹ Пиво... двадцять марок, добре пиво... добре й холодне. дуже холодне пиво... двадцять марок (каліч. нім.).

² Скільки? (Нім.)

³ Чортеня... кляте щеня (нім.).

— Наплювали в жменю, — засміявся Яке.
— Мені пощастило продати всього одну пляшку, — сказав Матті.
— А з мене справжній комерсант — я продав аж три, — похвалився Урккі.

— Ще б пак, у шмаркачів завше охоче купують, — буркнув Матті.
— Ну, ну, Матті, ти даремно сердишся.
— І все ж таки треба щось придумати.
— Зачекаймо, поки прийдуть Імму й Пате.
— Ну, ні! Поки ми чекатимемо, поїзд може відійти.
— Цей німецький жандарм увесь час репетує й гасає за нами. Через нього зовсім не можна спокійно торгувати.

— Ми повинні його якимось здихатися, хлопці... Давайте зробимо так: один із нас піде його дражнити, а коли черевань кинеться здоганяти, побіжить у другий кінець ешелону... А тим часом двоє інших продаватимуть воду в цьому кінці, — запропонував Яке.

— Добре, але хто піде його дражнити? У всякому разі не я, — сказав Урккі.

— Ані я. Піде Яке. Це його ідея.
— Іди ти, Урккі. Адже ти продав уже три пляшки, а я ще жодної.
— Гаразд, я піду, але запам'ятайте — будемо дражнити його по черзі... Як продасте п'ять пляшок, свиснете. Тоді ваша черга дражнити жандарма, щоб і я зміг заробити яку сотню.
— Домовились.

3

Урккі йшов просто на жандарма й зупинився метрів за п'ять від нього.

Жандарм глянув на хлопця, переступив з ноги на ногу. «Що це за пташка? У всякому разі, не спекулянт, якщо наважився підійти так близько».

— Гм... гм... гм, — гмукнув німець і знову глянув на хлопця. Той стояв на тому самому місці й уперто дивився на нього. Жандарм пройшов кілька кроків, зупинився.

«Чого цей шмаркач так витріщив на мене свої баньки?.. Може, прогнати його? Вигляд у нього цілком пристойний. Добре одягнений, зовсім як у нас, у Великому німецькому рейху. Хвала богові, що тут не видно обірванців. Фінляндія — передова держава. Це тобі не Норвегія і не Данія. Держава братерства по зброї... Ні! Хлопець придивляється до моєї бляхи й у захваті від неї, це без сумніву... У такі літа імпонують герої... В нього милий вигляд цілком інтелігентної дитини. Ну, треба трохи прогулятися, бо вже геть затерпли ноги».

Набундючений жандарм крокував по колу круг Урккі. Урккі ні на мить не спускав з нього очей, а коли вже не міг повертати шиї, то повертався за ним на п'ятах.

Нараз жандарм помітив у протилежному кінці ешелону Матті й Яке, а також інших торговців фруктовою водою. Він уже зробив кілька кроків у їх напрямку й розтулив рота, щоб кричати, як раптом побачив, що хлопець у нього перед носом вихопив з-за пазухи пляшку води й почав нею вимахувати.

— Bier, Bier! — вигукнув Урккі. — Нікс гельд, нікс, нікс! — І, щоб підтвердити свої добрі наміри, підбіг до найближчого вагона й кинув

пляшку в відчинені двері. Солдати схопили її на льоту. Урккі знов підбіг до жандарма й став на попередньому місці. Жандарм теж зупинився й усміхнувся Урккі.

— Gut, gut, sehr gut.

Проте занепокоєно глянув у другий кінець ешелону. Там крутилися підозріливі типи. «Напевне, спекулянти. Нема іншого виходу, доведеться їх прогнати».

— Achtung, Achtung... Sakramento... нікс gut... alles weg!..¹

Буум!.. Буум!..

Німець почув, як у його каску двічі вдарився якийсь предмет, аж луна пішла. «Herr mein Gott², сподіваюсь, це не куля бандита... бо звідки б тут узялися наймані вбивці?.. Фінляндія — союзник Великого рейху... До того ж, тут цілий ешелон солдатів, мені не загрожує ніяка небезпека... Але чому ці солдати так регочуть?..»

Жандарм попрямував до найближчого вагона.

— Що це було? — крикнув він солдатові, який стояв у відчинених дверях. — Я жду!

У відповідь пролунав вибух реготу.

— Я вимагаю відповіді! Ешелон доти не рушить, поки не з'ясується, хто це кинув.

— Ги-ги-ги... ха-ха-ха...

Буум!.. Буум!..

— Ха-ха-ха... ха-ха-ха...

— Sakramento...

Жандарм озирнувся. Урккі саме замахнувся, щоб кинути втретє.

— Ага, це ти, дияволе... Я шкуру спущу з тебе!

Урккі кинув, не прицілюючись, і камінь цього разу влучив не в каску, а в бляху на грудях жандарма; бляха не видала такого гарного звуку, як каска. Та Урккі не мав часу дослухатися й шмигнув під найближчий вагон. Він був певен, що солдати за ним не побіжать.

Люто заревівши, жандарм кинувся за ним у погоню, ще трохи й був би схопив Урккі за ноги, але вдарився головою об передню платформу і каска сповзла йому на очі. Урккі тим часом пробіг уздовж кількох вагонів, зупинився й чекав. Коли з-під вагона показалися жандармові плечі, він зареготав. Це ще дужче розсердило німця. Він виліз з-під вагона й з палицею в руках кинувся до хлопця.

Урккі спокійно чекав. Коли його й німця розділяло якихсь десять метрів, він спритно шаснув під вагон, не звертаючи більше уваги на регіт солдатів, і помчав у другий кінець ешелону, на безпечну відстань від жандарма, до товаришів і стрілочника Кайнуу, бо знав, що там йому вже ніщо не загрожує. Пробігши метрів тридцять, він почув позаду гучний вибух сміху. Озирнувся. Жандарм навкарачки виповз з-під вагона й обтрушував мундир та витирав носовиком на грудях бляху.

Кайнуу й хлопці сиділи в будці.

— Ти молодець, Урккі. Ми могли спокійно торгувати, і хоч справа йшла туго, вдалося продати шість пляшок.

— Тепер ваша черга дражнити жандарма, щоб і я зміг щось продати.

— Не поспішай... Тепер не так легко буде його дражнити... Ми дамо тобі твою частку, поділимо гроші на три рівні частини.

¹ Увага, увага... Чорт... це недобре... геть усе!.. (Нім.)

² Господи мій боже (нім.).

— Ні, я теж хочу продати свої пляшки. Тепер ваша черга дражнити жандарма.

Урккі доти не відчепився, поки Матті й Яке не пішли. Вони пройшли всього двадцять метрів із ста, що відділяли їх від жандарма, коли той завважив їх, заревів, як звір, і кинувся до них. Хлопці злякано втекли.

Стрілочник Кайнуу уважно вислухав їхню розповідь.

— Ти це непогано придумав, Урккі, але треба визнати, що трохи переборщив.

— Щоо?

— Так. От-от має прибути новий ешелон. Якщо жандарм не зміниться, ми не продамо жодної пляшки. Ви так розлютили цього тюхтія, що він тепер і на секунду не дасть нам спуску... Знаєте...

Та в цю хвилину задзвонив телефон, і хлопці почули, що начальник станції повідомляє про відхід цього ешелону й прибуття наступного.

Ешелон зупинився на станції, але тільки на хвилину. Солдати не виявили особливого бажання до фруктової води. Навіть стрілочникові не вдалося продати багато пляшок, а Матті і Яке не продали жодної. Урккі продав дві. Ешелон рушив. Починало сутеніти.

Імму й Пате видерлися на насип, тягнучи за собою ящики з фруктовою водою.

4

— Як успіхи, хлопці?

— Погано, у всякому разі в нас.

Хлопці сиділи в будці стрілочника біля сортувальної гірки й дивилися, як він задоволено розгладжує банкноти по двадцять марок, свій сьогоднішній заробіток. Це був король продавців фруктової води, спекулянт спекулянтів, справжній герой кварталу для хлопців, справжня людина діла. Він продавав мінімум два ящики води на день.

— Ну так,— мовив Яке,— чого ми тут сидимо? Всі поїзди вже пройшли.

Стрілочник нікому не заздрив, він сам був об'єктом заздрощів. А втім, хлопці з Раксіли були тепер його компаньйонами. Протягом дня вони цілими ящиками купували в молочній фруктову воду й надвечір привозили її до будки стрілочника. Крім того, вони продавали його пляшки й за кожну продану пляшку одержували невеликі комісійні. Їм також дозволялося вільно заходити до будки, де можна було навіть покурити, якщо хто мав таке бажання. Але найвищою нагородою для них було право вважати своїм приятелем цього найбільшого в околиці торговця фруктовою водою. Це було для них неабиякою честю.

Хлопці вже хотіли йти додому, заходила ніч, і їх змагав сон.

— Бувай, Кайнуу, завтра ми знов привеземо ящики з молочної...

— Послухайте, хлопці, не розходьтесь поки... Я хочу вам щось запропонувати.

— Що саме?

— Сідайте й спокійно ждіть, ми маємо ще один шанс.

— Що? Який ще там шанс?

— Поїзд, хлопці... сьогодні ввечері прийде ще один поїзд... і тоді тут не буде інших продавців, тільки ми... Можливо, що в цьому поїзді не буде й покупців...— Останнє слово стрілочник вимовив з притиском, але заінтриговані хлопці цього не помітили.

— Поїзд? Це здорово, чорти його батькові! Коли? Скажи, коли...

— Наскільки мені відомо, додатковий поїзд прибуде ще сьогодні ввечері... Трапляється, що в ньому бувають охочі до фруктової води.

Стрілочник знав, що це за нічний поїзд, але не хотів даремно лякати хлопців. Втім, це була правда, що в такому поїзді часто понад половину вагонів займали відпусники.

— Цей поїзд іде з фронту, хлопці,— коротко сказав він.

— Та невже? Тоді в ньому обов'язково будуть солдати, і їм з біса схочеться пити!

— Мгм, можуть бути,— сказав стрілочник, але жоден з хлопців не звернув навіть уваги на інтонацію його слів.

Вони раділи, що сьогодні прибуде додатковий поїзд, про який інші торговці нічого не знали.

— Коли він має приїхати? — запитав Матті.

— Як звичайно, пізно ввечері,— відповів Кайнуу.— Сидіть і чекайте.

І хлопці сиділи й чекали. Темрява густішала, серпневий вечір переходив у холодну ніч. Хлопців змагав сон. В будці, яскраво освітленій карбідкою, виснув тютюновий дим, і хлопцям, які боролися зі сном і втомою, в цю вечірню годину вона здавалася нереальним світом, наче ті видива, що виникають на межі сну і яви. Додатковий поїзд, до того ж уночі, здавався їм поїздом-примарою. Хвилювання хлопців зросло ще дужче, коли задзеленчав телефон.

— Іде? Вже йде?..

Стрілочник повісив трубку.

— Коли, коли він прибуде?

— Прибути він прибуде, але... гм...— Стрілочник був явно збентежений.— Ви вже, мабуть, хочете спати, хлопці...

— І не подумаємо! Скажи, коли прибуде поїзд?

— Ну що ж, спробуйте щастя, якщо палаєте таким бажанням. Може, в ньому будуть вагони з відпусниками...

За хвилину телефон задзвонив знову.

— Що тобі сказали?

— Сказали, що цей поїзд... що цей поїзд із тру... гм, додатковий поїзд зупиниться в тому кінці, біля північного тунелю.

— О, це дуже добре! А де саме?

— Який ти, Урккі, доскіпливий. Ясно, що біля кладовища, адже іншого кінця біля північного тунелю немає, — спокійно пояснив Імму.

— Так, там... Щойно він проїхав станцію в Кемпеле й буде тут за чверть години.

— Тоді рушаймо. Пляшки за пазуху і гайда!

— Послухайте, хлопці...— несміло почав стрілочник.

— Ну що ще? Кажі.— Хлопці швидко ховали пляшки з фруктовою водою за пазуху, і їм не було коли слухати Кайнуу.

— Та так, нічого особливого... мгм, я тільки хотів сказати, щоб ви принесли пляшки назад, якщо... якщо їх не вдасться продати... щоб ви не залишили воду там...

— Ми не залишимо жодної пляшки, ми неодмінно продамо все, що в нас буде,— запевняли його хлопці.— Це здорово, цілий поїзд... і жодного іншого продавця, крім нас. Нарешті нам усміхнулося щастя, хлопці!

Вони вийшли. Надворі була вже ніч. Далеке чахкотіння поїзда, справжнє, а може, й уявне, погнало їх уперед. Додатковий поїзд! Вони

пробігли повз станцію, над північним тунелем, потім зупинилися й стали чекати на насипу біля цвинтаря.

Поїзд наближався. Щоправда, він був ще далеко, але серця в хлопців гучно калатали, а нашорошеним вухам здавалося, що вони вжечують голоси солдатів.

— Агов, хлопці!

— Що тобі?

— Ви чуєте? Бо я вже чую.

— Авжеж, чуємо.

— Мабуть, це дуже довгий поїзд.

— Чому, крім нас, більш нікого нема на всій станції?

— Звідки б тут хто мав узятися? Радій, що нам пощастило, це ж така удача — крім нас, ані душі!

— Я чую гуркіт, хлопці.

— І я теж. Цілком виразно. Вже минає станцію.

— О, гальмує... Лягаймо, хлопці!

Хлопці лягли на насип, щільно притиснувшись один до одного, й шепотіли:

— Аби тільки було багато вагонів, а в кожному вагоні багато солдатів, які хочуть пити...

— Тоді б у нас пішло діло.

— Кайнуу, здається, казав, що там можуть бути легко поранені.

— А таких мучить пекельна спрага.

— Хлопці, погляньте! Ви бачите?

— Ну й довжелезний!

— Всі двері позамикані...

— І ніде ані промінчика світла.

— Ти що, здурів? Забув про маскування?

— Може, вони сплять? Але я їх розбуджу, тільки-но поїзд стане. Я продам сьогодні дуже багато пляшок, — захоплено провадив Урккі.

Голова поїзда зупинилася неподалік від хлопців. У темряві вони не побачили ялинок, які стирчали на останніх вагонах. Темрява була вже така густа, яка тільки може бути у війну в Оулу похмурої ночі наприкінці серпня.

— Не чути ані звуку... І штори на вікнах спущено, — здивувався Матті.

— Уперед, хай буде, що буде. — Урккі рвучко випростався, але йому в ту ж мить схопив його за ноги, притис до землі й просичав:

— Гляньте, йде загін... солдатів... фриців.

Очі хлопців розгледіли в темряві загін німецьких солдатів, який промарширував уздовж низки вагонів. Після короткої команди солдати в цілковитій мовчанці почали відчиняти у вагонах двері.

— Хлопці, тут щось не теє...

— А то чому?

— Біжімо питаємо в стрілочника.

— Ще чого! Біжіть, як хочете... а я продаватиму фрицам воду. Упевненість Урккі розвіяла сумнів решти.

— Це можуть бути всього-на-всього жандарми... Може, вони просто перевіряють документи, — сказав Урккі.

— Цілий загін жандармів перевіряє документи? А які саме? — за-сумнівався Матті, але темний вечір, додатковий поїзд, чекання, втома

й сонливість — усе це здавалося настільки реальними подіями, що рішучість решти нітрохи не похитнулася.

— Може, там уже сплять... напевне сплять... не чути ні звуку, хіба сичить паровоз.

— О, тепер чути... там таки є люди, чуєте, хлопці?

Хлопці й справді почули біля вагонів голоси. Але вони навіть не подумали, що це розмовляли молоді солдати загону, які голосною й удавано веселою розмовою намагалися показати один перед одним, що в їхній роботі нема нічого особливого й що їм анітрохи не страшно.

— То що, хлопці, почнемо?

Близькість людей, їхні голоси прогнали страх, який притискав хлопців до насипу. Всі, крім Яке, рвучко підхопилися й помчали до поїзда. Кожен вибрав собі окремий вагон. Те, що сталося потім, тривало всього кілька секунд.

Яке припали вагони зразу ж біля паровоза. Коли хлопці кинулися вперед, він і собі хотів бігти разом з ними, але на мить забарився. Хлопці миттю щезли в темряві, хвилину ще було чути тупіт їхніх ніг, але потім і він ущух. Після цього Яке вже не мав відваги встати й самому бігти до вагонів. Він лежав і наслухав, чув калатання власного серця й сичання паровоза. Йому почало шуміти в вухах. Це траплялося з ним завжди, коли він залишався на самоті й напружував слух.

— Ой!

Почувши цей скрик, Яке підхопився, перескочив через насип і хотів бігти вздовж цвинтарного муру до Залізничної вулиці, а звідти до Раксіли. Цвинтарний мур був уже перед самим його носом, але він раптом повернувся на насип і низько припав до землі, так низько, як лише міг. Йому важко було дихати, щось стискало горло. Потім він почув тупіт ніг і сів.

Першим на насип повернувся Імму. Вже за кілька метрів від вагона він раптом зрозумів, кому хоче продавати воду.

— Поїзд трупів... леле... хлоп...ці...

— Таак...— ледве переводячи дух, проказав Яке.

Потім прибіг Пате. Це він скрикнув хвилину тому. Незабаром з'явився й Матті.

— Хлопці, та це ж поїзд із трупами, ми повинні були докумекати це зі слів Кайнуу. Всі вже вернулися? Біжімо додому... Взагалі нічого страшного, тільки сморід — мене від нього аж замлоїло,— спокійно сказав Матті...— Всі вже зібралися? Де Урккі?

— Урккі немає... Ти не бачив, Яке? Ти прибіг сюди перший, раніше за мене.

— Ні... ні... Я... не... ба... чив, — важко дихаючи, відповів Яке.

5

Коли Урккі підхопився з насипу й швидко побіг у другий кінець поїзда, він ні разу не озирнувся — хотілося першим добігти до вагонів. У голові йому пульсувала лише одна думка: вони продаватимуть фруктову воду біля поїзда-привида з відпускниками, і поблизу не буде жодного справжнього конкурента.

Ані секунди не вагаючись, він підбіг до обраного вагона, простяг у темну пашу дверей пляшку й твердим голосом почав:

— Піір, піір... свансік марка... свансік марка, свансік, купуйте, купуйте... добра вода... кут піір... свансік марка...

У відповідь ні звуку. Вихваляючи напій, Урккі не почув скрику Патті ані тупоту ніг товаришів. Довколишня тиша почала виповнювати хлопця жахом, голос його утратив свою твердість. Але він і далі з запалом вихваляв:

— Піір, піір, піір, зер кут... сван...сік...

Йому здалося, наче він чує якийсь запах. «Що це може бути?.. Я ще ніколи не чув такого дивного запаху».

Урккі притис до грудей пляшку, яку щойно простягав у двері, не наче хотів її захистити, на мить завагався й навіть хотів уже вертатися. Але цю пригоду він переживав з куди більшим запалом, ніж його товариші, й, хоч був уже стомлений, страх, що супроводжував цю пригоду, наказував йому пережити її до кінця. Думав, що решта хлопців уже біля вагонів і жваво торгують водою, отож треба прогнати від себе будь-який страх. Йому завжди найдужче щастило з усіх хлопців. Вони казали, ніби німці купують у нього воду тільки з жалості, бо він ще зовсім дитвак. «Ну ні! Я до дідь...»

Не роздумуючи більше, він хоробро виліз на поміст товарного вагона, простяг пляшку з водою до горішніх нарів і голосно проказав:

— Піір... піір... свансік марок...

І тільки тоді все зрозумів й застиг, мов укопаний, не в силі видобути з себе й звуку. Пляшка випала йому з рук на долішні нари, але він не почув удару об дошку. Хотів закричати, однак страх виявився сильнішим. Перш ніж очі встигли звикнути до темряви, він усе зрозумів. До нього повернулася сила, і він голосно закричав. Забувши про пляшку, Урккі вистрибнув з вагона й, смертельно переляканий, помчав до насипу. Решта хлопців була вже там.

— Хлопці, там...

— Тікаймо! — тремтячим голосом сказав Імму.

Хлопці кинулися навтікача й зупинилися, захекані, аж біля будки стрілочника, за південним тунелем.

— Послухай, Кайнуу, в цьому поїзді повно трупів...

— Так, це були трупи. На дверях вагонів стирчали ялинки, але тільки на останніх, через те ми зразу й не здогадалися,— з запалом провадили хлопці. Вони думали, що Кайнуу не вірить їм: здавалося, він слухає не уважно, і їхня розповідь його зовсім не дивує.

Проте спокійна відповідь Кайнуу відразу ж охолодила їхній запал:

— Ну звичайно! Ялинки вони чіпляють тільки на останніх вагонах, щоб люди не здогадалися, скільки звідти везуть убитих... Я зразу здогадався, що цей поїзд із трупами, бо він мав зупинитися біля цвинтаря... Та інколи увечері їдуть і живі... Тому й сказав вам, щоб ви принесли пляшки назад, якщо ніхто не купуватиме... Ну, кладіть пляшки в ящики... Добре, що не покидали їх там... ще пригодяться... для живих... хе-хе-хе.— Стрілочник добродушно засміявся: — Згодом, хлопці, ви зрозумієте, що трупам продавати воду не варто, бо вони її не купують, ні... хе-хе... Я трохи здогадувався, що цей поїзд везе вбитих... Добре, що не пропали пляшки...

— ...Не прагне більше... слави... а лиш почути... над своєю могилою...

Жалібно загравав оркестр. Гримнув рушничний залп. Вантаж додаткового поїзда, біля якого хлопці хотіли продавати фруктову воду, вже було знято з вагонів, і солдати лежали тепер у білих домовинах на дні ям, рівною низкою викопаних на кладовищі Оулу. Пастор Піса випростався й зійшов на горбик землі. Блискучими очима хвилину дивився на присутніх, а тоді почав чітким, трохи писклявим голосом:

— Ви полягли за нашу свободу...

Пате Харю стояв поруч матері й бабусі над однією з могил і дивився вниз. Він ніяк не міг повірити, що в цій домовині лежить Калле Юнтунен. «Може, саме йому я простягав учора пляшку з водою»,— думав він, утупивши очі в домовину на дні ями. Недавно минув усього рік, як абітурієнта Калле Юнтунена забрали на фронт. Він жив недалеко від них. Кілька місяців тому він приїздив у відпустку. Розказував, що незабаром демобілізується й піде вчитися. Приходив до Пате й розпитував про Ліісу Тойкку. Що сталося, що вона йому не пише? Хай Пате постежить за нею, чи не завелися в неї інші, просив написати йому про це, навіть дав свою адресу. Пате пообіцяв усе зробити, як той просив.

Пате дивився на труну, а в вухах йому ще й досі дзвенів голос Калле. «Як це могло статися? Я не встиг навіть виконати прохання Калле й написати йому, хоч і мав його адресу. Тепер ця адреса мені вже ні до чого. А це ж була єдина адреса на фронт, адреса справжнього солдата, який незабаром мав стати офіцером, великим паном...»

Пастор нагорнув уже на кінчик лопати землі, але все ще не міг зважитись кинути її в яму.

— Дорогі браття,— мовив він тремтячим голосом,— господь уже прийняв цих героїв у своє царство небесне. Кажу вам від імені Ісуса Христа, що пролита кров і рани цих молодих людей перемінилися для нас у кров і рани Ісуса. Господь не може дозволити, щоб велика держава чинила насильство над малою. Він б'ється на боці малих і слабих, за них і поруч них. Те, що слабе й убоге, господь обрав для того, щоб знищити сильне... Цих юнаків сам господь вибрав для того, щоб знищити насильство на нашому світі, в наш час. Не плачте, дорогі браття, вам випала велика честь бути кривними цих захисників. Через них дух божий торкається вас у ці дні всією своєю могуттю, бо сам господь вибрав цих юнаків, щоб вони пролили свою кров за нашу справу, за справу господа нашого всевишнього, щоб віддали своє життя... в ім'я Ісуса Христа, амінь, амінь. У цю хвилину відчиняються ворота раю, і їхні душі вступають у ясноту... Не оплакуйте їх, дорогі браття... амінь... амінь... З праху ти повстав і в прах обернешся, поки господь наш, Ісус Христос, не розбудить тебе в день страшного суду.

Грудка землі скотилася з лопати пастора й ударилася об віко труни Калле Юнтунена. Труна глухо задудніла, неначе вона була порожня, і в Пате раптом промайнула думка, що пастор, мабуть, має рацію й що Калле Юнтунен уже давно вилетів з труни, з-під їхніх ніг, у небесну ясноту.

Яму почали засипати.

«І все ж таки треба, мабуть, вірити, що Калле там»,— подумав хлопець.

Знову загравав військовий оркестр, ударили барабани й підвели риску під життям абітурієнта Калле Юнтунена, який так і не встиг стати зрілим громадянином Фінляндії.

Учасники жалобної церемонії почали розходитися. Решту вантажу додаткового поїзда — німців — поховано ще того самого недільного вечора неподалік від могил героїчних фіннів. На честь німецьких трупів теж грав оркестр, гримів рушничний залп, і на могилах вирости білі хрести, на яких через кілька днів можна було прочитати: «Fritz, Karl, Heinz-Otto, Heinrich, geboren 1920, 1921, 1920, 1920».

СЛІДАМИ ГЕРОІВ

1

— Ну, так хто був наймолодшим героєм визвольної війни¹, хлопці? Пастор Піса побачив, як кілька дітей піднесли руки й енергійно замахали ними.

— Ілмарі Каарела, розкажи ти нам про наймолодшого героя визвольної війни,— сказав пастор.

Імму жваво підвівся й почав розповідати про юнака Онні Кокко з Лімінки. Тієї осені він пішов до середньої школи, до першого класу ліцею. Тієї ж самої осені його брата лікку забрали з сьомого класу до армії. Пастор Піса вів у молодших класах уроки релігії. Імму розповідав те, що пам'ятав про Онні Кокко: це був зовсім юний хлопець, коли вибухнула війна 1918 року; він добровольцем пішов на фронт і був зв'язковим у командира одного підрозділу. Коли білі пішли в наступ, рвучись на південь, хлопця було смертельно поранено, і він помер, як герой.

— Більше про нього, пане пастор, я нічого не знаю,— сказав Імму й сів.

Щиро кажучи, він знав про Кокко більше; дома в них колись багато говорилося про цю війну зовсім інакше: «Кляті катюги брали на фронт таких шмаркачів — адже це були ще шмаркачі». Дід і дядьки Імму билися під час визвольної війни в лавах переможених, і кров двох дядьків Імму щедро полила скуту весняним морозом фінську землю, як і кров багатьох дядьків інших хлопців. Про це нічого не знав пастор Піса.

— Скільки було років цьому героєві, ніхто не пам'ятає? — запитав він.

Не піднеслася жодна рука, ніхто з хлопців не мав бажання крутити мозком такої ранньої пори й пригадувати для пастора вік молодого героя.

— Йому було чотирнадцять,— змушений був підказати пастор,— він був не набагато старший від вас. Подумайте тільки: не набагато старший від вас хлопець, а загинув, як герой, за віру своїх батьків, за ту саму справу, яка додала сили Давидові, про якого ми будемо говорити на нашому уроці. Він теж був тоді ще пастушком, зовсім юним, таким, яким ми могли б уявити собі Онні Кокко, якби він пас корів на рівнинних луках Лімінки... Подумайте тільки, хлопці.

Імму думав. Життя Онні Кокко здавалося йому великим і благородним.

¹ Так офіційна пропаганда називала придушення робітничої революції в травні 1918 року в Південній Фінляндії фінською буржуазією при допомозі німецьких військ під командуванням генерала фон дер Гольца.

— Ну, а тепер звернімося до новітніх героїв... Кого з них ви могли б, хлопці, назвати? Кожен з вас без сумніву знає якогось новітнього героя.

Ніхто не підніс руку. На обличчях у хлопців, здавалося, відбилася збентеженість.

— Ну, пригадайте! Кожен з вас напевне знає якогось героя з наших останніх воєн, з зимової війни або з цієї, що триває зараз,— підказував пастор.

Хлопці не змогли назвати нікого з новітніх героїв, бо вони здавалися їм надто близькими й хлоп'яча уява не в силі була домалювати над їхніми головами невиразний ореол. Звісно, хлопці чули й бачили, як із фронту привозили трупи солдатів і як їх ховали на кладовищі в тому місці, де ховали героїв. Але уявити собі їх справжніми героями не могли. Справжній герой у розумінні хлопців — це було щось зовсім інше.

— Ну, думайте, хлопці, думайте. Невже ніхто з вас не може пригадати якогось героя? — допитувався пастор.

Нарешті один із хлопців несміло підніс руку.

— Будь ласка, Яакко.

— У всякому разі таким героєм є Маннергейм, — сказав Яакко й сів. З виразу пасторового обличчя можна було зрозуміти, що цей герой його зовсім не задовольняв. Пастор хотів триматися біблійського ґрунту й для уроку про Давида шукав прикладу серед молоді.

— Так, Маннергейм, звичайно, — сказав він. — Але інші... ану скажи ти! Ти це знаєш напевне, скажи.

— Я чув, як розповідали про есесівський полк і про Лагуса: ці хлопці кладуть на ходу всіх, хто стає їм на дорозі, й ніщо не може їх зупинити.

— Гм, гм, сідай і ти теж, — сказав пастор. — Послухайте, хлопці, я розповім вам про одного з колишніх учнів нашої школи. На мармуровій дошці в актовому залі вибито його ім'я.

І пастор почав розповідати про юнака, який минулої весни на відмінно склав іспити на атестат зрілості й поїхав до Німеччини в школу льотчиків. А недавно, в серпні минулого року, його привезли додому, в заможну родину на півночі Пох'янмаа, привезли його прах у маленькій урні. Літак його підбили в повітряному бою, але перед цим юнак устиг ще збити багато ворожих машин. Літак упав на землю, вибухнув і згорів, і від нього лишилася тільки купка попелу в тому місці, де він, падаючи, вибив невелику яму. Урна з прахом цього героя стоїть нині в домі його батьків на почесному місці.

— Ця урна — справжня святиня, хлопці. У ній зберігається прах цього героїчного юнака. Попіл, більш нічого. Ну, що ви на те скажете, хлопці? Хіба це не справжній герой? Нині ми не можемо похвалитися більшим героїзмом, ніж той, символом якого є такі урни з попелом, що стоять на почесному місці у багатьох наших сільських домах, — патетично закінчив пастор.

Якусь хвилину в класі панувала тиша. Нарешті піднеслася вгору одна рука.

— Пане пастор! Пане пастор!

— Ну, Ілмарі, що ти хочеш нам сказати?

— Я тільки хотів би довідатись, пане пастор, чи цей літак розлетівся на друзки, коли впав додолу, тобто чи він згорів на попіл?

— Ну звичайно, це ж був винищувач, — відповів пастор.

— Тоді мене цікавить, як удалося відокремити цей чистий попіл від сміття з машини, щоб покласти його в урну. Невже до цього попелу не домішалося й трохи сміття з літака?

— Сідай, Ілмарі Каарела. І тобі не сором?

Це запитання глибоко вразило пастора, він витлумачив його як явне глузування.

— Хлопці, поясніть Каарелі, як це можливо, що в урні залишився тільки чистий попіл героя. Хто знає?

Один із учнів одразу ж підніс руку.

— Ну, скажи, Пентті.

— Я гадаю, що попіл цього героя могли відділити від сміття з допомогою хоча б спеціального хімічного фільтру.

Пастор цим поясненням був задоволений.

— Чув, Ілмарі Каарела? Ну, тепер ти вже розумієш?..

З цієї хвилини уява Імму гарячково працювала, він хотів придумати якийсь подвиг. «Я мушу показати їм усім і пасторові, насамперед пасторові, мушу придумати щось таке... таке, що зробило б нас героями... Ага! Придумав! З цього треба й починати... Що робили б ці герої нині, якби вони жили в Раксілі й ходили до школи, як оце ми?..»

2

Коли Імму ввечері вийшов до хлопців, у нього вже був готовий план.

— Послухайте, хлопці, в мене є одна дуже гарна ідея!

— Що, кудись ідемо?

— Ні, будемо з вами грати в героїв.

— Що?

— Пхе!.. Грайся зі своєю мамою, у всякому разі я не маю бажання корчити з себе дурня.

— Я також.

— Не поспішайте, я вам зараз усе поясню... Ми організуємо свою ватагу, яка допомагатиме людям і боротиметься за справедливість у нас в Оулу.

— О, це інша річ! Тоді ми згодні! — Хлопцям ідея сподобалася.

— Але як практично ми зможемо допомагати й боротися тут за справедливість? — запитав Матті.

— От у цьому й полягає вся трудність.

— Послухайте, хлопці, я придумав! — вигукнув Урккі, але товариші зневажливо глянули на нього:

— Помовч краще, Урккі, щоб не пошитися в дурні.

— Дайте сказати, в мене справді є геніальна ідея. Що, коли нам надіти маски й грабувати в тунелі жінок?

— Грабувати? Ти, бува, не збожеволів? Який же це героїзм? — обурився Пате. — Я теж чув, що темної ночі різні бандити нападають на жінок і відбирають у них сумки...

Докінчити свою думку він не встиг, бо всі хлопці майже одночасно скрикнули: вони раптом зрозуміли, в чому має полягати їхня гра в героїв.

— Значить, хлопці, справа така, — почав викладати свій план Імму. — Ми підемо в тунель і, коли через нього переходитиме яка жінка, спитаємо, чи можна супроводити її, щоб на неї не напали бандити...

Урккі не погоджувався — напади здавалися йому куди цікавішими, крім того, в нього були й інші аргументи:

— Ні, хлопці, я на таку гру в героїв не згоден. Який це, в біса, героїчний подвиг — охороняти в тунелі баб та ще й таскати їхні бебехи? Ви що, зовсім подуріли?

Тоді Імму запропонував просити в молодих жіночок поцілунок як плату за опіку й героїчний подвиг. На це пристав навіть Урккі, бо, на його думку, це бодай якоюсь мірою відповідало стилеві героїв кінофільмів.

Хлопці роздобули шарфики на маски й побігли до тунелю.

— Мерщій, поки ще не зовсім стемніло... ви залишитесь тут, Яке і Матті, а ми з Пате й Урккі підемо в протилежний кінець. Ви будете супроводжувати через тунель тих жінок, які йтимуть з цього боку, а ми — з того,— виклав свій план Імму.

Хлопці розділилися й почали чекати. Такої пізньої години мало хто з жителів Оулу наважувався заходити в темний тунель. Нарешті після довгого очікування хлопці побачили, що з боку міста наближається стара жінка. Довгий тунель вів попід залізницею і був єдиним переходом, яким жителі міста могли дістатися до Раксілі; один кінець тунелю було перебудовано, і під час повітряної тривоги він правив за сховище. Прихилившись до стіни сховища, хлопці дивилися на бабусю, яка неквапливо тупала з боку міста.

— Ну то що, хлопці? Почнемо? — Імму глянув на товаришів.

— Ні, цю старушенцію супроводжувати ми не будемо, на неї й так ніхто не захоче нападати.

— Це ясно й так! Хто ж тут може на неї напасти, коли в тунелі нема жодної живої душі? Я це гарантую, бо ми щойно пройшли весь тунель,— засміявся Пате.

Імму ледве стримав свій гнів.

Бабуся несла важкий клунок. Вона глянула на хлопців, але нічого не сказала. Гідність героїв не дозволила їм кинутись на допомогу цій старій жінці з хворими ногами. Коли вона поминула їх, Імму вніс до плану поправку:

— Одному треба стати посередині тунелю, тоді в цьому буде якийсь сенс. Іди ти, Пате. Ми тобі свиснемо, коли на вході з'явиться якась гарна жіночка. А коли ми з нею дійдемо до найтемнішого кутка тунелю, ти заревеш, як справжній бандит. Тоді вона подумає, що там і справді хтось є.

Пате пішов. Імму й Урккі сперлися на стіну тунелю.

— Урккі, йде якась дівчина.

— Це дочка Мьяття,— прошепотів Урккі.

Імму теж знав її. Це була передостання дочка Мьяття, дівчина років двадцяти. Наймолодша була ще зовсім дитина. Дві старші гуляли з німцями. Найстарша буцімто вийшла заміж за німецького капітана, у всякому разі, ходила зараз вагітна. На думку хлопців, це була найелегантніша дама в Раксілі; щоправда, вона з'являлася тут дуже рідко, бо мешкала з капітаном у центрі міста, а коли й з'являлася, то на авто і з великим хутряним палантином на плечах. Здавалося, вона розучилася вже й говорити як слід по-фінськи.

Про дівчину, яка наближалася тунелем, хлопці не знали нічого особливого.

— Добрий вечір,— привітався до неї Імму.

— Добрий вечір.

— Ви дозволите нам провести вас через тунель? Тут так темно і... Дівчина всміхнулася.

— Ну звичайно, будь ласка. Вам, певне, лачно?

— Нам ні, але ми думали, що, може, ви боїтеся... Можна взяти вас під руку?

Дівчина просунула руку під пахву Імму, а другою стиснула долоню Уркі, бо він був надто низький, щоб і його взяти попідруч.

Хлопці почувалися героями й, щасливі, поволі наближалися до найтемнішого місця в тунелі.

— Оооооо!

— Що це таке? — запитала дівчина.

— Оооо!

— А, це ж ваш товариш... А я вже була перелякалася.

— Бовдуре, чого ти там репетуєш? — вигукнув Імму, ледве гамуючи гнів.

Кляте дівчисько, з їхнього заміру знов нічого не вийшло. Довівши дівчину до виходу з тунелю, хлопці їй вклонилися. Дівчина пирснула сміхом. Імму вже хотів зняти маску.

— Почекай, може, нам ще пощастить.

За хвилину з боку міста надійшла нестара ще жінка.

— Можна провести вас? — запитав Імму, підійшовши до неї.

— Що?

— Я питаю, чи ви дозволите нам провести вас через темний тунель, у якому, може, чатує якийсь бандит.

— Дякую, але в мене нема чого нести.

— Це нічого, ми однаково проведемо вас.

— Фе... такий шмаркач, а вже чіпляється до жінок!.. Забирайся геть! Мене ще ніколи не зачіпав такий плюгавий недоросток... Він хоче мене провести! Мабуть, і справді доведеться носити при собі револьвер... Що за безсоромна молодь пішла нині, господи! Які брудні думки в цих шмаркачів!.. Треба буде повідомити поліцію, хай тут поставлять вартового... Підліток, шмаркач, ще тільки-но починає ламатися голос, а вже чіпляється до жінок!

— Клята відьма!

— Хлопці! Там знову йде якась жінка. Погляньте, вона досить підтоптана. Може, хоч ця не буде так за себе тремтіти?

— Може.

— Добрий вечір, пані.

— Чого вам треба? Розплодилось вас, байстрюків, що не можна й кроку спокійно ступити! Тільки побачать спідницю, відразу ж збігається ціла зграя...

— Ми тільки хотіли вам допомогти... В тунелі повно калюж, і ми хотіли перевести вас, щоб ви не замочили свої черевички.

— Ах, он воно що... киш від мене, чортові вилупки, бо покличу поліція... Ви хочете мене пограбувати... геть, бо закричу!

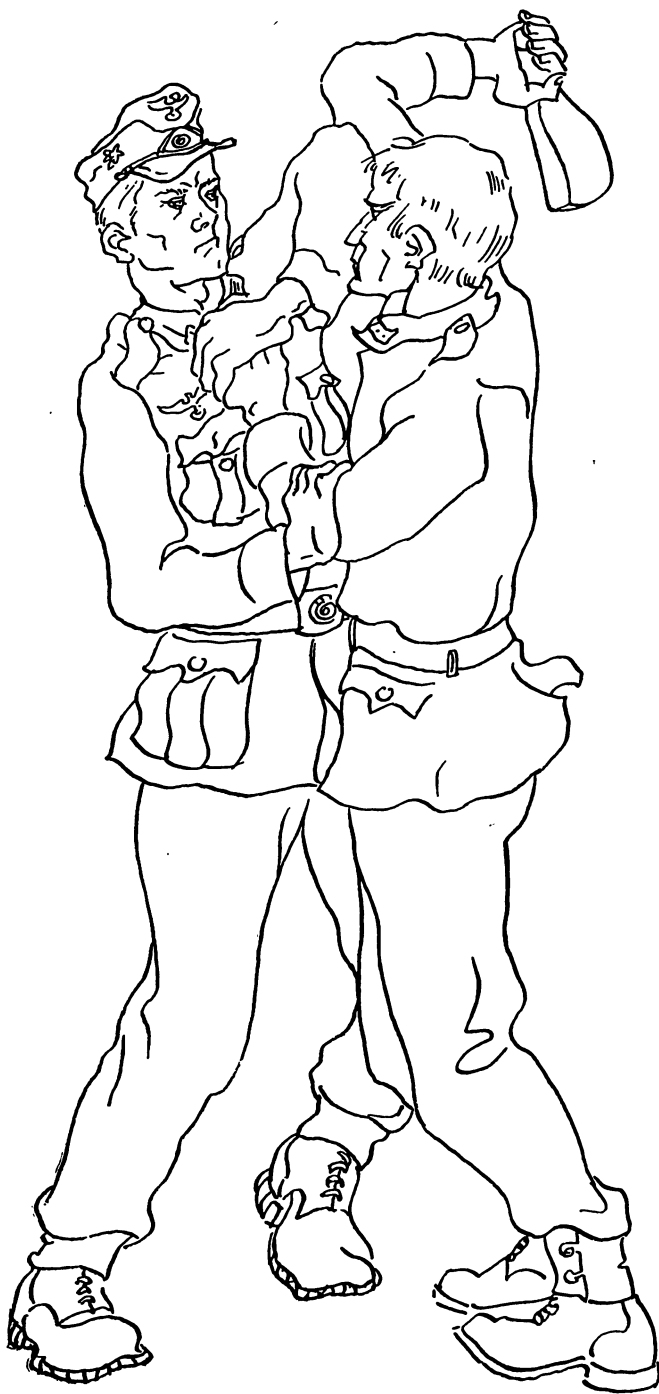
— Знов невдача!

— Так.

— Прокляття!

— Так, усе марно.

— А я хіба не казав, що їх треба просто грабувати?.. Ці баби тільки цього, здається, й ждуть... принаймні ця остання відьма...

Урккі ще не встиг закінчити свою фразу, як Яке метнувся за жінкою, наздогнав її, вихопив з рук сумку й помчав далі. На розі вулиці зупинився, помахав банкнотами й кинув сумку в бік жінки.

— Дві сотні контрибуції... хе-хе-хе!.. Маєш, відьмо, свою торбу... — І звернув у найближчий двір.

Хлопці кинулися за ним. Коли вони нарешті наздогнали його, Імму схопив Яке за горло.

— Що це ще за вибрики, Яке? Ти зіпсував нам усю справу. Розумієш це чи ні? Тепер ми вже не зможемо грати в героїв. Ця відьма здійснює галас, і до тунелю набіжить повно лягавих... А все це через тебе! Через тебе!

3

Якось у грудні хлопці тинялися вечірнім містом. На вулицях панувало пожвавлення, під кінотеатрами й ресторанами стояли довгі черги.

— Ходімо на вокзал, може, побачимо там щось цікаве... — запропонував Імму.

Хлопці пішли на вокзал.

— Ні, тут нема нічого цікавого, самі п'яні відпускники, вертаймося до міста.

Під одним із ресторанів стояв гурт людей, з центру якого долинав пронизливий крик. У колі стояло двоє солдатів, один з яких ледь тримався на ногах. Це був фінн. Другий, німець, випростався, як тичка, й зневажливо роззирався довкола. Здавалося, фінна це почало дратувати. Він схопив за поли мундира побратима по зброї й почав вимахувати йому над головою плескатою флягою.

— Нікс коньяк, нікс, нікс. Люди...— Фінн звернувся до тих, що стояли довкола, й почав пояснювати: — Цей негідник хотів усучити мені чай замість коньяку. Так воно було чи ні, хлопці? Ходіть посвідчите!

— Ні, це був інший, — непевно озвався один із товаришів. — Ходімо, це не той.

Але третій почав захищати товариша:

— Все було так, як він каже. Он у тих воротах ми купили в цього фрица пляшку коньяку, який виявився звичайнісіньким чаєм... Тепер фриц прикидається дурником... вдає, ніби не розуміє по-фінському.

— Ходіть, це зовсім не той чоловік, — наполягав другий фінн, але солдат і далі міцно тримав німця за поли.

Німець роззирався довкола, явно вже занепокоєний, і більш не усміхався.

— Was, was sagen Sie?...¹

— Це не той... ми сплутали... ходімо, Віку.

Коли німець спробував вивільнитися з рук фінна, той замахнувся й ударив його в обличчя.

— Віддай мої гроші, шахраю! — І замахнувся вдруге.

Німець розгубився зовсім:

— Was, was soll das heissen... was...²

— Чай... гадюка продає замість коньяку... Ану віддавай гроші...

Німець, намагаючись вивільнитися з рук фінна, вкусив його в зап'ястя.

— Ай! Ще й кусається, диявол!

В гурті засміялися. Німець відчув новий удар в обличчя, й сльози люті застелили йому очі. А коли почув новий вибух сміху, то нестямно заревів плаксивим голосом і вихопив багнет. Зів'язи інстинктивно подалися назад. Хлопці не встигли побачити ні як блиснув багнет, ні як фінн обома руками захопився за живіт. Вони тільки почули його зойк. Коли юрба розступилася, фінн лежав на тротуарі; на животі в нього розповзалася кривава пляма.

Німець стояв над фінном, розчепірюючи ноги. В руці у нього поблискував багнет.

— Багнетом штрикнув.

— Убив, на смерть убив! Поліція! Поліція!

¹ Що, що ви кажете?... (Нім.)

² Що, що це має означати... що... (нім.).

— Не кричіть, бо, чого доброго, зрозуміє й підірвуть нам усім животи.

— Цей фінн верещить, як поросся, він ще живий.

— Але от-от помре.

Прибіг патруль фінської жандармерії. Німець показав свої документи й щось на мигах почав пояснювати начальникові патруля.

— Так, так... Хто з вас розуміє по-німецькому? — запитав начальник патруля.

Наперед проштовхався якийсь літній чоловік у цивільному. Він заговорив по-німецькому до німця, і той жваво закивав головою.

— Цей німецький юнак не винен, відпустіть його, хай іде собі... Правду я кажу чи ні? — чоловік звернувся до людей. — Слово честі, він не винен.

— Еге ж, еге ж... мабуть, то був зовсім інший німець, хоч я й не дуже добре пам'ятаю, але хтось продав нам он у тих воротах чай замість коньяку...

— Цей не винен... Той був старший і повніший.

— Ми не маємо права арештовувати солдатів німецької армії... Frei... frei... weg gehen, — сказав начальник патруля. — Frei weg¹, іди собі.

Німець квапливо подався вулицею вниз.

Фінських солдатів патруль заарештував за пияцтво.

— Нападають на невинних людей... Це був зовсім не той фриц.

— Той чи не той, але так теж несправедливо... Фіннів вони мають за собак, — промимрив якийсь дід.

— Що ви мелете... Нині так не вільно говорити про німецьких солдатів. А може, ви агент? — сказав той самий літній чоловік, який знав німецьку мову.

— Вільно — не вільно, але фінський солдат теж людина і так само, як і інші, їде на гарматне м'ясо, отож не можна ставитись до нього, як до свині! — буркнув дід і пішов угору вулицею.

— Ой, хлопці, — сказав Урккі, коли юрба розійшлася, — погляньте, кров, найсправжнісінька людська кров!

— Та ми бачимо.

— Бачили, як блиснув багнет?

— Так, я бачив.

— Я теж... зовсім як у кіно.

Хлопці ще хвилину постояли, а тоді Вокзальною вулицею попрямували до міста.

КОМЕРСАНТИ

1

Подув північний вітер; почалися хуртовини. Сипало цілий тиждень, потім вітер ущух, і небо всіяли яскраві зірки. До Оулу прийшла люта зима.

Різдвяні канікули закінчилися, і в школі знову йшли заняття. У вбиральні ліцею під час перерви було повно диму — хлопці зі старших класів влаштували там собі курильню. Хлопці з середніх класів не хотіли виходити на подвір'я, — там було холодно, — й стовбичили на перервах у

¹ Ти вільний... вільний... іди... (нім.)

закурений убиральні, стежачи за кожним рухом старших товаришів. Тільки галасливі дітлахи з молодших класів гасали по підвір'ї.

Імму ще здалеку помітив, що у вбиральні діється щось незвичайне бо на дверях стояла варта.

— Куди лізеш, шмаркачу? Ану геть звідси!

Та Імму все-таки вдалося прослизнути туди. Дзвоник уже продзвонив, учні почали розходитися до класів, у вбиральні стало просторіше. В крайній кабіні стояло троє старшокласників, і в руці одного з них Імму побачив пляшку.

— Хочеш ковтнути?

— Ну й смачно.

— Ще б пак! Коньяк вищого гатунку.

— Від фриців?

— Атож, вони нам дали ще й кави.

— Тепер ми куримо тільки цигарки «юно», а не якусь там махорку.

— І так буде доти, поки лютуватиме зима, поки тиснутимуть морози й поки мерзнутимуть фрици.

— Так... пригощайся цигарками, у нас їх досить.

— Дякую, хлопці.

— Між іншим, ти теж можеш зайнятися міновою торгівлею, щодня матимеш горілку й цигарки... Тепер, коли прийшла зима, фрицам, як нікому, потрібне вовняне барахло.

— Атож, вони мерзнуть, як цуцики, й ладні все віддати за якесь тепле дрантя.

Увечері, зустрівшись із хлопцями, Імму розказав їм про те, що бачив удень у вбиральні ліцею.

— Це були туйраки, хлопці старших класів, які міняють швабам вовняні речі на різні делікатеси.

— Це сон рябої кобили! Буде тобі фриц міняти делікатеси на вовняні шкарпетки! Ти б теж не поміняв! — не повірив Урккі.

— Ти, видно, не розумієш того, що вони мерзнуть, аж синіють, тільки-но трохи притисне мороз,— заявив Матті.

— Невже й справді мерзнуть?

— Виходить, мерзнуть, якщо хлопці з Туйри вимінюють у них за вовняні шкарпетки різні делікатеси — шоколад, цигарки, консерви й коньяк...

Матті явно перебільшував, але цей перелік все одно не справив на хлопців особливого враження. Вони мовчали. Це було для них щось зовсім нове: фрици, такі герої, й раптом мерзнуть?

Ім здавалося, що їх знову дурять.

— ...шовкові панчохи, цигарки, коньяк і консерви... Деякі хлопці з Туйри дістали, мабуть, уже й пістолети, фотоапарати і навіть фотоплівку...— провадив Матті.

— Не фантазуй,— урвав його Імму.

І все ж таки Імму довелося повірити. Аргумент був ясний, як сонце: фрици не мають зимового одягу, тому й мерзнуть; ореол героїв над їхніми головами почав розвіюватись. Досі хлопці уявляли собі, що німецький солдат — найгероїчніший у світі, і в цих їхніх уявленнях не було місця для закоцублих від морозу швабських вояків. Тепер щось у цьому порушилося.

— Гіа-ха-ха... Хай би скоріше прийшли такі морози, щоб усі фрици померзли, поздыхали в заметах... Оце було б видовище, гіа-ха-ха-ха!

— Помовч, ти, Роммелю!

Урккі ніяк не хотів повірити, що його герої мерзнуть:

— Вони не мерзнуть, не мерзнуть! Ти скорше змерзнеш, як тарган!

— Не мерзнуть, кажеш? А навіщо тоді вони так багато жеруть цибулі? Забув, як ми носили їм цибулю? — дедалі розпалювався Матті.— Не віриш — не вір, сперечатися не будемо... Я сказав про це тільки для того, щоб і ми теж спробували виміняти щось у фриців.

— Але ж у нас нема нічого для міньби.

— Дістанемо десь шкарпетки й ще щось із вовняних речей і почекаємо, поки добре притисне мороз.

— А де ми їх візьмемо?

— Знімемо в когось у дворі зі шворки.

У гру вступив нарешті й Урккі.

— А й справді, хлопці! Це буде чудово! Головне, аби тільки швидко настали люті морози!

2

Другого дня Імму просто зі школи побіг до пекарні. Хлопці вже були там. План у нього був зовсім простий.

— Грузовики вже поїхали?

— Які грузовики? Шваби приїздять тепер по хліб мулами й кінями, ці кляті бельгійські шкапи возять цілий день.

— А чому вони не приїздять грузовиками?

— Не хочуть мучити на морозі свої машини, воліють шкаф і мулів.

— Таке вигадась! Просто в них нема незамерзаючої рідини для радіаторів, у цьому й уся заковика.

— Мабуть, так воно і є... — Імму хвилюку помовчав, а тоді перейшов до суті справи: — Ну як, чи схоже, що фрици вже почали мерзнути?

— Ще й як! — вигукнув Урккі.— В одного шкарбуна був такий синій ніс, аж страшно. Певно, він змерз, як цуцик.

— О, то це ж прекрасно! Може, все тепер піде, як по маслу!

— Майже всі фрици в пілотках і кованих черевиках, літніх альпійських шлапаках.

Матті намагався бути безстороннім:

— Але декотрі мають хутрянні безрукавки.

— Так, але під ними видно легке літнє ганчір'я. Їх не зігріють ніякі безрукавки, якщо під ними нема більш нічого, крім адамової шкіри, я в цьому певен, — не здавався Урккі.

— Це зрозуміло. Зачекаємо, коли якийсь фриц приїде по хліб, і запропонуємо йому свою допомогу, а потім здалеку випитаємо, чи не хотів би він виміняти в нас якусь вовняну річ. — сказав Імму.

Довго чекати хлопцям не довелося — незабаром на розі Товарної і Мостової вулиць з'явилася німецька підвода, крита голубим брезентом. Її тягли двоє мулів. На хребтах у них лежали брудно-сірі попони, морди обросли голками інею, очі почервоніли. Візник-солдат зав'язав собі вуха шовковим шарфиком, на голові в нього була пілотка, на ногах гамаші, схожі на облізлу котячу шкурку, заколоті англійськими шпильками. Рукавиць у нього не було. Він сидів на козлах, застромивши руки глибоко в кишені й почепивши віжки собі на шию; ворухив плечима й бив черевиком об черевик, щоб зігрітися. Мерзлякувато зізши з козлів, спрямував задок підводи під віконце підвалу пекарні.

Імму не гаючись підбіг до нього й показав на віконце і на підводу.

— Soldat, wir wollen... helfen... arbeiten...¹

— Ja, schönen Dank, gut, gut...² — відповів німець, закупив цигарку й, глибоко засунувши руки в кишені, почав тупцяти на місці, бити черевиком об черевик. Хвилину постоявши на одній нозі, як журавель, він знову затремтів, але весь час задоволено дивився, як четверо хлопців жваво вантажать на підводу хліб. Імму не працював разом з друзями, він мав домовитися з німцем про діло. Хвилину мовчки й уважно дивився на його руки.

— Kalt³, правда ж, пекельний холод? — сказав він, щулячи плечі.

— Ja, ja, sehr kalt, Sakramento⁴, — відповів німець.

— Die Wolle... haben Sie die Wolle... sehr gut Wolle... wollen Sie Wolle... вовну, га, sehr warm, нікс kalt⁵.

— Ja, ja, die Wollenwaren, — сумно сказав німець. — Aber нікс, нікс, wir haben keine...⁶

— Wir haben... вовну... так... Wolle... wir haben, wir...

Німець уважніше глянув на Імму й скривив обличчя. «Якого біса цей фінський хлопчисько хвалиться своїми вовняними речами? Невже він не бачить, що на мені нема й шерстинки баранячої? Німецький школяр ніколи б не повадився так невиховано, якби побачив...»

— Wir haben... wir... вовну haben... hören Sie... verstehen Sie...⁷

— Ja, ja, ich höre, sehr gut...⁸

«Невже цей хлопчисько має мене за дурня? Чому він весь час домагається, щоб я похвалив його за те, що в них є вовняні светри?.. Яке нахабство... Брр! Клятий холод! Так, наш Адольф, може, й справді якийсь там великий стратег, але він, видно, не дуже тямить у шевстві й кравецтві... Ні, з цим обмундируванням явно сталася якась помилка, бо як можна було допустити, щоб ми так жахливо мерзли...»

— Wir haben Wollenwaren, — спробував ще раз Імму, але німець нарешті розсердився:

— Ja, ich verstehe, gut... und jetzt, — і приклав палець до уст, — verstehen?

Імму витяг з кишені словничок і якусь хвилину гортав його. Потім підійшов ближче до німця й показав у словничку пальцем:

— Hier, hier sehen... wir вовну... haben... zum, zum Verkauft⁹.

— Aaa, ich verstehe... Wieviel kostet? ¹⁰ — пожвавішавши, запитав німець і почастував хлопця цигаркою.

— Нікс kostet... нікс für Geld...¹¹

— Und was dann? ¹²

— Etwas Luxuswaren... Zigarett... Kafee... oder Photographie... ein apparat...und коньяк... oder...¹³

¹ Солдате, ми хочемо... помагати... працювати... (нім.)

² Так, щиро дякую, добре, добре... (нім.)

³ Холодно (нім.).

⁴ Так, так, дуже холодно, хай йому грець (нім.).

⁵ Вовна, чи маєте вовна... дуже добра вовна... чи хочете вовна... дуже тепло, не холодно (нім.).

⁶ Так, так, вовняні речі... Але нічого, нічого, ми не маємо нічого... (нім.)

⁷ Ми маємо... ми... ви чуєте... ви розумієте... (нім.)

⁸ Так, так, я чую, дуже добре... (нім.)

⁹ Сюди, сюди дивитись... у нас є... на, на продаж... (нім.)

¹⁰ А, я розумію... Скільки коштує? (нім.)

¹¹ Нічого не коштує... нічого за гроші... (нім.)

¹² А як? (нім.)

¹³ Дещо з делікатесів... цигарки... кава... або фото... апарат... і... або..., (нім.)

— Und was... was für Wollwaren? ¹ — неспіло запитав німець.
— Hier, hier sehen! — Імму показував на свої рукавиці й шкарпетки... — Und hier... — Він розстебнув куртку, під якою був чудовий светр з овечої вовни.

Німець хвилину помовчав.

— Nur Zigaretten und ein wenig Kafee... aber nichts anderes... arme, arme Soldaten... ² — зітхнувши, сказав він і почав готуватися до від'їзду, бо хлопці тим часом вже навантажили підводу. Він показав у календарі день, коли знову приїде по хліб і привезе з собою товар — каву й цигарки. Хлопці теж повинні принести свій міновий товар — пару рукавиць і пару теплих шкарпеток.

3

Наближалася середа. Хлопці зібралися на раду.

— Треба дістати бодай рукавиці й шкарпетки, як пообіцяли, — сказав Імму.

— Може, хтось попросить дома?

— Ніяка мати не погодиться виміняти пристойні вовняні шкарпетки за дрібку кави.

— Твоя правда.

— У мене є ідея, хлопці, — озвався Яке. — Давайте сьогодні ввечері пошукаємо, в якому з дворів висять вовняні шкарпетки, й поцупимо їх, бо на довгі розмови вже нема часу.

— У чиєму дворі висить сьогодні ввечері білизна?

— У нашому, але красти там я не дозволю, — заявив Урккі.

— У нас теж сьогодні висітиме, — неквапливо сказав Імму.

— От і гаразд, поцупимо у вашому дворі, — сказав Матті.

— Я не дозволю, як і Урккі...

— Тьху...

— До того ж, це наша білизна...

— Та-ак, тоді я не знаю... Ходімо кудись-інде, — відступив Матті.
— Давайте обнишпоримо інші двори Раксілі.

Хлопці так і зробили, але справа від цього не змінилася. Хоч у дворах і сохло повно вовняної одежі, проте щоразу котрийсь із хлопців протестував проти крадіжки, бо знав когось із цього будинку. Від ідеї крадіжки довелося відмовитись. Тоді вирішили звернутися до матері Пате. Всі знали, що вона плете вовняні речі. До того ж, може, в неї збереглися ще шкарпетки й рукавиці небіжчика чоловіка. Хай Пате попросить у матері пару шкарпеток і рукавиць, а хлопці за це віддадуть їй усю каву, залишивши собі гільки цигарки. Пате сказав матері, і вона охоче погодилася.

В середу в домовлену годину хлопці вже чекали під пекарнею з парою майже нових, теплих вовняних шкарпеток з червоним кантом і візерунчастими рукавицями з овечої вовни.

Нарешті з'явилася підвода зі знайомим німцем на козлах.

Хлопці одразу ж заходилися вантажити хліб. Німець підійшов до Імму з портфелем у руках і відкрив його. В портфелі була пляшка коньяку й фотоапарат.

Німець пильно оглянув рукавиці й надів їх на руки. Потім довго

¹ А які... які вовняні речі? (Нім.)

² Тільки цигарки і трохи кави... але більш нічого... бідні, бідні солдати... (Нім.)

обмацував шкарпетки, перш ніж сунути їх у портфель. Віддавши хлопцям бляшанку кави й цигарки, він почав виймати фотоапарат.

— Photographenapparat, sehen Sie... Habt Ihr auch ein wollenes Hemd? ¹

— Скажи, що светр ми принесемо наступного разу, — сказав Матті Імму.

— Wir haben ein wollenes... светр. — Імму показав на свій светр і взяв з рук німця календар, щоб домовитися з ним про дату наступної зустрічі.

— Niks, niks gut.

— Імму, скажи, що ми прийдемо до казарм... в Іскоо, якщо він не хоче вдруге сюди привозити.

— Ja, ja... Iskou, Sie können dorthin kommen?.. ²

Хлопці закивали головами.

Німець показав у календарі дату й поруч неї написав: 19.45. Потім намалював план казарм в Іскоо й показав хлопцям.

— Hier, hier, — сказав він і поставив хрестик у найдальшому кутку табору.

4

— Імму!.. Імму!..

В домовлений час хлопці зібралися в Імму під вікном.

— Піду трохи прогуляюся, — сказав Імму, хоч ніхто й не вимагав від нього пояснення.

Хлопці оглянули весь квартал, але ніде не набачили свіжо випраних вовняних речей.

— Що ж нам робити, Імму?

— Сам не знаю. Виходить, у Раксілі живуть самі задрипанці, якщо тут так рідко перуть своє ганчір'я, — обурено відповів він.

— А може, зробимо наскок на місто? — запропонував Яке.

— Не мели дурниць, адже ми не знаємо як слід панських дворів, чого доброго, ще попадемося, — запротестував Пате.

— Це було б здорово! — сказав Урккі.

— Ні, хлопці, ми не можемо красти зі шворок у зовсім незнайомих людей... Це було б явним злочином, — сказав Пате.

— Цікаво, а що це, по-твоєму, таке?

— Я гадаю, що, по суті, це не крадіжка.. Не може бути крадіжкою, якщо ми беремо товар у людей... котрим колись усе-таки якось віддячимося, — почав захищати свою точку зору Пате, а потім раптом протяжно свиснув: — Хлопці, в мене є ідея! Ми просто зніmemo перший-ліпший светр, а коли одержимо товар, підкинемо, скажімо, бляшанку кави в коридор тим людям, яких обікрали...

Таке моральне обґрунтування крадіжки хлопцям сподобалося, і вони відразу ж схвалили план Пате. Обговоривши окремі його деталі, вирішили оглянути всю білизну в дворах Раксілі й зняти найкращий светр та найкращі шкарпетки незалежно від того, чиї вони. А згодом, якогось темного вечора, вони великодушно підкинуть у коридор потерпілому, як плату, порцію кави, кількість якої спільно визначить уся ватага.

— Домовились. А тепер до діла...

¹ Фотоапарат, гляньте... Чи маєте ви також вовняну сорочку? (Нім.)

² Так, так... Іскоо ви можете туди прийти?... (Нім.)

Наступного дня, коли весь квартал заговорив про нахабних нічних злодіїв і про безладдя воєнного часу, Імму довідався, чий светр вони вчора зняли, і сумління його заспокоїлося.

— У вчителів тих светрів до біса, — одноставно констатували хлопці.

А незабаром з'явилося навіть повідомлення про цю подію в пресі Оулу під назвою: «Безладдя воєнного часу поширюється вже й на Раксілу». У статті з обуренням писалося про цю крадіжку, а в кінці була дуже повчальна нотація для всіх громадян: «Це цілком нормально, що наш особливий час оголив також зворотний бік життя, але не можна забувати про те, що цей час для нас особливо переможний. Тому всі свої зусилля ми мусимо сконцентрувати для досягнення єдиної мети: доведення війни до остаточної перемоги. Вже навіть з цієї причини крадії светрів є нашими спільними ворогами, бо своїми підлими нічними злочинами вони намагаються зруйнувати нашу єдність і посіяти паніку в наших лавах. Своїми діями вони допомагають нашому ворогові. Саме тому їх і належить покарати відповідно до законів воєнного часу, або вислати в ту державу, на користь якої вони ведуть свою злочинну діяльність. Усі громадяни повинні об'єднати свої сили, щоб ми змогли викоренити цих диверсантів із нашого середовища».

— Так, це написав той тюхтій-учитель. Найбільший контрабандист на всю Раксілу.

— Спекулянт салом на чорному ринку, рівного якому нема на всій географічній широті, як каже моя мама.

— І, попри все це, він уважається глибоко побожною людиною.

— Так йому й треба. Набратися такого нахабства й виляти нас у газеті!

— Господь оддасть йому светр, якщо він добре до нього помолиться.

— Не віддасть, бо светр надійно захований у мене. Він не побачить його вже й на страшному суді.

5

Того вечора хлопці заздалегідь зібралися на мосту, який веде через протоку Туйра. Всі п'ятеро були на лижах. Вирушили до Іскоо. Вже посутеніло, й назустріч їм ніхто не траплявся. Обабіч дороги шумів сосновий ліс. Попереду йшов Імму. Звернувши ліворуч, він упевнено, не роздивляючись, попрямував на захід. Потім звернув праворуч, на північ, і пройшов кілька десятків метрів. Тихо свиснувши, Імму пригинці рушив до постатей, що чекали біля дротяної огорожі. Це були німці. Вони теж помітили Імму.

— Kom, kom hier, schnell... und ganz seh... seh...¹

Підійшовши до огорожі, Імму побачив трьох німців, але знайомого візника серед них не було.

— Haben Sie Photoo-graphii... apparat? — запитав він.

Солдати замахали фотоапаратом.

— Haben Sie коньяк auch?

— Ja, ja, und du... hast du ein wollenes Hemd und Socken?..²

¹ Ходи, ходи сюди, швидко... і якомога тих... (нім.)

² Так, так, а ти... маєш светр і вовняні шкарпетки? (Нім.)

Імму витяг з-під светра вовняні шкарпетки, скинув із себе светр. Один із німців одразу ж зняв пілотку, скинув куртку й почав надягати светр. Тільки тепер Імму помітив, що мундири в цих німців були жовто-коричневі, а на рукаві в них була пов'язка з написом: «Totdt». Новий власник светра був лисий і вже немолодий.

«Що це, до лиха, за люди? — подумав Імму й знову зиркнув на пов'язку. — Totdt... Це, бува, не смерть означає?..»

Імму помилявся. Він не знав, що в Німеччині жив і діяв доктор Фріц Тодт, будівник мережі шляхів сполучень у себе на батьківщині. Коли вибухнула війна, всіх шляховиків доктора забрали в нову військову частину. Їй доручили виконувати складне завдання, з яким не могла впоратися армія. До загонів Тодта забирали всіх чоловіків, які не годилися для фронтової служби, часто навіть силоміць, відповідно до високого принципу: «Всі елементи, які за мирного часу, можливо, у Німеччині склали б армію безробітних, приносять тепер користь німецькому рейхові... Наці люблять свою вітчизну не тільки співом, словом і зброєю, а й **працею**». Імму тоді ще не знав, що люди служать у частині шляховиків, що їх змушують любити свою батьківщину, віддаючи їй свою тяжку працю. Це означало, що вони повинні задовольнятися нижчим заробітком, сляким-таким харчуванням і меншою славою, ніж звичайні солдати — переможні солдати Великої Німеччини. Слово «Totdt» на рукаві часто на практиці означало примусове виконання службового обов'язку, нову форму рабства, але Імму цього ще не знав.

— Gut, gut, sehr warm, — похвалив солдат светр.

Його товариші теж обмацали виміняну річ, потім раптом заквапились. Лисий хутко надяг куртку, попрощався з Імму й навіть потис його руку. Інші зробили те ж саме. Коли останній з них стиснув долоню Імму, той відчув у ній папірець. Німець твердо глянув Імму в вічі й кивнув головою. Імму зрозумів, що треба мовчати. Пригнувшись, німці побігли в бік бараків. Імму повернувся й попрямував у глиб лісу, до хлопців, відчувачи в жмені клаптик паперу, який, здавалося, пік його вогнем.

6

Всі думки хлопців тепер заповнила майбутня зустріч з людиною з організації «Тодт», хоча до дати, визначеної в папірці, залишалися ще цілі тижні. Вдала міньба, — пляшка коньяку й фотоапарат, — послабила докори сумління. Вони не вважали навіть за потрібне поділитися коньяком з учителем на відшкодування украденого светра.

— Цей запеклий спекулянт проміняє наш дарунок на якийсь інший товар, за який потому знов щось виміняє, — сказав Матте.

— Вчитель — людина віруюча, й господові, певно, не сподобається, якщо ми дамо йому пляшку коньяку і він нап'ється до чортиків, — міркував уголос Урккі.

— Кому ж тоді ми віддамо цей коньяк?

— Давайте продамо його, — запропонував Матті.

— Ні, краще віддамо дідушеві Імму на ліки, адже в нього ревматизм, — сказав Пате.

Всі, за винятком Імму, охоче пристали на цю пропозицію.

— Гаразд, хлопці, але що ми скажемо старому, коли він запитає, де ми взяли коньяк?

— Скажемо, що фрици дали нам його задурно...
— Або що ми дістали його як плату за те, що помагали вантажити хліб.

— Це брехня, шита білими нитками, старий не повірить.

— Хлопці, я придумав!.. Скажемо, що німці на Східному фронті здобули надзвичайно важливу перемогу і... Що сьогодні вони влаштували великий банкет, скачуть на radoщах аж під стелю й що дали нам цю пляшку коньяку... Годиться, га?

— Так і зробимо, хлопці. Урккі, це чудова ідея!

— Нічого не вийде! Імму, твій дід — колишній комуніст... і ця брехня його, очевидно, не втішить, — сказав Пате.

— У цьому-то й уся хитрість, — він не зрадіє, а, мабуть, навпаки, розгнівається... І тоді йому не буде коли думати про те, де ми взяли цей коньяк.

Так і зробили — прийшли з коньяком до діда Імму.

— Дідусю! Нате пляшку коньяку... — сказав Імму.

— Не дурій, Імму... що ви, хлопці, справді...

— Візьміть і покуштуйте, як не вірите.

— І справді... хлопці... Де ви його потягли?..

— Дістали від швабів...

— Дістали?.. Не треба мене дурити, хлопці... Ох, який чудовий коньяк... Я не вважатиму великим гріхом, якщо ви це украли у фриців для мене, старого діда... Ну, признайтеся...

— І все ж таки ми його дістали...

— Боїтесь признатися... Скажіть, що вкрали, я не буду сердитись за такий добрий товар... хе-хе... Якби він був гірший, я б розгнівався... Залишу його собі на ліки, тільки оце ще раз ковтну...

— Але це правда — ми одержали його від фриців... Вони здобули на Східному фронті якусь велику перемогу, на radoщах понапивалися й дали нам цю пляшку на честь своєї перемоги, — збрехав Імму, навіть не моргнувши.

— Перемогу, кажеш? Дивно, що я не помітив цього в газеті... Які фрици? — засумнівався старий.

— Ті, що возять хліб, інших ми не знаємо.

— Неправда, хлопці... хе-хе, але коньяк непоганий... Ні, хлопці, це **неможливо**... Ех-хе-хе, але смак як у справжнього коньяку... То, кажете, вам його фрици дали? Не вигадуйте, хлопці...

— Далєбі, на честь перемоги...

— Якої там у біса перемоги! Вони терплять поразку за поразкою...

— Що ви, діду, вони весь час пруть уперед і перемагають буквально щодня...

— **Не можуть** вони перемагати, ні в якому разі **не можуть**. Це така зграя півнів, що перемагати вони **не можуть**. Ех, хлопці, хлопці... Що ж, нехай буде по-вашому, але все-таки це дуже дивна історія.

Здавалося, старий дивуватиметься доти, поки в пляшці ще виблискуватиме золотистий напій, але в справу втрутилася жінка. Розсердившись на хлопців, вона вигнала їх під чотири вітри й відібрала в старого пляшку, врятувавши в такий спосіб майже половину коньяку, якого вистачило потім ще на цілий рік на ліки.

А в хлопців були інші турботи:

— Як довідатись, чи справний цей апарат?

— Хлопці, гляньте! В ньому є плівка, знята до половини...

— А й справді...

— Хлопці, цей апарат... цей апарат крадений,— сказав раптом Імму й зблід.

— Крадений? Та ти що?..

— Так, хлопці. І це означає, що...

— ...ці негідники вкрали апарат у якогось солдата...

Запал хлопців, здавалося, пропав зовсім, і вони вже почали вагати-ся, чи йти їм на нову зустріч з німцями.

І раптом в Урккі виникла чудова ідея:

— Я особисто вважаю, що треба йти, й пропоную, коли вчитель чи якийсь інший негідник повісить у Раксілі сушитися шкарпетки й светри, піти і спокійно зняти їх... Для вчителя це буде невелика втрата.

— Я за,— підтримав його Пате.— Я теж гадаю, що ми повинні відомстити цьому тюхтієві, який набрався такого нахабства й написав про нас у газету. Треба піти й зняти светр, якщо він знову вивісить його на ніч у дворі...

— Так і зробимо й побачимо тоді, що він цього разу напише про нас!

З того дня хлопці щовечора пильнували за подвір'ям учителя, але той після крадіжки порозумнішав і більше не залишав на ніч вовняних речей на шворці.

Нарешті одного вечора хлопці набачили в одному з тихих дворів Раксілі вовняні речі. З'ясували, що светр і шкарпетки належать одному нахабному машиністові. Тільки-но посутеніло, светр і шкарпетки машиніста чезли зі шворки, наче їх там і не було. Залізничник уранці зняв справжню веремію. Він ходив по Раксілі й розповідав про нещастя, яке його спіткало:

— У мене вкрали светр! Чи бачив хто таке лихо?.. Мене теж обікрали ці десантники... Я не дивувався, коли вкрали у вчителя, він так розпивався за цей ІКЛ¹, зовсім уже з глузду з'їхав чоловік, але щоб у мене... в пролетаря... це вже занадто... Светр був зовсім новий, я так ні разу й не надів його... Хіба я знаю, нащо ці жінки вішають у дворі светри?.. Слово честі, светр був зовсім новісінький... Не розумію, нащо взагалі його треба було прати...

Відтоді навіть найбезпечніші господині в Раксілі знімали на ніч білизну й досушували її в кухні.

7

Важкою здавалася хлопцям траса до Іскоо останнього лютневого вечора. Виходить, вони обмінювали крадене на крадене...

— Хлопці, не берімо нічого від старого... у всякому разі, якщо він принесе апарат. Щонайбільше можемо взяти пляшку коньяку й віддати її знову дідові Імму.

Незабаром хлопці вже побачили перед собою казарми й зупинилися.

— Імму й Урккі, мабуть, вам уже пора.

— Ще хвилинку... Ми нічого не візьмемо від старого, хоч би як він напихав на нас, щонайбільше пляшку коньяку.

— Так, щоб він через нас не спіймався... І на цьому закінчимо свою комерцію.

— Ходімо, Урккі... а ви всі спокійно чекайте нас тут.

¹ Isänmaallinen Kansanliike — реакційна організація, що співробітничала з німцями.

Імму йшов попереду, Урккі намагався не відставати. Дійшли до того самого куща, що й минулого разу, і, зупинившись, лягли на снігу. Імму раз по раз зиркав на годинник:

— Минуло вже п'ять хвилин, а старого й досі не видно.

— Почекаймо ще чверть години, може, він просто запізниться.

Час минав дуже повільно. Нарешті Імму знову глянув на годинник.

— Чверть уже минула... Іди скажи хлопцям, що я зачекаю тут іще п'ятнадцять хвилин, хай не нервують. Якщо цей тип не прийде до пів на дев'яту, то він не прийде вже взагалі.

Урккі поїхав.

А коли він повернувся, Імму під кущем уже не було — він десь щез.

Ледве віддалився шурхіт лиж Урккі, як Імму здалося, що він чує звуки кроків, які наближаються з боку табору. Він сміло підвів голову. О, таки йдуть! Імму вже хотів підвестися на повен зріст, але в останню мить щось зупинило його, й він знову ліг під кущем на лижі. Голоси наближались.

Люди були вже біля огорожі. Імму почув, як рипнула хвіртка.

«Ні, це, мабуть, не міняйли. Чому вони так ідуть?..»

Чоловіки відчинили хвіртку й мовчки попрямували до лісу. Імму побачив їх уже цілком виразно — вони пройшли повз нього за якихось кілька метрів. Їх було семеро, двоє тих, що йшли попереду, були в шинелях і несли на плечах лопати. За ними йшов чоловік без шапки, без рукавиць, без пояса й шинелі, згорблений і лисий. Імму здалося, що він упізнав колір мундира — жовто-коричневий.

За лисим ішло троє в шинелях, з гвинтівками напереваги, не за плечем, а напереваги. Той, що йшов позаду, заклав руки за спину й дивився в небо. Імму здалося, що на погонах у нього поблискує срібло.

Від страху хлопцеві забило дух, ще секунда — й він був би підхопився й з криком кинувся тікати. Та, все раптом зрозумівши, він, щоб не закричати, уп'явся зубами в праву лижу й почав її гризти. Це його трохи заспокоїло. Він іще дужче припав до землі, хоч низка солдатів поминула вже куш і щораз віддалялася.

«Аби тільки Урккі забарився хоч на хвилику, щоб вони його не помітили». Коли кроки віддалилися вже на значну відстань, Імму підвівся, став на лижі й поїхав обережно в тому напрямку, де щойно зникла жменька солдатів, спочатку навіть не усвідомлюючи, навіщо він це робить. Через кожних кілька хвилин він зупинявся, наслухав, їхав далі й знову зупинявся. А коли нарешті почув звуки кроків, то зупинився, щоб перечекати, поки вони знову віддаляться. Його раптом охопило бажання наздогнати цих людей, закричати і все пояснити їм, попросити пробачення, сказати, що хлопці віддадуть апарат і заплатять за коньяк, але кроки знову віддалилися, й Імму рушив навздогін.

«Це ні в якому разі не може бути той самий чоловік. Ні, не може... О господи, не можна ж через таке розстріляти людину, не можна, для цього мусить бути якась причина, так, неодмінно мусить бути...»

Тепер він їхав поволі, раз у раз зупинявся й наслухав. Але кроків більше не було чути, колона, видно, зупинилася.

— О боже, о Ісу...

Імму почув власні слова й калатання власного серця і намагався опанувати себе, щоб виразніше чути звуки, які долинали до нього.

«А може, все це мені тільки привиділося й причулося?..»

Та ні, вуха Імму не брехали, він чув скрегіт об мерзлу землю лопат; потім і цей звук розтав. Імму боявся, що ці люди почують гупання його серця. Але втекти непомітно він уже не міг — шурхіт лиж напевне долетів би до їхніх вух тепер, коли вони перестали дзенькати лопатами й змовкли.

— Ісу-у-се-е!

Паф-паф-паф! — покотилася лісом луна. Імму здалося, що на мить навіть ліс припинив. Але ліс спокійно шумів далі, наче нічого й не сталося.

«Як я звідси виберуся? Що, як вони тут знайдуть мене... Що зі мною зроблять, коли здогадаються, що я все чув і майже бачив?.. Треба мерщій звідси тікати...»

Не встиг Імму про це подумати, як позаду почувся якийсь шурхіт і хтось торкнувся його плеча. Імму обернувся й затамував скрик. Це був Урккі.

— Що там за стрілянина, Імму?

— Цсс, не кричи, на бога...

— Та я не кричу, я пошепки... Хто там, до дідька, стріляє уночі в лісі?

— На бога, Урккі, замовкни...

І, тільки глянувши Імму в очі, Урккі зрозумів, що то був за крик і постріли.

— Імму, невже це...— І в очах його відбився жах.

Імму кивнув головою.

— Імму...

— Тихо, Урккі, тихо... слухай.

— Ло... па... ти... дзень... ка... ють...

— Так, а тепер мерщій тікаймо, тепер нас не почують, хвала богові... Ти їдь попереду й жени, скільки духу.

Коли захекані хлопці під'їхали до товаришів, які чекали на них, вони мовчки подали їм знак швидко рушати за ними. Урккі їхав попереду, і, хоч він був наймолодший, решта хлопців мусили як слід натиснути, щоб не відстати від нього. Лише на мосту Імму крикнув йому зупинитися. Яке, Матті й Пате все ще нічого не розуміли.

— Що, до дідька, означає вся ця комедія? Урккі й Імму, зараз же скажіть нам... інакше ми підемо геть.

— Ви чули, як бабахнуло?

— Так, чули, а Яке навіть здалося, що він чує якийсь голос, але ми йому не повірили.

— Цього разу він не помилився.

— А що це був за гуркіт?

— Нічого... просто один фриц... Ну, а тепер мерщій додому, хлопці... А цей клятий светр і шкарпетки ще сьогодні віднесемо на ту саму шворку, звідки їх зняли.

Хлопці швидко помчали до Раксілі. По дорозі спробували щось довідатися, але Імму мовчав, а Урккі теж не наважувався сказати їм. А коли вони повісили светр і шкарпетки на тій самій шворці, звідки зняли їх, Імму довелося про все розповісти.

— Там розстріляли одного німецького солдата, ми не бачили, але чули,— сказав він.

— Це дурниця, не брешить, ми не віримо.

— Не вірте, й так навіть буде краще, якщо ви не повірите, але нікому не треба ні казати, ні розголошувати цю історію, хоч ви й не вірите.

В Імму не було й крихти бажання когось переконувати, але сам голос свідчив, що слова його — щира правда.

— Одним одного солдата... але хто він? — сказав Імму. Й над цим питанням він ще не раз буде замислюватись, намагаючись знайти на нього відповідь...

БАЛАМУТИ

1

Наприкінці квітня вітер знов повертає на південь і дме з луків. Сніги починають танути, луги заливає вода, гниє торішня осока, на порослих лозою межах вистрілюють жовті квітки жабника, і з сірого неба з ранку й до пізньої білої ночі лунає монотонний крик кроншнепів. Весна. Потім кроншнепи змовкають, луги висихають, в'яне на краях меж жабник, з-під пожовклої осоки виростають прозорі трубки хвощу. Поміж зігнених стебел починає просвічувати зелень — нова осока; зеленню вкривається луг довкола Раксіли, вулиці; пробивається вона й на кладовищі, на могилах, де траві й польовому хвощу велике роздолля. З глибини лісу, з невеликих болотець знову лунає крик кроншнепа, але тепер кричить лише один птах, і крик його сердитий, роздратований. Хлопці знають, що цей крикун звив собі на болоті гніздо й відлякує своїм криком ворон, старих крадійок яєць. Літо вже зовсім близько. Вже північ, а мешканці Раксіли ще сидять під вікнами своїх будинків і дивляться в ясне небо.

Німці, як звикле, приїздить грузовиками по хліб і весело між собою шваркочуть. Начальник транспорту посміхається й частує хлопців цигарками. Жінки Оулу жвавішають.

Дерев'яні каблучки й ковані черевики альпійських стрільців знов розмірено цокають на міських вулицях. Цокіт уривається тієї ж миті, як ноги ступають на моріг Замкового острова; хвилину ще чути шелест віття, а потім усе стихає.

Ранки яснішають, нові, теплі дні наближають місто до літа.

Якось надвечір хлопці великою ватагою грали в футбол на Товарній вулиці.

— Не бийте так сильно, бо може лопнути, — попросив Імму.

— Ги-ги-ги, заткни пельку. На те він і м'яч, щоб його бити.

А коли Імму спробував підняти м'яч із землі, цибань із Товарного Мосту схопив м'яча під пахву.

— Віддай м'яча, бо...

— Не підскакуй!..

Цибань витяг з кишені ножика, відкрив вістря й заніс його над м'ячем.

— Прошу тебе, не треба!

— Тоді не дзявкай.

Імму наближався до хлопця, стиснувши кулаки.

— Віддай м'яча, бо вдарю.

— Удар, удар, як хочеш, щоб я розпанахав твого м'яча.

Хлопець штрикнув ножем м'яча, і з нього з сичанням почало вириватися повітря. Імму зблід. Цибань випустив м'яча з рук, а коли Імму нахилився, щоб його підняти, хлопець і його друзі кинулися навтьоки. Імму й Урккі пустилися бігцем за ними. Хлопці з Товарного Мосту тікали просто до своїх домів.

Побачивши хлопців, що бігли в напрямку червоних шведських будиночків за Товарним Мостом, Матті, Яке й Пате, які саме верталися із вступних іспитів до ліцею, кинулися наздоганяти ватагу.

Хлопці з Товарного Мосту вскочили у ворота одного з дворів і загрюкнули їх за собою. Але Імму перестрибнув через огорожу, наздогнав їх уже в коридорі, й за хвилину звідти долинув пронизливий вереск, потім плач.

— Що тут за крик? Хто тут б'ється? — озався з передпокою чоловічий голос.

— Тату, цей хлопець набив нас!

— Набив і ще битиму, як будете пороти мені м'яча...

За хвилину чоловік у мундирі, військовий чиновник, вивів Імму за вухо на ганок.

— Пустіть!

— Що? Пустити, кажеш? Я зараз повідомлю поліцію! Проси пробачення, інакше я тебе так... що пам'ятатимеш мене до нових віників!

— Він не винен, то ваш син розпоров йому м'яча! — крикнув з воріт Урккі.

— Що? Що?.. Забирайтеся звідси, поки я не подзвонив у поліцію... Ви, оулуські негідники, ви... ви... ви, грім би вас побив, тільки й знаєте, що битись, не даєте спокою дітям порядних людей... Ви весь час знущалися з нас і наших дітей, хами й хулігани... Але тепер цьому вже кінець, на решті ми вас здихаємось! Ох, як ви в'їлися нам у печінки! Відколи ми тут, весь час сварки й колотнечі. З нами робили все, що кому хотілося. Але тепер кінець. Ми заберемося з цього болота туди, де нас чекає краща перспектива. Скажіть про це своїм батькам!

Військовий чиновник дав Імму ляща й відпустив його. Імму спокійно пішов до воріт, де на нього чекали Яке, Матті, Пате й Урккі. Не озираючись, хлопці попрямували до Товарного Мосту.

— Ну, як успіхи, хлопці? — запитав нарешті Імму, коли вони всілися під ліхтарем на Товарній вулиці. — Всі склали іспити в ліцей?

— Так, я з моєю трійкою був третій серед усіх кандидатів, і мене зарахували до класу «А», — вихвалявся Яке.

— А ви?

Матті й Пате не озивалися. І тоді за них відповів Яке:

— Їх теж прийняли, але до класу «Б», бо їхній середній бал був надто низький.

— Як це сталося? — Матті показав на м'яча.

Імму їм усе розповів.

2

Хлопці йшли через парк і бачили на лавах німецьких солдатів, які сиділи з тутешніми жінками. Настав час, коли знову можна було зайнятися давньою літньою розвагою — підглядати за закоханими парочками.

— Хлопці, ці голуб'ята от-от зникнуть у кущах, гайда за ними, — запропонував Імму.

Урккі запротестував:

— Не варто дерти останні черевики, лазячи по кущах за цими шльондрами. В усякому разі я такого бажання не маю.

Того літа навіть хлопці Раксіли нарешті відчули тягар війни: вони доношували останні черевики, а про нові годі було й мріяти. В крамницях час від часу з'являлося паперове взуття, але його важко було застати. Останні тренувальні костюми,— улюблений літній одяг хлопців,— також сильно попротиралися й щонайбільше могли витримати до кінця літа. Зате німці, здавалося, мали всього достатньо; холодна зима минула, і вони знову козирилися. З підслуханих розмов дорослих хлопців зрозуміли, що цього літа від німців чекають чогось надзвичайного. Сили війни й миру були в руках великої армії Гітлера, і від неї сподівалися, що вона нарешті завоює Росію. Похмурі створіння, які ще недавно коцюбли на морозі, знов були бравими завойовниками світу, принаймні доти, доки триватиме тепле літо.

Хлопці тинялися по парку й заздрісно дивилися на парочки, які обіймалися й одна за одною зчезали на Замковому острові.

— Ходімо за он тими!

— Не варто, хлопці. Як на мене, то краще піти оглянути вітрини взуттєвих магазинів, може, привезли новий товар,— сказав Урккі й, здавалося, переконав товаришів, бо, незважаючи на бажання податися назирцю за парочкою, черевики все-таки цікавили їх більше.

Хлопці вийшли на вулицю Складову й почали оглядати вітрини взуттєвих магазинів. Та у вітринах було виставлено тільки жіноче взуття на дерев'яній підосві.

Біля вітрини того самого магазину, яку оглядали хлопці, стояло двоє дівчат. Хлопці чули, як вони розмовляли про черевички на дерев'яній підосві, про мило. Зненацька з Церковної вулиці долинув ритмічний цокіт. Цокали ковані черевики альпійських стрільців, тут не могло бути ніякого сумніву. Наскільки можна було судити зі звуку, крокувало щонайменше двоє німців, неквапливо, з шиком. Дівчата змовкли й перезирнулися. Глянули на своє відображення у склі вітрини. Потім одна з них смикнула подругу за руку:

— Ходімо, там гуляють німці! — І потягла її за собою.

— Погляньте, хлопці, на цих шльондр, як вони заквапились, хоч фриців ще й не видно! — здивовано сказав Імму.

— Так, не видно, але чути цокіт їхніх черевиків, а шльондри щодо цього не помиляються,— відповів Матті.

— Атож, ця погань починає крутити задом, тільки-но зачує цокіт німецьких черевиків, щоб їх чортяка вхопив! — обурився Урккі.

— Бувши фрицом, я б навіть не глянув на таке сміття.

— І я теж.

Хлопці добігли до рогу вулиці й звідти побачили, що дівчата, яких вони щойно бачили коло вітрини, вже кокетують біля парку з двома солдатами в зеленій уніформі.

— Дивіться! Дивіться! Ну й паскуди!

— Так, а біля вітрини мені здавалося, що це зовсім молоді дівчатка... Пішли на самий цокіт... Мабуть, вони вже давно зіпсуті,— палав священим обуренням Урккі.

Товариші підняли його на кпини:

— Який ти наївний, Урккі. Вони знюхуються з німцями, щоб дістати від них кави, цигарок чи якихось інших дефіцитних товарів.

— Киньте сперечатися, хлопці, краще послухайте, яка в мене виникла ідея,— озвався раптом Пате.— Ви бачили, як жваво ці дівчата щойно побігли на самий тільки цокіт німецьких черевиків?

— Ну, бачили, то й що?

— А те, що давайте підкуємо собі черевики шведськими гвіздками, а потім, увечері, коли довкола запанує тиша, приїдемо сюди, в центр, і будемо походити попід вікнами будинків та цокати, якщо вони будуть відчинені... Дівки подумують собі, що це німці, й почнуть визирати з вікон... одна за одною повистромляють свої усміхнені мордочки. Тоді ми зарекочемо й гукнемо їм: «Нікс, нікс гут, was und was, капуста і квас», ги-ги-ги...

— Або скажемо їм, що... що...

— Гаразд.

Всі, крім Матті, охоче пристали на цю пропозицію.

— Заради такої дурниці я не псуватиму своїх єдиних черевиків.

— Я також.

— І я.

— Тоді давайте пошукаємо на горищі які старі шкарбани й вичвахаємо їх підшви.

— Згода. Вистачить двох пар... Двоє будуть прогулюватись і гучно цокати... а решта ходитимуть по той бік вулиці й дивитимуться, що з цього вийде

— Ясно, що вийде — статистика,— поважно мовив Імму.

— Еге ж, хлопці, ми з вами зробимо капітальне дослідження.

— Так, і це буде дуже серйозне дослідження. А потім ми подаруємо його, ну, скажімо, міському музеєві...

3

Наступного вечора хлопці зібралися на вулиці Олександра. Імму знайшов на горищі пару поношених чоловічих черевиків і пару старезних шкарбанів, підшви яких були густо оббиті цвяшками. Кинули жеребок, і першим прогулятися в черевиках і шкарбанах і цим самим почати дослід випало Імму й Пате. Решта мала супроводити їх віддалік, як спостерігачі.

— Погано, що надворі не темно. Наш фокус краще удався б поночі, — сказав Пате.

Був тихий літній вечір, десь так після сьомої години, старе місто огорнула глибока тиша. Багато вікон, які виходили на вулицю, здавалося, були відчинені. Єдиною незручністю в цій справі було те, що хлопці мусили марширувати попід самою стіною, щоб їх не побачили з вікон. Вирішили почати з Ринку, там будинки стояли тільки по один бік вулиці.

— Вперед, хлопці!

Тихого літнього вечора в старому кварталі Оулу раптом пролунав ритмічний цокіт черевиків альпійських стрільців. Будинки тут були старі, дерев'яні, з високими вікнами, з яких годі було побачити хлопців, що йшли попід самою стіною.

Цок-цок... цок-цок...

Цок-цок... цок-цок...

Хлопці кілька разів промарширували попід стіною довгого дерев'яного будинку з великими вікнами, які були відчинені й крізь які до кім-

нат проникав свіжий подих моря з протоки Поккінен. Але з жодного вікна не вихилилася зачарована жіноча голівка чи бодай роздратований стариган.

— Поганий початок, хлопці. Ходімо далі. Цей будинок не вартий наших зусиль.

— Атож! Тут, видно, живуть лише глухі старі діви.

Пройшовши попід стіною наступного будинку, хлопці помітили, що принаймні з чотирьох вікон визирнули усміхнені літні дами; завваживши під вікнами хлопців, вони з обуренням відсахнулися. А далі з вікна визирнула якась літня жінка й захоплено вигукнула:

— Аа, so wunderschöne! ¹

Хлопці не могли довше стримувати реготу, і жінка, побачивши їх, усе зрозуміла.

— Безсоромники! Я повідомлю про вас у поліцію! Ви ошукуєте людей, ходите тут щовечора й заважаєте їм відпочивати, хулігани й чортові вилупки! Я повідомлю в поліцію! — І жінка демонстративно зачинила вікно.

— А тепер гайда на вулицю Олександра! Там живуть самі багатії, і якась панянка неодмінно визирне на наш цокіт.

— Але там треба бути особливо обережними, щоб котрась із них не стрибнула вам на голову... Ці багатії забороняють своїм дочкам кокетувати з німцями й пильно їх стережуть, отож вони можуть закохатися в самий цокіт ваших черевиків і плигнути з вікна.

Хлопці багато разів промарширували попід найпрезентабельнішими будинками на вулиці Олександра. Не одне жіноче обличчя визирнуло з вікна, а потім, скривившись, відсахнулося. З вікон навпроти теж на хвилюку вихилилися жінки, але, забачивши хлопців, жодна з них не обурилася.

Коли хлопці пройшли попід вікнами наступного будинку, цокіт їхніх черевиків долинув до дами, яка сиділа в салоні.

— Еллі, німці! Ходи побачиш, як гарно вони марширують!

Пані й покоївка підійшли до вікна.

— Еллі, ти їх бачиш, бо я не бачу й чую тільки цокіт.

— Під вікнами товчуться якісь шмаркачі,— сказала покоївка.

— Яке неподобство! — обурилася дама й відійшла од вікна.— Еллі, піди скажи сторожеві, щоб прогнав їх звідси, хай не баламутять людьми спокій.

На цьому перші дослідження хлопців на вулиці Олександра скінчилися, бо до вух Матті раптом долинула люта лайка сторожа, й він побачив, що той біжить до них з грубезною ломакою.

Імму й Пате хутенько скинули черевики, взяли їх у руки й дременули навтікача.

— Добре, що ти не покинув там черевиків, можна буде спробувати в іншому місці,— сказав Імму, коли вони сховалися між сусідніми будинками.

— Перші дослідження показали,— підсумував Матті, коли хлопці знову зібралися,— що повнолітніх і неповнолітніх громадянок жіночої статі, які мешкають в Оулу, хвилює навіть сам цокіт черевиків альпійських стрільців. За винятком, звичайно, глухих, що й фіксується в цій нашій статистиці.

— Ха-ха-ха! — зареготали хлопці.

¹ Ах, як це чудово! (Нім.)

ХУДОЖНІЙ ТЕАТР РАКСІЛИ

1

— А дівчата прийдуть? — запитав Пате.

— Думаю, що прийдуть, і то досить гарненькі. Поклади рівно дошку, щоб Маннергейм міг по ній з щиком марширувати, — сказав Імму.

— Так, але як я покладу її рівно, то Маннергейм не впаде, коли по ній маршируватиме.

У полі, неподалік від Раксіли, хлопці будували театр. Вони вирішили трохи розважитись, давши виставу для мешканців Раксіли й навіть інших кварталів міста. Вистава мала відбутися увечері. Чутки про це ходили вже кілька днів. За вхід мали брати навіть плату: кожен повинен заплатити стільки, скільки, на його думку, буде варта ця розвага. Гарним дівчатам хлопці обіцяли безплатний вхід, хоч Матті й Урккі були проти. Та ідея ця належала Імму, він уже почав цікавитися дівчатами й вирішив привабити їх на виставу, яку, по суті, й організовував з цією метою.

У хлопців була актуальна п'єса, так би мовити, власного виробу. Кілька днів тому всемогутній володар Німеччини, Гітлер, відвідав разом із своїм почтом Фінляндію з нагоди 75-річчя Маннергейма, і всі фінські газети опублікували про цю подію багато фотографій. Хлопці взяли звідти для своєї вистави тему й головну ідею.

Сподівалися, що вистава принесе навіть деякий матеріальний зиск, не кажучи вже про успіх моральний і задоволення артистичних амбіцій. Формально тема п'єси перегукувалася з візитом Гітлера.

Хлопці гарячково будували сцену. Перш за все роздобули великий шмат картону, на якому намалювали інтер'єр вагона й вирізали вікна. За картоном замість сидінь поставили пару колодок і між ними порожній ящик замість банкетного столу. Вийшов досить гарний вагон. На ньому навіть намалювали той самий номер, який під час візиту Гітлера стояв на поїзді: «2019. Вагон-ресторан». Виставі це мало додати більшої вірогідності. Посеред сцени поклали на каменях довгі дошки. До дощок прив'язали мотузки, з допомогою яких можна буде, коли в цьому виникне потреба, стягти їх з каменів, і тоді той, хто йтиме по дошці, впаде разом з нею в слухну хвилину. В такий спосіб хлопці хотіли здобути симпатію публіки. Вони добре знали, що дошка під Гітлером ніколи б не впала, але сцена — це сцена, і на ній щось може бути й не так, як у житті.

Репетицій ніяких не робили. Поділили тільки ролі, а потім спільно обміркували хід вистави. Кожен хотів грати німецького генерала Зрештою, виникла навіть суперечка, й довелося тягти жеребки, кому випаде така честь, хоч генералові не було, по суті, чого робити, хіба марширувати туди й сюди по сцені та вигукувати:

— Хайль Гітлер і компанія!

Розробили план вистави: спочатку Гітлер прилітає літаком до Фінляндії й зустрічається з Маннергеймом. Зустріч обох вождів має відбуватися посеред сцени. Генерали тим часом корчитимуть за спиною в Гітлера різні міни, потім вистромлять з вікон картонного вагона голови й крикнуть:

— Ау! Ау!

Потім Маннергейм виголосить промову, Гітлер на неї відповість, після чого Маннергейм відповість Гітлерові, а потім знову промовлятиме Гітлер, аж поки промови переплутаються й зчиниться такий гарми-

дер, у якому ніхто нічого не розчовпає, але всі розуміюче киватимуть головами. Відтак — обід у вагоні-ресторані, під час якого хлопці мають намір курити справжні цигарки. Це буде кульмінаційний пункт вистави. Маннергейм і Гітлер пахкатимуть димом один одному просто в вічі.

Матті доручили роль Гітлера. Імму грав Маннергейма, а решті випало грати генералів, фінських і німецьких.

Крім грати роль генерала, Урккі повинен був ще принести з дому лави для вродливих дівчат і для тих, хто найщедріше заплатить за вхід. Він також виконував функції білетера. Матті, крім грати роль Гітлера, повинен був також збирати разом з Яке пожертвування перед початком вистави; Імму, oprіч того, що його чекала роль Маннергейма, мав разом з Пате про всяк випадок повторно зібрати пожертвування після вистави; крім того, Урккі мав ще раз обійти з тацею публіку під час перерви. Якщо комусь з глядачів вистава сподобається особливо, він, на думку хлопців, охоче заплатить і вчетверте, надто коли вони будуть певні, що хтось за першим, другим і навіть третім разом віддав тільки частину своїх грошей. Для цього Пате доручили зробити додатковий антракт й обійти з тацею глядачів. Крім ролі генерала, Яке доручили обов'язки реквізиторів — він мав принести якнайвищу драбину й установити її посеред сцени. Передбачалося, що в ході вистави Гітлер вилізе на драбину й виголосить звідти промову.

— Може, візьмемо дві драбини й зв'яжемо їх до купи?

— Буде трохи зависоко. Як така драбина утримає рівновагу?

— А ми відіб'ємо кілька долішніх щаблів, викопавши глибоку яму, вставимо в неї драбину, а потім яму закладемо камінням так, щоб драбина не хиталася,— запропонував Імму, і хлопці підтримали цю ідею.

Незабаром майже чотириметрова драбина вже стояла посеред поля під картонною стіною.

За годину до початку,— вистава мала початися рівно о дев'ятнадцятій,— Урккі, Пате і Яке пішли скликати глядачів. Імму й Матті залишилися на сцені й обдумували свої великі ролі.

Незабаром захекані хлопці повернулися з важливою новиною:

— Швидко треба ще принести стільців, бо прийде багато дорослих!.. З газети буде фотокореспондент. Хочуть дати знімок, мовляв, хлопці з Раксіли навіть у тяжкий воєнний час живуть високими ідеями мистецтва... Що ж ми тепер робитимемо, хлопці?..

Хлопці метнулися до дому Яке й поприносили звідти все, на чому тільки можна було сісти: кухонні стільці, двоє крісел, притягли навіть крісло-гойдалку. Все це поставили в один ряд.

— Хлопці, з дорослих треба взяти подвійну плату за вхід і потім п'ять разів обійти їх з тацею,— заявив Матті.

Хвилювання товаришів не передалося йому анітрохи.

2

— Вже йдуть... Матті, швидко до каси. Урккі... ставай на місце білетера, мерщій... Яке, віднеси у вагон цигарки...

Побачивши, що наближається така велика кількість глядачів, хлопці перелякалися. Матті сів за ящиком у «касі», а Урккі приміряв картонний капелюх, на якому великими друкованими літерами було написано: «Білетер художнього театру Раксіли». З другого боку капелюха можна було прочитати: «Генерал».

Разом з дітьми на виставу прийшло й багато дорослих. Учитель, у якого хлопці взимку потягли зі шворки светр, дістав почесне місце в кріслі-гойдалці. Він уважав себе педагогом-психологом і тому «теоретично й практично» цікавився всіма проявами «психіки підлітків». З ініціативи вчителя прийшов також фотограф з місцевої газети, який наймав у нього кімнату. Сам учитель мав намір наступного ж дня написати в цю газету велику статтю про культурні інтереси хлопців. Він сів у крісло-гойдалку й задоволено роззірнувся довкола. Дитячий гомін лунав для нього приємною музикою. Він обмірковував назву своєї застрашної статті: «Про аматорські театральні інтереси...» Ні, це надто банально. А може, так: «Дух не вмирає навіть у тяжкі часи»?

— Подумайте тільки — ці наші північні хлопці мають такі серйозні культурні інтереси! — сказав він, обернувшись до фотографа.

— О, це ж дуже характерно для багатого на ідеї часу, — відказав той.

— Цікаво, що вони там придумали? — міркував уголос учитель. — Може, вирішили зіграти комедію самого Шекспіра? А може...

В цю мить Яке вийшов на середину сцени. Як режисер вистави, він мав виголосити вітальну промову.

— Шановні панове... Художній театр хлопців з Ракіли покаже вам сьогодні п'єсу «День народження». Шановні панове, — провадив Яке далі, — наша п'єса називається так тому, що в ній ідеться про Маннергейма, тобто про день народження маршала Фінляндії... Ми, хлопці, теж хочемо відзначити цю дату... Отже, зараз починаємо. Просимо вас почувати себе як дома...

Яке вклонився й зник за кулісами. Там були вже всі, крім Уркі.

— Мерщій починайте, вони вже ждуть! — схвилювано сказав Яке. Щоби в нього палали, йому кортіло якомога швидше знову вийти на сцену.

З усіх хлопців один тільки Матті зберігав спокій.

— Иди, Яке, й виголоси ще одну промову, поки я полічу гроші... Гляньте, хлопці, як багато ми зібрали. Цей бовдур учитель дав цілу сотню, а кореспондент п'ятдесят, навіть шмаркачі й ті непогано заплатили. Зачекайте, поки я полічу...

— Швидко, Матті, публіка хвилюється! — підганяли його хлопці.

Матті надів на голову картонний кашкет Гітлера, над верхньою губою приклеїв чорні вусики і почепив на груди пам'ятні хрести, які приніс із дому Пате. Цими хрестами нагороджували батьків полеглих героїв. Вони трохи нагадували свастику. Убір Матті доповнювали ще старі ковані черевики, але, оскільки йому за роллю треба було вилазити на високу драбину, то він не наважився їх узуті, щоб не наразити на небезпеку когось із публіки. Бо цілком могло статися, що ноги в великих шкарбанах послизнуться й Гітлер полетить на глядачів, або ж шкарбани зісковзнуть з малих хлоп'ячих ніг і луснуть по голові когось із публіки.

Та йому рішуче наполягав, щоб Матті взув ці черевики, і, хвилину повагавшись, Матті послуховався, не думаючи більше про безпеку публіки.

Імму мав на собі характерний убір Маннергейма. З широкого дідового пояса йому зробили солдатський ремінь з портупеєю. За маршальський жезл правила груба палиця. Витончену елегантність маршала підкреслювали намальовані водяними фарбами вусики, червіль шік, дротяні шпори, лампаси, нарисовані червоною крейдою на довгих темно-синіх бриджах.

— Готово, — сказав Матті, — я вже в черевиках.

— По-чи-най-те! По-чи-най-те! — скандувала публіка.

— Ну, виходь,— Матті штовхнув Імму під бік.

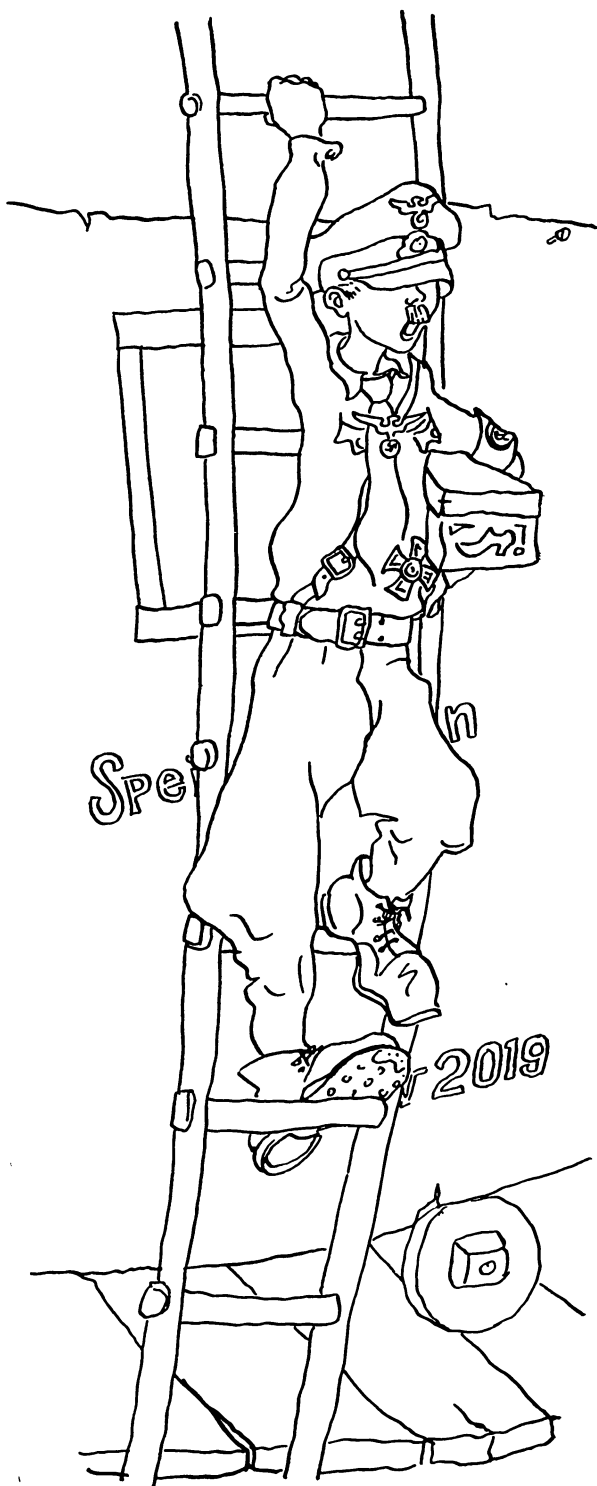
Імму вийшов на сцену. Публіка зааплодувала. Це додало Імму відваги, й він почав марширувати по дошках, підкидаючи вгору маршальський жезл і прагнучи якомога краще наслідувати циркових блазнів. Підійшли генерали, Яке і Пате, віддали честь і поздоровили його.

— Бажаємо вам щастя і всього найкращого, пане маршал.

В генералів, так само як і в маршала, замість орденів на грудях висіли царські монети. Крім того, на грудях у маршала виблискувало кілька скелець, вийнятих з задніх крил сусідських велосипедів. Генерали повинні були вручити Маннергеймові подарунок. Яке тримав у руках величезну картонну коробку. Відкривши її, він вийняв з неї бляшану, майже півметрову свастику й урочисто приколов її Маннергеймові до живота десятисантиметровою шпилькою.

Вклонившись один одному, вони обмінялися словами вдячності. Публіка аж вила з захвату.

Потім настала черга виступити Гітлерові. Матті вийшов із поїзда. Помітивши, що публіка захоплено стежить за п'єсою, він зовсім забув про свою роль.

— Хайль Гітлер! — загорлав щосили, скинув у вітальному жесті руку і почав сам собі командувати:

— Вперед, Адольфе, в такт і вище ногу...

Карбуючи крок, Гітлер простяг уперед руку, попрямував до Маннергейма і пхнув його рукою в живіт. Удар був такий несподіваний, що Імму захитався. Матті вдарив його в самісіньку ямку, Імму зблід і почав хapati ротом повітря.

— Я тобі це нагадаю, сучий сину...— просичав він крізь зуби, так, щоб не почула публіка.

Але публіка почула.

— Голосніше! Репліки треба вимовляти так, щоб їх чутно було публіці,— підбадьорив Імму вчитель.

Але на Імму ніхто вже не звертав уваги, бо Матті саме з шиком почухав вусики й готувався виголосити промову:

— Маршале Фінляндії, Імму, Маннергейме, стру-унко! Вільно! Мені випала велика честь вручити тобі Золотий хрест Гітлера... Ну, грайте, срібні сурми... Гей, оркестр!... стрункоо!.. вільноо!

Хлопці мусили майже кричати, щоб їхні голоси продерлися крізь оплески публіки, особливо коли Гітлер почав лізти вгору по драбині, затиснувши під пахвою коробку від взуття, у якій мав лежати Золотий хрест. На підшвах його черевиків публіка завважила блискучі залізні гвіздки. В поспіху Матті не помітив, що штани його ззаду роздерлися, й тепер дивувався, чого публіка так регоче. Адже він нічого ще не зробив, ще тільки-но почав лізти по драбині. Він, звичайно, знав, що замість кальсонів має на собі старі червоні материні труси, бо в них йому було дуже зручно — можна було навіть купатися в басейні. Але він не знав, що блискає ними крізь роздерті штани.

Матті глянув з драбини на публіку й побачив, що сміються навіть хлопці. Він весело помахав рукою й подерся ще вище.

— Звідси, з найвищих щаблів драбини, Гітлер вручає Маннергеймові Золотий хрест,— сказав Гітлер і відкрив коробку від взуття.

З неї на акторів і публіку посипалися кінські кізяки, сухі й свіжі.

Молоді глядачі аж вили від захоплення. Матті помітив, що його фотографують.

— Ну, це вже занадто, — обурено сказав учитель, коли фотограф сів поруч нього. Рум'янець гніву швидко розповзався по його круглих щоках і грубій потилиці, але фотограф був явно потішений.

І в ту ж саму мить Матті відчув, що драбина під ним підозріло захиталася. Він спробував утримати рівновагу, щоб усе-таки виголосити свою промову на честь Маннергейма, але в цю хвилину один черевик зісковзнув з його ноги й упав на плечі якійсь жінці. Жінка почала голосно лаятись. Матті не звертав на це ніякої уваги — він знав, що ця художня програма занадто складна для кумася із Раксіли. Побачивши, що тут уже нічим не зарадиш, він зняв другий черевик і пошпурив у центр публіки.

— Ги-ги-ги!!!

За хвилину до Матті долинув такий страшний крик жаху, який навіть важко передати словами, і він одразу ж відчув, що драбина, на якій він стояв, почала загрозливо хитатися. Ще мить — і він разом з нею впав на публіку.

Та публіка вчасно розскочилася, і драбина нікого не зачепила. Учитель спершу теж був кинувся тікати, та коли побачив, що небезпека минула й драбина вже лежить долі, почав висловлювати своє обурення.

— Це вже справді занадто! — сказав він фотографові, вискочив на сцену й закричав: — Увага, увага, вистава припиняється! Це не патріотично... Діти, додому! Виставу закінчено.

Публіка не рухалася. Ніхто не наважувався стати на бік акторів, але й нікому не хотілося так швидко вертатись додому.

— Шановні панове! — голосно звернувся до публіки Імму. — Додивіться п'єсу до кінця, а потім уже критикуйте її, як хочете... Ми маємо в запасі ще щось надзвичайне: Маннергейм і Гітлер сидять у поїзді, пахають наввипередки один одному у вічі димом і клацають дзьобами... Подивіться і посмійтеся...

— Давай! Давай! — кричала публіка.

— Що? Дим із цигарок? — заревів учитель.

— Так, і цигарки із справжньої махорки! — захоплено відповів Імму. Він уже вчився в ліцеї, й цей учитель був йому нестрашний.

Учитель розгублено постояв ще якусь хвилину, потім повернувся до фотографа й, зітхнувши, сказав:

— Святий боже, а я вже був подумав, що це всього-на-всього невинний дитячий інтерес до театру... Втім, цього від них можна було сподіватися! — Він впав у лють, схопив шматок дошки й почав нею вимахувати. — Ви... ви... ви... чортове поріддя!

Публіка протяжно зойкнула й кинулася врозтіч. Актори за нею. Учитель видерся на купу каміння, вимахував дошкою й кричав:

— Я розкажу вашим батькам... Де дисципліна?.. Передам цю справу в опікунську раду... Ми виженемо вас зі школи!

Зупинившись на безпечній відстані, актори дивилися на сцену, де тепер виступав учитель. Видовище це здалося їм зовсім непоганим.

— Геть звідси під сто чортів! Швидше! Ходімо, пане репортер, нам тут більше нема чого робити.

Коли вчитель і фоторепортер пішли, хлопці повернулися на сцену.

— Добре, що цей чортів спекулянт салом не зажадав назад свої гроші, — сказав Матті. — Він був такий лютий, що зовсім забув про це.

Учитель ще раз озирнувся й погрозив хлопцям кулаком. Але його слів, звернених до репортера, вони вже не почули:

— Це блюзнірство, образа батьківщини! А я, дурний, гадав, що це така собі невинна забава. Так часто буває, коли добре думаєш про людей. Ви бачили, той хлопчисько, який грав Гітлера, мав на грудях справжній пам'ятний хрест?

— Ну, звичайно, бачив,— відповів фоторепортер, намагаючись надати своєму обличчю поважного виразу — він наймав у вчителя кімнату й постійно купував у нього сало.

— О боже, поможи нашій молоді, щоб вона не здичавіла, як ці часи. Що буде з нашою любою батьківщиною, якщо вся молодь така...

— Не засмучуйтесь, пане вчитель,— сказав фоторепортер.

— Ну звичайно, я не засмучуюсь, бо знаю, що не всі такі. Але з оцих раксільських штукарів колись виростуть справжні злочинці.

Учитель очікувально глянув на фоторепортера й зітхнув:

— І все-таки мені їх жаль.

— Ваша правда. Якоюсь мірою воно й справді так,— притакнув йому фоторепортер.

ПОЧУТТЯ РЕАЛЬНОСТІ

1

«Яка це дивна штука — життя...»

Був кінець літа, у школі незабаром мали початися заняття. Імму хотів познайомитися з якоюсь молодого дівчиною, ходити з нею тихими вулицями, тримаючись за руки. Але це йому ніяк не вдавалося.

«Йде війна... Що таке, по суті, війна?.. Це теж дуже дивна річ»,— думав хлопець.

Цього літа він почав помічати, що війна означає зовсім не те, що він думав про неї раніше; ще недавно війна означала для нього просто весну, цвіт черемхи й німецькі військові ешелони на сортувальній гірці. Думаючи про Яке, Імму дедалі більше переконувався, що війна виглядає зовсім інакше, ніж він досі уявляв собі.

Яке щораз частіше кудись зникав, а куди— хлопці про це нічого не знали. При зустрічі з ними він нахабно реготав і коротко натякав про те, де був. Буцімто ходив дивитися, як на полігоні за законом воєнного часу розстрілюють німецьких солдатів. Розповідав про це охоче, й хлопці ніяк не могли зрозуміти, правду він каже чи бреше. Іноді Яке вимахував у них перед очима пачкою банкнотів.

— Гляньте, я член банди грабіжників, ха-ха-ха... Оце днями ми задумали невелику операцію...

Хлопці йому не вірили, думали, що гроші Яке дала мати. Іншим разом у кишені в нього було повно дрібняків.

— Звідки вони в тебе?

— Від однієї старої бабці... з сумочки, гіа-ха-ха... Я вихопив у неї сумку... потемки... а тепер шукаю собі дівчину... Всі мої колеги мають дівчат... гіа-ха-ха...

Цієї осені Імму Каареллу почало все більше дратувати те, як хлопці, Яке і всі дорослі ставляться до життя. На його думку, товариші прагнули тільки авантюри, а Яке виключно жив у світі своєї фантазії. Що ж стосується дорослих, то вони взагалі були якісь дивні й надто самовпевнені.

Порятунок для себе Імму шукав у дівчат. Якби він мав дівчину, з якою можна було б ходити й про все говорити! Дівчина б його зрозуміла. Адже йому вже сімнадцять...

Та молоді дівчата не помічали Імму, не бачили навіть того, що хлопець бігає за ними. Всі вони були сестри милосердя, й кожна мала на фронті свого героя, з яким листувалася.

Імму запропонував хлопцям нову розвагу: підглядати за молодими дівчатами. Хлопці охоче погодились. Минуло небагато часу, і, шпигуючи за дівчатами, вони довідались багато цікавих речей.

— Ой, хлопці, знаєте, що я підслухав від двох дівчат? Цієї осені фрици підуть на Ленінград, а одна з них, на ім'я Сіррка, матиме від фрица дитину! — захоплено розповідав Урккі.

Заморозки цієї осені почалися як ніколи рано. Вже в жовтні хлопці ковзалися на замерзлому озері Лямся й чекали, коли капітулює Ленінград. У листопаді земля взялася грудю. Подув східний вітер і приніс хвилю морозів. Великі російські простори народжували тріскучі морози.

2

— Хлопці! Приїхали нові фрици.

— Куди?

— На старе місце, до казарм.

Нові загони німців прибули з окупованої Норвегії. Вони пробули в Оулу лише кілька днів, коли каптали одержали наказ роз'яснити своїм солдатам ситуацію: «Ви прийшли сюди не як окупанти, а як побратими по зброї. Забудьте тут про тактику випаленої землі, солдати. Фінляндія воює пліч-о-пліч з Великою Німеччиною проти спільного ворога. Нам стало відомо, що ви намагаєтесь поводитись з фінськими жінками так, як у Норвегії поводитися з норвежками. Цьому треба покласти край. Ми прийшли до Фінляндії не для того, щоб бігати за спідницями, а щоб боротися й перемогти більшовицький Радянський Союз. До нас дійшли також скарги, що солдати кривдять фінських побратимів по зброї. Фінському офіцерові ви повинні віддавати честь, як і своєму».

Хлопці спостерігали за солдатами, вишикуваними на подвір'ї школи в Туйрі. Здавалося, ті не були в надто великому захопленні від того, що тільки-но почули, в шерегах чулися глузливі зауваження. Каптал нервувач. Побачивши за огорожею хлопців, він схопив дрючок, яким товкли лід:

— Sakramento, weg, weg!

Хлопці кинулися навтьоки й зупинилися лише на безпечній відстані.

— Чортів каптал!

— Верблюди! Що ж нам тепер робити?

Хлопці почувалися ображеними.

— Давайте покажемо їм, хто є хто.

— Не варт, облишмо їх і ходімо додому.

— Ні. Зачекайте тут хвилинку, а ми з Пате підемо в розвідку,— сказав Урккі.

Хлопці відмовляли їх, але Урккі й Пате вирішили прокрастися до шкільного будинку саме тепер, коли весь гарнізон вишикувався на подвір'ї.

Перелізши через паркан і скрадаючись попід стіною, вони пробралися в довгий шкільний коридор. В самому кінці його стояв німець.

— Це днювальний. Ходімо поговоримо з ним.

Хлопці несміло наблизилися до німця. Той удавав, що не бачить їх, узяв ганчірку й почав витирати пилюку. Хлопці зазирнули до гімнастичної зали.

— Пате, глянь! Оце я тобі скажу...

На стіні перед ними в натуральну величину була намальована гола жінка.

— Зовсім як у церкві... Чистісінька тобі ікона на головному вівтарі...

Хлопці стояли в дверях, мов укопані, не в силі одірвати очей від фрески. Вона виходила за межі всякої пристойності, приголомшувала. Хлопці прикипіли до неї очима й не помітили, як до них з ганчіркою в руках підкрався німець. Урккі обернувся лише тоді, коли відчув удар мокрої ганчірки по обличчю.

— Die satanischen Betteljungen¹, ги-ги-ги, — засміявся німець і шмагнув удруге.

Це був інтендант штабної роти. Спершу він служив у Відні. Була весна, потім літо, сонце на цегляних мурах і брукованих вулицях, потім суха осінь, ці самі вулиці, мури й вулиці, а на вулицях проститутки й діти, голодні діти. Діти просили хліба: «Дай нам хліба, солдате, ти маєш під пахвою хліб, дай нам хліба, відламай хоч шматочок». Потім до Відня приїхав старий вояка, широкоплечий ветеран зразка 1900 року, в мундирі есесівця. Старий вояка навчив молодого солдата зразка 1920 року, над правою кишенею френча якого красувався орел, нової розваги. «Хліба, хліба, хліба, дай нам хліба, дай нам хліба, солдате». Старий вояка вийняв з-під пахви буханець хліба, зареготав і кованим черевиком альпійського стрільця втопав його в брук. А діти дивилися, як на їхніх очах хліб на дрібні шматочки розкришився під кованим черевиком. «Хе-хе-хе!» — сміявся старий вояка зразка 1900 року в мундирі СС і з пов'язкою на рукаві. А діти думали: «Такий добрий хліб...» Цей жарт потішив старого вояку, та й молодих солдатів теж. Вони відчували задоволення, коли топтали хліб на очах у дітей, а потім, насвистуючи, йшли далі. Вираз дитячих облич? Хе-хе-хе, хіба хтось когось скривдив? Аніскі-лечки. Молодий солдат знав, що як тільки відійде за ріг, діти кинуться з бруду крихти й запихатимуть їх у голодні роти разом з піском... «Кури теж їдять пісок, хе-хе-хе. Це буде тільки на користь австрійським шмаркачам, ці малі дияволи хоч трохи загартуються, хе-хе-хе. Одряхла нація музикантів, Donnerwetter, наче музикою можна щось... Sakramento...»

Потім була Норвегія, маленьке містечко, фіорди. «Клімат суворий, проте жінки тілісті, симпатичні білявки... мм...» Але норвезькі дівчата не канючили вже хліба, не зупинялися на розі, коли бачили солдата з пшеничною хлібиною під пахвою, хоч і ковтали слину... «Норвезькі шмаркачі завертали за ріг і тікали додому. Цих бідолашних дітей батьки дома страхали, що німці справжні потвори. Клятві норвежці! А тепер ці фінські шмаркачі! Ех...»

— Пате! — кричав Урккі. В очах йому миготіли червоні блискавки — німець щосили шмагав його по обличчю мокрою ганчіркою.

Пате кинувся навтьоки. Урккі за ним.

— Ха-ха-ха! — реготав солдат.

Відбігши метрів з десять, Урккі зупинився й почав шпортатися в кишені, в якій були рушничні патрони. Набравши їх повну жменю, хлопець

¹ Чортіві старці (нім.).

жбурнув німцеві у вічі. Оглядатися йому вже не було коли, але, вискакуючи в двері, він ще встиг помітити, що той уже не сміється.

— Чого ви туди ходили? Так вам і треба,— сказав Імму, коли хлопці йому про все розповіли.

— Тоді скажи, що нам робити?

— Хто, я?

— Ти, ти. Ну, Імму, кажи, що нам робити?

Імму мовчав. Спершу була весна, цвіла черемха, з півночі прибували військові ешелони, зупинялися на станції, й солдати в зелених мундирах усміхалися, махали руками й усміхалися. Жінки й хлопці кричали «ура!» й кидали у двері товарних вагонів квіти. Потім була фруктова вода, трупи, вечірні прогулянки німців, цок-цок, цок-цок, а відтак з куців Замкового острова долинали жіноче хихотіння. Потім прийшла зима з мулами й морозом, потім знову весна й літо, а згодом осінь. Знову було хихотіння дівчат, жінок і фриців, знову були розмови про останні дні Ленінграда й кінець російського фронту. Настала осінь, остання осінь перед різдвом. Спостерігати за німецькими перекличками у дворі школи хлопцям більше не вдавалося. Німці лаялись і били їх мокрою ганчіркою. Вони були вже не ті, щось змінилось... «Ні, до дідька, це я починаю мужніти. Тож тепер треба й поводитись як справжньому мужчині. Геть дитячі витівки!»

— Так, хлопці, нам треба придумати щось серйозніше. Давайте гарно поміркуємо. Шпигувати за фрицами більш не варто, це несерйозно,— сказав Імму.— Нам треба вже реальніше дивитися на речі.

— Запропонуй щось, якщо можеш,— з запалом сказав Урккі.

— Краще порадь мені, експерте від реальності, де дістати нову шапку, бо ця вже зовсім не налазить на вуха, і вони страшенно мерзнуть на морозі,— сказав Матті, тручи посинілі вуха.

— Справді, твоя шапка вже нікуди не годиться.

— Атож. Ця війна аж до переможного кінця далася взнаки навіть моїй сердешній шапці.

— Я згоден з Імму. Нам і справді треба придумати щось серйозніше,— заявив Пате.

3

Хойкка, батько Яке, стояв на підвір'ї свого дому. Погляд його блукав по комірчині, по будинку, по сходах; разом з поглядом блукала й думка. «Що за життя настало, ох...— Погляд ковзнув на ріг будинку, де в брудному снігу видніли жовті ямки: — Ці телепні мочаться під самим порогом. Так воно буває завжди, коли в домі нема господаря. Квартиранти поводяться так, наче настав уже судний день.— Погляд його перекинувся на комірчину, на її брудно-коричневі стіни:— Не завадило б пофарбувати наступного літа, але де взяти фарби? А втім, навіщо фарбувати, якщо я вже не повернуся до цього дому... Двері дровітні прочинені, отже, хлопець десь тут... Це щастя, що він не вдався в матір. А може, нарубати дров, щоб невинна дитина не мерзла? Ні, хай їм рубає той фриц, адже це він тут мешкає, а не я... В сауні, видно, топили, бо на шибці сажа. Цікаво, чи вони купалися разом, стонадцять чортів!»

Думка Хойкки урвалася, бо до його вух долинув далекий галас. Він підвів очі: п'ятеро хлопців, п'ять маленьких цятوک майже в самому кінці вулиці наближалися, росли. Одна з них прибрала форму Яке. Хойкка відчув, як серце його швидше забилося в грудях. Син!

Коли хлопці добігли до середини вулиці, Урккі перший помітив, що на подвір'ї Яке хтось стоїть.

— Яке, твій тато дома!

Хлопці відразу ж зупинилися.

— Що? — перепитав Яке удавано байдужим тоном, але ніхто не поспішав йому щось пояснювати. Та він і сам уже добре бачив.

— А й справді, — мовив він.

— Ходімо, хлопці, додому.

— Ходімо. Ми прийдемо по тебе ввечері.

— Гаразд, — сказав Яке.

Батько не жив разом з ними. Він образився на матір, і на нього, і на Фріца, і на «весь цей ідіотизм» (так сказав він, прощаючись). Батько, мабуть, був не винен, у цьому завинив хтось інший. Фріц Майєр, обер-лейтенант із Мюнхена, теж не міг бути винним, ні в якому разі, адже він так любив посміятися і... «Так, так, я б помітив, якби Фріц мав щось лише на думці, це ж одразу видно по людині. Мати?.. Мати теж, напевно, не винна. Виходить, залишився тільки я. Я. Так. Але як я можу бути винним у тому, що батько пішов з дому, а мати злигалася з цим Фріцом? Так воно, мабуть, має бути. Спочатку була весна й «ура», «ура», і німці, потім батько пішов на фронт, там його поранили, й він повернувся додому, але тоді ще було «ура, ура, ура!» Був тільки батько, син і фронт, і це були чудові часи, а потім була зима і мати, і обер-лейтенант Фріц Майєр, родом з Мюнхена. Мюнхен, кажуть, дуже гарне й велике, цивілізоване місто... А потім була вже тільки війна й безперервні розповіді про те, яке велике, й елегантне, й цивілізоване це місто Мюнхен, де народився дядечко Фріц... «Яке, бери цукерки, як дядечко пригощає», — щебетала мати. Батько мовчки дивився на все це спідлоба, потім лаявся з матір'ю і нарешті забрався геть. Все це було. Тепер уже нема нічого. Розповіді скінчилися. «Яке, Яке, може б ти пішов трохи погуляти? Ось тобі гроші, піди в кіно... Фріце, Фріце, не давай хлопцеві цигарок... Яке, не плач, ти вже не маленький, зрозумій нарешті, що тобі добре і в кухні, а ми з дядечком Фріцом спатимемо в кімнаті... Ну, Яке...»

Йому вже більше нічого не залишилося, крім постійного смутку й тривоги. Це було єдине, що йому ще залишилося. Плачучи, він сказав про це матері, потім батькові; це помітили в школі, й хлопці теж. І саме це примушувало його сміятися з будь-якого приводу. Він хотів бути героєм, офіцером Великої Німеччини, намагався сміятись так, як сміється Фріц Майєр.

— Ну, Яке, мій дорогий Яке, ти повинен мене зрозуміти. Нам з тобою теж треба самовіддано боротися пліч-о-пліч з німцями в ім'я остаточної перемоги. Ну, не плач, бо я вже мушу йти, — сказала мати. — Я не повернусь на ніч додому, бо треба допомогти прибрати в школі, — сказала вона й пішла.

Щось подібне промимрив батько й теж пішов.

— Хе-хе-хе, Яке, Jakob auf Deutsch, хе-хе-хе, ха-ха-ха. Zigarette, Geld, — засміявся обер-лейтенант Фріц Майєр, поплескав Яке по плечу й пішов.

Війна аж до переможного кінця — в це він уже повірив, але це було так нудно... Не раз, залишаючись на самоті, Яке відчував страх, коли він уявляв собі переможний кінець...

Хлопці вже були рушили кожен у свій бік, коли раптом побачили, що Хойкка знімає капелюха, що на подвір'я входить елегантно вбраний чоловік з тростиною в руці й починає розмову з батьком Яке.

— Хлопці, там прийшов Тойкка!

Хлопці повернулися й наздогнали Яке. Тепер їм можна йти разом з ним. Якщо уже тут є Тойкка, то й вони не завадять зустрічі батька з сином. Хлопці знали, що Тойкка — багач. У нього було навіть авто, але його реквізували на фронт, була гарна дочка, в яку закохувалися всі студенти Раксіли й брат Імму теж. У Тойкки бували самі пани й німецькі офіцери. Мешкав він сам, без квартирантів, у власному будинку, в якому було щонайменше вісім кімнат, з туалетом, центральним опаленням, ванною й гарною сауною. Тойцці належало в місті багато будинків. Зустріч з таким чоловіком була справжньою приємністю.

— Погаторимо трохи? Що чувати? Давно вже вас не було видно!— сказав Тойкка батькові Яке в ту хвилину, коли хлопці вбігли на подвір'я.

— Нічого особливого... І взагалі нічого не відомо, на різдво ще може випасти багато снігу, а можуть бути свята й без снігу.

— Так, звичайно, снігу ще вкидає багато.

— Але він може швидко зійти.

— Літо минуло непогано, німці взяли навіть Севастополь,— сказав Тойкка.

Його не цікавила розмова про погоду. Він належав до тих людей, які відразу ж переходили до справи.

— В німців прекрасна армія.

— Я не знаю... як воно там насправді, адже їх оточили в Сталінграді... всі попали в мішок. Втім, мене це не обходить. І взагалі мене вже ніщо не обходить, хай усе пропадає, навіть цей дім... Але це правда, що фрици попали в мішок.— Батько Яке спідлоба дивився на свого співрозмовника.

Тойкка описав у повітрі тростиною велику дугу.

— Е ні, ні, це зовсім не так! Ні, ні, справа ця виглядає якраз навпаки. Ви що, не стежите за лінією фронту? Якщо хоч трохи орієнтуватися в ситуації, то навіть дитина може зрозуміти, що Велика Німеччина — це все-таки сила... Фюрер і верховне командування планують прикувати там узимку до себе всі російські сили, всю російську армію. Їх згребуть там до купи, а потім, коли розтануть сніги й прийде літо, вдарять так, що жоден росіянин вже не вийде звідти живий. Як ви гадаєте, це можливо? По-моєму, цілком. А ви, хлопці, як вважаєте: можливо це чи ні? Мені здається, що це ясно кожному, навіть таким хлопцям, як ви.

— Так, авжеж, без сумніву це так,— в ту ж мить відгукнувся Урккі.

— Петербургові залишилися лічені дні. Спершу впаде Сталінград, а потім настане черга й Ленінграда. Ми чекали цілу осінь, що це зрештою станеться... Й тут немає ніякої іншої причини, крім тієї, що в фюрера були інші невідкладні справи. Бо про те, яку операцію слід перш за все здійснити, вирішують на найвищому щаблі... Мені все ж таки здається, що наступного літа ми оглядатимемо петербурзькі земельні ділянки. Правда ж, хлопці, наступного літа ми поїдемо до Петербурга?.. Хе-хе-хе.

— Ми не знаємо.

— Подумайте, хлопці.

— Ми ні.

— Чому ж ні, коли так? Наступного літа — на роботу в Петербург, га? Це була б непогана робота, хе-хе-хе!

— Е ні, ми... Як туди дістатися?..

— Як дістатися? Поїхати поїздом, та й усе. Хіба це було б погано — провести в Петербурзі літні канікули?..

Тойкка глянув на годинник.

— Ну, мені вже пора. До побачення.

Хлопці залишилися на подвір'ї.

— В мене є ідея.

— Що? В цього Урккі завжди повно ідей. Що ж, кажи, послухаємо, що тобі знову сйянуло,— сказав Матті.

— А те, що наступного літа ми таки напевне поїдемо до Петербурга.

— Ти це серйозно?

— Так, цілком серйозно, хлопці. Наступного літа ми з вами поїдемо до Петербурга!

— Ідь із своєю мамою! Я в усякому разі не поїду. Та й Петербург ніхто ще не взяв,— сказав Яке.

Він одразу ж відчув, звідки ця ідея в Урккі, й одразу ж висловився проти. Цей чотирнадцятилітній хлопець почувався сиротою, бачачи, як його батько лише вряди-годи приходить додому й знову зникає. Він знав, що батько ночує на роботі й не хоче навіть переступати поріг дому, де мати живе з обер-лейтенантом Фріцом Майєром. Короткими були зустрічі батька з сином. Яке став на бік матері і вважав свого батька неминучим злом. Обер-лейтенант був товариський, любив сміятися, мав повні кишені шоколаду й по-змовницькому підморгував хлопцеві — мовляв, ми, чоловіки, знаємо, що робимо. Але батько все одно існував, і хлопець, час від часу бачачи його, не знав, на чий бік стати. На щастя, батько дуже рідко навідувався додому. Яке не пам'ятає такого випадку, щоб він побачив його й обер-лейтенанта разом.

Решта хлопців, не вагаючись, стали на бік Тойкки, бо Тойкка це був Тойкка, найбільша сила в Раксілі.

— Мабуть, цей Тойкка щось таки знає.

— Ну звісно, що знає.

Хлопці зрештою дійшли висновку, що наступного літа не завадило б під час канікул відвідати Петербург.

— Але до якої роботи могли б ми там зголоситися?

— У такому великому місті завжди знайдеться якась робота.

— Хоча б чистильників взуття.

— А що, це дуже добра робота. В Петербурзі сміття, мабуть, по коліна, й там потрібно буде багато чистильників взуття.

— Знаєте що, хлопці? Нам не завадило б уже тепер поговорити про цю справу.

— Але з ким?

— Так, із ким?

— Тойкка, мабуть, знає.

— Давайте спершу зачекаємо, поки німці візьмуть Петербург,— запропонував Матті.

— Пхе, якщо ми почнемо чекати, поки впаде Петербург, то потім впіймаємо облизня! В тому-то й уся штука, щоб наперед зарезервувати за собою місце... Треба розвідати, хлопці, де можна дістати з цього приводу інформацію,— з запалом провадив Урккі.

— Навіщо тобі інформація? Досить буде подати заяву на ім'я якогось високого генерала в Оулу,— сказав Пате.

— А такі тут є?

— Певно, що є. А якщо нема генералів, то обер-лейтенанти є напевно. Вони теж можуть вербувати чистильників взуття.

— Знаєте що, хлопці, давайте звернемося до нашого директора. Розповімо йому про все, він нас зрозуміє й залагодить справу. Скажемо, що хотіли б після того, як німці візьмуть Петербург, поїхати туди на якийсь час і допомогти прибрати місто, га?

— Так, це непогана ідея.

Наступного вечора після уроків троє ліцеїстів, Імму, Пате і Матті, постукали в двері директорського кабінету. Директор ліцею був доктор філософії, людина, якій за довгі роки педагогічної роботи вдалося так зжитися зі своїми вихованцями, що в школі цей мудрий старець жив цілком життям своїх учнів. Ставлення учнів до цього мудрого, доброго старого було природне, безпосереднє, без тіні будь-якої офіційності.

Двері з кабінету директора до вчительської були відчинені. Коли хлопці зайшли, в кабінеті сиділа якась учителька.

— Заходьте, заходьте, хлопці. Ви в якій справі? Що нового? Мабуть, знову щось накоїли?

— Та... ми маємо до вас одне прохання, пане директор,— несміло почав Імму і глянув на вчительку.

Але та не відзначалася особливим почуттям такту й навіть не думала виходити.

— Ну, ну, кажіть, що там у вас за прохання? Сподіваюся, щось серйозне?

— Та... справа ось у чому, пане директор: ці мої товариші і я... хотіли б поїхати на допоміжні роботи... Так, допомагати... я і ці мої товариші... працювати цілком серйозно... бути потрібними... Одне слово, ми хочемо поїхати на роботу, коли німці візьмуть Петербург, щоб хоч помігти прибрати це місто, оскільки ми не... Може, хоча б чистильниками взуття.

— Що, що? До Петербурга, кажете? Чистильниками взуття до Петербурга? Оце так утяли! — насупив брови директор. — Як же це ви, ліцеїсти, могли до такого додуматися? Такі жарти порядним ліцеїстам зовсім не пасують,— сказав він і пильно глянув на хлопців.

Три пари очей невідривно дивилися на нього.

— Ну, гаразд, гаразд,— сказав він уже трохи лагіднішим голосом.— Ідіть додому, мої хлопці.

— Пане директор, дозвольте мені сказати кілька слів,— озвалася раптом учителька.— Чому це ви, хлопці, заговорили про Петербург? Хто вас підбив на такі розмови? Ви що, не знаєте, що в школі заборонено займатися політикою?.. Ви тільки послухайте! — крикнула вона в двері вчительської.— Тут прийшло троє хлопців, які збираються до Петербурга! Це ж явна провокація! Вони хочуть у такий спосіб зіпсувати атмосферу в нашій школі. Скажіть, хто утовкмачив вам таке в голову? Ну?

— Гм, гм,— багатозначно гмукнув директор, але вчителька вдала, що не чує.

Кілька вчительок протиснулося в двері кабінету. Хоч жодна з них іще не вірила в поразку німців, просто не мала права в неї повірити навіть тоді, коли це ясно розуміли вже навіть діти, «тимчасова втрата» Сталінграда була гірким ударом для їхнього патріотизму.

— Яке нахабство! — сказала друга вчителька.

— Цей удар явно спрямований проти школи... Отак прийти й нагадати нам про крах надій минулої осені,— докинула третя.

— Хто ваш вихователь? Вас треба за це покарати. Залишитесь після уроків, у цьому треба буде уважно розібратись. Що, коли ми маємо

справу з якоюсь продуманою діяльністю, мета якої — запламувати школу й виставити на посміх усю нашу патріотичну виховну роботу? — говорила худа жінка.

Старий директор знову гмукнув, але його вже ніхто не слухав. Покликали вихователів, допитали хлопців і звеліли їм відсидіти півтори години в карцері за зухвалу спробу кинути тінь на школу.

— Ну годі вже, кінчаймо ці розмови. Ідіть додому, хлопці. Ну, кому сказав забирайтесь?!
Хлопці вибігли на подвір'я.

— А все це через тебе й твоє почуття реальності! — сказав Матті й погрозив Імму кулаком.

— Весь час вигадував усякі химери, й ось тепер маємо — півтори години карцеру.

Пригнічені хлопці розійшлися по домівках.

Але про карцер їм більш ніхто не нагадував — ні наступного дня, ні протягом тижня, ні навіть тоді, коли всім стало ясно, що німці Петербурга не візьмуть. Розумний директор забув про серйозні наміри наших чистильників взуття...

РОЗБЕЩЕНІСТЬ

1

Яке, Матті й Пате поверталися зі школи. Хоч відбою повітряної тривоги ще не було, вони вискочили зі сховища, в яке вчителі завели цілий клас, й, обминаючи пости протиповітряної оборони, пройшли порожніми вулицями аж до Раксілі. Вони були вже в дворі Яке й хотіли зайти на кухню, щоб закурити «юно», як раптом долинув гуркіт літаків зі сходу.

Ф'юуу... бум! Ф'юуу... бум!

Хлопці обернулися в той бік, звідки долинав гуркіт.

— Хлопці, он там відколовся цілий ріг будинку... — Матті не докінчив — з боку міста докотився глухий стугін.

— Лягайте! — крикнув Яке й упав долілиць.

— Не лягаймо тут покотом, бо хтось ще подумає, що ми вже трупи! Біжімо швидко до того будинку, може, там під руїнами лежать люди... — запропонував Матті.

— Чуєте, хлопці?

Над містом рвалися бомби: бум, бум, бум... Бумбубум...

— Там падають бомби.

— Так. Здається, на Вокзальній...

— А тепер наче в Хейняпя...

— Бомблять з перервами, якось нерівно.

— Знов наближаються. Лягайте, хлопці...

— Еге ж, летять туди...

Хвилину чувс гучний гуркіт літаків, потім засвисіли бомби: ф'юуу... бум!

— Мимо... ф'юуу, ф'юуу,— імітував Матті свист бомб.

— Заткни пельку! Глянь, там горить...

— Біжімо, хлопці, туди...

І саме в ту мить, коли хлопці хотіли бігти подивитися на пожежу, відкрила вогонь зенітна батарея. Хлопці хвилину постояли, прислухаючись до тріскотняви пострілів над містом.

— Тюхтії! Надумались аж тепер, коли все місто у вогні. Пам, пам! Пампам... ги-ги-ги! В них непогано виходить!

За хвилину зенітки змовкли.

— Так. Яке, ходімо покуримо, в тебе дома, мабуть, нікого немає.

— Пате, ходи, стрілянини вже не чути.

Хлопці зайшли на кухню.

Коли почалися нальоти на міста й селища Фінляндії, хлопці зробили з цього свої висновки.

— От якби і в нас були такі фейерверки! Ми б тоді розстрошили весь світ,— сказав Яке й пустив хмарку густого диму.

Матті й Пате здивовано глянули на нього.

— Що ти сказав?

— Я вибив би всіх до ноги, якби мав таку бомбу.

— Яке, ти що, здурів? Що ти мелеш?

— Чому? Адже тепер війна, а в війну вбивають... гіа-ха-ха. Спершу всіх ворогів, а потім усіх своїх... Поставив би на сходах кулемет, а тоді — тра-та-та-та... і з вікна пустив би чергу — трра-та-та-та... і скрізь лежали б суцільні трупи... гіа-ха-ха...

2

— Погляньте, який ясний місяць! Точнісінько тобі як начищена мідна куля.

— Так, але, як на мене, то він скорше схожий на жовте мідне кружало.

— Де ти, до лиха, бачив жовту мідь? Ти що, дальтонік, Пате? Адже мідь буває тільки червона.

— Хлопці, агов, хлопці, швидко до хати! Під час повітряної тривоги заборонено тинятися по двору, ви що, не чули? Ходіть усі до хати. Імму, забирай з собою друзів.

— Хлопці, ходімо до нас, ходімо всі.

— Ми посидимо на сходах.

— Ні, ходіть усі до хати... Ви що, не чуєте, що знову гурчать літаки?

— Отам, бачите?

— Так, зараз знову почнуть капати бомби, слухайте...

Матір Імму охопила паніка:

— Боже, невже нас знову будуть бомбити? Хіба їм мало попереднього заходу? Ой лишенько! Хлопці, тікайте швидко до хати...

Гурррррр...

— Мати божа...

Ф'ююююг, бум... бум... бум...

— Мати божа...

Гурррррр...

— Мати божа... Камфори... Імму, мерщій накапай мені на грудку цукру камфори.

Побачивши, що мати тримається за серце, Імму погрозив кулаком у бік місяця:

— Сучі сини! Я... я вас усіх повбиваю, коли... коли...

— Імму, мерщій у хату, не галасуй там! — покликав дядько Вайне.
— Імму, кому кажу, перестань клясти, — почув він спокійний голос матері.

— Що, що?..

— Не виставляй себе на посміх, — сказав дядько Вайне, — адже це війна.

Імму глянув на матір, потім на дядька. Й зрозумів, що для дорослих бомбардування — цілком нормальна річ, невіддільна од війни. Що війни без страху, бомбардування й смерті не буває. Він хотів проти цього запротестувати, проти страху, бомб і смерті. Дорослі його не зрозуміли. Дорослі його покартали за те, що він не хотів коритися законам війни. На думку дорослих, він марно протестує, даючи вихід дитячому гнівові, погрожуючи кулаком місяцеві й проклинаючи війну, страх і смерть.

— Не виставляй себе на посміх, — повторив дядько.

На думку дорослих, Імму виставив себе на посміх.

Це було одне з найбільших потрясінь у житті Імму Каарели.

«Попри всі свої нарікання, дорослі спокійно сприймають страх і смерть, без яких не було б війни», — подумав він.

3

Ескадрильї бомбардувальників не закінчили своїх гастролей за два рази — вони прилітали знов і знов, щораз більшими групами. Романтична повість про біле місто закінчилася... Школи було закрито, дітей евакуювали в село. Оулу принишкло. Багато громадських установ не функціонувало.

— Добре ще, що не закрили кінотеатрів, — сказав Урккі.

Того вечора хлопці ходили до міста в кіно. Коли вони поверталися через південний тунель, раптом завилла сирена, сповіщаючи повітряну тривогу.

— Хлопці, бігом до мене! Дома нема нікого! — крикнув Яке.

— Біжімо попід залізничним мостом! Кажуть, він витримає навіть найбільшу бомбу!

Хлопці метнулися під залізничний міст. На обох виходах із тунелю начепили двері з товстих дощок, і сховище було готове.

— Хлопці, тут повно людей, ходімо звідси...

— Поки не оголосять відбій, ви нікуди не підете. Марш назад у тунель! Ну, швидко! — гримнув якийсь стрілочник, і хлопцям довелося скоритись.

— Ходімо в самий кінець... не стовбичмо посередині...

— Але тут найтовща стеля. Який сенс стояти коло дверей?

У сховищі були жінки, старі й діти, кілька стрілочників з сортувальної гірки і багато дівчат, які йшли до міста на вечірній сеанс кіно, директор Тойкка з дочкою, дочка злидня Мьяття з молодим німецьким капітаном.

— Урккі, глянь, сестру цієї дівчини ми супроводили восени через тунель, пам'ятаєш?

— А й справді... Вона нічогенька.

Весь час, цілих три години, поки тривала повітряна тривога, хлопці сиділи й дивилися на найстаршу дочку сухотного злидня й на німецького капітана.

Дівчина, здавалось, не помічала нікого, крім свого кавалера.

— Хи-хи-хи, Хорсте, Хорсте... хи-хи-хи...

— Цей рік буде вирішальним,— провадив Тойкка до стрілочника,— Ось побачите, Росія вже довго не витримає. Гітлер тільки й жде, коли американці з англійцями спробують переправитись через канал. Тоді він застромить їм кістку аж у саме горло. А потім настане черга Росії, хе-хе-хе. Ви що, не читали останні номери «Сигналу»? Не бачили, які гармати у німців над каналом? Так от, у цьому «Сигналі»...

Тойкка глянув на дівчину й німця і затнувся.

— Хи-хи-хи, подивіться на цього парубка,— усміхнувся стрілочник.

— Він і тут не ловить гав... «Сигнал» — німецька газета, яка виходить у багатьох державах, і це зовсім не пропаганда... хоч дещо, може, і є, але під час війни кожна держава веде пропаганду. Зрештою, там можна знайти цілком об'єктивні дані. Наскільки я в цьому поінформований і наскільки міг довідатись од високопоставлених осіб, то ситуація зараз така, що ще цього року все остаточно вирішиться. Лондон, правдоподібно, злетить у повітря. А потім почнеться блискавичний наступ проти Росії, й російський диявол не витримає, не діставши нізвідки допомоги. Якби були з самого початку перерізали шлях на Мурманськ, то все вже давно скінчилося б.

— Риба — непогана закуска, особливо в цю пору року, але де її взяти...

— В тому-то й річ... Невже знову зменшать пайку хліба?

— Мабуть, ні. Це вже було б... Дивись, дивись на цю парочку. Які шури-мури... Ого, обіймаються!

Німець обняв дівчину за шию й почав цілувати.

— Так, це вже було б зовсім кепсько, якби зрізали ще й пайку хліба... О, знов! Дивись, дивись...

— Чого доброго, ще й не таке побачимо, хи-хи-хи...

— Хи-хи-хи. Це вже навряд! Ти тільки послухай, як вона джергоче з ним по-німецькому.

— Як їм не соромно виробляти таке на очах у дітей... Втім, пани ніколи не мали сорому...

— Та які це пани? Ти що, не знаєш цієї дівки?..

— Ні...

— Та це ж дочка Мяття.

— Ага, це, мабуть, та, заміжня... та, що мала з німцем навіть дитину... Кажуть, що вони дуже добре живуть і що вона навіть їздила з ним до Німеччини у відпустку...

— Ні, це не та... Хіба стала б заміжня жінка обійматися так на очах у людей... Це її сестра, панська шльондра... Кажуть, що вона живе в місті з якимось офіцером і що матері своєї буцімто не впізнає, коли з нею здибається. Так кажуть люди...

— Ага, я теж про це чула.

— Як їй не соромно корчити з себе даму й чванитись ганчірками... Дивись, дивись!

— Та я дивлюсь... тихше... О, як їм тільки не соромно...

— Так, так... Коли я була молода... О, знову. Аж гидко дивитись.

Всі розмови в сховищі урвалися — дорослі й діти вп'ялися очима в німця й дівчину, яка сиділа в нього на колінах, а він цілував її в шию й за вухами.

Бомбардувальники цього разу не прилетіли, й о 20.30 оголосили відбій.

Шкільне півріччя наближалось до кінця.

Хлопці тинялися вулицями Раксілі, чекали, коли нарешті настане літо і їм роздадуть свідоцтва. Матті й Пате були певні, що їх не переведуть до наступного класу й що доведеться ходити другий рік. Яке виявляв гарні успіхи в навчанні, з контрольних робіт одержував відмінні оцінки. Після повітряних нальотів він учився старанно й мав самі п'ятірки, а потім раптом недбало написав низку творів, схопив кілька одиниць і двійок, але на наступних контрольних виправився й знову одержував п'ятірки.

— Зі мною стався шок під час бомбардування,— пояснював він учителям.

Спершу хлопці вважали це черговим вибриком Яке, але незабаром зрозуміли, чого він прагне. Вчителі почали його хвалити. На їх думку, Яке був зразком талановитого, вразливого учня. А незабаром Яке навіть записався до шкільного релігійного гуртка. Йому дозволили читати вголос ранкові молитви, і він закликав усіх учнів і вчителів молитися «в цей тяжкий час за нашу Вітчизну». Учителі релігії був у захваті від Яке й схвилювано тис йому руку, Яке при цьому побожно дивився йому в очі. На перерві Матті й Пате сміялися з нього:

— Ти став таким чемним хлопцем... ходиш на пальцях круг свого вихователя... Що з тобою сталося? І що це за комедія з ранковими молитвами? Хочеш зовсім виставити себе на посміх?

Яке відповів:

— Я одержу нагороду, щоб я був такий здоровий! І ранкові молитви мені в цьому допоможуть... Учителі релігії неодмінно проголосують за мене на педагогічній раді... Я одержу, хлопці, щонайменше п'ять тисяч марок... на навчання в наступному році... гіа-ха-ха... Знаєте, що я зроблю з цими грішми? Накуплю в селі масла... а тоді продаватиму.

— Значить, спекуляція...

— Ні, я не продаватиму його фінським хамам... Нащо мені гроші? Грошей у мене як полови... я продаватиму масло німцям... масло, сир... або молоко... Молоко я постачатиму їхнім офіцерам просто з корівника; мінятиму за коньяк. У них коньяк, у нас — молоко.

Коли заняття скінчилися, хлопці рідко бачили Яке. Не раз приходили гукати під його вікно, але Яке переважно не було дома, або в нього були гості, сімнадцяти- й вісімнадцятирічні хлопці та дівчата, якісь старі діди.

— Сьогодні, хлопці, я зайнятий... Приходьте іншим разом,— казав Яке й затягував фіранку.

Хлопці читали в газетах місцеву хроніку. Майже щотижня в ній з'являлася замітка: «Знову крадіжка. Обікрадено крамницю купця Г... На слід злодіїв поки що не вдалося натрапити...»

Щоразу, читаючи такі повідомлення, Імму боявся, що побачить у газеті ім'я Яке. Потерпав за нього цілу весну. Коли заняття в школі закінчилися, Імму щодня ходив на протоку вудити рибу. Одного вечора, повертаючись із повним глеком яльців, він зустрів у тунелі Яке. На ньому був новий костюм, солом'яний бриль, краватка. В зубах стирчала цигарка, Яке йшов до міста.

— Куди це ти йдеш так пізно?

— А звідки ти вертаєшся?
 — З рибалки.
 Яке зареготав.
 — Треба було сказати мені, і ти мав би цілий ящик риби, не треба було б мучитись... гіа-ха-га...
 — Куди ти йдеш так пізно?
 — Гіа-ха-ха... На роботу, на роботу, Імму... Послухай, у тебе є симпатія?..
 — Що?!

— Я питаю, чи ти маєш постійну симпатію... Бо я маю... Товар для власного вжитку... гіа-ха-ха... Вона закохалася в мене по вуха. Просто шаліє за мною. Минулого тижня подзвонила опівночі... з автомата...
 — Але ж у тебе нема телефону.
 — Так, нема... Але я був тоді на роботі. Розумієш, вона подзвонила мені на роботу, до крамниці колоніальних товарів...
 — Куди?
 — На роботу... Ми з нею про це наперед домовилися. Я сказав своїй симпатії: «Подзвони мені до крамниці колоніальних товарів...» Нас було там троє, ми потрошили касу... Коли телефон задзвонив, мої напарники зблідли, а я спокійно взяв трубку. Вони нічого не знали, думали, що я з'їхав з глузду... Я сказав у трубку своїй симпатії, що забороняю їй дзвонити до мене на роботу, гіа-ха-ха... Тепер мої компаньйони просто моляться на мене. Незабаром я буду їхнім шефом. А в тебе є симпатія?..
 Імму не міг більше стримувати свого гніву:
 — Не бреш! Якщо ти не перестанеш верзти нісенітниці, я наб'ю тобі морду... Хвалися перед кимось іншим, а не переді мною.
 — Не віриш... гіа-ха-ха, ну й не треба... Бувай.
 Яке пішов.
 Імму провів його довгим поглядом.

2

Хлопці стояли під ліхтарним стовпом — усі в святкових костюмах й зі свідоцтвами в кишенях.
 — Такого холодного червня, як цього року, я ще не пам'ятаю.
 — Мені, мабуть, найхолодніше, бо під піджаком у мене тільки сорочка, гляньте.
 Імму участі в розмові не брав. Він дивився на свої черевики, літні паперові черевики, куплені минулої весни.
 — Подивіться, хлопці, як мій великий палець пробиває собі вікно,— сказав він.
 — А чому ти не носиш зимових черевиків? — запитав Уркі.
 — А ти чому не носиш?
 — Бо я бережу їх на зиму.
 — Мої черевики теж зовсім подерлися. Глянь, Імму, бачиш, вони такі ж погані, як і твої...
 Матті вивернув підошву аж під самий ніс Імму.
 Імму незворушно мацав носок свого черевика.
 На кілька хвилин знов запала мовчанка.
 — Ходімо додому, хлопці... Нема чого тут стовбичити...
 І в ту ж саму мить позаду розлігся різкий свист. Хлопці озирнулися.

До них ішов Яке Хойкка. На ньому був елегантний літній костюм, гарні шкіряні черевики, біла сорочка й червоний метелик. На голові капелюх. Черевики начищені до блиску.

Хлопці одразу ж помітили, що Яке вдає з себе багатого панича. Поводиться зарозуміло, зверхньо усміхається:

— Про що це ви тут базикаєте?

— Ні про що. Про черевики — вони у нас всіх подерлися, — відповів Імму.

— Подерлися? А хто вам велить носити подерті черевики? Дістаньте нові. Купіть у мене, гіа-ха-ха! Черевики вам будуть забезпечені, дайте тільки знак і покладіть на лапу тисячу марок.

Хлопці ображено мовчали.

— Тоді бувайте... Нових черевиків, я бачу, ви не хочете, а може, не маєте грошей... Ну, мені пора, я поспішаю на побачення!

Яке пішов.

Хлопці не знали, скільки правди є в цих його словах. Спочатку вони зовсім йому не вірили. Та поступово почали сумніватися. Імму відчував огиду до Яке, вважав його брехуном, але потім почав серйозніше ставитись до його розповідей і потерпати за нього.

Матті й Пате були від Яке в захопленні.

— У Яке є симпатія! — з заздрістю сказав Пате.

— Ну то й що з цього? Кожен фриц теж має тут бабу, — сказав Урккі.

— Він бреше. Просто хоче перед нами похизуватися... — сказав Імму. — Наш Іікка має свою симпатію, але Іікка — офіцер.

— Хто його симпатія?

— Лііса Тойкка. Він пішов до неї одразу ж, тільки-но приїхав, не посидів з нами й трохи, щось промимрив і пішов... Мати дуже здивувалася... Я тільки-но бачив, як Іікка йшов з цією Ліісою Тойккою. Це напевне його симпатія.

— А куди вони пішли?

— До лісу...

— Що? Хлопці, гайда побачимо, що вони там роблять! — запропонував Матті.

— А якщо Іікка нас побачить?.. Це ж брат Імму, — несміло заперечив Пате.

— А нехай бачить! Ми ж підглядатимемо не за ним, а за Ліісою! — сказав Імму.

3

Лііса Тойкка й Іікка дійшли до вулиці Колійної й звернули просто в цвинтарну браму. Коли хлопці побачили, що молодята йдуть на цвинтар, охота підглядати в них зовсім пропала.

— Вертаймося додому, хлопці, вони пішли на цвинтар.

— Ну то й що? — Урккі не бачив у цьому ніякої перешкоди. — Там теж можна обійматися. Гайда за ними!

Лііса й Іікка дійшли до каплиці, потім звернули праворуч і сіли на лаві під березами. Хлопці непомітно скрадалися за ними.

Іікка несміло тримав Ліісу за руку.

— Ну й холоднеча. Посидьмо трохи, — спромігся він нарешті витиснути з себе.

— Глянь, лікко, на деревах ще зовсім мало зелені. А вже червень,— мовила дівчина.

— Схоже, що літо цього року буде пізнє.

— Мабуть... Як тут тихо,— сказала дівчина й притулилася до лікки, схиливши йому на груди голову.

— Так,— сказав лікка й несміло обняв Ліісу.

— Як ви, сердешні, витримуєте на тому фронті? Щастя ще, що знову йде літо.

— Там майже так само тихо, як і тут. Правда, іноді в голову лізуть усякі думки, коли стоїш уночі на передовій і наслухаєш,— сказав лікка й замовк. Він розумів, що Лііса хотіла б почути щось зовсім інше. Він хотів сказати, що, стоячи в окопах і дослухаючись до нічної тиші, чув у ній своє майбутнє, чув і боявся. Але він тільки сказав: — Нічної пори з боку сусіда іноді долинає страшенна стрілянина. А загалом там тихо, й інколи навіть здається, що ти не на фронті, а дома, в своїй кімнаті, сидиш і читаєш книжку.

— Бідненький мій.

— Ну й холодно... Ходімо трохи пройдемося.

— Ходімо... Ходімо до вітрини ювеліра, виберемо обручки.

— Так, а влітку ми з тобою поженимось... Якщо тільки мені дадуть відпустку... Я охоче повинчався б тепер, але є надія, що на весілля мені дадуть додаткову відпустку... А якщо не дадуть, то, може, краще б побратися тепер, га?

— Не хвилюйся, ми поженимось під час твоєї наступної відпустки. Адже це нам не заважає, любий.

— Та, мабуть... Твоя правда, нам це не заважає. Ліісо...

— Не можна, лікко, ходімо вже... Глянь на ці хрести. Бачиш, вони всі одного кольору, цілу зиму були під снігом, а з весні тут не з'явилося жодного свіжого.

— Влітку знов з'являться.

— Будемо сподіватися, що не з'являться...

Лікка й Лііса тією самою алеєю вийшли до брами й попрямували до північного тунелю, який вів до міста.

Хлопці вилізли зі своєї схованки й сіли на лавці. Вони були розчаровані.

— Я ж казав, що з цього підглядання нічого не вийде,— мовив Пате.

Урккі зневажливо глянув услід ліцці й Ліісі.

— Якись недотепи... — буркнув він. — Я вам з власного досвіду можу сказати, що фінський солдат ні на що не годиться. Німець за цей час давно б зробив свою справу.

— Вони заручені,— пояснив Імму. — А коли хтось заручений, то за ними вже нема рації підглядати, бо вони не роблять нічого особливого — хіба ходять собі під ручку, цілуються й дивляться на зорі... Гляньте, хлопці, й справді щось давно вже не було з фронту трупів — хрести всі одного кольору, — додав він, дивлячись на цвинтар.

— Зовсім не видно нових білих хрестів, хлопці...

4

Незабаром лікку Каарелу відкликали з відпустки. Він не використав її й до половини, коли прийшов наказ негайно повернутися до своєї частини. На фронтах починався великий наступ. Лікка стояв з рюкзаком

на перехресті Товарної і Мостової вулиць. Його проводжали знайомі з Раксілі. Він уже з усіма попрощався і тепер тільки кивав головою, коли до нього хтось звертався, й раз по раз зиркав на годинник. Бабуся Пате помітила, що лікка нервує, але, не звертаючи на це ніякої уваги, провадила веселим голосом:

— Кажуть, там знов щось починається. Бережись, хлопче, й не піднімай надто високо голову, щоб тебе не почастували свинцем... І взагалі тримайся й не забувай про бога.

Мати Пате зіп'ялася навшпиньки, обняла лікку за шию й поцілувала в щоку. Лікка зашарівся, а жінка защебетала:

— Хай благословить тебе господь, ми завжди пам'ятатимемо про вас, сердешних, будемо молитися за вас всевишньому... Кажуть, що там знов почалася халазія, га, лікко? Скажи, ти ж офіцер...

— Поки що я можу сказати тільки те, що надто швидко закінчилася ця моя відпустка...

— А про наступ?

— Мабуть, щось таки почалося, якщо людей відкликають з відпустки. Навряд, щоб це була просто чергова битва... Побачу на місці, що воно там насправді... Жаль, що ця моя відпустка не потривала трохи довше. Тоді все було б гаразд.

— Лііса йде! — вигукнули хлопці, які першими помітили Ліісу Тойкку і її батька, що наближалися Мостовою вулицею.

На думку Тойкки, майбутнє заміжжя його дочки було типово воєнним шлюбом між убогим юнаком і багатою дівчиною. Про щось подібне в мирний час він і слухати б не хотів. Ще зовсім недавно Тойкка живив у своєму серці надію, що видасть Ліісу за якогось високого німецького офіцера, щонайменше за майора. А склалося так, що довелося дозволити дочці самій вибирати. Ну що ж, лікка — хлопець непоганий, восени збирається складати іспит на атестат зрілості. Хай молодята роблять, що хочуть, нині не ті часи, щоб їх можна було в цьому обмежувати.

— Ну, зятю, бувай здоровий... Пора, мабуть, на станцію. Час уже нарешті застромити кістку в горлянку тому більшовицькому Іванові, щоб перестав кокошитись. До того ж, тепер ми не самі. Скоро в Берліні натиснуть на третю швидкість, і весь Лондон злетить у повітря, хе-хе-хе... Хлопці, беріть цю сумку, а я візьму рюкзак.

— Ну що ви, я сам...

— Е ні, героєві не личить нести рюкзак. Не соромся, давай сюди... Візьміться з Ліісою попідруч, а я відвернусь, як вам закортить поцілуватись, хе-хе-хе... А може, ви хочете йти позаду? Ну, з богом... Незабаром за тобою вирушать й інші. Я чув у штабі, буцім призовників цього року візьмуть раніше, ніж звикле, а за ними й резервістів, звільнених кілька років тому в запас. Щоб запхнути Іванові кістку в горлянку, потрібно якнайбільше чоловіків,— просторікував Тойкка, йдучи попереду з хлопцями.

Молодята йшли позаду, зовсім не слухаючи, що каже старий.

— На весільну відпустку доведеться почекати.

Здавалося, Ліісу це нітрохи не смутило, вона пообіцяла ліцці, що надіне весільну сукню тільки-но почує, що над Росією здобуто перемогу або що настав довгожданий мир. Лікка тільки всміхнувся на ці її слова. Коли вони прийшли на вокзал, поїзд от-от уже мав рушати.

— Бувайте, хлопці! Поговоримо, коли я повернуся! До побачення!

— До побачення! До побачення!

Хлопці ще довго стояли на пероні після того, як поїзд відійшов. І тільки коли вже порозходилися геть усі, хто проводжав лікку, вони поволі попрямували додому.

5

Наступного тижня хлопці довідалися, що до крамниці привезли давно очікувану партію літнього взуття. Але надія дістати нові паперові черевики була надзвичайно мала. Матері Пате пощастило тільки завдяки випадкові: вертаючись із ринку, вона побачила чергу, стала в її кінці й купила синові черевики.

Пате того дня не тямився від радощів, хвалився перед друзями своєю обнотою — парою гарних черевиків з блакитно-білим паперовим плетеним верхом. Черевики й справді були бездоганні, тільки трохи завеликі на Пате — сорок третій номер.

— Ну й здорові! Як човни.

— Інших не було... Хіба ці або ще на номер більші. На них не було вже бажаних, бо всі, хто носить такий великий номер, на фронті... Та все ж таки вони мені подобаються. Гляньте, які гарні!

Хлопці довго й просто-таки з побожністю оглядали черевики Пате. Констатували, що черевики й справді гарні, але завеликі на Пате. І є небезпека, що вони спершу позадираються, як лапландські ходаки, а потім попереламуються.

— Ні, хлопці, як на мене, то я не хочу таких човнів. Я волію бігати босий, — зневажливо сказав Імму.

— А я б узяв і такі, якби мені хто купив, — тихо озвався Матті. — Погляньте, в мене зовсім відпала підощва.

— Я нічого не кажу, черевики ці справді добрі, але Пате треба тридцять восьмий номер, а не сорок третій. Як хочеш, щоб вони не позаламувалися в носках, то треба негайно напхати їх папером, — мовив Імму.

Пате сказав, що він уже це зробив. Імму помацав носок черевика і пхекнув:

— Ні... цього мало! Давай я наб'ю тобі, скидай і другого... Отак треба, дивись. Напхаємо їх сіном, сіно набагато краще за папір. Лапландці теж набивають черевики сіном. Давай другий.

— Сіно-черевик! Пате — сіно-черевик!

— Зате в мене тепер найбільші черевики в усьому Оулу! Таких великих черевиків не має ніхто! Бо всі, в кого вони були, пішли на фронт.

— Ти забув ще про старих дідів, вони теж мають страшенно великі ноги.

Але Пате не здавався:

— Кажуть, що незабаром заберуть і їх. Я чув, що всіх резервістів стягують на фронт, бо росіяни починають тиснути, як чорти.

— Не мели дурниць, якби брали тільки на підставі розміру взуття, то тебе забрали б давно, й досі ти міг би вже бути трупом.

— Або героєм-небіжчиком, як Лека Карлссон.

— Або як Калле... І ми вже навіть поховали б тебе...

— Й позбирали гільзи після прощального салюту...

Імму тим часом набив сіном обидва черевики й повернув їх Пате.

— Нафарширував обидва носки. Можеш мені подякувати, бо, якби не я, вони позаламувалися б уже наступного тижня. Гляньте, хлопці, хто це там стоїть у воротах? — сказав Імму й підвісся.

Айкка й Пееке стояли у воротах Пате з рюкзаками за плечима. Після від'їзду Ііккі минуло зовсім мало часу.

Хлопці дивилися, як Айкка й Пееке прощаються з сусідами.

— Хлопці!

— Чого тобі?

— Виходить, я перший піду на фронт із нашої ватаги, якщо війна potrиває ще кілька років,— сказав Імму.

Хлопці йому нічого не відповіли.

6

Повернувшись додому, Імму поліз на горище. Горище було його святилищем. Він бував тут навесні й раннього літа. В сонячні дні липня на горищі двоповерхового дерев'яного будиночка стоїть нестерпна спека, з дощок тече живиця, і коли сонце пражить цілий день, усидіти на горищі під бляшаним дахом майже неможливо. Однак це єдине місце, де раксільський хлопець може побути на самоті. Це його власна кімната. Убога схованка: над головою бляха, під ногами дошки й тирса, постійна півсутінь, світло сочиться лише з малесенького віконця під самим дахом, майже цілий рік страшна холоднеча, і тільки один місяць спека така, що й не продихнеш. Але як зате приємно опинитися тут на самоті!

В одному з кутків горища лежав стос газет «Сигнал» німецькою й фінською мовами, єдиний друкований орган, який був у Імму, крім шкільних підручників. Імму порівнював двомовні тексти, щоб краще опанувати німецьку мову. Крім того, з газет можна було довідатись про війну й події в світі, побачити фотографії культурних людей у культурному, багатому оточенні; тут були і фотографії жінок, майже голих, у привабливих позах, і юнак охоче їх розглядав.

Багато фотографій зображували також руїни міст. «Чому німці обстрілюють Англію?» — «Тому, що британські бомби розривають на шматки дітей у Європі, тому, що британські пілоти вбивають з бортових кулеметів дітей, як ось цю французьку дівчинку». Імму придивлявся до фотографії, на якій серед купи руїн лежала маленька дівчинка, а поруч неї стояв польовий санітар. «Чому німці обстрілюють Англію?» — «Тому, що Англія принесла тисячам матерів у Європі тяжке горе». Імму дивився на розворот із фотографіями. На передньому плані стояло п'ять прибитих горем матерів, а нижче, на великому фото серед руїн лежали мертві діти — ціла купа маленьких ніжок, маленьких черевичків, маленьких рученья; у кутку фотографії маленька дівчинка років чотирьох притулилася до грудей матері, як те зайченя.

— Невже всі вони мертві?.. Ет, пропаганда,— зневажливо сказав уголос Імму. Потім задумався: «А може, все-таки це трупи? Що ж, трупи як трупи. Чи це звичайний труп, чи труп-пропаганда — різниці немає ніякої. Який жорстокий цей світ»...

УСПІХ І СЛАВА

1

В липні вітер повернув на південь і кілька днів дув з лугів, кружляючи пісок на вулицях Раксілі. Потім він повернув на південний захід і вщух. У Раксілі почалося літо. З ранку й до пізнього вечора сонце роз-

пікало бляшані дахи будинків, живиця текла з дощок сараїв, жінки роздягалися до сорочки, коли треба було поратися біля плити. Мешканцям дерев'яних будинків спека дошкуляла дужче, ніж панам й елегантно вбраним дітям із кам'яниць у центрі міста. Особливо це відчували ті, хто сидів на кухні в суботу пополудні, бо між п'ятою й сьомою сонце, яке нагрівало цілий дерев'яний будинок, світило ще просто в горішні шибки вікна. В суботу господині цілий день топили в плиті, бо пекли пироги й хліб, варили на неділю велику каструлю гуляшу або горохового супу. В липневу суботу плита півдня була розпечена до червоного, і ввечері це давалося взнаки всім, хто сидів на кухні.

Такої липневої суботи й саме такої пообідньої пори Імму, його мати, сестра й дідусь сиділи на східцях кухні, коли у двір на військовому велосипеді в'їхав гонець з районного штабу і вручив матері Імму листа в конверті з чорною рамкою. Це була похоронна на лейтенанта Ікку Каарелу.

Краплі поту, які стікали в жінки з чола, змішалися зі сльозами й полилися по щоках суцільним потоком, з уст вихопився розпачливий зойк. Заплакала сестра Імму, потім і сам Імму.

З цією страшною звісткою Імму послали до нареченої Ікки. Старий Тойкка лежав із тяжким запаленням легенів. Лііси дома не було, вона пішла на пляж. Тойкка міцно стис хлопцеві руку й твердо глянув йому в вічі:

— Не сумуй. Твій брат поліг смертю хоробрих. Для Фінляндії це тепер єдиний шлях, щоб здобути остаточну перемогу на боці Німеччини. Я пишаюся, що фінська молодь це розуміє, бореться й приносить себе в жертву, коли в цьому виникає потреба, щоб здобути остаточну перемогу... Закуриш? Я розповім Ліісі... Признайся, що ти вже куриш покрадьки. Я тебе частую, я теж курив у твої роки, ти вже тепер дорослий!.. Я б теж закурив, але мені зараз не можна, висока температура, гм, гм... Ти приніс героїчну звістку, скажи своїм, що я завжди пишатимусь лейтенантом Іккою Каарелою, гм, гм... До побачення, гм, гм... Візьми з поліції пачку «юно», якщо сам не куриш, віддай дідусеві... Твій брат поліг також за нас двох... гм, гм... Не забувай про це, якщо ти ходиш до ліцею, пам'ятай завжди, гм, гм... Смерть твого брата й сотень тисяч таких, як він, благородних юнаків зобов'язує, гм, гм, нас до боротьби аж до остаточної перемоги. Ми не сміємо піддаватись і прийняти нав'язаний нам мир, інакше смерть твого брата буде надаремна, пам'ятай про це, пам'ятай, що слава й батьківщина...

Імму взяв цигарки, закурив одну, решту сунув у кишеню, віддав з порога честь і вийшов з цигаркою в зубах. Відтепер він буде справжнім мужчиною, як йому сказав Тойкка. Куритиме прилюдно, і це буде перша зовнішня ознака того, що він уже дорослий. А наступної весни добровольцем піде на фронт за зв'язківця, хоч дома, може, й не пускати-муть. Кине школу, потім стане офіцером, поляже в битві з ворогом, і на стіні в школі викарбують і його ім'я під ім'ям Ікки Каарели. Це буде велика честь: «Брати, два героїчні хлопці»,— скажуть люди. Адже й раніше в нас бували сімнадцятирічні герої. Це прочитають також Яке, Матті й Пате. Лейтенанти Ікка й Ілмарі Каарели загинули *pro patria*¹.

«Слава Фінляндії, слава Фінляндії»,— подумав Імму й усю дорогу додому повторював ці слова вголос.

¹ За батьківщину (лат.).

Ні! Він не піде зразу додому. Він уже дорослий і піде шукати роботи. Нині її скільки завгодно. Цього літа він не працював на сплаві лісу, бо хотів пройти програму за четвертий клас і піти відразу до п'ятого, але тепер він кине книжки й піде на роботу, на чоловічу роботу. Або й просто в армію. Чому б ні?

— Слава Фінляндії!

Імму прямував до військового районного штабу. Він запишеться добровольцем!

«На фронті люди тепер конче потрібні. І мене обов'язково візьмуть, коли почують, що я йду на місце лікки. Не зможуть мені відмовити».

Мрії про героїство, з яких він несвідомо глузував три роки тому, ожили раптом у ньому й кликали вперед.

— Слава Фінляндії! Та, та, та, там, та, віддам тобі своє нікчемне життя... більш нічого, крім... Ох ти чорт!..

— Ги-ги, ха-ха!

— Ги-ги-ги!

— Ги-х-ха-ха... Ой, це ти, Ілмарі! Добридень, добридень. Цей офіцер просто батьків знайомий. До побачення, до побачення!

З вулиці Народної назустріч йому вийшла парочка — Лііса під руку з німецьким офіцером. Вони поминули Імму, й він ще хвилину чув їхній сміх.

Імму зупинився перед колишнім районним штабом, де тепер розташований госпіталь. Довго дивився вслід парочці, а тоді повернув до Раксілі. Шпурнув на брук щойно закурену другу цигарку. Згадав від'їзд лікки. Це було так недавно... Слава Фінляндії! Під час відпустки брат гуляв з Ліісою Тойккою й казав, що ладен головою поручитися за її честь. Ілмарі Каарела тепер не розуміє, за що поліг його брат. Він просто не міг ще цього зрозуміти, так само як і лейтенант лікка Каарела, котрий так ніколи й не довідався, за що він, власне, боровся.

— Був у Тойкків? — запитала мати, коли роздратований Імму повернувся додому.

— Був.

— Ну й що тобі сказали?

— Старий передавав привіт. У нього температура, запалення легенів.

— Знаю. А що він ще сказав?

— Передав дідусеві пачку цигарок. Ех!..

Імму не став далі розповідати про свої відвідини Тойкків, хоч мати й допитувалася. Насуплений сів до вечері, і плями гніву вкрили йому щокі. Вираз обурення не сходив з його обличчя ще добрих кілька днів.

Я К Е

Яке копив нос. Він мав усе, чого бракувало іншим, — цигарки, шоколад, гроші, мармелад, наручний годинник, порнографічні листівки, час і свободу. Мати його перебралася до свого обер-лейтенанта й зовсім перестала бувати дома. Був серпень, братерство по зброї між Фінляндією й Німеччиною наближалось до свого кінця. Німці готувалися до від'їзду з Оулу. Мати Яке вирішила їхати разом зі своїм Фріцом, але ніяк не наважувалася сказати про це синові.

— Я купила тобі годинник, поглянь, який гарний годинник, — сказала вона, коли прийшла забрати до школи свою постіль. — І їж марме-

лад, це німецький мармелад, я принесла його тобі багато, бо ти тепер тут сам.

— Гаразд, я не пропаду... А ти надовго перебираєшся до школи?

— Ні, не надовго, там у мене багато роботи, і мені зручніше жити в школі. Ти можеш приходити до мене, як і досі... але тільки до обіду... Ну, та ти знаєш, у які години.

— Знаю,— сказав Яке.

Він знав, коли йому дозволяли приходити до матері, але й у ці години її дуже рідко можна було застати. «Ні, хе-хе-хе, вона живе тут, працює тут, але... хе-хе-хе... Йди додому, хлопче, чого ти тут тиняєшся?» — казав сторож, мовчазний дід, щоразу, коли Яке чекав на матір у довгому, душному коридорі школи.

— Ну, бувай, Яакко, Яакко, моє золотко... До побачення... Ти маєш тут всього стільки, що тобі вистачить надовго. А втім, ми ще побачимось,— сказала мати, поцілувала сина й швидко вийшла. На вулиці на неї чекало авто.

«Ми ще побачимось». Яке задумався, що мати хотіла цим сказати,— ці її слова були такі дивні...

Потім він був сам. Спочатку радів, дивлячись на купи шоколаду, бляшанки мармеладу й цигарки. Мати залишила на столі шість банкнот по тисячі і грубу пачку по сто марок.

— Цього тобі вистачить надовго,— сказала вона й додала:— Заховай гроші як слід і бери на один раз щонайбільше сотню. А втім, порядкуй ними на свій розсуд, це твої гроші... Я пришлю ще... Якщо тобі стане сумно, а мене в школі не буде,— може статися, що в мене буде дуже багато роботи,— запроси до себе хлопців.

Яке взяв гроші в обидві руки й притис до грудей.

— Ууууу!

Худе тіло чотирнадцятилітнього хлопця затряслося в раптовому плачі, банкноти посипалися на підлогу, і на них закапали рясні сльози. В горлі йому застряв гіркий клубок, наче довгий і товстий цвях.

— Мамо, мамочко... мамо, уууу!

— Яке! Агов, Яке!

З подвір'я долинув свист. Яке визирнув у щілину між фіранками. Під вікном стояла вся ватага. Він одразу ж перестав плакати, підбіг швидко до раковини, відкрив кран і вмився.

— Заходьте в хату! — замахав він рукою, прочинивши вікно.— Привіт, привіт, що питимете? Портер, пльзенське? У мене є все. Ось цигарки, куріть.

— А як прийде твоя мати?

— Байдуже, тепер я вже курю в хаті... Так, а котра зараз може бути година?..

— Звідки в тебе цей годинник?

— Покажи, покажи!

— Не мацай, звичайний собі годинник, куплений за звичайні гроші... Мені ж тепер не можна без годинника... Я тепер живу сам. Хіба це погано жити так, хлопці? Ціла квартира до твоїх послуг, можеш робити все, що хочеш.

— А що в цих бляшанках, Яке? — запитав Уркі.

— Ти що, не бачиш? Мармелад,— сказав Пате.

— Так, мармелад. Беріть, хлопці, це всього-на-всього мармелад. Мажте собі печиво, у нас мармеладу до дідька ще й трохи, мажте, мажте, не жалійте, у нас його вистачає!

Якусь хвилину жоден із хлопців не торкався ні мармеладу, ні печива. Вони приголомшено дивилися на Яке, помітивши на краю стола пачку банкнот.

— Ах, он воно що,— сказав Яке й заходився безтурботно запихати гроші в кишені.— Це все, що мені залишилося. Я робив сьогодні інвер... тьху... інвента...ризацію... Беріть, мажте мармеладом печиво... А може, закурите? Я частую... П'єте портер чи пльзенське? Я частую, ось вам пляшка.

Хлопці все ще мовчали. Яке помітив, що Урккі дивиться на велику плитку шоколаду.

— Візьми собі цю плитку, Урккі. Сховай за пазуху. Можеш понести це додому як гостинець... Бери, не соромся, мені ще теж залишиться,— сказав він і, глянувши на Урккі, здригнувся. Той дивився на нього широко розкритими очима.

Запала довга мовчанка.

Яке обережно поклав на стіл плитку шоколаду, яку хотів дати Урккі.

— Вистачить і для мене,— сказав він.

Хлопці не озивалися. Урккі нарешті опанував себе.

— Ну, якщо ти такий дурень, що даєш, то я візьму,— сказав він і швидко сховав шоколад за пазуху.

Решта теж більше не давала себе просити. Яке частував друзів усім, що в нього було. Вони гризли печиво й просто з пляшок запивали портером. Потім закурили.

— Які добрі цигарки, хе-хе! — сказав Пате й закашлявся. Очі йому почервоніли.

— Так, досить непогані...— притакнув Матті.

За годину хлопці скурили цілу пачку. Другу починати нікому не хотілося.

— Хочете, я поведу вас у кіно?

— Кого?

— Всю ватагу.

— Ти збожеволів!

— Чому? Коли я сказав, що поведу, то поведу, й на додачу візьму ще таксі. Так і зробимо!

— Таксі, мабуть, не треба. Навіщо викидати марно гроші? — сказав Імму.

Досі він мовчав, бо тон у всій розмові задавав Яке.

— Ні, хлопці, ми поїдемо на таксі! Підкотимо аж до самих сходів кінотеатру, як пани! — сказав Яке й легковажно махнув рукою:

— Якщо Імму не хоче з нами їхати, то хай чеше пішки, а ми поїдемо й дамо ще гака довкола міста. Я плачу!

— Ну, їдемо! — не задумуючись, сказав Матті.

— Я, у всякому разі, їду, — сказав Пате.

— І я,— озвався Урккі.

— Що ж, тоді я теж з вами, хоч мені й важко зрозуміти такі речі...

— Тут нема чого розуміти!.. А після кіно знов візьмемо таксі й поїдемо просто до ресторану пити портер, як справжні пани. Підкотимо під самісінькі двері «Братерства зброї».

Всі запалилися ідеєю Яке, крім Імму — він був якийсь пригнічений.

— Беріть у кишені ці цигарки, беріть, беріть, щоб не мусили весь час просити... Шоколад також, щоб було що гризти в кіно... Беріть, беріть, я частую.

Хлопці подалися на залізничний вокзал, щоб сісти там на таксі, але на вокзалі не виявилось жодної машини. Тоді вони побігли на найближчу стоянку до ратуші, а відтак знов вернулися на вокзал, де зрештою й спіймали вільну машину. Шукаючи таксі, вони двічі пройшли повз кінотеатр, а потім об'їхали мости й нарешті під'їхали до кінотеатру.

Фільм розповідав про ковбоїв, які нападали на Дикому Заході на поїзди.

Хлопці були від цього в захваті, крім Яке, який раз у раз міняв позу в кріслі й роздивлявся на всі боки. Його цей фільм не захоплював.

З кіно всі пішли на стоянку таксі й поїхали до ресторану «Братерство зброї». Випивши, скільки хто хотів, попросили порт'є викликати їм по телефону таксі. Порт'є люто блимнув на клієнтів, але все-таки подзвонив. Хлопці чекали таксі в холі, а порт'є тим часом презирливим поглядом окидав їх з ніг до голови. Коли таксі приїхало, Яке тицьнув порт'є двісті марок і сів у машину.

— Замість таксі мені треба було викликати поліцію,— буркнув порт'є.

Яке стояв на східцях дому й запрошував хлопців до себе в гості.

— Ні, ми не підемо, у всякому разі я.

— Чому? В мене ще є шоколад... і...

— Це добре, але вже пізно, і мені треба додому.

— Так, і мені теж.

— Бувай, Яке.

— Що ж, бувайте...

— Бувай, Яке, і спасибі тобі.

— Яке, я прийду завтра на шоколад, а зараз бувай.

Яке відвернувся, крутнув ключ у щілині замка й зайшов до темного передпокою, а звідти до кухні. Сів на стільці й схилив на стіл голову.

Кілька хвилин у темній кухні чулося схлипування. Потім воно посту-пово вмовкло, й тільки ритмічно капотіла з незакрученого крана вода: кап... кап... кап...

ВІД'ІЗД

1

У вересні в протоці Поккінен між островами Плаата й Овечим добре ловилися яльці. Там з ранку до вечора кишіли хлопці з усього Оулу, крім туйраків, які ловили на власній території, на північному березі річки.

— Чорт... Це моє місце!

— Заткни пельку, бо як дам... Я прийшов сюди перший...

— Бий, бий, якщо ти такий хоробрий... Але це місце моє.

— Хоробрий — нехоробрий... Забирайся геть, чув?

— Не штовхайся...

— Бо що?..

— Я б так довго не якав, а вже давно заїхав би в вухо,— сказав Імму, прийшовши Пате на допомогу, й дав ляпаса його супротивникові.

Була пообідня пора. На північному місі острова Плаата між хлопцями з Раксілі й Хейняпя виникла раптова бійка. Вони помітили, що тут найкраще ловиться риба: майже за кожним кидком на гачок чіплявся ялець, двохсот- і навіть трьохсотграмовий.

Хлопці з Раксіли зазнали поразки. Треба було забирати свої манатки і йти додому або кликати підмогу, або обміркувати план помсти на завтра. Й саме тоді один із хлопців Хейняпя почув на мосту гуркіт, сильніший, ніж звикле.

Глянувши в той бік, він крикнув:

— Хлопці, танки!.. Броньовики, дивіться!

Бійка відразу ж припинилася. Всі обернулися до мосту через протоку Поккінен, по якому й справді гуркотіли танки.

— Німці забираються, гей, хлопці! Ходімо побачимо!

З усім своїм рибальським причандаллям хлопці помчали до міста й побачили, що німці й справді вибираються з бараків на Колійній вулиці. Солдати складали на подвір'ї провіант: тютюн, цукерки, хліб, консерви. Жінки й діти з поблизьких кварталів, одержавши дозвіл, кинулися й почали хапати все, що тільки можна було. На подвір'ї біля купи німецьких продуктів зчинився неймовірний галас.

Завзято гребучи в сітці спершу те, що потрапляло під руку, а потім, коли на купі нічого не лишилося, вириваючи з рук іншим, дві молодиці раптом відчували, що їх за стан обіймає німецький капрал. Одна з них почервоніла й вивільнилася, а друга повернулася до німця й відштовхнула його руку.

— Якого дідька лізеш?

Та капрал знову рушив у наступ. Тоді жінка розмахнулася, вліпила йому ляпаса й почала викидати з сітки все, що туди напхала — консерви, коробки, вітаміни, тютюн.

— Вдавися своїми коробками, старий цапе. На, вдавися ними, а мене не займай!

Німецькі солдати голосно зареготали — з виразу жінчиного обличчя вони вже здогадалися, що вона кричить. Капрал збентежився й почав швидко збирати консерви назад у її сітку.

На землі під дверима барака вже майже нічого не лишилося. Рештки швидко зчезали в сітках жінок і за пазухами дітей.

Німці, німці, все Оулу і його околиці були забиті німецькими підрозділами, які відступали. Finnland... Німеччина, alles kaput...

Переконавшись, що німці покинули вже всі табори на околиці міста, хлопці побігли на залізничну станцію. Вони сподівалися, що німці на прощання кидатимуть з товарних вагонів консерви фінським дітям. Та цього не сталося. Німецькі підрозділи, які їхали зі сходу через Оулу, поводитися дуже холодно. Ешелони зупинялися на сортувальній гірці, хлопці дивилися на солдатів, а солдати на хлопців. Ніхто не сміявся — ні солдати у вагонах, ні хлопці, що стояли юрбою віддалік. Північний вітер гнав на місто сірі хмари. Надходила осінь. Пролунав короткий різкий свисток — це машиніст відкрив крани й пустив пару. Низка вагонів смикнулася, просунулася вперед, застукотіли об рейки колеса. Потім вагони поволі попливли перед очима в хлопців. У кінці ешелону йшли відкриті платформи з возами на тонких високих колесах, які протягом трьох осей і зим глибоко, надто глибоко грузли в болотах і снігах під Ухтою й Кестеньгою; лафети, виготовлені для моторизованої артилерії, загрузли в болотах і лісових нетрях Карелії.

Перед очима в хлопців поволі пропливала техніка невдалого бліцкрига.

— Ну, це вже відійшов останній фрицівський ешелон, хлопці.— Стрілочник рушив до своєї будки.— Якщо хтось має цигарки, то ходіть закуримо! — крикнув він з порога.

— Виходить, війні кінець, хлопці, і нашій торгівлі водою теж!

— Виходить, що так.

— Війна, як правило, кінчається тим, що настає мир, — сказав Урккі.

— Та це ж ясно, як божий день! Мир уже настав.

— Ні. Я маю на увазі мир в усьому світі.

Задзеленчав телефон. Стрілочник узяв трубку.

— Ага, так... Я думав, що це вже останній... Так, добре. — Стрілочник повісив трубку. — Хлопці, буде ще один поїзд!

— Але цього разу, мабуть, не з трупами, як тоді, пам'ятаєте?

— Ні, хе-хе-хе, — засміявся стрілочник, — це має бути найзвичайніший у світі поїзд... Він прибуде з хвилини на хвилину... Ходімо!

— О, вже йде, чуєте, як чакотить?

— Я вже навіть бачу його!

— Ну й довжелезний!

— Еге ж.

Коли перші вагони прокотилися повз будку, стрілочник раптом вилаявся:

— Чорт, хлопці, дивіться...

— Так, самі жінки.

— Баби!

В товарних вагонах їхало повно жінок — молодих, середніх років, з сірими стомленими обличчями. Хлопці дивилися на них широко розкритими очима.

— Своїх повій фрици везуть в останню чергу, — буркнув стрілочник.

Поїзд простояв на сортувальній гірці близько години.

Нарешті машиніст подав свисток, паровоз поволі рушив, зацокотіли об рейки колеса.

Одна з жінок, середніх років, з сірим обличчям, яка стояла в першому ряду в відчинених дверях вагона й хрипко сміялася, раптом загорнула поли кітеля й показала зівакам, які збіглися на сортувальній гірці, зад. Вибухнув гучний регіт.

— Бачили?

— Ха-ха-ха-ха!

Три з половиною роки тому ці зіваки кричали «ура», коли через сортувальну гірку проходили перші німецькі ешелони. Тоді паровоз сав у протилежному напрямку.

— Ха-ха-ха-ха!

Минуло три з половиною роки.

2

Жінки Оулу, які вирішили їхати з німецькими офіцерами й солдатами, вибиралися разом з підрозділами, в яких служили їхні коханці.

Одного разу Матті почув, як батько, повернувшись з роботи й сівши до вечері, сказав матері:

— Кажуть, що жінка Хойкки теж поїхала.

Почувши це, Матті хутко побіг повідомити хлопців. Вони швидко зібралися й пішли свистати під вікно Яке. Але марно — Яке не виходив. Тоді вони зазирали крізь вікно до кухні. На столі стояв глечик з молоком і недоїдений бутерброд. Це, певне, Яке підживлявся на самоті, без батька й матері. Але коли? Хлопці вже давно не бачили його. В кімнаті не було ні душі. Розкладашка стояла акуратно заслана.

— Ходімо до школи, де працювала його мати.

У школі було порожньо й чисто. Сторож глянув на хлопців, нічого не відповів на їхні запитання й буркнув, що ніколи не бачив тут хлопця на ім'я Яке ані його матері, а потім, вимахуючи держаком від щітки, прогнав їх:

— Забирайтеся геть!

— Ходім запитаємо батька Яке...

Батько Яке саме підмітав подвір'я.

— Ні... не знаю... Це ж ви повинні знати, ви його товариші, а я давно не бачив Яке... Мабуть, пішов до тієї старої відьми.

Хлопці здогадалися, що батько Яке має на увазі свою колишню тещу, подякували й розійшлися по домах. Якийсь час їх ще мучив неспокій за свого товариша, але незабаром вони про нього забули взагалі.

Згадали про товариша лише тоді, коли Пате й Матті пішли до третього класу ліцею й не побачили його і там. У перші дні в школі й без нього було багато клопоту. Хлопці забули про Яке, й тільки перед різдвом коротке повідомлення в газеті мимохіть нагадало їм про нього.

3

— Яке, я їду до Німеччини... Я викличу тебе потім, тільки-но влаштуюся. В Німеччині добре жити. Ти, мабуть, теж захочеш приїхати до Німеччини, там є все, чого нема в Фінляндії. До Мюнхена, цього чудового міста.

Останнього вечора мати запросила Яке до школи. Вони сиділи всі втрьох. Був чай, крихкі тістечка й смачний мармелад. Давно вже Яке не почувався так добре, та мати раптом сказала:

— Ми маємо до тебе розмову, Яке, Фріц і я. Ми з ним їдемо до Німеччини.

До цієї хвилини Яке було тут так гарно.

— Мабуть, ти теж хотів би поїхати з нами?

Яке нічого не відповів. Він тільки дивився на матір і Фріца, й підборіддя у нього злегка тремтіло.

— Ну, Яке, Яке, хіба через таке треба плакати?.. Подумай сам, як це здорово було б поїхати до Німеччини... Ти що, не радієш, що я зможу подорожувати? Це ж усе одно, що подорож під час канікул.

— Ти чогось хотіти? Скажи, я дам тобі всього.

Яке похитав головою, він боявся озиватись, боявся почути свій голос.

— Я давати тобі fünf Tausend Mark ¹.

— Ну, Яке, адже тобі тут буде добре...

— А куди я... піду?

— Ти житимеш у бабусі... Я вже з нею домовилася. Житимеш у неї й ходитимеш до школи, а потім приїдеш до Німеччини. Хіба це не чудесно?

— А чому мені не можна жити дома?

— Ну звичайно, що можна, ти можеш жити й дома, але...

— Але що?

— Я думаю, що додому повернеться батько, коли довідається, що я виїхала до Німеччини... Повернеться туди з іншою... Я думаю, що тобі буде зручніше в бабусі... Але можеш жити дома, як маєш таке бажання, принаймні доти, поки батько й та його... А потім переберешся до бабусі, адже там тобі буде добре.

— Коли ти повернешся?

— Тоді, коли скрізь уже буде мир. І тоді я заберу тебе з собою... повір мені... Ну, домовились? Тобі, мабуть, нітрохи не шкода матері, правда, не шкода? Ох, Яке, Яке, мій дорогий Яке...

— Не плач, мамо. Коли ти їдеш?

— Завтра вранці.

— А мені можна провести тебе?

— Золотко, я поїду на світанку... Ми поїдемо спершу машиною на північ, до Норвегії, а потім звідти поїздом до столиці Норвегії, а далі полетимо літаком... Ти ще спатимеш, коли я поїду... А коли ти проки-

¹ П'ять тисяч марок (нім.).

нешся, я вже буду далеко на півночі, Фріц про все подбав... З нами їдуть й інші жінки з Оулу, ми їдемо цілою компанією, мені там буде добре, хлопчику.

Хвилину панувала ніякова тиша. Потім Фріц кілька разів кахикнув і почав пакувати у валізу свої речі. Вийнявши з шафи малий пістолет, він поклав його на ліжку.

Яке подивився на пістолет.

— Це твій?

— Так. Фріц дістав його для мене, але він мені зовсім не потрібний.

— Дай його мені.

— Тобі?.. Що ти, Яке, ні, Яке. Навіщо тобі ця пукавка?

— Стрілятиму в мішень.

— Ні, Яке, навіть не проси мене про це.

Фріц голосно зареготав і простяг Яке пістолет.

— Будь ласка.

— Скажи хлопцеві, щоб не...

— Так, так, нікс бум, бум... бум нікс gut.

— Я стрілятиму тільки в мішень.

Мати ще раз обняла сина, і вони розсталися.

4

Наступного дня Яке прокинувся рано, щоб усе-таки провести матір, але ввечері він забув запитати, звідки відходить автобус. Мабуть, вона вже поїхала.

«Отже, тепер я залишився сам».

Йому було добре, і почував він себе досить бадьоро. Закурив, їсти йому не хотілося. Ходив по кімнаті, грався пістолетом, цигарками, грішми, крутив то те, то інше, клав і знову брав до рук.

День Яке почав непогано, в доброму настрої, але потім він занудився. Цілий день тинявся по місту, довго стояв на одному місці. Потім пішов свистіти хлопцям, але вони з самого ранку поїхали на екскурсію й мали повернутися аж увечері.

Всю другу половину дня і вечір Яке тинявся біля школи, поблизу тих місць, які бодай трохи нагадували йому про матір. Це вікно було її. Цією вулицею завжди ходила. Он там працювала...

Яке підійшов до дверей школи і прослизнув у довгий коридор. Зупинився під дверима кімнати матері й почав наслухати. Тиша. Натиснув на клямку — двері не піддалися.

— Хто там шкребеться?

В кінці коридора стояв сторож.

— Хто там шкребеться, питаю? А, це ти, парубче! Що ти тут робиш?

— Я прийшов до матері.

— Що? До матері, хе-хе-хе. Йди додому. Ти хіба не знаєш, що вона подрапцювала разом з німаками? Іди звідси, тут тобі нема чого робити.

Назавтра пізно ввечері сторож знову застукав Яке під дверима кухні й прогнав його щіткою. Яке довго свистів під вікнами в товаришів, але жоден з них так і не вийшов. Сестра Урккі сказала, що хлопці поїхали в Мухос по гриби. Там живуть її дідусь і бабуся. Тричі ходили до нього свистіти під вікно й через те навіть запізнилися на ранковий поїзд. Кажали, що заночують у Мухосі, будуть там принаймні два дні.

— Дякую.

— Їдь за ними. Ти їх там неодмінно знайдеш...

Яке на хвилину завагався, чи й справді не поїхати до Мухоса, але так і не наважився. Цілий день просидів дома. Сидів, мов статуя, і в голові йому снували думки про матір. Де вона зараз?..

Уранці він довго спав. Розбудив його стукіт у двері.

Під дверима стояла невисока, червонощока жінка з малим хлопцем.

— Добридень,— привітався Яке.

— В мене є ключ, і я пробувала відімкнути, але це неможливо, коли зсередини в замку стирчить другий ключ... Ну й задуха тут... Чоловік сказав, що ти живеш у своїй бабусі... Чи, може, про це не було ще мови?.. Ох і розгардіяш тут у тебе!

Жінка помітила на столі бляшанку мармеладу та пачку печива й одразу ж заходилася намащувати печиво мармеладом.

— На, Рістоо, їж печиво, їж, маленький, це твоє, тепер це твій дім, твій.— Жінка глянула на Яке.— Чи залишила тобі твоя мати які гроші?

— Залишила.

— Тоді давай тисячу, якщо збираєшся тут жити. Адже тобі теж треба щось їсти... А втім, ти, мабуть, скоро заберешся до своєї бабусі, про це було домовлено, треба сказати твоєму батькові, хай відведе тебе, якщо ти сам не підеш... Ну, давай гроші, щоб було за що тебе годувати.

— Гроші у шухляді буфета, візьміть, скільки треба.

— Куди це ти зібрався?.. Нікуди ти не підеш, голубе, нема чого панича з себе корчити, йди нарубай дров, якщо хочеш з нами їсти, а погуляти встигнеш і потім.

Не звертаючи уваги на крик жінки, Яке вискочив на подвір'я.

«Чорт, який я дурень, що залишив там свої гроші. Але я не піду по них, поки не прийде батько. Що ж тепер робити?»

Кишеню його піджака відтягував пістолет.

«О, це ідея... Піду постріляю в мішень. Потренуюсь, поки прийдуть хлопці, наб'ю руку».

Яке вийшов на південну околицю Раксілі. Там починалися луки, на межах росли верби, під якими стояли сінники.

Він вистрелив кілька раз у стіну сінника. Потім йому стало холодно, і він заліз у сіно, щоб зігрітися. В сіні було тепло й приємно.

«А що, коли залишитися тут надовше? Подумають, що я помер... Батько піде до бабусі, щоб довідатись, чи я не в неї. Вона скаже, що я не приходив. Тоді мене почнуть шукати! Чудово! А потім мене шукатимуть і хлопці, але не знайдуть. Подумають, що я помер. Нарешті повірять, що я їм ніколи не брехав... Пересвідчатись, що Яке — справжній мужчина...»

Три доби Яке провів у сіннику. Продукти він купував собі в крамниці Хейняпя, де його ніхто не знав. Три дні й три ночі хлопець чекав, що його тут знайдуть. Але по нього ніхто не прийшов. Ніхто навіть не знав, що він зник. Вибухла лапландська війна, до міста з далекої півночі прибували ешелони евакуйованих. Клопоту вистачало й без Яке.

Коли догорів четвертий день і настала четверта ніч, Яке захотілося до бабусі, в тепло, з'їсти тарілку гарячого супу.

«Але я не піду, ні! Чому вони й досі не прийшли мене шукати?..»

Яке зарився в сіно й, схлипуючи, заснув. Розбудив його шум дощу, який барабанив по даху. Була ще ніч, фосфорні стрілки годинника показували пів на першу. Сон у Яке пропав. Що це муляє йому в бік?..

«А, це пістолет. Пістолет? А що, якби мене тут знайшли з кулею в лобі? Це було б здорово! Чорт! Хлопці повірили б... кожному моєму

слову, якими я перед ними хвалився... Подумали б, що мене тут хтось застрелив. Досить взяти цю пукавку в руку, натиснути ось тут, ледь-ледь, він досить чутливий...

Тільки не в центр лоба, бо залишиться негарний слід. Від вуха до вуха. Таке вже бувало. Хе-хе-хе. Ні, сліду не буде. Хлопці повірили б кожному моєму слову... і мені вже ніколи не треба було б брехати... Я був би таким самим, як і інші... Мені повірили б назавжди».

Серце Яке гучно калатало, щось стиснуло груди.

«Це був би нечуваний жарт! А що, коли спробувати?»

Яке легко натис спусковий гачок.

М'яко тріснув постріл — звук його заглушило сіно. Тіло хлопця раптом розслабилось, і сіно під ним тихо зашелестіло.

А по даху сінника, мов нічого й не сталося, тихо шарудів дощ.

5

Коли хлопці повернулися з Мухоса, на вокзалі було повно людей. З поїзда, який прибув із півночі, висипали старі жінки, молодіці з дітьми, клунками, рюкзаками, валізами; в товарних вагонах ревла худоба.

Старі жінки розмовляли якимсь незнайомим, але милозвучним діалектом, ковтали у кінці слів звук «г» і курили люльки. Поміж ними снували п'яні солдати.

— Моїх корів хочуть перевезти на шведський бік... а мене залишити тут... Я кажу...

— Ти, бабусю, не турбуйся за свої корови. Не турбуйся за них, бабуню...— белькотів солдат.

— Я не дам евакуювати моїх корів до Швеції, не дам!

— Не журися, бабусю... Ми... помстимося... ми підемо й виженемо на сто вітрів цих гітлерівських вояків з усієї Лапландії... гик... Допіру тепер почнеться блискавична війна... гик... Нас не годують смут...ком... гик... Так... радість нас три... має... Слухай, бабусю, дай мені ще своєї махорки... У Лапландії шваб не хазяйнуватиме, ні... Ми дамо йому під зад, і він аж на Шпіцбергені збиратиме свої кістки, далебі... В Лапландії він не хазяйнуватиме, ні, щоб я такий здо... гик...

— Та я нічого не кажу, тільки те, що вони хочуть моїх корів до Швеції...

-- Юссі, Юссі, ходи вже, дай старій спокій!

— Що ви, хлопці! Ми тут з бабусею ділимося махоркою... Правда, бабусю, що я...

— Юссі, мерщій!

— Хлопці! Що це означає? — запитав Пате.

Хлопці схвильовано озиралися довкола.

— Ти що, не бачиш? Це вже мир — остаточний й у всьому світі, — урочисто заявив Урккі.

— Що?

— Атож. Війні кінець.

Переклав Дмитро АНДРУХІВ

Панорама Хельсінкі

ЛАССІ НУММІ

ПІСНЯ — ОДЕСИ

Ми приїхали з півночі.
В присмерках вечора на вітрянім полі
Білі квіти свіtilись.
Вогні танцювали, ярились.
Ми на місце зустрічі їхали...
Ми побачили її на березі мерехтливого моря,
Ми зустріли Одесу дружби.
З-під її вигнутих брів-арок
Дивилися очі вікон —
Грайливі, серйозні, незнані, —
Золотою зеленню вигиналось волосся алей
Під ласкавими пальцями вітру морського.
Сьогодні ми попрощаємся з тобою, Одесо.
Ми покидаєм тебе в золотому присмерку осені.
Ми знаємо: коли-небудь у холодному серці зими
Чорне море тобі подарує твердий сліпучий
алмаз.

За тиждень, за місяць, за сорок днів
Поміняє його на синяву аквамарину.
Листя осіннє шепоче.
Листя жовте й зелене золотом запалало.
Шелестіння в минувшину вабить,
Поломіль несе у майбутнє:
Літо прийде назавжди, літо завжди присутнє
В глибині завулків природи, в людині.
В спогадах і в обіцяннях,
В очікуванні зустрічей нових.
Теплий вітер із моря, вітер літа,
Друга зима надходить для цвіту акацій.

У МЕНЕ Є ДРУГ

У мене є друг,
що його я люблю.
Це серце моє.
Його сни
турбують мене
і любов мою.

Багато друзів
у мене.
І всі вони дивляться
на мене
і на друга мого.
Вони знають:
любов народжує
будівничих миру.

У мене є друг,
є любов,
є побратими...
Є в мене життя
сьогоднішнє
і майбутнє.

Тиша. Вітер. Місто промовляє
З-під землі, його дихання ліне,
Наче з далечі далекої надходить
довга і розлога, мертва хвиля,
що на березі низьким поволі
обертається в живу і зриму воду.

Пам'ятаю минулі добрі часи,
коли щастя було ідилічним,
що, на мій погляд, якимсь неприродньо.
«Полохливе» щастя, або «буйне» щастя,
або «сумне», «хворобливе» щастя —
ці епітети вірогідніші.
Надзвичайне й величне щастя,
що спрямовувало людину на той світ,
мало в собі стільки ж страждання,
скільки й радості...
Не називаю це щастям, а тільки
місцем для Тіла. Щастя було по суті

бездарністю, сліпотою, крім того —
чи має людина право
бути щасливою на цім світі,
а тим паче десь в іншому місці?..

Десь дуже близько звідсіля
невтомний, впевнений, спокійний
лунає голос:
Ти помреш, ти спокій матимеш, люби!
Люби допоки тут, допоки ти живеш,
допоки кораблі у гавань запливають,
люби,

звільни прив'язану тварину,
призначену для жертви,
убий або звільни її,
щоб не боятись царства смерті,
якої образ,
той, що в нас,
ілюзія.

Люби! Дивися — в'ється виноград,
джміль з крильцями сховався в квітку,
в безодню неба гори поринають,
моря тремтливо обіймають сушу,
коріння дерева заглиблюється в землю,
як жили в пошуках води,
спочинь, ось тут кріпись, щоб стати міцно
супроти кам'яного муру смерті.
Синь ота — невидима, вона міцна,
як твердь (то ж і є твердь).
На власні очі бачиш день прийдешній...
Люби!

Коли я думаю,
Що, неначе за власним бажанням,
дехто помирає влітку,
я згадую епізод одного сновидіння:
якось вночі я прокинувся від того,
що хтось ходив по кімнаті.
Я в цьому був певен. Весняно-літньої ночі —
крізь вікна отінені видно перила балкону —
прочинилися двері, гойднулась порт'єра,
і чорно-зелені рослини хитнулись.

Та я помилився.
Холодильник увімкнувся і вимкнувся
розумним своїм механізмом.
Тож існує в природі своя автоматика:

ось, приміром, чути, як чашка із кавою стигне,
мінняє позицію крісло,
штору повітря колише.

Заспані сосни дивляться ізнадвору —
час — пів на третю, ніч літня минає.
Я ще не вмер, ніхто інший так само не вмер.

Якби якась там деревина, а чи квітка,
чи бджілка (нам цього не вистачає)
на наші голови й обличчя, на дзеркало води
посипала пилочку золотого
(неначе снігу пелюсткового,
що навесні вповдовж доріг лежить),
напевне, я тоді схотів би
відповісти на запитання:
«О жінчини, відповідайте на Езопову загадку:
дощ золотий пройшов, а де ж Даная?»

Переклав Дмитро ПАВЛИЧКО

ЕЛЬВИ СІНЕРВО

ТРОЄ У В'ЯЗНИЦІ

Наглядач з гуркотом зачинив двері камери. Загримів засув, і ключ кілька разів обернувся в замку. А тоді брязкіт ключів поволі затих у глибині коридора.

Жінка лишилася стояти серед камери в колі світла. Проміння лампочки тьмяно виблискувало на її гладенько зачесаному волоссі, від шерхкої поверхні стін віяло холодом. На столі, в невеликій емальованій мисочці, лежало три картоплини і трохи тюльки.

Вона сіла і не стримуючись поквапливо почала їсти. Спочатку нечищену картоплю, потім тюльку. Два шматочки хліба призначалися на сніданок. Коли один з них було з'їдено, вона деякий час розглядала другий, а тоді доїла й той.

Потім вона підвелася, підійшла до ліжка і вмостилася на ньому, підібгавши коліна й натягнувши на них смугасту тюремну спідницю. Вона сиділа нерухомо, спершись підборіддям на коліна, й дивилася на стіну перед собою.

Ач, які тут кострубаті стіни. Не те, що в Хямеелінна. Це наймодерніша чоловіча тюрма у Фінляндії. Все враховано. На рябих стінах малювати не можна. А рівні стіни по тюрмах геть пописані та помальовані усякими неподобствами.

І в неї перед очима виникла жовтаво-зелена стіна, її перша стіна у в'язниці, а на ній несамовиті зойки. Так, це були зойки — в отих видряпаних по стінах словах. І їй довелося щодня дивитись на це, читати од світу до темна, і воно потроху втратило своє значення і не викликало більше ні тієї огиди, ні гнітючої туги, а закарбувалося в її душі, наче той біблійний вислів, що висів над її дитячим ліжком.

— Ні, — промовила вона вголос і стріпнулася.

Темними, блискучими, неприродно розширеними зіницями дивилася вона на кострубату білу стіну і не бачила її. Їй усе ще ввижалося довгий коридор і сходи, якими вона йшла у супроводі наглядача.

Яка ж у мене рабська душа! Чому я скорилася? Чом не кинула їм в обличчя різкого слова? Де вже... Послухалася того голосу, що йшов від сірої уніформи, й таки сіла. Чому? Встигла подумати: якщо я це зроблю, вони позбавлять мене всіх прав на листування, на передачі, побачення... Дурниці, я навіть у списках цієї тюрми не значуся. Що вони мені зроблять? Хіба можна домогтися правди там, де її нема? Та чого я починаю шукати виправдань? Чого варті оті

«права» у порівнянні з тим, що він був від мене на відстані простягнутої руки, що я могла торкнутися його? Смугасто-чорне має підкорятись сірій уніформі. І мить, про яку я мріяла цілий рік, усі триста шістдесят п'ять днів, пройшла мимо. Пропустила, сама пропустила повз себе найважливіше й лишилася позаду з тим, що не варте нічого. Господи, про що я все-таки думала? Думала, на яку тварину скидається головний наглядач, і уявляла, як я перукарською машинкою вистригаю смугу в його ріденькій чуприні. Думала й про те, як я, певно, змінилася за цей довгий час, змарніла, постаріла. Думала про дупло в зубі, про немите волосся. Та найбільше мені дошкуляв страх. Страх, що ця мить пройде мимо, перш ніж вона буде щось означати, перш ніж її можна буде пізнати. Про що ми говорили? «Говорити можна лише про власні справи». Яке безглуздя! Це означає, що саме про справи й не можна говорити. Весь час вона намагалася спіймати те, що ще не народилося, перш ніж мине мить. Та в мені нічого не народжувалось, бо я була вже мертва, нечутлива. Наче фотопластинка. Бліда, попелястого кольору. Очі, вуста... Тепер я знаю, чого проминула та мить і вже не повернеться.

Раптом вона скочила на ноги. Шосте чуття, набуте нею в тюрмі, подало їй сигнал тривоги, перш ніж ворухнулось вічко на дверях. І коли в тому отворі майнуло око, вона вже стояла, як і належить, до вечірньої перевірки. Кроки знов поступово затихли.

Так. Починається ніч. Ніч для вбивць, злодіїв, державних злочинців. Ніч для мене...

Крізь стіни, крізь коридори з чоловічої камери долинав дужий голос, хтось співав:

Пустіть нас, пустіть нас
До бога, в небо пустіть...
Ми знову там зберемося...

Якби я вірила долі, я подумала б, що він стояв за спиною співака й що саме він вибрав цю пісню, яку ми вже колись чули, сидячи в різних камерах. Наше романтичне кохання почалося тоді, коли нас заарештували... Звичайно, я змінила слова пісні. Не «там», а «тут»... Тоді було ще багато важливих проблем. Тепер ні. Тепер я знаю — у мене нічого не заберуть з того, що зробило достойним моє життя. Вони хочуть його вбити. І він знає, що означає смерть.

Велика урочиста мить — я живу. Після цього — ніщо, навіть більше, ніж ніщо.

Я люблю його. І живу лише тією любов'ю. Замолоду життя було чудовим, і розмови про велику любов я називала базіканням. Нині ж радію з неї щодня. І однаково, чи будемо ми жити, чи помremo, це залишиться однією з наших перемог.

Але вчора мене приголомшили. Вивели з рівноваги найнесправедливішим чином — відправили сюди. Нас несподівано розлучили. Нас стало двоє. Він собі він, а я це я, й ми не знаємо, як справи в кожного з нас. Я не опанувала становища. Я не здогадувалась ні про що, поки не пройшла та мить.

Вона підвела голову й прислухалась. Коридор раптом сповнило човгання дерев'яних черевиків об кам'яну підлогу. З півдня прибули ув'язнені.

З холодним залізним рипом повернувся в замку ключ. У двері ввійшли дві арештантки. За ними маячили голови та плечі здорованів тюремників.

— ...разом тепліше, — двері зачинилися знову.

— Добрий вечір, — сумно проказала молода дівчина.

Друга не привіталась. Вона так і лишилася в дверях з безвладно опущеними руками. Була якась квола, обшарпана. Очі мляві, не-виразні.

Гладковолоса спустила ноги з ліжка і співчутливо розглядала її.

Як може існувати людина з таким обличчям? Лихо викрало в неї людський образ. Важко навіть сказати, скільки їй років. Звичайно, в тюрмі вперше. Злодійка, вбивця, дитину викинула? Ні, наче не схожа на таку, що може занапастити дитину. Ті хоч і зарозумілі, та виглядають, як кроти. А ця, певно, ненавмисне вчинила якийсь злочин, от і попалася. Може, й чоловіка вбила випадково...

— Будь ласка, — гостинно запросила жінка з ліжка. — Тільки вечеря вже пройшла.

Арештантка з безбарвним лицем навіть не обізвалася. Поволі звела вона свої байдужі очі на ту, що говорила, не змінюючи виразу скам'янілого обличчя.

— Нам у Нока видали харчі на дорогу, — відгукнулась молодша і з підскоком зайняла місце на вільному ліжку. Тоді скинула з ніг черевики й дістала з кишені кусень хліба з прилиплою половиною салаки. Сидячи в ліжку, вона заходилася їсти і з цікавістю поглядала на гладковолосу, готова почати розмову.

Як чудово все-таки пахне хліб! Вона ще не відчуває цього, бо не така голодна, як я. Воно ще дитя, та й у тюрмі, очевидно, вперше. Навіть не тямить, де вона. Мабуть, є в ній щось привабливе для чоловіків. Певно, й наглядачі дорогою липли. Вона в піднесеному настрої, і від неї віє наївною знадливістю. Вона не обтяжена принципами моралі, але й розбещеною теж не видається. Яка чиста шкіра, які очі! Такі очі, як не глянь, чудові: ясні й дивовижно сині, з темними вінцями довкола зіниць. Та коли вона потрапить сюди і вдруге, і втретє, то зміниться не на краще. Зробиться розбещеною, переведеться нінащо, ганчіркою буде.

Друга арештантка опустила на лаву біля столу. Вона сиділа на самому краєчку, готова скочити, якщо за нею прийдуть, щоб перенести щось іще страхітливіше, ніж те, що вже лишилося позаду...

З нею я не наслідуюсь розпочати розмову. Вона одразу знепритомніє, якщо в неї щось спитати.

Гладковолоса знову подивилася на дівчину, тоді її погляд зупинився на скибці хліба, який та не доїла.

Якби ти знала, яка я голодна! За кілька місяців і ти спізнаєш це. Очі стежили далі за рукою, яку дівчина вийняла з кишені. В ній виявилася сигарета. Десь із-під сукні молода арештантка дістала вузлика й розв'язала його. Там лежали сірники та уламки сірникової коробки. Вона кинула погляд на вічко у дверях і запалила сірника.

— Оті, певно, вже не заглядатимуть...

— Не буде їх аж поки світло не гаситимуть, — ковтнувши, відказала гладковолоса. — В якого це кавалера ти курива дістала?

— У наглядача... в поїзді.

Дівчина примружила очі з довгими віями і, пихкаючи сигареткою, допитливо поглянула на гладковолосу. Рука її знову почала нишпорити в кишені.

— На!

— Красно дякую. Це просто...

Коли вона нахилилася до дівчини прикурити, то почула крізь дим запах гарного туалетного мила.

А потім, випроставшись у ліжку і з насолодою затягуючись димом, вона подумала про себе: наче та собака, якій кинули кістку.

— Дивно, — мовила зрештою вона, наче вибачаючись. — Весь час я мрію про куриво. Хоч майже рік не курила після попереднього слідства. Переводять до Хяте?

— Так. Це й справді таке паскудне місце, як кажуть? Нахабні наглядачі... Ти теж туди?

— Авжеж. Хоча тільки-но звідти. Перевели сюди на деякий час. Раптом дівчина весело розсміялася.

— Колись я думала, що в тюрмі дають лише хліб та воду, а то хоч вісім років сиди.

— Вперше?

— Так.

— За віщо?

— Старого витрусила... А тут страшенно холодно.

— Витрусила старого... Слухай, а що воно означає?

Дівчина здивовано глянула на гладковолосу.

— Господи, хіба ти не знаєш? Це коли з якимось підстаркуватим, не йдеш із ним зовсім, а тільки п'єш, а коли він геть уп'ється, витрусиш у нього кишені.

— Он як.

Дівчина викинула сигарету й згорнулася клубком у ліжку. Різке світло од лампи падало їй на обличчя.

І губи в неї гарні. Бач, як цуценя. І все їй зрозуміло. Ніякої аморальності вона теж не відчуває.

— Скільки тобі років?

— Сімнадцять.

Дівчина підвела голову і насторожено глипнула на ту, що питала.

— А що, — відказала вона, і в її голосі забриніли нотки самозахисту. — Зараз у Хельсінкі всі молоді дівчата старих дядьків трусять. І лише деякі попадаються... Я б теж не попалась, якби швейцар не сказав, що впізнав мене. Наче він міг тоді розгледіти щось, при тому світлі. Але я нізащо не визнавала себе винною. А то б відправили по етапу. А так дали лише п'ять місяців на воді з хлібом.

Дівчина схилила голову на плече і самовпевнено вела далі:

— Якби зізналась, дістала б більше року, та ще у колонію послали б. Боронь боже! Ні в якому разі не можна зізнаватись. Он одна зізналася, і тепер більше року сидітиме через таку дурницю...

Гладковолоса запитливо поглянула на жінку біля дверей.

— То що... Виходить, і вона теж?... До таких справ причетна?

Дівчина повернула голову і витріщицалась на гладковолосу, намагаючись збагнути, про що та каже.

— Як, вона? Ну й ну! Спаде ж таке на думку! Така — й трусити старих...

Дівчина пирснула од сміху і впала на ліжко. Та, що сиділа на лаві, повернула голову і деякий час дивилася на неї. Потім відкрила рота і мляво проказала:

— Ні. Я не в цій справі. Я за крадіжку.

— Он як, — занепалим голосом промовила гладковолоса.

Арештантка на лаві знову втупилася в стіну перед собою і, склавши руки на колінах, провадила слізним голосом:

— Я ту крамничну картку¹ і не використала. Вона була в сумці. Гроші я витратила, а картку спалила.

Гладковолоса розглядала її.

— Навіщо ж було палити? — спитала зрештою, щоб хоч щось спитати.

— Вона була підписана. Прізвищем співробітниці.

— Виходить, у співробітниці...

— Так. Але я сумку не брала. Лише гроші та картку. А картку спалила. Мені вже однаково, а от Юр'є шкода. Тойво не так шкода, він уже більший. А от Юр'є не йде з голови. Його ж у сирітський дім заберуть.

Вона розгублено водила очима, поки не зустріла співчутливий погляд гладковолосої.

— У вас довгий строк?

— Рік дали. Через картку. Але ж я її не використала. Спалила. Шаруділа вона.

— Шаруділа?..

— Так, шаруділа. Весь час шаруділа в шухляді мого столу. І співробітниця почала сумніватись. «Гроші то нехай, — каже, — а от якщо не знайду крамничну картку — заявлю в поліцію». Я злякалась і спалила.

— Неприємна історія. Не треба було спалювати. Вони, звичайно, подумали, що ти її продала.

— Авжеж не треба було... Того воно й вийшло дурне діло.

— Потім зізналась?

— Так. Сама зізналась власниці картки.

— Навіщо зізнавалась, — завчено сказала молода дівчина. — Вони б тобі року не дали, якби не зізналась. Бо як би вони могли довести? Послали б у виправну колонію.

Це вона вже вивчила. Бо ті весь час говорять: у виправну колонію. Надто високої думки вона про них.

Та, що сиділа на лаві, не дивилась на дівчину і деякий час мовчки розхитувалась.

— Може, помилують. Наглядач у Нока казав, що можуть помилувати. Бо діти є. Мені не так Тойво, як Юр'є... Вони казали, що в сирітський дім віддадуть.

Молода арештантка позіхнула, а потім співчутливо відгукнулась:

— Це зовсім погано, коли діти лишаються. Краще вже, як немає нікого.

І вона натягла на себе ковдру.

— Страшенна холоднеча. А нужна тут теж водиться?

— Вистачає, — мовила гладковолоса й теж лягла горілиць, замислено дивлячись у стелю.

¹ Картка, рівнозначна певній сумі грошей, на яку можна придбати відповідну кількість краму.

— Хіба краще, коли немає нікого? Ні. Страшно, якби нікого не було.

Вона повернула голову до тієї, на лаві.

— Скоро придуть гасити світло, — сказала гладковолоса. — Краще лягайте й ви спати. Можете лягти поруч. Тепліше буде, хоча й тісно.

Молода арештантка заворушилась і сіла.

— Лиши її. Вона й у Нока не спала. Дати ще закурити?

— Дай, хоча... Дякую.

— А ти тут за віщо? — спитала дівчина, даючи прикурити.

Гладковолоса мовчала.

— За політику, — відповіла вона згодом.

Дівчина знову лягла.

— Слухай, — почулося за деякий час. — Що воно за політика? Чи не те, що ото комуністи?..

Гладковолоса коротко засміялася.

— Щось у цьому дусі, — відповіла вона.

І знову звернула погляд на стелю. Сигарета вже не давала такої вітхи. На серці стало тоскно.

Як на неї, всі молоді дівчата трусять старих. Але вона не знає, що таке політика. Певно й та друга теж не знає.

У коридорі почулися кроки.

— Не кури. Наглядач іде.

Прочинилося віконце.

— Чого це котрась тут витріщається? Вночі спати треба.

— Ліжка не вистачає, — кинула гладковолоса наглядачеві. — Вона на лаві спить.

— Там є мішок. Нехай на підлозі лягає.

І світло згасло.

Темрява тепліша за світло. Змалку вона боялась темряви. Тепер уже не боїться. Темрява — це добре. Вона зближує, особливо коли ти удвох.

Нараз почувся ламкий голос дівчини:

— Після звільнення піду в науку до перукаря. Грошей вони не знайшли...

— Це добре, — співчутливо відгукнулась гладковолоса. — На добраніч.

— На добраніч, — трохи розчаровано мовила дівчина

А трохи згодом додала:

— У мене дядько комуніст.

Гладковолоса не відповіла нічого.

Вона підкурчила ноги у своєму ліжку, вкрилась із головою, тікаючи від холоду, запаху диму, від тюремного смороду, від дівчини та жінки біля дверей. Забула їх і себе разом з ними у цій дійсності, яка починається там, де кінчається істина. Перед нею відкривався безмежний світ, світ без кінця-краю.

З запаморочливою швидкістю линула вона до тієї точки всесвіту, де на неї знову чекала зустріч з коханим.

З фінської переклала Емма ЛИСЕЦЬКА

ОСТРОВСЬКИЙ

Поема

Островський, вже швидко
та хвиля настане, коли польська шабля
востаннє впаде на твою голову,
а смерть схитрує, прилаштується
на твоїх плечах, вичікуючи;
Вже швидко надійде та хвиля,
коли, далеко від цих урочищ,
понесуть великий самовар, аж в колінах згинаючись;
вже швидко голод-кощій з обрізу куркульського вистрелить
у поїзд з дровами на станції біля Києва,
вже швидко охопить усіх босяцьке презирство до хлібороба,
страждай!

Жил безжилавість, нервів безнервність впадуть
на життя твоє — недуги опорний пункт;
вже швидко, хворий, у препоганій квартирі,
ти ляжеш стурбовано в постіль, щоб більше не встати;
тепер ти, Островський, руками знекровленими
не доторкнешся до холоду шаблі,
лише інколи вигукнеш «Команда, команда!»
і заригаєш:

і щойно тепер давно зачаєна смерть
за спиною підготує сповільнений вибух,
та передовсім осліпнеш ти;

і тепер, Островський, приносять тобі квітів букети,
приходять тебе вшанувати
червоноармійці й ковалі,
службовці та інваліди,
старі й молоді;

український чорнозем безмежний,
у який ти ліг жовтовосковим,
став твоїм смертним одром;

Микола Островський, радянський громадянин,
зі шрамом на черепі,
і змертвілим мозком спинним
пішов навіки;
він написав матері
про те, що вже бачити перестав,
надто пізно, щоб вона цього не знала;
він не хотів помирати.

II

Що в тобі від попелу —
те згорить,
що в тобі від іржі —
те опадє,
що в тобі од вічного —
те мрія в тобі,
що в тобі наносного —
те в тобі відімре,
що в тобі від достатку —
те інші зберуть врожаєм,
і який ти не є,
від цього нікуди не дінешся,
те, що в тобі є,
те є,
твоя благородна мета,
і те, що з криці в тобі —
те загартується
в горні характеру
під цим дахом,
у цьому році.
Островський,
ти — джерело,
яке знову і знову джерельне.

III

Ти чуєш, як молотами б'ють
у кузнях міста Києва,
та тебе там нема;
кораблі з доків націлились
форштевнем уперед, сп'яніло —
в море навігаційних знаків,
та тебе там нема;
новостворені машини вийшли
з воріт заводу в життя,
та тебе там нема;
твоя комсомольська молодь
крокує, взута в нове взуття —
учнівська та робітнича,
та тебе там нема;
Вони будівничі, Островський, пропахлі потом,
як свіжоспеченим хлібом,

вони виплавляють сталь,
що розіллється гострими шаблями
червоних кіннотників краю;
а там, у степах, zostалися лежати
на всі майбутні століття
черепи — білі й червоні,
залишилися там навіки
рабство й капіталізм,
голод і холод,
та лишилася й праця, вкладена в кам'яний фундамент
негнуchoю спиною молодого Островського.

IV

«Те, що зараз я до постелі прикутий, не значить, що я хвора людина. Це неправда. Це нісенітниця! Я зовсім здоровий хлопець. Те, що в мене ноги не рухаються і я ні біса не бачу,— суцільне непорозуміння, ідіотський жарт, диявольський! Коли мені зараз дати хоча б одну ногу і одне око, я буду таким же скаженим, як будь-який з вас, будівничих усіх ділянок нашого будівництва».

Микола Островський, вересень 1930 р.

V

Нині вибухає сонце
квітами України,
і поля шумлять голубим життям;
і нині Микола Островський,
останній постійний мешканець степу,
прислухається з неослабною увагою
як будівничі крокують
новою добою;
Островський поза смертю, над життям
і в житті,
і його смерть, а не він,
полями в труні волочиться;
Островський крокує пшеницею стиглою, жовтою,
яскравим квітом степів;
а дні вже стали коротші,
а пальці зірок поцвяхували небо,
а ніч така тьмава, як вода в тіні каменю,
без спротиву протікає;
ти нічого землі не додав,
ти усе віддав —
очі, спину, ноги,
надрубаний мозок;
ти спалив свою волю
заради життя;
і з твоїх онімілих пальців
вислизнув інструмент будівничого,
вони тебе зрадили,
раніше, ніж смерть,
осівши на пароплаві, рушить

услід за водами, за весняними,
щезне безслідно в морі.

VI

Це поволі прийде, непомітно,
це буде грітися довго,
як осіннє сонце на небосхилі,
та розтануть оті полюси;
це прийде скляною невідвратною,
вітром терпкого запаху,
це буде конкретним, як хліб,
надійним, як чоботи,
кроки друзів, що все наближаються,
голоси друзів,
ці миті народжень
і очікувань, і продовжень життя,
це остигання повільне
при гартуванні сталі,
поки вона задзвенить, зазвучить;
це дивовижно, Островський,
втілення твоїх намірів і трудів,
ворота поверженої пільми
силою книжки твоєї, товаришу,
дорогої твоєї книжки,
яку тримають незабруднені
безпощадні руки;
і в народі народилась легенда
про безсмертя,
про безконечність твоїх трудів;
і комсомольська молодь
уміло сіла за кермо машин
з полум'яним бажанням творити
і будувати,
безмежною працею дати
Радянській владі комунізм.
Сергій, Роза, Валя, Захар,
Павло і Артем
запитують в тебе, як це було,
ти їм розкажеш, що це було...
Летить восени Островський,
гордо сидить у сідлі,
наступає смерті на п'яти,
щоб крізь смерть
повернутись назад у весну.

БАЛАДА ПРО ТОВАРИША ВІЛЬЯНЕНА

Напевно, пам'ятаєш товариша Вільянена,
Пам'ятаєш охранку в готелі?
Пам'ятаєш, напевно, ту ніч прохолодну,
Коли щез наш товариш Вільянен?

Були ми комуністами,
Такими є ми досі,
Пам'ятаєм ми Вільянена,
Вбитого охранкою.

Коли нас у зраді звинувачували,
Дуже просто відповідав Вільянен:
Коли пан суддя дозволить,
Я вийду, щоб трохи висміятись.

Були ми комуністами...

Щось у посмішці Вільянена
Дратувало нашу охранку:
Коли вже кати притомлювались,
Він казав їм далі продовжувати.

Були ми комуністами...

Знав напевно товариш Вільянен
Що на нього чекає
Того раннього ранку,
Коли його забирали.

Зуби вибили з рота,
Пальці перетрошили,
Та не було покори,
Зізнання затримувалось.

Були ми комуністами...

Він знав, як в охранці
З ув'язненими поводяться.
Він міг би стати
Свідком небезпечним.

Сонце вже піднялось,
Заблищала роса вже,
Коли Вільянен стояв край могили
І дивився на схід.

Та хіба за собою він плакав?
За своїх братів він журився.
Їх пани Фінляндії на смерть послали
На карельські поля.

Були ми комуністами...

Пам'ять про Вільянена не волає
Кров'ю помститись за нього:
Вона кличе старе закопати
І збудувати нове,
Вона робітників Фінляндії кличе
На великі фронти,
Пам'ять про Вільянена нам наказує
Світ новий будувати.

Були ми і є комуністами,
Ми комунізм побудуємо,
Це наша спільна праця,
Наш обов'язок інтернаціональний...

КОРОЛЬ ЛІР

Королю Ліру сьогодні виповнилось 126 років, короля Ліра у вікно підняли подивитись парад — 250 піхотних дивізій, 90 000 танків, 150 000 бомбардувальників, здатних білий світ облетіти, третина з них завжди в дорозі, місячних стільки ракет — очі не можуть вмістити, на кожній ракеті верхи сидить мускуляста солдатка: веселі захисники, генерали відмолоділі, сьогодні ж святкують день народження короля Ліра; у вікні король Лір в оксамитовому пальті, на ногах — чоботи водонепроникні, і ніхто не відає, чи росте волосся ще чи вже не росте, і ніхто не запитує, кмих, кмих, каже Лір і плямкає, няня вихоплює з ящика штани сухі, та перекладач вже перекладає, війни ми не хочемо, та коли на нас нападуть, ми ударимо не зволікаючи, зброя у нас страшна, кмих, каже король Лір і стрибає з ногами хрест-навхрест, зброя страшна, зброя страшна, яку ми не хочемо використовувати. кмих, кмих, рече король Лір задоволено, зброя страшна, каже перекладач, та вже короля Ліра переносять швиденько в задню кімнату і прем'єр-міністра підсаджують у вікно, кмих, каже прем'єр-міністр, кмих, кмих.

Переклав Іван ДРАЧ

ВЕЙО МЕРІ

В І З И Т

Від панської садиби до лісу йшла через поле рівна, майже на цілий кілометр, березова алея. Між її деревами мерехтіла карета. Ось вона зникла в долині, і алея спорожніла. Берези розгойдувались під дужим вітром. А в лісі було тихо. Гомінке лопотіння листя лишилося позаду. Довкола височіли нерухомі стовбури сосен. Розмірений тупіт кінських копит теж лунав глухо, і лиш іноді цокали, потрапивши на каміння, підкови.

Біля воріт кучер намотав віжки на руку, зіскочив на землю і підтюпцем, випереджаючи коней, побіг уперед. Лишившись у кареті сама, стара пані — дружина лаамана¹, раптом занепокоїлась. Руки в неї затіпались, а зморшкувате личко пішло новими брижами від крику:

— Чого ти скачеш? Твоє діло сидіти на місці. Треба свого малого брати, щоб ворота відчиняв.

Тим часом кучер знову виліз на передок і вйокнув на коней. Ворота так і лишилися незачинені.

— Нехай пані цього разу вибачать. Хлопчик, певно, забув.

— Так ви колись і мене забудете.

— Як можна. Ми ніколи в світі вас не забудемо.

— Це тільки слова, самі слова, — промовила пані лааман. — Ти гадаєш, що літній людині вистачить самих слів?

Стара пані дивилася на міцну й струнку спину кучера. Це був високий, ставний, смаглявий чоловік. Пані лааман досить прихильно ставилася до нього, бо він їй подобався. Вона знов уявила себе молоденькою і так далеко зайшла в своїх думках, що аж зашарілась, наче чотирнадцятирічне дівча з порядної родини. Вологими очима вона міряла кремезні кучерові плечі, його широке вилицювате обличчя. Їй не вперше кортіло поглянути і на його дужі м'язи, та тільки сором стримував її.

Коли карета під'їхала до ланів маетку, попереду знов виявилися ворота. Четверо дітлахів гралися біля них, очікуючи на подорожнього, якому можна було б прислужитись. Вони наввипередки побігли до воріт і розчинили їх перед самими мордами коней, а самі крізь шпарки у воротах роздивлялись карету і коней, що мотали темними

¹ Лааман — судовий чин у старій Фінляндії.

головами. Діти трималися купи, і в одній щілині виблискувала ціла низка очей.

— Придержи коней, — звеліла пані лааман.

Кучер спинив карету саме у воротах і обернувся до господині.

— Дістань гроші, — мовила та.

Він понишпорив у великій кишені свого каптану, дістав звідти кілька мідяків і подав їх старій пані.

— Спасибі, діти. Ось вам нагорода за те, що ви такі спритні. Крізь щілину догори долоньками просунулося чотири руки.

Пані лааман простягла правицю і пальцями, ледь видними з чорних мережив, поклала у кожну долоню по кілька пенні.

— Що треба сказати? — спитав кучер.

За воротами не стало чути й дихання. Руки теж миттю зникли.

— Подякуйте пані лааман, — пояснив кучер.

Та жодного звуку не почулося у відповідь.

Кучер розібрав обома руками віжки, широко розправив їх, і коні рушили. Шлях перетинала невелика річечка. Під колесами загуркотіли нещільно припасовані дошки помосту, наче довкола бракувало лісу для справжнього містка.

— Саме тут якось узимку з одним російським капітаном сталася дивна пригода, — заговорив кучер. — Він їхав санками через місток і застряг. Що він уже не робив, та кінь ані руш.

— А хто був за кучера? — поцікавилась пані лааман.

— Як же його на ім'я?.. От знаю, а згадати не можу.

— Добре хоч знаєш...

— Виліз, отже, капітан з саней, видобув з піхов шаблю і пішов до коней. Взявся він вільною рукою за хомут і підважив його, щоб побачити, що там між гривною і хомутом заважає. Бо інакше не побачиш, де воно муляє. А тоді шаблею як вдарить по голоблі... Коли це щось упало на землю — кучерові здалося, наче то жіноча коса. А капітан сказав, що на голоблі сидів нечистий, таке мале чортеня. І він своєю шаблею зарубав його. Кучер нишком подумав, що то справді був нечистий, бо його й видно не було. Він навіть і не встиг злякатись.

— І ти віриш цьому?

— З усього можна дечому й повірити.

— Звідки ж та коса взялася?

— Я гадаю, чи не відтяв він своєю шаблею частину гриви чи хвоста.

— І оце ти тепер стару людину хочеш морочити?..

— Я напевно не знаю, але саме той дядько, що був за кучера, і розповідав мені про все це. А потому коні рушили, і ніщо їм уже не заважало. Так він казав...

— Дурниці, та й годі. Не варто навіть говорити про таке. Тобі могли й набрехати. Ти говори тільки про те, що сам бачив.

— Той дядько казав, що капітанові чорт видався таким маленьким чоловічком, у сільській одежі, в маленьких рукавичках та кудлатій шапці і з люлькою в зубах. Сидів на голоблі і гойдав ногами.

— Це вже зовсім п'яні теревені й більш нічого. Йому, певно, привиди ввижалися. Отакі капітани, що п'яні вештаються, часто привидів бачать.

«Хіба й справді він був теє...» — подумав собі кучер, спиняючись на роздоріжжі, звідки було видно хутір.

— Колись, іще замолоду, я їздила з паном лааманом до Парижа. Я там так стомлювалась, так стомлювалась. Якось ми були в опері. В антракті я сказала чоловікові: «Я не годна навіть підвестися, краще посиджу». Ми займали місця в невеличкій ложі. Я лишилася сидіти, а всі повиходили у фойє. Навіть у партері всі місця були порожні. Коли це раптом між стільцями почали бігати маленькі чоловічки. Вони щодуху бігали туди-сюди і навіть штовхалися, як на вулиці. Я й щипала себе, але вони не зникали. Мені було не страшно, вони викликали в мене сміх, і я подумала, що коли раптом розреготатися на весь театр, то буде скандал. Тільки почали заходити люди — гномиків ураз не стало. Чи поховалися в стільці, чи ще десь поділися. Я й панові лааману не наважилася сказати про це. Годі було й думати, щоб заїкнутися про це іншим. Що вони могли б подумати про мене? Певно, вирішили б, що я в Парижі забагато пила-гуляла.

Кучер зачекав, поки пані лааман закінчить свою розповідь, і спитав:

— Вертатися назад, чи пані бажають ще кудись поїхати?

Пані лааман про щось мовчки розмірковувала.

— А що то за будівлі? — спитала зрештою вона.

— Це Тааппола.

— От і поїдемо до Таапполи на Хедві подивитися, — пожвавішавши, відказала пані.

Кучер повернув коней ліворуч.

— Пані лааман знайомі з господинею?

— Я знаю господинь своїх торпарів¹. І Хедві Тааппола — чванькувата така.

Карета з гуркотом котилася покрученою дорогою крізь ліс. За версту знову опинилися край поля. І там були ворота. Огорожа визначала межу земель, які належали до панських маєтків.

Років десяти хлопчик, у сорочці по коліна, відчинив ворота. Пані лааман дала йому п'ять пенні. Він низько вклонився і так шаркнув ногою, аж пісок рипнув.

— Хто тебе навчив дякувати? — спитала пані лааман.

Хлопчик уп'явся очима в стару пані, наче не розуміючи, якою мовою та говорить. Пані лааман трохи зачекала, а тоді дала ще пенні, щоб побачити, як хлопча знову шаркне ногою.

— Чому діти тут не розмовляють? — здивувалася пані лааман.

— Вони лише з п'ятнадцяти років говорити починають, — обізвався кучер.

Примруживши очі, пані глянула на кучера.

— Навіщо ти кепкуєш зі старої людини?

— Нехай пані лааман не гніваються. Це я насмілюся... пожартувати...

Пані лааман розсміялася старечим голосом. Карета знову рушила вперед. Поволі наближались будівлі торпарської садиби. Біля клуні, повернутої боком до шляху, кучер зупинився.

— Заїдь у двір, — звеліла пані лааман.

Тихою ступою кучер спрямував коней крізь вузькі ворота, і карета заїхала на подвір'я. Коні спинилися й вигнули назад голови.

Хета Тааппола була приголомшена, коли вороні, з блискучою шерстю коні опинилися на подвір'ї. Вона стала серед двору, роззявивши рота.

¹ Торпарі — дрібні селяни-орендарі.

— Я приїхала подивитись, Хедві! — весело гукнула з карети пані лааман.

Хета зробила глибокий реверанс, але рота так і не змогла закрити, язик у неї теж не повернувся.

Кучер скочив з передка, відчинив низенькі дверцята карети і допоміг старій пані вийти. Пані лааман не сягала кучерові навіть по плече. Метляючи по землі краєм довгої чорної сукні, що приховувала рух ніг, вона пішла через двір до Хети Таапполи. То була огрядна жінка, однакова вшир і вдовж. Обличчя в неї біля підборіддя розширювалося і непомітно переходило в шию. Жовтаве волосся було закручене ззаду вузлом завбільшки з добрий чоловічий кулак. Некліпно дивлячись на пані лааман, вона вдруге зробила реверанс.

— Як Хедві себе почуває? Чи здорова? Чи надбала Хедві ще діточок? І куди це Хедві поспішає?

— До комори,— відказала нарешті Хета Тааппола.

— І що там Хедві має робити?

— Наберу борошна.

— А що з тим борошном Хедві робитиме?

— Віднесу свиням.

— Як — Хедві дає борошно свиням?

На мить стало тихо.

— Ні, просто туди...

— А хіба Хедві не дає свиням картоплю?

— Даю.

— Можна мені разом з Хедві піти до комори?

— Звичайно, але... але, певно, ласкава пані не піде зараз до комори,— розгублено і злякано заговорила Хета Тааппола.— Як це так раптом ласкава пані піде до комори! Там так брудно.

— Я бажаю піти до комори разом з Хедві.

Хета Тааппола важким кроком пішла вперед. З-під фартуха вона видобула велику низку ключів і вибрала звідти найбільшого, з головкою, як у коцюби. Цим ключем вона й відчинила двері двоповерхової із затуленими вікнами комори.

Пані лааман спритно переступила високий поріг і зникла в темряві. Вона була така маленька, що їй навіть і не треба було згинатись. Однак Хеті Таапполі, як і завжди, довелося низько схилити голову у дверях. Кучер, уже знову залізши на передок, бачив, як щільно облягла круті Хетині форми спідниця, коли жінка переступила поріг, і це зненацька схвилювало його. Він пильно дивився їй услід, поки та не сховалася у глибині комори. А тоді дістав з кишені люльку й почав набивати її. Рука його чомусь тремтіла.

Хета Тааппола в коморі спробувала була випередити пані, але це їй не вдалося.

— З якого засіку набирає Хедві борошно?

— Я беру не з засіку, а з мішка.

— Чи не відчинить мені Хедві цей засік?

Хета Тааппола обома руками відчинила важку ляду і зачепила її за цяхи. Засік був такий високий, що їй довелося стати навшпиньки. Пані лааман не могла дістати краю, щоб зазирнути всередину.

— Чи не принесе мені Хедві щось під ноги, аби я могла подивитись?

Хета Тааппола знайшла ящик і перекинула його догори дном. Пані лааман вилізла на нього і схилилася над засіком. Довго вона вдивлялася в темний отвір і зрештою вигукнула:

— Ой лишенько, який великий і глибокий засік. У мене аж у голові запаморочилось.

У засіку, який роздивлялась пані лааман, могла вільно стати коняка.

— В мене немає жодного такого засіку,— сумно і заздрісно проказала пані лааман і, спустившись долі, обдивилася довкола.

— Хедві має такий великий засік. Навіть два таких засіки!.. Авжеж, навіть Хедві має...

Пані лааман наблизилась до Хети Таапполи й узяла її за руку.

— У мене завжди все крадуть, бо я вже дуже стара. Я вже не спроможна стежити за всіма. А в Хедві стільки засіків. Хедві може вважати себе щасливою. А де Хедві м'ясо тримає?

Тут Хета Тааппола аж задерев'яніла. А стара пані все насідала на неї, тримаючи її за руку, наче мала дитина, яка чогось домагається.

— Чи не бажає ласкава пані зайти в хату? Мати хвора лежить. Уже й не сподівається одужати.

— А м'ясо Хедві теж тут тримає?

— Як молодий пан поживають? — спитала Хета кволим голосом.

— Хедві, певно, і не одну діжку з м'ясом має?

І пані лааман хутко пішла далі. На мить Хета прикипіла до місця, але одразу ж побігла слідом.

Під стелею іншої частини комори висіли великі шматки чорного копченого м'яса.

— Я ж казала, що в Хедві повна комора м'яса! — вигукнула пані й повернувшись до Хети, яка розгублено стояла в оточенні шматків задимленого м'яса. Попід лавами лежали в'язанки дров і хмизу, а зверху стояли банки із смальцем. Пані ходила і обмацувала кожну посудину.

— Це не наше м'ясо,— зауважила Хета.— Ми й сусідське коптимо, бо не варто для такої кількості кожному клуню топити. Таки не варто...

— А для Хедві, бач, варто,— відзначила пані лааман.— Ходімо тепер одяг подивимось.

І кучер утретє мав нагоду спостерігати, як жінки заходять до наступного відділення комори.

Пані виявилася спритною, як лисиця. Та біля цих дверей їй довелося трохи затриматись, бо вони були завузькі.

— Господи Ісусе! — вигукнула пані лааман гучним голосом, сплескуючи своїми маленькими рученятами. — Скільки у Хедві полотна! І все це Хедві сама наткала?

— Сама, — обізвалася господиня.

Вона врешті теж пропхалася крізь двері й мусила далі показувати убрання. А пані все охкала й сплескувала руками.

А кучер усе чекав на подвір'ї й дивувався з жіночої забарливості. Врешті захоплених вигуків не стало чути, і господиня з панею вийшли з комори. Пані плакала і, схлипуючи, трималась обома руками за свою проводирку й хитала головою.

— Хедві навіть не уявляє, яка я нещасна людина,— проказала вона і заголосила хрипко, по-старечому.

— Ну, як так можна? Хіба це годиться? Ласкава пані втомилася, — намагалася заспокоїти стару Хета Тааппола.

— Хедві ж знає, який у мене маєток, а я бідніша за Хедві! Хіба це не жадливо?

Пані спробувала сісти в карету. Кучер прийшов їй на допомогу. Хета підсадила з іншого боку, і стара зрештою вместилися на своєму місці.

— Тепер поїхали, поїхали, — заквапила пані і втерла білою хусточкою очі.

Минаючи вузькі ворота, кучер ще раз озирнувся. Хазяйка, наче вкопана, стояла серед двору, а за нею темними отворами порозчинюваних дверей зяяла довга приземкувата комора. Загавившись, кучер зачепив головою об край стріхи, розсердився і щосили оперіщив коней. Ті помчали учвал.

— Моїм торпарям живеться краще, ніж мені. Хіба я не правду кажу? Я стара, того в мене всі крадуть.

Пані лааман схлипувала всю дорогу. Вона навіть не помітила малечі, що чатувала біля воріт, і заспокоїлась тільки у березовій алеї. Коні мчали, аж клоччя піни летіло на всі боки, і шурхотів під колесами карети пісок. Алея закінчувалась парком, де росли старезні дуби, берези, липи, не меншим, ніж парк у якомусь невеличкому місті. А березова алея, наче вузький і довгий місток, з'єднувала цей зелений острівець серед рівного поля з найближчим ліском.

— Хіба це не прикро, що я, господиня великого маєтку, бідніша за якусь орендарку? — допитувалась пані лааман в кучера, що допомагав їй підніматись парадними сходами.

Але той не дуже зважав на її балачки і намагався бути якомога обережнішим, наче на нього спиралася не куца стара жінка, а найніжніше і найтендітніше створіння на світі.

Сходи мали двадцять приступок, і для старої пані це було багато, тож десь на половині підйому вона зігнулася майже вдвоє і стала. Кучер трохи відпустив її, бо страшився, щоб часом не пошкодити це крихкотіле єство. Коні зішли з дороги і старанно скубли траву, а карета стала впоперек. Стара пані плакала біля ніг кучера, а той дивився крізь парк на поле і кусав губи.

Вздовж поля, ледь видимі у мерехтливому затінку строкато-білих беріз, посувалася валка возів сільських робітників. Дехто з них дивився в бік панського ганку. Кучер біля своєї господині ладен був крізь землю провалитися.

— Може, вас... понести? — спитав він її, та стара пані тільки зіщулилась іще більше й голосно схлипувала, обсмикуючи зморщеною рукою великого хутряного коміра.

— І чом це так ведеться, що багаті самі мають за себе дбати? — заговорив до Таапполи його наймит. — За бідних і церква, й попи, й навіть єпископи моляться, а багатим доводиться самим за себе просити.

— Закрий рота, — обіззався Тааппола. — Не гань годівника свого.

— У всякому разі, стара знову щось на колінах вимолює, — мовив батрак. — Либонь, пекла страшисться.

— Це не твоє діло, що вона перед богом робить, — розсердився Тааппола. — До того ж ти у мене в наймах і тобі не слід говорити таке.

— Яке?

— А таке, що я не бажаю слухати.

Цілий день Тааппола возив з поля сіно, але до вечора не вправся. І дуже сердився, бо, везучи сіно, щоразу треба було їхати повз панську садибу, де йому нагадали, що він повинен зайти до контори.

— Це все через твого язика,— буркнув Тааппола наймитові.

— Ну, коли вже так, то я сам і відповідатиму.

— Кому ти потрібен? Тут земля і майно за все відповідає, а не людина. Наче не знаєш. Тобі добре говорити, бо в тебе крім чуприни та землі під нігтями ніякої маєтності. Йшов би собі в ліс і там палякав скільки завгодно.

— Можна і в ліс.

Контора містилася в старому флігелі, вже зовсім перекошобоченому і врослому в землю. Буйні кущі бузку довкола сягали вище даху, і в приміщенні було напівтемно.

— Тут є один папір, де значиться ваше прізвище,— сказав Таапполі писар і протягнув йому якогось документа.

— Ну, й що воно тут пишеться? — обережно спитав Тааппола, удаючи, ніби в сутінках недобачає. Він був обачливою людиною і всі папери читав лише вдома, міцно замкнувши двері, а не отак-от на очах у всіх.

— Це про додаткові робочі дні, зміна в договорі.

Тут Тааппола одразу збагнув, що означала та цифра, яка привернула його увагу.

— Чотири безкінних дні.

— Так, це безкінні дні. І два з кінями. Але ти можеш дати більше.

— Звідки це відомо, скільки я можу зробити?

— Не гарячкуй,— застеріг його писар.

Тоді Тааппола зажадав бачити управителя, щоб якось це з'ясувати. Управитель милостиво погодився вийти і виголосив довгу промову, а в кінці зазначив, що торпа Таапполи виявилася вигіднішою та заможнішою, ніж той прибуток, який надходить від неї. Це господарство набагато міцніше від інших.

— Коли це воно раптом стало таким міцним? Я, коли вранці виходив з дому, чомусь нічого особливого не помітив.

— Тааппола ще й жартує,— вибачливо зазначив управитель і засміявся, аж сльози навернулися йому на очі, такої веселої він був вдачі.

Коли пан управитель зайшовся сміхом, Тааппола зрозумів, що ніякі розмови не допоможуть, і покірно підписав своє прізвище. Бо як уже пан милостиво виходять до селянина та ще й регочуть, то краще скоритись, однаково нічого не вдієш.

Вийшовши до коня, він сів на воза і зайшовся нервовим сміхом, а потім вибухнув лайкою й прокльонами. Наймит узяв віжки й пішов за возом. Він не наважився сісти, хоча ноги в нього так рипіли в суглобах, аж слухати було моторошно.

— Чого ти там шкандибаєш! — гукнув на нього Тааппола.

— Що? — злякано обіззався наймит.

— Ходи як слід!

Метрів за сто Тааппола вже ступав поруч з наймитом, а тоді спересердя так штовхнув його плечем, що той мало не впав, але встиг ухопитись рукою за люшню і поволочився за возом. Коні йшли

прудко, тому він не міг сп'ястися на ноги. Його підбори виорювали дві борозни на дорозі. Якби він пустив руку, то, впавши горілиць, певно, розбив би собі голову.

— Тпру, тпру, — волав він, та вигуки тільки підганяли коней.

— Я ж тобі ще в полі казав, щоб ти, гаспид, не молів казна-чого, — гукав навздогін Тааппола.

Невдовзі попереду з'явилися перші будівлі орендаревої садиби, і віз, за яким волочився переляканий наймит, заїхав на подвір'я. Господар статечно виступав позаду.

— Нас відвідали поважні гості, — такими словами зустріла Таапполу жінка, ледь той зайшов до хати.

— Що, стара померла? — обіззався господар.

— Якби я знала, що це старе кощаве луб'я приплентається сюди, то усі б діжки та скрині в лісі поховала. Хіба ж я сподівалась на таке лихо?

— Хто ж тут був?

— Та ота... стара відьма, інакше й не скажеш. З'явилася в кареті й перерахувала в клуні кожне зернятко. Вибач мені. Але я нічого не могла вдіяти.

Господиня схлипуючи сіла на лаву.

— Чого ти вибачаєшся? Хіба ти щось лихе зробила? — вигукнув господар.

Жінка прикинула й пильно дивилася на нього.

— Ти на мене не гніваєшся?

— Чого я маю на тебе гніватися? Хіба я гніваюсь на свої руки через те, що доводиться працювати?

Господар сів на лаву, стягнув чоботи і жбурнув їх у куток.

— І за віщо така божя кара, нащо він допускає таке свавілля над людьми та їх майном? — почала лементувати жінка.

— Що ти верзеш?

— Мені тепер ніхто рота не закриє, ні сам господь бог, ні його син на землі!

Тааппола деякий час лупав очима на оскаженілу розпатлану жінку, а тоді вийшов на подвір'я і довго стояв там босоніж, ворущачи великими покрученими пальцями в мокрій холодній траві.

Наступного дня його старенька мати надумала помирати у свої сімдесят вісім років. У домі запанувала тиша, бо найменший рух чи шум дуже непокоїв стару. Хета й кроку не могла ступити від її ліжка, хвора вимагала, щоб та весь час була коло неї. Есайс Тааппола не пішов на роботу, а послав свого наймита з конем відробляти додатковий день, хоча йому цього ще не загадували.

Ціла зграя вороння майже весь день кружляла над садибою і до вечора не спускалася на землю.

— Помирисься, чує, помирисься, перш ніж я піду... Мені легше буде, — просила хвора.

— Чого це ми маємо миритись? — бурчав Есайс.

— Зроби матері приємність, — сказала Хета. — Адже просить.

І вони перед ліжком хворої подали одне одному руки та пообіцяли ніколи не сваритись.

Мати так і не вмерла ні цього, ні наступного дня. А переставилась десь аж на третій день.

ЕВА-ЛІСА МАННЕР

●

Чи справді було, чи то сон душі —
миттєвий холодний спалах?
Чи тут я була, чи далеко десь —
не знаю: жива я чи мертва?

Та сонце крізь грати удріла я
і знову бачу дитину
з очима, наповненими слізьми, —
і падає пух,
і падає сніг
на постать сумну дитячу.

●

Якщо я справді поїду,
то — не в мандри самотньо —
ти будеш поруч зі мною:
твій кінь поруч ітиме —
в нього боки лискучі, як земля в борозні.
(Своїм конем затулиш мене від вітру)
Це станеться в тім лиш разі,
коли ти правду казав,
якщо заїдеш за мною
крізь туманну непевність.
(Не повернеться вітер, не ворухнуться трави)

Запраглось мандрів нехайно
Тебе нехайно запраглось.

●

Крізь сон я чую — брешуть пси в долині.
Прокинувся — ранок в сутінки сповито.
Відкрито клямку,
та ніхто, одначе,
незамкнених дверей не відчиняв.

І знову день минає без новин.
Прийшов і відійшов безмовний ранок,
Лиш тіні трав — все довшають щоразу...

Все зупинилось...
Що це тут? Не знаю...
Невже та сама ніч з дитячих літ —
чи то вона, чи — видиво химерне?
Така, здається, тиша, що ніколи
не зможуть народитися слова.

Над берегом десь гавкає собака,
іще один,
і третій,

чи, можливо, то гавкає один —
триглавий — пес...

Блукає світом полудень прив'ялий,
уже на сторінках моїх — по першій...

В кімнаті тихо; світло в шибку влито,
приходять спогади і проминають,
неначе вітер, що гуляє в лісі.
Неначе вітер, що гуляє в лісі.

В кімнату ліс приходить,
всі птахи
вертаються до себе на дерева.
Хтось, чую, біля мене: кінь мій любий
з гладенькими, лискучими боками.

Торкну його,
і він мене помчав —
з кімнатою, птахами, лісом —
гарцює вершник із обличчям мокрим.

Пожмакані водою ліхтарі
на хвилях темних гавань розгойдала.
Весь день блукаю по завулках древніх
і слухаю відлуння власних кроків.

На корабель я щойно подивилась,
що відпливає...
Голосом з туману він щось кричить —
нагадує той голос
Сібеліуса шосту...
Цю блакить, прозорість, тишу вод осінніх
раптом
розтяла сурма. Звідки голос міді
поміж тонкого пір'ячка смичків?
А потім — засумується до млості:
тужу за домом — бачу корабель,
той, білий, що відходить,
що волає так лунко й гучно,
наче мезозойський,
повернений з казок далеких скрик:
напевно так, блукаючи в тумані,
кричали вони, доки не минули,
а цей — відходить, протинає простір,
гойдається на хвилі,
кличе так, що парапет вібрує під руками
і пристань відпливає ген за ним
у світну ніч...

Переклав Віталій КОРОТИЧ

МАРІЯ-ЛЕЕНА МІККОЛА

ДРУЖИНА ЛІКАРЯ

1

— Моє студентське місто, — мовила Сіні, глибоко вдихнувши повітря. — Не знаю, чому це, але я запам'ятовую насамперед запахи будь-якої місцевості. Я завжди точно пам'ятаю, де як пахне.

— Ми з Йонне вирішили, що тобі — в нинішньому твоєму стані — надзвичайно корисним буде цей маленький вояж до Хельсінкі. Ти ж знаєш, що для тебе, люба, у нас завжди знайдеться місце переночувати, — сказала Ділла, обіймаючи Сіні однією рукою за талію. Другу руку тримав у своїй Йонне. Вони утрюх ішли бульваром, обсадженим липами. Повітря було свіже: вдень пройшов дощ, прибивши пилюку. Гостро пахли яскраво-зелені клени. Сіні подумала, що на тлі цієї зелені довгі руді коси Діллі виглядають особливо ефектно. І хоч Ділла, струнка й показна, була вища за свого чоловіка Йонне, вона цього не соромилася.

— Що він подумає, — сказала Сіні. — Адже між нами, по суті, ще нічого нема. Десять днів тому він приїздив до мене на дачу, але про зустріч ми не домовлялися. То що ж він подумає, побачивши мене тут? До того ж він молодший за мене.

— Він дуже зрадів, коли почув, що ти приїхала, — сказав Йонне. У нього було пишне кучеряве волосся, що закривало вуха, і напрочуд сині очі.

«Цікаво, як їм живеться одне з одним — Діллі і йому», — подумала Сіні.

— Крім того, ми подзвонили йому ще туди, в зал для переглядів, — попередили, — вела далі Ділла, — отже, він підготовлений. Навряд, щоб його так захопили перегляди короткометражних фільмів, що на інше щось він вже не звертав уваги...

— Але ж цей вітрогон, мабуть, не має грошей, — сказав Йонне. В кінці вулиці вони зайшли в під'їзд. І тут в уяві Сіні постали картинки минулого, як же вона могла їх забути — майже забути: гаряче літо, розпечений асфальтовий двір, з порту чути гудок пароплава, і увечері низка жовтих вуличних ліхтарів — наче зависли в повітрі дині.

Старим деренчливим ліфтом вони піднялися на п'ятий поверх. Двері в квартиру були прочинені, звідти долинала пісня. В кімнаті ліворуч від входу круг столу купчилися стільці; тут, очевидно, про-

ходило обговорення, а тепер всі перейшли в іншу кімнату, далі: там пили пиво й закусували ковбасою.

— Ідіть покличете його, ти, Йонне, піди поклич, я не хочу туди, — пробурмотіла Сіні, відступаючи до вішалки.

— Ти чого злякалася? — спитала Ділла. Йонне, докірливо похитавши головою, рушив у кімнату, де виднівся вкритий білою скатертиною стіл, заставлений пляшками з пивом. Там не вщухав гамір.

— Дискусія, певно, закінчилася, — сказала Ділла, зазираючи в кімнату ліворуч, де на стільцях валялися віддруковані на ротаторі папери, а на підлозі — недокурки сигарет.

— Що ж вони тут обговорювали? — спитала Сіні, відчуючи, як нервовий дріж, піднявшись звідкілясь з-під грудей, затрепетав на повіках.

— Мабуть, що-небудь пов'язане з цим кінотижнем, — неухважливо відповіла Ділла, прямуючи в кімнату з накритим столом.

Сіні помітила, що звідти з'явилися дві постаті, й одвернулася. За мить вона відчула, що хтось узяв її за руку й побачила ясне, усміхнене обличчя Роопе. Роопе нахилився до неї й обійняв за шию.

— Ти не думай, що я п'яний, просто у мене страшенно болять зуби і я, наковтавшись таблеток, ослаб, — сказав Роопе, дивлячись просто в очі Сіні.

«То он він який», — подумала вона. Коли вони спускалися сходами, Роопе все ще обіймав її за шию. Рука його була гаряча й пітна. Сіні пересунула її вниз, і на вулиці він обіймав її вже за талію.

— Мене дивує вибір фільмів. Жодної навіть невеликої реалістичної плівки, — говорив Роопе, обернувшись до Йонне.

— Чого ж іще чекати від такого зборища, — сказав Йонне.

— Вони справді дуже погані? — спитала Сіні у Діллі.

— Я нічого не можу сказати — ні доброго, ні поганого, — відповіла Ділла, — я дивлюсь тільки кольорові фільми, ними я живу.

— Не можу навіть припустити, щоб хоч один з них заслуговував першої премії чи взагалі того, щоб про нього писати, — сказав Роопе. — Ну, а як твої справи? — звернувся він до Сіні, коли вони переходили вулицю й відстали від інших.

— Та що я... — сказала Сіні, уникаючи погляду Роопе. Вони піднялися сходами, але на дверях їх зупинив білетер. Потрібен був квиток або посвідка учасника, а Сіні не мала ні того, ні того. Роопе зайшов, з кимось поговорив, і Сіні пропустили. В прокуреному залі стояли старі дерев'яні столи, ослони і довга стойка, до якої тяглася довга черга. Йонне став у хвості черги, Сіні і Ділла вместилися за одним із столів, а Роопе десь зник. Сіні помітила, що він розмовляє з кимось біля дверей. Повернувся Йонне, приніс дві пляшки пива й дві склянки віскі з льодом. Одразу ж підійшов Роопе, на ходу вітаючись із знайомими, опустився на лаву поруч із Сіні й почав розмову з Йонне. Сіні тепер сиділа поміж них.

— Бачиш отам? — кричав Роопе до Йонне. — Хессо Корхонен і Фьорярї. Цікаво, як посуваються їхні справи. Ця руденька — їх нова знахідка, з театрального училища.

— Сюди, здається, прямує Муллі, — роздратовано зауважила Ділла.

Перед ними став високий опасистий хлопчина з витрішкуватими очима; піт стікав йому по обличчю на шию. Було помітно, що він напідпитку.

— Я вночі бачив сон, — говорив він похитуючись. — Я був поміщиком чи, точніше, графом, — він пильно дивився на Сіні. — І я шмагав своїх підлеглих, авжеж, шмагав і шмагав... Бо то все були безголові... Безголові...

— Що тебе спонукало зупинитися тут? — звернулася до нього Діллі.

— Оця жінка, — сказав Муллі, вказуючи на Сіні. Він хотів був сісти на кінець лави, але не умістився.

— Ходи сюди, мені треба поговорити із знайомими, — сказав Роопе, підводячись і переступаючи через лаву.

— Нехай він тут трохи посидить, — звернувся він до Сіні, — він нещасний чоловік.

Сіні мовчки дивилася, як той вмощувався на лаві. Вмостившись, хлопчина витріщився на неї.

— Хто це? — тихо спитала Сіні у Діллі.

— Один п'яничка-фотокореспондент, — озвалася та. — Не розумію, навіщо було приводити його до нас.

Сіні огляділася. В залі було душно. Хтось увімкнув програвач, важко було почути навіть тих, що сиділи поруч. Діллі щось шепотіла на вухо Йонне. Вони трималися за руки. Кілька пар вийшли в центр залу й почали танцювати. Повернувся Роопе й запитав:

— Ну, як справи? Чого сидиш нудьгуєш, он поговори з Муллі, він потребує співчуття. Ну, а я мушу ще з деким побачитися.

Сіні подивилася йому вслід. «Та й худий же який, — подумала вона, — он навіть штани висять. Не те, що в цього поруч». Муллі сидів і витріщався на неї. Потім поклав руку їй на коліно. Вона відсунулася від нього, притислася до Діллі. Тоді він підвівся і, як великий мокрий пес, перехопився через лаву й пішов геть. З пляшкою в руках з'явився захеканий Роопе й сів на вільне місце.

— Не можу вже терпіти, — сказав він, притискаючи долоню до щоки.

— У мене є сильнодіючі ліки. Я вживаю їх від головного болю, — сказала Сіні, відкриваючи сумочку. Вона глянула на Роопе. — Але якщо ти випив багато пива, то може запаморочитися голова.

— Я випив небагато, — відповів Роопе, — пляшки три, мабуть. Дай ради бога, я вже більше не можу.

Але таблетки виявилися справді сильнодіючими.

— Я мушу йти, — бліднучи сказав Роопе й притиснув щоку долонею. — Я дуже шкодую, але мені треба йти. Я піду спати.

— Не ходи сам, ми ж зупинимося у Діллі, — сказала Сіні, — вона дала мені свій ключ.

— Ідіть до нас, — сказала Діллі. — А ми ще трохи побудемо тут. Візьміть у холодильнику, що там є. Гадаю, ви зумієте спорожнити його й без нас.

У таксі Роопе спав, підклавши долоню під щоку, а коли вони приїхали, він зайшов до маленької бічної кімнатки, ліг на канапу й заплющив очі.

— Вибач... — тільки й сказав він, поринаючи в неспокійний сон... Сіні посиділа трохи поруч на стільці, а потім пішла блукати по кімнатах.

Квартира була велика й затишна, всюди валялися клубки вовня-

них ниток і клепті тканини, а в найдальшій маленькій кімнаті стояла в'язальна машинка Ділли. «Все її життя в цих нитках, костюмах, що їх вона плете, — думала Сіні. — Якби у мене було щось подібне, може, я й не почувала б себе такою самотньою і змогла б якось забезпечити себе й дитину».

Надворі посутеніло. Сіні сиділа на подушках, не вмикаючи світла. На душі якийсь час було спокійно і тихо. Але скоро десь у закутках її свідомості почали зринати картини останніх місяців. Вона потерла чоло, наче знімаючи невидиме павутиння. Потім вийшла в передпокої до телефону й набрала номер.

— Алло, — почула вона далекий втомлений голос матері.

— Це Сіні.

— Звідки ти дзвониш так пізно?

— З Хельсінкі.

— З Хельсінкі? Тобто як? Як ти можеш дзвонити з Хельсінкі?

Що ти там робиш?

— Я приїхала сюди на тиждень короткометражних фільмів. Як там Пану? Він спить?

— Ну, звичайно, спить. Чи не думаєш ти, що дитина розгулює у мене до півночі? Чого тебе туди понесло?

— Як відчуває себе Пану?

— Добре. Тільки весь час питає, де мама.

— Я приїду післязавтра.

— Приїжджай, приїжджай. І повертайся з ним додому, бо нічого доброго з такого життя у тебе не вийде. Жінка мусить уміти пережити і примиритися...

— Ти вдягаєш Пану ті нові шорти й сорочку?

— Вдягаю, вдягаю. Я купила йому вітрильник. От що, сідай завтра в поїзд і приїжджай. Жінка мусить бути поруч із чоловіком. У тебе вітер у голові. На які кошти ти житимеш? Ти ж не маєш навіть якогось фаху... Де ти там мешкаєш?

— У знайомих. Це моя близька шкільна подруга з чоловіком.

— Інші вміють. Інші вміють жити з чоловіками, але не ти. Я бачила у Лассіла чудовий синій оксамит, я куплю його й пошию тобі брючний костюм, якщо приїдеш.

— Я приїду за Пану.

— І потім поїдеш додому. Не смій з'являтися на дачі. Там довго не проживеш. І на які гроші?

— Я тут дістала роботу — переклад. Тому я сюди й приїхала.

— А крім того, не можна, щоб дитина жила в такому безлюдді.

— Ну, бувай. Я приїду післязавтра.

— Чому ж не завтра?

— Подивлюсь програму до кінця. Бувай.

Після розмови вона довго сиділа в передпокої, розглядаючи своє обличчя в дзеркалі. У неї було чорне пряме волосся й перлові сережки, які матово поблискували в дзеркалі. Це був весільний подарунок. «Я надто прив'язана до цих дрібничок, — подумала вона й струснула головою. Сережки затремтіли, мов росинки. — Треба звільнитися від всього цього, навчитися чогось...» Вона слухала хропіння Роопе, що долиняло з-за дверей, і розмірковувала, перебираючи в пам'яті сімейне життя.

Коли повернулись Ділла й Йонне, вона була вже у вітальні, си-

діла, не запалюючи світла. Ніч на початку літа коротка, надворі вже розвиднялося. Вона всміхнулася до них з глибини кімнати.

— Ну як, що сподобалося?

— Під кінець було цікавіше. Ми ще випили трохи і взяли маленьку пляшку для тебе. Вирішили, що тобі треба трохи освіжитися, — сказала Ділла, опускаючись на подушки. — Жаль, що ти пішла, хай би Роопе йшов сам, однаково тобі від нього ніякої радості...

— Може й так, не знаю.

— І все-таки добре, що є хоч якийсь мужчина, коли ти в такому стані. В такі хвилини жінкам особливо важко. Роопе такий сердечний, — говорила Ділла. — І гарний.

У неї було природне руде волосся, і вдягалася вона тільки в червоне. На тлі темно-синіх подушок вона видавалася полум'ям. З кухні із тацею в руках вийшов Йонне:

— Це надто міцний напій, я вирішив зробити з нього коктейль. Двері бічної кімнати розчинилися і з'явився Роопе.

— Почув на відстані? — спитав Йонне.

— Приєднуйся до нас, — сказала Ділла й пішла запалювати свічки.

— Мене розбудили голоси, а не запахи, — сказав Роопе, потираючи голову. Він сів поруч Сіні й попрохав: — Дай ще одну таблетку.

— В такому разі більше не пий, — сказала Сіні, але Йонне вже простягав Роопе склянку.

— Я не бачив сина ось уже місяць, — сказав Роопе.

— А чому не провідаєш його?

— Мені не дозволяють. — Вигляд у Роопе був жалюгідний. — Ну й болить же цей клятий зуб.

— Іди до лікаря, — сказала Ділла.

— Коли одержу гроші, зразу ж піду.

— Гроші до тебе самі не прийдуть.

— Дай таблетку, Сіні.

— Ні, ніяких таблеток, ти зараз же підеш до лікаря. Гроші я тобі позичу.

— Я й без того винен вам.

— А кому ти не винен?

— Сіні, ну дай...

— Не чіпай Сіні, їй і без того важко.

— Ти чому хочеш піти від чоловіка? — спитав Йонне.

— Це довга історія, — сказала Сіні. «Чи треба їм це розповідати? — подумала вона. — Але чому я мушу замикатися в собі? Треба ділитися з людьми, треба починати жити по-новому».

— Я позичу тобі грошей на зубного лікаря, якщо ти почнеш працювати, — звернулася Ділла до Роопе.

Йонне розлив коктейль. Надворі вже розвиднілося.

— Я працюю. Багато статей почав. Одне інтерв'ю і один сценарій, але ніяк не можу зосередитись.

— Тобі потрібен твердий режим, інакше нічого не вийде.

— Та я все це зроблю, мені б тільки вибратися кудись за місто, де можна зосередитися. Сіні, дай таблетку.

Сіні дістала з сумочки таблетку й заговорила:

— Надто вже далеко у нас все зайшло... Це я не вперше наміряюся почати жити по-новому. І причина тут не в тому, що в нього є

хтось. Я сама добивалася цього... «Як це все безглуздо», — подумала вона й замовкла.

Роопе проковтнув таблетку й запив із склянки.

— А я пішов з дому через те, що мені набридло весь час бачити в ліжку чужі ноги і що моїми піжамами користувався ще хтось, — сказав він, поморщився і ковтнув іще.

— Але ж у Сіні зовсім інше, — сказала Ділла, підводячись з подушки. — Правда ж, Сіні? Адже до вас не приїздила ніяка жінка?

«Як це все безглуздо, страшенно безглуздо», — подумала Сіні й, зморщивши носа, вихилила склянку.

— Мій чоловік за сумісництвом виконував обов'язки лікаря Баумгартнера й компанії на ковбасній фабриці. Ви це ім'я знаєте, бо одна з дочок Баумгартнера пише рецензії на фільми.

— І непогані, — сказав Роопе.

— Ну, так от, мій чоловік, крім того, що має власну практику, працює ще й у них за сумісництвом. Мене прикро вражає його жадібність, жаждоба грошей. Чому він не задовольниться власною практикою?

— І через це ти йдеш від нього? — озвався від дверей Йонне.

— Ні, звичайно, — роздратовано відповіла Сіні і знову подумала: «Як це безглуздо», а вголос промовила: — Ні, все почалося з того, що я одержала анонімного листа.

— Он як? — сказав Йонне. — І що ж у ньому було?

— А от що. В ньому я прочитала: «Марія-Лііса Канганпя вмерла не від запалення нирок, а від серцевого нападу. Висновок вашого чоловіка про причину смерті невірний. Подумайте, з яким чоловіком ви живете. Ваш чоловік плазує перед сильними світу цього й бреше». Такий був текст листа.

— На анонімки не варт звертати уваги, — сказав Роопе. Його очі гостро блиснули, мов скельця під променем світла.

— Значить, не варто звертати уваги? — спитала Сіні, повернувшись до Йонне, щоб він наповнив її склянку. — А я вважаю, що варто. Я подумала, що придушена життям людина вже ні на що не здатна. І крім того... Я хотіла перевірити... перевірити, — чи то правда? Те, що написано в листі.

Всі тепер дивилися на неї. Ранкове світло повільно просочувалося в кімнату крізь товсті штори. «Тут щось фальшиве, — подумала Сіні. — Наче в поганій п'єсі». Вона заговорила знову:

— Я показала йому листа. Обличчя його сіпнулося, і я зрозуміла, що все, що він казатиме, буде брехнею. Він сказав: «Цього листа написала хвора людина».

— Мабуть, так воно й було, — докинув Роопе.

— Я вирішила все з'ясувати, — говорила далі Сіні, — бо відчувала, що мені це конче треба знати. Я знайшла адреси й імена товаришів Марії-Лііси по роботі й по лікарні. Ви навіть не уявляєте, якими кружними шляхами я їх добувала. Про це я не буду розповідати, скажу лише, що врешті-решт я поїхала на колишню її квартиру, якщо ту нору взагалі можна назвати квартирою. В будинку, який уже давно треба було знести і яких уже, мабуть, нема в цьому місті, я піднялася сходами нагору. Там було страшенно холодно, і я пригадала будинки на Урядовій вулиці, які стояли там до того, як було зведено університетський дім. Під дзвінком стояло вісім прізвищ. В двох кімнатах мешкало троє дівчат; в одній — дві бабусі.

В передній стояла спільна газова плита. Мені відчинила одна з її подруг — вони разом працювали. Я відрекомендувалася й одразу перейшла до справи — почала з'ясовувати причину смерті Марії-Ліиси. Чи справді вона вмерла від запалення нирок.

— Ну, і що ж далі? — не витерпіла Ділла.

Сіні нараз відчула, що вона страшенно втомилася і що все їй страшенно набридло. Вона ніяк не могла заглушити в собі внутрішнього голосу, який твердив: «Як все це безглуздо, як фальшиво».

— Вона вмерла не від запалення нирок, — сказала Сіні, відчувачи, як обважніли її повіки. — Вони справді працювали в страшенній холоднечі, а їхній майстер чи якийсь інший начальник весь час кричав, що все гниє, і знижував температуру ще і ще. Це й спричинилося до того, що в багатьох жінок, в тому числі і в Марії-Ліиси, почалося запалення нирок...

— Але в такому разі... — почав був Роопе.

— Ні, ні, — перебила його Сіні, перемагаючи позіхи. — Не через це. У неї було кілька серцевих нападів, і вона непритомніла. Треба додати, що дівчата після роботи мусили встигнути протягом десяти хвилин переодягтися, взяти сумки з камери зберігання, бо Баумгартнер і компанія боялися крадіжок, вони, виходить, знали, що голод... — Сіні знову заглушила позіхи. — Потім їм треба було встигнути на автобус, бо наступний вирушав тільки через годину п'ятнадцять хвилин. І ось одного разу вже внизу вони помітили, що з ними нема Марії-Ліиси. Сердиті, вони побігли назад в роздягальню й побачили, що Марія-Лііса лежить на лаві... Вона встигла натягти тільки один чобіток. Її серце вже не билось.

Усі мовчали. Яскраве ранкове світло залило кімнату. Роопе дістав записника. — Я напишу про це, — сказав він, щось занотовуючи.

— У твоєму записнику вже стільки всього, що навряд чи цей випадок щось додасть, — сказала Ділла.

— Ну, визначаючи причину смерті, дівчину оглянули...

— Лікар поставив неправильний діагноз, — сказала Сіні. — Відтоді між нами пролягла прірва. І кожного разу, при розмові чи дотику, у мене було таке відчуття, наче ця дівчина стає між нами...

— Чому ж він не вказав справжньої причини смерті? — спитала Ділла.

— Тому що дівчина й раніше приходила до нього на прийом, і серце її було таке хворе, що їй не можна було залишатися на тій роботі, і якби всі довідалися про справжню причину смерті, хазяї могли б мати серйозні неприємності. І він погодився написати те, що від нього вимагали...

Сіні так стомилася, що у неї злипалися повіки, коли вона йшла до ліжка. Ділла принесла їй нічну сорочку, але вона махнула рукою й одвернулася до стінки. «Навіщо я все це розповідала, — подумала вона. — Як все це безглуздо й банально»... Вона заплющила очі й почувала, що хтось ворухиться у неї за спиною. Роопе ліг поруч з нею. Вона обернулася до нього й простягла руки, але він уже спав. «Яке у нього гарне обличчя», подумала вона, засинаючи й собі.

Вранці вона довго вилежувалася в ліжку. Вона чула, як хтось ходив по кімнаті, але лежала, одвернувшись до стінки, міцно заплющивши очі. На кухні гримотіли чашками, пахло кавою. Сіні встала й пішла вмиватися. Під очима темніли сині кола. «Минає молодість,

нічого не зробиш», — подумала вона й пішла в кухню. Всі вже сиділи за столом і пили каву. Роопе відклав газету й усміхнувся до неї. «У нього нещасна, вдавана посмішка», — подумала Сіні, сідаючи за стіл.

— Ну, як настрої? — спитав Роопе.

— А в тебе?

— Я ніяк не могла заснути, — сказала Ділла, наливаючи Сіні кави. — Все думала про те, що ти розповіла.

— Таких випадків стільки, що про них не варто говорити, — втомлено озвалася Сіні.

— Ти розмовляла з тими дівчатами ще про щось? — спитав Роопе. — Чим вони живуть?

— Я розмовляла з ними про все, — помовчавши, сказала Сіні. — Тема розмови стосувалася їхнього життя.

— Мені доводилося виступати перед робітниками, говорити про фільми, зокрема в кіногуртках, — сказав Роопе. — І там завжди розмова переходила з кіно на інші теми. На мою думку, вони надто вже прямолінійні. Все зводять до питань зарплати.

Роопе знову заглибився в газету. Ділла почала розповідати про свою весільну подорож.

— Ми з Йонне вирішили прогулятися в Марієнхамен, так, щоб ніч пробути на пароплаві, день — на місці, а наступної ночі повернутися, — Ділла була в темно-синьому халаті, товста вогненно-руда коса падала їй на груди. Розповідаючи, вона жестикулювала, часто підхоплювалася з місця. — Нам, звичайно, не дісталася ніякої каюти. Добре, що були палубні крісла. Вони продали квитків удвічі більше. Люди лежали на столах, на лавах, під лавами. Матері з дітьми спали в коридорах. Команда розчищала проходи, щоб можна було пройти. Нам не лишалося нічого іншого, як цілу ніч смоктати віскі. Марієнхамен зустрів нас кривавим диском сонця. Але ми були такі змучені, що ледве добрели до найближчих кущів. Прокинулися ми тільки надвечір. Встигли ще піти пообідати й випити кілька пляшок пива. Треба було повертатися на пароплав. Ми пішли бульваром до пристані. Там ще сталася пригода — Йонне впав у воду. — Ділла підвелася, обняла Йонне за шию й поцілувала в щоку. — І все-таки це була найкраща в світі весільна подорож!

Роопе відклав газету, потягнувся й підвівся.

— Мені треба піти змінити сорочку.

Сіні огледіла себе:

— Мені, мабуть, теж треба перевдягтися.

— Перевдягайся швидше і підемо погуляємо, — сказав Роопе позіхаючи. — Фільми почнуться о четвертій.

— Вони, мабуть, до кінця свого життя будуть разом, — сказала Сіні на вулиці.

— Напевне. І Ділла буде командувати.

— Слухай, там, на дачі... ми не встигли навіть поговорити, — помовчавши, сказала Сіні.

— Це правда. Але якщо говорити чесно, то я ж приїхав туди, щоб зосередитися й попрацювати, а не...

«А все вийшло навпаки», — подумала Сіні й згадала, що Роопе так ні разу й не розкрив своєї чорної теки.

— Ти якийсь чудний, — сказала вона. — Нехай мій приїзд тебе не турбує. «Чому він весь час усміхається? Усмішка його схожа на маску, — подумала вона. — Чого б я ото усміхалася без причини».

— Я справді трохи знервований, мене турбує те, що я ніяк не почну працювати... Ти почекай мене, я тут заскочу в одне місце.

Сіні зупинилася й задивилася на порт. Вона любила порти, гудки пароплавів, їх високі корпуси й різномовні назви. Вона любила аромат моря. А її завезли в центр материка. Їй довелося жити в містечку, де була тільки вузьенька річка, скорше — струмок. «Там я й висхла»,— подумала вона.

Квиток на кінофестиваль коштував дорого, половину фільмів уже показали, але Сіні все-таки купила квиток, їй було однаково. Фільми, що демонструвалися в залі, тривали від десяти хвилин до півгодини. Щось сказати про них було важко: чоловік десять разів підряд висаджував у повітря свій дім, жінка тільки те й робила, що ходила вперед і назад біля якихось дверей. Ці фільми нічого Сіні не говорили, та й взагалі їй було все байдуже. Головне, що перед очима щось мигтіло, рухалося, хай навіть те все було суцільним безглуздям. Під час перерви Йонне розкритикував усі фільми. Роопе неспокійно совався на стільці, озирався на всі боки і час від часу кудись зникав.

— Чого це він? — обернулася Сіні до Діллі.

— Він побачив Мадонну,— сухо відповіла Ділла.

— Яку Мадонну?

— Ти бачила жінку з двома білими косами до пояса? Це, кажуть, майбутня кінозірка. Її чоловік режисер. У Мадонни з Роопе роман.

— А я нічого й не знала.

— Що ж, тут таке не дивина.

— Але ж він мені нічого не казав.

— Я гадала, що в нього все кінчилося. Та, виходить, я помилилася. Дивись, он вона мовби випадково пройшла повз нього. А він знову розпалюється, нервує і ніколи нічого не доводить до кінця. Я думала, може, ти на нього якось вплинеш.

— Я... я ні на кого не можу вплинути, — промовила Сіні.

Повернувся Роопе й сказав:

— Он Ерн Доннер, він щось розповідає — піду послухаю. Незабаром тут відбудеться зустріч, де можна буде обмінятися думками щодо організації подібних заходів у майбутньому.

— Мені там нічого робити,— сказала Сіні.

— Я теж не піду туди. Ми підемо до нас, прихोдь або зустрінемося на вечорі,— відгукнулася Ділла.

Роопе вже десь зник.

— Він так схуд, що штани трохи не спадають,— сказала Ділла.

Вечері Роопе не з'являвся доти, поки зал не заповнили люди й порожні пивні пляшки. Тоді його постать почала вигулькувати то тут, то там, він навіть помахав Сіні рукою, але жодного разу не підійшов до неї. Замість нього з'явився Муллі, і знову напідпитку. Сіні повернулася до нього спиною, але він щільно присунувся до неї й прошепотів:

— Ти мені сподобалася.

— Та не плюй же у вухо,— сказала Сіні.— Я, мабуть, піду додому,— обернулася вона до Діллі.

— Поглянь туди. Там у черзі стоїть Мадонна,— сказала Ділла.— Таке не часто побачиш. Як правило, вона нічого не робить сама. Їй приносять і випивку й закуску, її обслуговують і улещують. Зараз по-

бачиш, що вона прийшла сюди тільки для того, щоб поговорити з Роопе. Цікаво. Чоловік сидить далеко.

Сіні побачила, як Роопе підійшов до стойки з пивом, протискаючись крізь чергу, й наче ненароком зачепив Мадонну за плече.

— Мадонна — звичайнісінька фінка-товстушка, якщо не брати до уваги отих кіс на спині,— сказала Ділла.— Яка там вона кінозірка! Щоправда, в житті вона, здається, може створювати драми. Схоже на те, що вона полюбляє драматичні ситуації. Чоловік-простак і палкий коханець.

«Хіба я краща,— подумала Сіні,— адже я теж розігрую драму».

Підійшов Роопе. Муллі підвівся з лави.

— Твоя дама,— сказав він.

— Сиди, сиди,— відповів Роопе.— Я хочу тільки сказати кілька слів.— Він нахилився до Сіні й пошепки сказав їй: — Послухай, ти та жінка, що може допомогти Муллі. Він зараз дуже нещасливий, у нього майже не посувається робота, і через це він п'є. Йому зараз потрібна саме така жінка, як ти.

— Зрозуміло... Я, мабуть, піду,— сказала Сіні.

— Ти що образилась? Ти посидь тут, я швидко повернусь.

І Роопе знову зник. Сіні підвелася.

— Я дуже втомилася, піду спати. А ви залишайтеся,— звернулася вона до Ділли.

— А як же Роопе?

— Він знайде дорогу й без мене.

Сіні пішла через парк. Стояли білі ночі. Духмяно пахнув бузок, подекуди вже розпукувалися троянди. Замолоду вона завжди сумувала в такі ночі, але то був радісний смуток. Сіні пригадала ті літні ночі в цьому місті, коли серце повнілося тихою радістю, коли думалося, що ніщо в цьому світі не може кінчатися погано.

Перед ранком хтось ліг поряд неї в ліжко, і вона прокинулась. То був Роопе.

«Мабуть, у нього нічого не вийшло в іншому місці»,— подумала вона. Роопе був такий худий, що навіть не зачепив її.

— Чому ти не розповів мені про ту Мадонну?

Роопе мовчав.

— А чому я мушу розповідати,— озвався він нарешті тихо і вкрадливо.— Це надто делікатне питання.

— Але ж ти розумієш, що мені це треба знати...

— А навіщо тобі все знати? Якщо твоє й моє життя розбите, то навіщо нам ще травмувати одне одного?

«Розбите на друзки,— подумала Сіні.— Він оплакує це розбите життя. Як все це безглуздо. Безглуздо й фальшиво».

— Йди ти під три чорти,— сказала Сіні й повернулася до нього спиною.

Сіні снилися гіркі короткі сни, уривки якихось заплутаних історій. Вранці вона встала перша, поставила на вогонь каву. Роопе спав, уткнувшись в подушку, мов дитина. Сіні взяла з шафи масло й булочку, і, коли всі прийшли на кухню, вона вже встигла розлити каву в чашки.

Роопе квапливо пив каву й переглядав газети.

— Хоч би хтось пришив тобі гудзика до піджака. А вчора я помітила, що в тебе й лікоть роздертий.

— Не звертай уваги,— безтурботно посміхаючись, відповів Роопе й підвівся.— Ви підете дивитися далі? Сьогодні демонструватимуться фільми, відзначені на конкурсі, а потім буде ще одне обговорення.

— Я не піду,— сказала Сіні.

— Ну, ви як хочете, а мені треба йти,— сказав Роопе й, помахавши рукою, вийшов. З вікна видно було, як він швидкими кроками попрямував до центру міста.

— Там йому нічого робити, він нікому не потрібний,— сказав Йонне.— Просто він не може не бігати за кінозірками. Там зараз Ерн Доннер, і Роопе сподівається, що матиме з нього якусь користь.

— Він мов той сірник,— сказала Ділла.— Спалахне, горить і гасне. Такий він в усьому.

— А на які кошти він живе? — спитала Сіні.— Коли він був у мене на дачі, я все сама купувала й платила.

— Саме в такий спосіб він і живе,— сказав Йонне.— Іноді йому вдається продати невелику статтю в який-небудь журнал, охочий до сенсацій,— сказала Ділла.— Але загалом він за своєю натурою сердечний і лагідний, і я гадала, що ти зможеш на нього вплинути.

— Я піду на поїзд,— сказала Сіні.

2

Сіні низько нахилилася над джерелом, і вода швидко наповнила посудину, булькаючи, мов у горлі. Сіні кинула у відро брусничні гілочки, потім взяла друге і наповнила його теж. Вона випросталася й огляділася. В повітрі з криком літали чайки. Цікаво, що вони залетіли так далеко в глиб материка. Небо було сіре. Сутеніло. Звідкись з-за річки й лісу долинали гудіння моторного човна. Сіні з відрами в руках почала підніматися на пагорб. Трава вже зблякла, зелена вода в річці тьмяно мерехтіла. Спустившись з пагорба, Сіні знайшла стежку, що привела її до самісінької дачі.

На подвір'ї бігав Пану. Його біляве волосся миготіло між кущів.

— Я знайшов там старий будинок. В ньому живуть тільки гноми,— пояснив Пану.— Вони весь час сплять і прокидаються тільки тоді, коли хтось проходить мимо. Вони зараз оце визирали з вікна. В одного була чорна борода, а в другого сіра. Вони дивувалися, що я так швидко можу бігати.

— Дуже цікаво,— сказала Сіні і зайшла в дім. Вона поставила відра на лаву. Вони жили тут майже чотири місяці. Пану вже звик до лісового життя. Під час прогулянок йому кортіло дістатися до гори, що височіла вдалині, і розкрити всі таємниці, які ховалися там — за тим лісом і горою. Він добре засмаг і обвітрився, як сільські дітлахи, і не нудьгував.

Сіні зупинилася перед дзеркалом. Волосся в неї зробилося довгим і прямим, мов солома. В дзеркалі було видно стежку, протоптану до автокрамниці й назад. «Дивна це країна і дивний народ,— думала вона.— Влітку кожен виїздить за місто, пробирається стежками через сільги й болота до лісових дач, а дачі ці в серпневі ночі, наче освітлені яли...» Треба скип'ятити воду, — вирішила вона і вийшла набрати дров. Ще зеленіла кропива — живуча й жалка, все інше вже змірало. Вона глибоко зітхнула. Пахло сумішшю глини, води й болота. Осінь — найчарівніша пора року, а чорні ночі ранньої осені — най-

кращий час у житті людини. Після того, як Пану засинав, вона йшла вздовж річки, зарослої високими вербами. Вогонь її газового ліхтаря освітлював кущі і вкриту жовтим листям стежку. Яюсь чудно бути самій у темряві, трохи моторошно, але цікаво. Вона йшла, освітлена ліхтарем, а все інше ховалося в темряві й чигало на неї. Як правило, вона виходила до причалу, сідала на перекинутий човен і дивилася на озеро — темне й тихе. Їй нікого й нічого не хотілося. І все ж, сидячи тут, вона відчувала, що її спокій ось-ось урветься.

Вона була перекладачкою. Зароблене відсилала на пошту автотрамницею або через пересувну бібліотеку, у якій вона завжди брала книжки, особливо твори Чехова. Вона перечитувала багато разів «Даму з собачкою», «В яру», «Селян» і «Степ». А ті оповідання, що їх вона перекладала, були зовсім інші. Люди там не мали душі і серця. Вони ніде не жили, вчинки їхні були механічні, одноманітні. Вони дивилися з сторінок пустими очима. Вона думала про те, як то перекладати такі оповідання, в яких вчинки людей визначаються оточенням і обстановкою, а їхній протест зумовлюється світом, у якому вони живуть.

— Обідати,— гукнула вона в двері, знаючи, що за мить з лісу вибіжить засмагле, подряпане створіння з вигорілим волоссям, яке розповідатиме про гномів, що живуть під камінням. А коли вони пообідають, то підуть, як звичайно, через ліс до далекої гори.

— Ось він, дивись,— раз у раз повторює Пану, і вона вже впізнає дерева й камені. А потім вони сиділи край великої галявини й слухали лісові голоси. Сіні намагалася пригадати щось далеке, знайоме, коли раптом з гущавини з шумом вилетів тетерук, і його хрипкий крик розбився об стовбури дерев. І тоді Сіні згадала одне полювання, коли батько взяв її з собою.

Батькові дуже хотілося мати компаньйона в полюванні, а що сина в нього не було, то він на всі змагання з стрільби брав із собою Сіні, і вона навчилася влучно стріляти в тарілки. Яюсь вони на кілька днів вирушили полювати в глуху, далекі місця. «Це було так давно, наче діялося десь в іншому світі»,— подумала Сіні.

Рано-вранці вони глухою стежкою перейшли галявину й заглибилися в ліс. Сонце підбилося вже височенько, коли вони вийшли на берег самотнього озера. Під кущами ще поблискувала роса. Їм нікуди було поспішати, вони сиділи на пенях, і тишу навколо порушували тільки стукіт дятла та далеке журавлине курликання. Батько підвівся, підійшов до берега, скинув шапку й пригладив ріденького чуба. Чорна вода озера була вкрита ліліями. Густий ліс жив і шумів десь угорі, на товстих стовбурах дерев танцювали сонячні відблиски. Потім вони з батьком шукали гриби, і в одній місцині набрали повний кошик.

Після цього вони заходилися будувати собі житло. Наламали великих гілок з ялини й спорудили курінь. Затим поскидали рюкзаки, роззулися й лягли. Небо захмарилося, в лісі зробилося темно, почав накрапати дощ. Навкруги гостро пахло землею й грибами. Батько почав стиха наспівувати. Пісні говорили про біль розлуки, про обмануте кохання, про розбите серце й гіркоту самоти. Сіні уважно слухала, вона розуміла, що батько в піснях воскрешав своє минуле, свої мрії, про які ніколи нікому не розповідав. Вони заснули й прокинулися, коли вже звечоріло. Дощ ущух. Сонце сідало, кидаючи на ліс золотавий відблиск, між дерев білів туман, лісове птаство замовкло. Туман плавав і над озером, звідки долинали сплески і крякання диких

качок. Сіні з батьком повільно й обережно підкрадалися до озера, останні метри до берега вони майже повзли. Крізь чагарник прозира-ла темна вода, а на ній в білястому тумані плавали качки. Батько під-няв рушницю. Лунко вдарив постріл, дві качки полетіли через озеро, а дві лишилися на воді. Одна з них перекинулася лапками догори й лежала непорушно, друга безуспішно намагалася пірнути. Порохо-вий дим змішався з туманом і вкрив качок сивою пеленою.

Сіні відвернулася, щоб батько не побачив жалості на її облич-чі; їй важко було дивитися на цих ще теплих качок з скляними очима і кров'ю на дзьобах. Вона довго не могла заснути вночі, і ліс здавав-ся їй ворожим і темним. Та минали дні, батько вбивав качок, і Сіні звикла до такого життя, звикла так, що тільки й думала про нього всю наступну зиму, коли ходила в місті до школи...

Пану біг галявиною, час від часу зупиняючись, щоб звести подих і бігти далі. О, як давно було те полювання, яка щаслива була вона тоді, закохана дівчина, що думала про того хлопця з солодким ще-мом в душі... Їй здавалося тоді, що життя має для неї щось особливе, що її чекає велике, небачене щастя...

«Я вже немолода, — думала Сіні, — і більша частина прожитого життя вивітрилася вже навіть з пам'яті». Але те полювання залиши-лося в її душі, вона пам'ятає кожну його мить, вона тепер згадує його, як щось ясне і світле, — найсвітліше в усьому її житті. «Я стаю сентиментальною», — подумала вона, підводячись. І враз в уяві її зринули всі картини її безумного кохання, тих дитячих і дівочих химе-рувань. П'ятирічною дівчинкою вона закохалася в циганчука, який пе-режив страхіття війни, який крав і оборонявся від напасників старим ланцюгом од велосипеда; потім вона закохувалася то в надто моло-дих, то в непристойно старих, то в невдах, то просто в самозакоха-них егоїстів; і кохала їх і мучилася — самотня. Вона згадувала себе в будь-якому віці, і завжди у неї була якась нещаслива прив'язаність, про яку її обранець навіть не здогадувався. Та й взагалі ніхто нічого не знав, бо вона завжди всіх сторонилася, насмішувата й колюча, і її вважали гордячкою.

«Що б вони подумали тепер», — міркувала Сіні. — Ходи сюди, треба повертатися! — гукнула вона Пану. Син проскочив уперед, і якийсь штрих його вузьких стегон нагадав їй про Роопе. Вона прим-ружилася й труснула головою, немовби відганяючи якусь надокучли-ву думку. «Що б вони подумали про мою гордість...» — думала Сіні. Адже ніхто не знав, що вона наприкінці зими їздила поїздом до ма-тері померлої дівчини. Жінка та мала невеличкий дім для приїжджих у маленькому селищі. Це була своєрідна будівля. Частина даху — з сірої бляхи, друга частина черепична, фасадна стіна темна й потріс-кана, зате вхід відремонтовано трохи не до блиску.

Зупинялися тут здебільшого шофери, величезні машини яких за-харащували двір і прилеглі вулиці.

В будинку ніколи не вивітрювався важкий дух, бо в туалеті зав-жди бракувало води. Вона оселилася там, але ні разу не заговорила з матір'ю покійної. Ця худа, виснажена жінка в незмінному береті не годна була підтримувати в домі якийсь лад. Сіні ця жінка не сподо-балася тому, що вона була несхожа на її матір, тому, що говорила вона плаксивим, жалібним голосом, тому, що не дбала про дім і не допомогла дочці, у якої було хворе серце.

Вночі, в тісній маленькій комірчині, де стояла чорна, вкрита порохом шафа, а на стіні висіла погана картина, що зображувала лісове озеро, вона довго не могла заснути через той гидкий дух, що просочувався в кімнату крізь шпари у дверях. Коли вона вранці їхала назад, життя видалося їй ще нестерпнішим. Здавалося, що той дім для приїжджих розрісся до велетенських розмірів і що злидні й затурканість поширюються навкруг, наче той огидний дух.

...Вона пройшла слідом за Пану через двір і зайшла в дім. На дачі було багато місця, всі речі й меблі були знайомі їй з дитинства. На стінці висіла фотографія батька в чорній рамці, а буси й блискітки з материної старої вечірньої сукні переплелися на стінці в знайомому візерунку. Вона вимила посуд, скип'ятила каву, заклала в машинку аркуш паперу й сіла за стіл, відчуваючи, що не має сили читати й перекладати тексти цих оповідань.

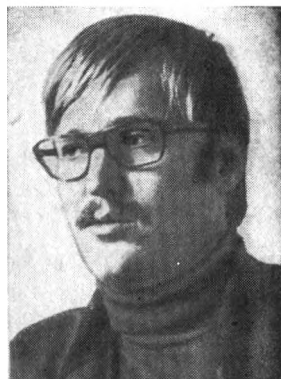
Наступного тижня Сіні почала пакуватися. Вона повільно збирала речі, подовгу стояла біля вікна й шафи. Вона випрала білизну Пану, віднесла в автокрамницю книжки, збрала малюнки Пану, склала їх у сумку. Нарешті все було готове.

Вона сиділа серед валізок і чемоданів, чекаючи на Пану, який пішов прощатися з лісом. В руках у неї була книжка про Чехова. Яке нещасливе було життя Чехова, і все-таки це був мужчина, мужчина з твердою вдачею... В книжці була фотографія чеховського будиночка в Ялті. Він зовсім не схожий був на той, що його вона собі уявляла. Будиночок стояв край дороги, його оточував якийсь паркан, а дорогою, певно, їхали автомашини, від яких у дім летіли порох і кіптява. Колись він збудував собі цей дім, щоб жити тихо, пити чай, дивитися на море, писати й думати. Так Чехов і жив, а в Москві — дружина, якій він писав листи й неспіливо просив про зустріч. В будинку було холодно, груба чаділа, але виїхати в Москву він не міг. Він хворів, харкав кров'ю, а за ним розляглася Росія: сніги, селяни, хворі діти, жебраки, мерзота, темнота й тісні курні хати. Все це Чехов знав, він знав завжди, він не просто пам'ятав, він знав.

«Він був людиною, сміливою людиною», — думала вона. І згадала, що повертається в дім, який так раптово залишила, і чоловіка, який так любив домашній затишок. А коли настане різдво, треба буде готувати паштет з печінки, засолити в дерев'яній діжці шматки лососини, заповнити холодильник всілякими наїдками. Вона подумала, що решту свого життя вона б тільки те й робила, що залишала б дім і поверталася, залишала і поверталася...

Пану повернувся з лісу, і вони рушили до автобусної зупинки. Валізи були важкі, вони йшли повільно. Пану мовчав. Повітря було терпке й холодне. Незабаром чорну землю вкриє сніг.

*З фінської переклали Рейма РУХАНЕН
і Севір НІКІТАШЕНКО*

ПРОБЛЕМИ ПЕНТАГОНУ

Учора виникла проблема
вони добре тямлять яка саме
їх було «спаплюжено»

а сьогодні вони у Лаосі
навіщо вони там
вже кілька років в Азії
щоразу новини приголомшують
чи є на Землі земля
котра так потерпіла б
від бомбардувань

але нам відома
ще й така думка
якщо одні будуть
то інші не будуть
знищувати народ
беззахисних босоногих
якщо одні будуть
то інші не будуть
поблажливі
до проблеми війни
адже недаремно існують
стратегічні дороги

один меткий чоловічок
філософував біля оперативної
карти

фінський полковник
указував на
південний захід
а ми додивлялись
останні фото
випалені чагарники
і вибухи хмар.

●

Ти прийшла
в моє життя
тонкоруко

ці пальці
ніби
шукали притулку

тепер
я чую кожен звук
і бачу кожную дрібницю

навколишнього світу.

●

Що не кажіть
а вбивства все ж таки існують
хтось засміявся
біль зашморгом
перехоплює горлянку
рояля горло вибухає
Крейцеровою сонатою
ніби сніжну завісу продірявлено
і на підлогу падає тепле тіло
ідилія — запізна утіха:
мій хлопчик моє бісенятко
у жмені тримає радість
ось уособлення
моїх марень про кращі світи
шкода
що прекрасна мить
закоротка

●

Наша пам'ять
зберігає безліч людських історій
стіна плачу
стіна голоду
горе забарилось
десь на стежині
позаду тебе тяж стіна

Але ж і ти давно збагнув
будь-що
навіть у лихоманці
тільки б уперед

нехай стіна
ледь-ледь гойднеться
нехай на дюйм
просунеться
аби
за теплою паскою
могла прослизнути
твоя рука

аби побратими бачили
— зрушилась

Стверджуємо комунізм
й ім'я комуніста
чи не видається вам
безнадійним
(ох, і марнотна справа!)
зупинити
так так
зупинити комунізм
ми віщуємо смерть
усім підступам капіталу
незалежно від пори року.

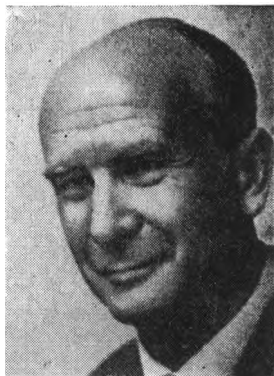
капіталізм посіли
посіли передчуття
ось кинув голодному
клапоть землі
то називає нездару
поетом
а тут ладен
купить за готівку
заблудлу душу

шаленіють вітри
пекло осені за порогом
листя мертве
віти дерев
мов оголені руки
хоча стривайте
залишився стовбур
несхитний стрижень дерева
мов стрижень теорії.

Дерево оголене
проте віти окреслені надто виразно
аби виникла потреба
ще раз мовити
про чекання

Переклала Людмила СКИРДА

МАТТІ ХЯЛЛІ

ПО СКАНДІНАВІЇ В ПОШУКАХ СОРОЧКИ

Напровесні часом настає мить, коли погляд від сірого мокрого снігу на подвір'ї та білизни, розмаяної над ним, зводиться на багрянний стовбур першої-ліпшої сосни, а тоді на її буйну, з відтінками молоді зелені, крону, зринає над червоним черепичним дахом сусіднього дому і, лишивши позаду верхівку антени, лине в безмежну блакить неба.

«Знов з вирію пташині перельоти, — підказує думка і водночас римує:— А ти, мій друже, кинь свої турботи!»

Погляд, а за ним і думка простежують яскраві шляхи літаків, які, наче тонка срібляста мережа довкола жіночої зачіски з густого і важкого волосся, обплутують матінку-землю. А настрої стає напрочуд прозорим, і без довгих пошуків у голову приходить слово «вексель».

— Урф-ф, — раптом докидає Міккі й підводиться; його лапати чуйні вуха, що вбирають у себе звукові хвилі всього дому й фільтрують в якісь зрозумілі тільки йому поняття, — ці вуха стежать за скреготом ліфта. Міккі вважає, що ліфт рухається швидше, ніж завжди, схоже, в ньому підіймається дуже радісна людина.

— Сніф-ф-наф! — повідомляє Міккі, позираючи на мене з-під кудлатого чубчика.

Його мовою це означає: Сантту!

Але чого б це Сантту раптом радів у таку пору доби? Щоправда, десь опівдні він уже звичайно прокидався, та крихітна рибка радості в такий час ще не починала вигравати на меланхолійній гладіні його свідомості.

Аж ось біля дверей задзеленчав дзвоник, і, безперечно, це був дзвоник істоти з високим тонусом, яка не потребує ні таблеток кальцію, ні лимонів, ні риб'ячого жиру. Я відчинив двері — за ними стояв веселий Сантту! Враження було таке, ніби його темноволоса голова випромінювала матове, тьмяне світло, і я майже був готовий до того, що з його люльки, міцно затиснутої в правому кутику рта, от-от пурхнуть іскри.

Сантту дістав з внутрішньої кишені папір і подав його мені.

— Читай,— проказав він, і мені спав на пам'ять блаженний Августин, що чув віщий глас. Без усякого сумніву, глас той був схожий на голос Сантауу.

Папір був жовтавий, цупкий і апетитний, майже їстівний. «Цим з повагою повідомляємо, що річні збори фонду присудили...— наввипередки повідомляли маленькі чорні літери...— художникові Сантауу Сандману стипендію...»

Я глянув на суму: нулів було з півдесятка.

— Розумієш, чому мені тепер потрібна біла сорочка? — сказав Сантауу. — Бери піджак, надінь свій найкращий капелюх і ходім, допоможеш мені. За все моє життя біла сорочка була на мені один єдиний раз: коли мене допустили до причастя. Від того часу лишилися самі спогади. Ми купимо сорочку, проти неї сніг здається сірим, а голуб на снігу — темною плямою.

— А ти, виявляється, цілком під впливом татуса Хейденстама, — сказав я докірливо. — Адже в його романі бравий вояк теж марив про білу сорочку, вирушаючи у свій останній похід...

— У всякому разі, це добрий вплив! — заявив Сантауу переконано. Його ентузіазм захопив і мене. Я радів з того, що снігова грудочка удачі потрапила в гідні руки Сантауу, я бажав, щоб вона не танула, а котилася і зростала все більше і більше, аж поки...

— Але насамперед,— перервав плин моїх думок Сантауу,— в тебе гроші є?

— На підході,— відповів я. — Завтра будуть.

— Тоді,— бадьоро вів далі Сантауу,— пароль дня — чек! Нарешті й ми володіємо тим, що поставить будь-який не дуже великий банк на коліна. Негайно ж заготуємо чек.

— Сніф-ф! — втрутився Міккі, задумливо дивлячись на нас.

— Одне че він сумнівається,— проказав я, трохи здивований.

— У псів теж бувають напади песимізму,— відрубав Сантауу. — Ти б бачив його, коли ми йшли купувати йому новий нашійник!

Заготувати чек — справа мізерна. Окуляри банківських службовців виблискували доброзичливо, ділові операції котились, як на роликах... Не встигнеш озирнутися, як ти вже на вулиці з папушею асигнацій, і весь світ розкриває назустріч тобі обійми.

— Ти ж розумієш, я не можу йти отримувати стипендію в такій сорочці,— промовив Сантауу, як тільки за нами зачинилися двері банку. — Лишилося ж щось святе в цьому світі!

І от ми вже у вечірній штовханині універмагу. Шукаємо відділ чоловічих сорочок. Просимо показати, роздивляємось. Продавщиця запитує:

— А який розмір пан носить?

— Який розмір? — дивується Сантауу, пестячи темними від туші руками блискучо-білу сорочку марки «Ван Хейсен».

— Розмір комірця,— уточнює продавщиця.

— У мене такого немає,— відказує Сантауу. Та тут же, зрозумівши, що висловився досить оригінально, мацає шию руками. Вона в нього худюча, жилава, якраз до його черепашачої голови. Тонка, гнучка і дуже довга.

Продавщиця взяла сантиметр і зміряла. Закліпала очима і зміряла знову.

— Ну й худа ж у вас шия! — промовила вона.— Ніколи в житті не бачила такої худой шиї! В дітей і то товща.

Ми вже починали привертати до себе увагу. Граціозні дівчата-продавщиці зграйкою скупчилися біля Сантту й ахкали над художньою його шиї. Мені здалося, ніби довкола нас утворилася своєрідна атмосфера глибокого співчуття.

— Господи Ісусе, до чого ж худюща шия! — верескнула рум'яно-щока дівця й закохано втупилась у Сантту.— В дитячому відділі можна було б добрати сорочки з відповідними комірцями, та вони, певно, будуть вузькі в плечах і застібатимуться десь під самим підборіддям.

Сантту побагровів, а його риб'ячі очі загорілись незвичайним блиском.

— Ви ніде не знайдете відповідної сорочки,— заспокоїла продавщиця.— Шкода, але... тут весь асортимент фабрики. Нічого схожого на таку сорочку у всій країні немає. Комірець для трирічного малюка припасувати до сорочки довготелесого чоловіка — це, знаєте...

Сантту розкурив свою люльку, і полум'я сірника на мить освітило його обличчя. Воно було наче викарбуване з металу.

— Особисте посвідчення в тебе з собою? — спитав він.— Ми їдемо до Стокгольма. Шведи довготелесі, і в них худі шиї. Згадай хоча б генерала Бернандота. Нічні авіарейси із знижкою вже відкрито. Вранці ми будемо в Стокгольмі, а наступної ночі прилетимо назад, уже з сорочкою. В Швеції здавна розвинута легка промисловість.

Вночі літати чудово: відчуття майже таке, як в рекламних проспектах, сповнених захопливих описів; навіть руки не пітніють так гидко, як під час денного польоту; здається, ніби в темні обійми ночі навіть падати м'якше, коли вже доведеться падати. Сон людей внизу — наче м'яка перина; очі стежать за стюардесою, і серце зовсім невагоме.

На світанку ми дісталися до старого міста і зняли капелюхи перед Бельманом. Весняний Стокгольм і Бельман! Я майже почув лагідні звуки лютні в тихому ранковому парку. Пісні Бельмана зазвучали у мене в душі: в них дзвенів прихід весни, і блакитна синь озера Мешарен, і радісний передзвін келихів, і ніжно-сутінкові серенади, і краса цієї скороминущої миті.

Ми сиділи на парковій лаві й роздивлялися навкруги. Довкола росли велетенські, якісь небачені дерева. Ми почувалися впевнено: парк межував принаймні з трьома універмагами, чиї вітрини рясніли сорочками будь-яких розмірів, від білої до чорної включно.

Хвацький швед-поліцей пройшов повз нас у своєму мундирі, подібному до парадної форми морського офіцера. Він глянув на нас приязно і задумливо. На дивовижних деревах заспівали птахи.

— Більше не можу,— вихопилось у Сантту.

— І я теж,— зізнався я. Думка була прозора, як день. Нам конче треба було дізнатись, що то за дерева. Ми підійшли до поліцей, і Сантту запитав про це.

Поліцей простежив поглядом за вказівним пальцем Сантту. «Це тополі»,— відповів він.

Тополі?! Перший мій вірш у сумно-наслідувальному тоні був написаний про тополі. Я уявляв їх собі чимось середнім між пініями й кипарисами.

— Я ж малював тополі, — глухо проказав Сантту. — Змалку. По зоровій пам'яті, тож тепер не збагну, що ж я насправді пам'ятав.

Ми деякий час роздивлялись тополі. Поліцей розглядав нас. Зрештою його погляд затримався на береті Сантту, і в очах спалахнув вогник розуміння. Він пішов собі вздовж алеї до кінної статуї покійного короля. А в наші душі закралося фантастичне передчуття: нараз могло статися щось нове.

Та з відкриттям універмагів нічого нового не сталося, тільки повторилося старе. Сантту вимірювали шию. Згадували небо і всіх святих. Співчували і хитали головами.

— При всій моїй пошані до вас, мушу сказати, що в цілій Скандинавії немає другої такої худої шиї. І тому немає відповідного до неї комірця сорочки, — висловився старший продавець відділу чоловічих сорочок універмагу «Північна компанія». — Я б зважився порадити вам кравця.

В очах Сантту спалахнув вираз готовності до боротьби.

— Я знаю одне-єдине слово по-датськи, — сповістив він, виразно дивлячись на мене. — І слово це «Копенгаген».

Минуло трохи часу, і ми вже розминали наші занімілі ноги на вулицях Копенгагена. Руки мої ледь встигли просохнути після польоту, а Сантту був уже повний енергії.

— Якщо в країні, де винайдено сепаратор і де король дозволив витатуювати усілякі малюнки на своїх волохатих грудях, — якщо в цій країні не знайдеться годящої для мене сорочки, то...

— Ні! — перебив я рішуче. — Тільки не нічний політ із знижкою в Париж!

Сантту подумав трохи і кивнув.

— Ну що ж, чи не все одно, куди летіти, аби летіти.

У найбільшому універмазі Копенгагена було все, що тільки існує на землі, не було тільки потрібної сорочки. Продавець — датчанин, вивчивши шию Сантту з допомогою сантиметра, сказав тільки: «Ах-ях-ях!» — чи щось у цьому дусі, якийсь суто датський вислів, а після того шведською мовою порекомендував нам відвідати якийсь ресторанчик.

— Це зміцнює, — пояснив він.

— Інакше кажучи, моя шия може потовщати, — буркнув Сантту.

Ми стомилися від нескінченних потоків велосипедистів; заходили у великі магазини і маленькі крамнички, милувалися манюсінками, по п'ять крон, пляшечками коньяку, яких було повно у всіх тютюнових крамницях; захоплювались знаменитим датським душевним станом, котрий буквально випромінювався з усіх зустрічних облич. Та сорочки ми не знайшли.

За кілька годин ми знов були в Хельсінкі й сідали в автобус, який ішов до Сантту на дачу.

— Тепер починається найприкріший етап подорожі, — сказав Сантту. — Радіатор цієї машини завжди перегрівається, і в спеку, і в мороз.

Це була правда.

Кілометрів за два від дачі Сантту ми були на грані теплового удару. Ми попросили спинити машину і вийшли на дорогу ковтнути повітря. Автобус форкнув презирливо випускною трубою і зник у хмарі куряви. Нарешті ми були серед фінського краєвиду! Вгорі на телеграфних стовпах стиха бриніли дроти.

Поблизу виявилась крамничка.

— Вона тут головним чином для годиться, — пояснив Сантту. — Ніхто в цих краях не купує абсолютно нічого, бо тут живе ощадливий народ. Але зараз я хочу метр ковбаси. Я голодний.

Я теж був голодний. При думці про метрову ковбасу в роті покотилася слина. Ми рушили до крамнички. Там було все — від поштових листівок до ковбас. Були робочі куртки, гумові чоботи, леза для бритв і для косарок. Були навіть сорочки, кілька рівних купок. Незбагненне почуття, яке міг спізнавати отець Нострадамус за хвилину до чергового одкровення, пройняло мене.

— Тут є сорочки, — мовив я значуще.

— Це, як його, — звернувся Сантту до продавщиці з незабудковосиніми очима, — я хочу метр сорочки!

— Он як? — відповіла продавщиця і взяла купку сорочок з полиці. Одну подала Сантту.

— У нас випадково є модель, потрібна панові, хоча раніше я не продавала сорочок на метри, — мовила продавщиця. — Я, бачте, тут новенька. Раніше я працювала на фермі.

Дивне відчуття зростало. Сантту приміряв комір сорочки. Він пасував точно, як нашійник до шиї собаки. А довжини в сорочці було рівно метр. Я потішився здібністю Сантту спитати сорочку саме потрібної довжини, і в той же час мене не залишало враження, наче я весь день провів уві сні.

— Пан може приміряти сорочку он там, у кінці подвір'я, — радісно сказала дівчина, — хоча вона якраз до міри, це видно навіть без приміряння. Не варто лякатись, якщо там у повітці натрапите на кількох овечок чи курей.

З сорочкою під пахвою Сантту зник на задвірках, звідки одразу долинуло роздратоване кудкудакання і мекання. Ці звуки, на мою думку, якнайкраще підходили для акомпаніменту моєму другові Сантту, що приміряв сорочку.

З фінської переклала Емма ЛИСЕЦЬКА

АУЛІКІ ОКСАНЕН

З СЕРІЇ «ПІСНІ ПРО КРАЇНУ РАД»

ПІСНЯ ПРО КОЛГОСП ІМЕНІ ПОЛІТВІДДІЛУ

— Біла бавовно, біла бавовно,
чом ти така ніжна,
така м'яка?

— Руки, ласкаві як сонце,
допомогли мені звестись
з полів безмежних.
Я дивлюсь і бачу скрізь
саму радість;
я — щасливе море білопінне,
жадібно п'ють мене
текстильні фабрики.
Я — джерело теплих светрів дитячих,
я — весела сторінка книжок.

— Горда тополе, тополе,
чом ти така висока,
така струнка?

— Я хочу бачити, хто там
перший біжить доріжкою стадіону,
дуже хочу, до того ж,
зазирнуть у вікно Палацу культури.
Я хочу помилуватися червінню
яблук достиглих
за огорожею саду.
Тягне мене за собою у небо
куля рожева
над майданчиком дитячого садка.

— Тракторе гуркотливий,
скажи мені,
чом твоє рокотання схоже
на радісну пісню?
— За штурвалом моїм сидить
юнак веселий.
Бачу я людей,
що в поле поспішають,
бачу школярів, що йдуть до школи,
а на вікнах школи —
відблиск сонця.

ПІСНЯ ПРО КОСИ

.....
Дитина крутилася біля сестрички
і спитала, як діти питають,
коли крутяться під ногами:
— Сестричко, чом ти заплітаєш
так багато кісок?

— Це ж старий народний звичай,
густе волосся так заплітати — найкраще.
Ввечері я друзів зустрічаю
з Молдавії й Вірменії,
з Тобольську і з Москви.
І, хоч і не слід було б казати,
найбільше я чекаю зустрічі
з одним українцем.
Ось так, братику, радянські люди —
всі товариші, всі друзі.
Всі народи тут
сплетені разом,
як блискучі тугі коси таджичок.

Переклав Сергій СОКОЛОВ

ХАНС ФОРС

ХМАРИ З ГІР

Жінка підвелася з каменя, обвела поглядом гори, обсмикнула стареньку, прилиплу до тіла сукню. Перепочинок не додав сили, навпаки, вона відчула себе ще більш стомленою.

Дід стояв на подвір'ї, зовсім розгублений. Налітав вітер — рвучкий, різкий. Жінка примружилася, вона відчувала наближення дощу.

— Діду, втягни воза під накриття. Дощ буде.

Той не ворухнувся.

— Дощ, до всього ще й дощ,— бурмотів старий.— А він гам, нагорі.

— Нічого не поробиш. Сьогодні ми вже не встигнемо...

— Він там, нагорі,— старий говорив невиразно й хрипко, наче в рот йому набився пісок.

— Втягни воза!

— Нагорі, бореться з вітром. А тут ще дощ...

— Діду, я кажу, втягни воза!

— Якщо вони його схоплять, то й жити не варто, я за таке життя й жмені кізків не дам.

— Говорити легко. А життя тим часом на місці не стоїть. І воза треба забрати під накриття.

Жінка заплющила очі. Картини сьогоднішнього ранку оживають в її уяві, хвилюють... Так, вона відчуває хвилювання і неясний сором, згадуючи його руки, гарячі уста і сонце просто в очі...

І знову голос старого, приглушений, наче він іде звідкілясь з-під землі, повертає її до життя.

— А якщо вони схоплять його? Серед тих хмар нагорі нічого не побачиш. Мряка пронизує наскрізь, мов голками. Ти ніколи не була в горах.

— Я ненавиджу ці гори!

— Що ти сказала?

Голос старого звучав по-дитячому жалібно, він говорив повільно, затинаючись:

— Гори не можна ненавидіти. Ти ж ніколи там не була. Стоять собі та й стоять. А коли з кимось трапиться лихо, то не гори тут причиною.

- Годі тобі базікати, діду.
- Він мені так само дорогий, як і тобі...
- Я сама не подужаю втягти воза.

Жінка вхопилася за голоблі. Неподалік стояли воли, повернувши голови до гір. Вона могла б упоратися з возом і сама, та їй хотілося примусити старого замовкнути.

— Ні, гори не можна ненавидіти. Вони стоять собі на місці. А що там, за горами...

- Ну й балакучий ти сьогодні..
- Що ж, завтра буду мовчати, а може, й плакатиму.

Вона випросталася, показуючи, що терпіння їй урвалося, й гостро мовила:

- Ну-бо, тягни воза! Бо налетить вітер і перекине його.
- Вони удвох легко втягли воза під накриття.
- Добре змашений. Це він поклопотався.
- Еге ж. Сьогодні вранці.

І ось віз стоїть під накриттям. Під стінкою. В кутку, де лежить скошений, але не обмолочений овес, зашаруділа ящірка. Приємно пахло зерном. Жінка набрала оберемок вівса. Дух міцний, аж дере в горлі — глибоко, майже в легенях. Якось вона лежала тут поруч з ним, вдихаючи водночас запах його тіла і запах зерна. Потім довго лоскотало спину, гострі остюки крізь сукню кололи тіло.

Сьогодні вранці він стояв тут, возився з старими колесами. Руки в мастилі, захопився, працює, мовби вкладає всю душу в ту нехитру роботу.

Такі проворні руки! Вона дивилася, мов заворожена. Сонце заливало яскравим світлом усе подвір'я.

Жінка помітила, що старий дивиться на неї.

— Учора колеса так рипіли, наче мені у вухах гальку на пісок перемелювали.

Вона неохоче відірвалася від тих спогадів.

— Ех-х-хе,— пробурмотів старий.— Віз наш важкий. Він знав, як йому дати лад.

Старий любив працювати з ним, бо почував себе певніше, коли той був поруч.

— Пішла б, може, туди, подивилася дорогу.

Чого він хоче? Послати її туди. Він надто слабкий, щоб піти самому.

Ось вони, перед ними, три гірські вершини. Найвища Петрус, середня Паулус, і найнижча, вкрита чагарником і низенькими деревцями, — Йоханнес.

Старий дістав люльку, відійшов далі від стogu.

— Пройти через гори в негоду — річ не проста. А коли захмартиться, там страшенно холодно. Смерть іде слідом. Найкраще сховатися в ущелині. І треба добре глядіти, щоб не вскочити в якусь розколину... Все вкрито крижаною корою. Не приведи господи зірватися, тоді вже не вискочиш, вхопитися нема за що...

- Розколини, прірви...— задумливо мовила жінка.
- Авжеж. Сьогодні я б не хотів опинитися там.
- Діду, візьми серпи.

Навіщо він навіює їй свою тривогу, наче їй мало власної. Вона

все обмірковувала задовго до того, як він заговорив про це. Вона відчувала до нього неприязнь.

Зараз гори вкривало громаддя хмар. Долину ж було видно добре. Там бовваніли будиночки, маленькі, наче іграшкові, з червоними й зеленими дахами; жовті плями й смуги — то квіти. В повітрі відчувалася близькість моря.

— Опинитися там нагорі самому...— пробурмотів старий.

— Чого ти хочеш од мене? Що я мушу робити? Він не впізнає мене! Він не бачить мене! Він не чує мене!

Старий злякався; втупившись очима в спалену сонцем землю, спробував перевести розмову на інше:

— А я спав...— примирливо сказав він.

— Коли?

— Коли він пішов.

— Ніхто б не зміг його зупинити. Він мусив піти. Він вже не міг нас терпіти.

— Авжеж, авжеж...— пробурмотів старий.— Петрус — найнебезпечніша гора. Ти не бачила, куди він пішов?

— Хіба звідси побачиш.

І додала:

— Пішов навпростець. Я побоялася іти за ним. Якийсь час ще бачила його, та біля повороту... ти ж знаєш, як там.

— Та вже ж.

Вона намагалася говорити спокійно.

— Він раптом піднявся на хмари і зник там.

— Так воно й було,— підтвердив старий.— Там дуже крутий поворот, і якщо хмари спускаються низько, то буває саме так, як ти кажеш.— І додав, щоб відігнати страх: — Граблі я полагодив.

— Знаю, я знайшла їх у хижці, коли прийшла.

— Я заскабив собі руки.

— З граблями завжди так.

Натруджені коричневі руки старого, здавалося, були з твердого вузлуватого дерева, з яким він возився. Дім стояв на південному схилі, внизу лежала долина. За будинком, серед убогих пасовиськ, сухих чагарників, кам'яних брил, петляла занедбана дорога, зникаючи під гіллям чахлих піній, що ріденькою смужкою обступали підніжжя гори; вище виднілися лиш низькі чагарники та руда трава, і тільки де-не-де на голих схилах стриміли поодинокі деревця.

— А я спокійнісінько собі спав.

— Ну й добре, що має бути, того не минути. Хто міг знати, що він замислив.

— Він іноді впізнавав мене, навіть говорив щось...

— Ніколи ніхто не знав, як він буде поводитися.

— Ну й похмура ж сьогодні вершина Петруса!

— Забери граблі, діду.

— А так, завтра вони не придадуться.

— Вони довго не придадуться.

— Коли-небудь придадуться. А то непогано, що піде дощ.

Вони не наважувались зайти в дім. Жінка відчувала, як міцнішає вітер.

— На Паулусі не так страшно. Хоча в таку погоду в горах завжди небезпечно. На Йоханнесі останніми роками з'явилося більше зелені.

Добре, що вітер з гір. Він наче притискає тебе, не злетиш в повітря. А як добре, коли нарешті спустишся з гір!

Ці слова вселили слабку надію. «Та хіба піднімаються в гори й спускаються вниз одного й того ж дня?» — подумала жінка.

— Піднятися на вершину Петруса нелегко. Той, хто не подолав її, не може вважати себе мужчиною. Він піднявся на гору, коли йому було чотирнадцять.

— Завжди був справжнім мужчиною.

Йй було приємно говорити про нього. Вона уявляла собі його кремезну постать, міцну шию, густий чуб.

— Він дуже сильний. Якось підняв величезне барило з вином, якому не могли дати ради троє дужих хлопців. А от чому в нього помутився розум — незрозуміло.

— Не знаю, що й думати.

— Це диво, та й годі.

— На Педросовому весіллі він голіруч повалив молодого бика, — бурмотів старий, поринувши в спогади. — Йому тоді сповнився двадцять один рік — це було ще до тебе.

— А якщо лікар прийде сьогодні, що ми йому скажемо?

— Усе як є.

— Не зрозуміє він.

— То його діло.

— Сказав, що прийде на початку тижня.

— Не дуже я вірю цим лікарям. Та ще тепер, коли вони стільки гребуть з туристів.

В голосі старого звучала злість. Він не любив лікарів.

— Мені здається, що там на горі щось рухається, якась чорна цятка.

— Звідси нічого не побачиш, — буркнув старий.

— Мабуть, просто здалося.

— Сьогодні гір не видно, а ввижається щось, бо знаєш, що там нагорі... — старий замовк, зосереджено смокчучи свою люльку.

— Ось уже два місяці, як він перестав зі мною розмовляти, а останні чотири дні зовсім уникає мене...

— Знати б, через що то воно.

— Хіба довідаєшся.

— Лікарі теж не все розуміють.

— Не знаю, що й думати.

Вони хапалися за цю фразу кожного разу, коли не хотіли або не могли далі розмовляти. Слова ці були й поясненням і пересторогою. Посвіжішало. Внизу в долині хмари насувалися на сонце. Все навколо зробилося сірим.

— Останнє, що він зробив сьогодні вранці — це змастив колеса.

— Не тільки це.

— Що ти сказала?

Жінка підшукувала потрібні слова, незвичайні, і, не знайшовши їх, обмежилася звичайними:

— Він став на коліна. Схилив голову до землі, наче цілував її. А може, просто щось шукав.

— Він ніколи не був короткозорим.

Жінка замовкла й запитливо глянула на старого. Той уникав її погляду.

Але ж вона сиділа край вікна і все бачила. Чи, може, то їй зда-

лося, або ж вона все вигадала. Та ні, він стояв на колінах серед двору й торкався устами землі.

Цілував він її? Їй так здалося. Вона була дуже близько, навіть бачила хрестик в розстебнутій сорочці, він звисав до землі, твердої, наче порепаний асфальт.

— Колись, ще в дитинстві, я зустрічав чоловіка, який нібито міг викликати дощ. Тоді вірили в таке...— старий замовк, до чогось при-
слухаючись.

— Не інак як заторохтіла машина. Може, лікар?

— І справді. Он там, у долині, сіра машина.

— Значить, це він.— Старий втішався тим, що так добре чує.—
Ну, я пішов до хати.

— Негаразд, можуть подумати, що ти ховаєшся, діду.

— Не люблю лікарів.

— Може, він схоче розпитати нас...

— Ти ж усе знаєш.

— Але ж я не знаю, що він може спитати.

Вони ще довго сперечалися, старий наполягав на своєму:

— Я піду. Він, мабуть, поспішає. Лікарям завжди ніколи.

— Дивно, що він приїхав. Він не любить виїздити.

— Може, священик закинув словечко.

— Схоже на те.

Вона, вагаючись, глянула на старого.

— А що, коли лікар скаже нам піти в гори й знайти його?

— Що ж, тобі вирішувати.

Старий пішов. Він не ховався. Просто він не терпів лікарів.

Залишившись сама, жінка заспокоїлася. Як завжди, полишена сама на себе, вона відчувала, що знову стає сильною.

Машина, мов уперта комаха, видиралася нагору. Жінка набрала води, полила трояндовий кущ під стінкою дому. Земля трохи не сичала в тому місці, куди лилася волога. «Як усе пересохло»,— подумала жінка. В сухій траві шаруділа ящірка, мухи билися об побілену стіну. Автомобіль зупинився за крок від жінки. Тільки тоді вона обернулася.

— Ля Бранда тут?

— Так, ми чекаємо лікаря.

Лікар виявився молодшим, ніж вона сподівалася. І чомусь пригадався священик, його добрі стомлені очі, сиве волосся, окуляри, які він весь час крутив у руках, то чіпляв їх на носа, то знімав. Бувало, вона на сповіді думала: а чи слухає він взагалі?

Лікар вийшов з машини. В руках він тримав новий яскраво-жовтий портфель.

— Де ваш чоловік?

— Пішов у гори. Ще вранці.

— Сам один? Його нема вже цілий день?

«Цілий день»,— подумала жінка, дивлячись на молоде енергійне обличчя лікаря. По суті, зараз уже вечір. Коли нема сонця, день здається або дуже коротким, або дуже довгим.

— Він часто ходив туди?

— Кілька разів на рік. Коли був здоровий.

— А останнього часу?

— Двічі намірявся, але нам вдавалося затримати його.

— Це не зовсім безпечно для нього.

- Він робить так, як вважає за потрібне.
- Але він хворий і не може відповідати за свої вчинки.
- Що ми можемо вдіяти?

Де взяти сили, щоб знову й знову пояснювати. Він, цей лікар, такий молодий. Блискучий портфель, зім'яті штани, потерта куртка зі шкіряними латками на ліктях; обличчя зосереджене й рішуче. Ні, він не намагається справити на вас враження. Він такий, як є.

— Мені здається, ви не зовсім усвідомлюєте серйозність становища.

- Він мій чоловік — уже п'ятнадцять років.
- Ви чудово розумієте, що треба організувати розшуки, скликати всіх чоловіків у селі й примусити його спуститися вниз.
- Ніхто тут не знає гір так, як він. Якщо він не хоче, його ніхто не знайде. Його не можна переслідувати.
- Ми повинні врятувати його. Можливо, доведеться кликати на допомогу поліцію й військових.

— Його не можна переслідувати, — уперто твердила жінка.

Вона підвела голову. Її широке, виразне обличчя було зараз наочуд гарне. Шкіра на вилицях натяглася. «Хиже звіря», — мимоволі подумав лікар. Жили на шиї напнулися, чорні очі визивно дивляться на нього, дуги брів зведені вгору, синяво-чорне волосся звисає, мов грива. Спокій жінки обеззброював.

- Мені треба дещо з'ясувати.
- Що ви хочете знати?
- Це почалося два роки тому? У вас був викидень?
- Так.
- Він дуже болісно пережив це?
- Ми чекали дитини дванадцять років. І от... маленька мертва потвора.

Вона витримала його погляд. Це лікареві довелося відвести очі.

— Ви знаєте, що кажуть тут у селі про тих, у кого немає дітей? Над ними тяжіє прокляття!

- Він почав читати книжки про Хіросіму, про атомну бомбу?
- Так. Він роздобув їх. Тут нелегко дістати книжки. А тепер він бере їх у місті. Це страшні книжки, всі про виродків, що народжуються кожного року. У місті він навіть бачив фільм про це. Я так і не наважилась навіть перегорнути ті книжки. Але люди передають їх одне одному.

— Він вирішив, що ви стали жертвою атомних опадів. Грозових хмар.

— Хіба вгадаєш, що думає людина, який хід її думок... Він читав і думав, думав, а потім дійшов до такого...

— І кожного разу, коли в горах збиралися хмари, він починав непокоїтись?

— Так.

Жінка збагнула, що лікар встиг поговорити з священником, і зраділа. Так їй легше було розмовляти.

— Почалося з того, що він став боятися людей. Намагався уникати їх. Боявся нової війни. Не знаю, як вам пояснити... Він багато читав про В'єтнам. Чимдалі більше замикався в собі.

Жінка затримала погляд на молодому незворушному обличчі.

— Ви знаєте, ходили чутки, що американський літак десь тут загубив бомбу. Потім вони знайшли її й забрали той страшний вантаж.

разом із шаром родючої землі. Кажуть, що тепер тут не можна вирощувати овочів, вони будуть отруйні. Стільки всяких розмов і чуток, і ніхто не знає, де ж правда. Чи бувало з вами таке, що близька вам людина щодень віддаляється від вас, стає чужою, і ти нічого не можеш вдіяти, і ти любиш цю людину.

Вона відчула, що не зможе пояснити як слід, подібне вона відчувала й під час розмов із священником — чи то в його саду під пекучим сонцем, навколо пурхають метелики, пахощі троянди дурманять голову, тупий біль у голові; чи то в прохолодній півтемряві церкви під час сповіді,— тінь від його похилої голови, блиск очей, а вона навіть не знає, чи слухає він її... О, якби хто міг проникнути в її душу й зрозуміти!

— Чи думали ви про те, щоб знов народити дитину?

— Відтоді він не торкався мене.

Тепер вона опустила очі. Як вона прагнула близькості з ним, своїм чоловіком! Ходила у дворі в сукні, що мов улипала на ній, спала гола поруч нього й чекала. Він лежав непорушно, і в очах його вона бачила жах. А потім він почав спати окремо.

— Чого ж це ми стоїмо тут,— похопилася жінка.— Може, вип'єте вина?

— Ні, дякую.

Лікар сів на лаву під стінкою. Жінка випила склянку вина. Вона відчувала себе такою стомленою, наче витримала довгий виснажливий допит.

— Ви зверталися раніше до лікаря?

— Він не хотів. Ми не могли переконати його. Старий лікар умер. Цілий рік ми були без лікаря, поки приїхали ви. Кому хочеться їхати сюди, в ці гори!

— Йому погіршало з великодня?

— До того він працював, як завжди. Іноді звертався до нас. Але десь на великдень почав нас уникати. Робив свою справу, доглядав худобу, працював, але ми для нього немовби перестали існувати.

— Зрозумійте, ми повинні вилікувати його, а для цього треба примусити його спуститися з гір.

— Я думаю про це цілий день. Якщо ви почнете переслідувати його, то заженете ще вище в гори. Кожен звук лякатиме його. Хай ваші наміри найкращі — для нього вони обернуться злом. Він ніколи не дозволить вам наблизитися до нього. Ви зацькуєте його, мов звіра. Він ніколи не зрозуміє, що ви хочете допомогти йому.

— Ви гадаєте, що він радше...

— Він ніколи не дасться вам до рук.

— А ви певні, що він спуститься сам?

— Не знаю.

— Ви така спокійна, а це ж може кінчитися його загибеллю.

Хто зможе її зрозуміти? І чи все розуміє вона сама?

— Він добре знає гори. Напевне, пішов туди, до тих грізних хмар. «Жінка страшенно стомлена»,— подумав лікар.

— Ви могли б піти туди, до нього?

— Він не впізнає мене. Я для нього така ж небезпечна, як і всі інші. Таке саме зло. Така сама загроза,— мовила вона з гіркотою.

Хмари спустилися нижче. Повіяв холодний вітер. Десь далеко внизу, наче комахи, ворухилися люди.

— Ви не повинні були пускати його,— голос лікаря прозвучав

якось непевно, та непохитна рішучість, з якою він приїхав сюди, зникла.

Хіба ж поясниш йому, як вона стежила за всіма змінами, що відбувалися в її чоловікові, як зростав його страх і муки, яким безпорадним він ставав. І що найгірше: недоступним, замкненим у собі.

«Ні, не можу більше бачити його мук», — подумала жінка.

— А якщо з ним щось трапиться, якщо він зірветься в прірву?

Голос лікаря, коли він говорив про гори, звучав уже не так упевнено. Він зовсім не знав гір. Він не звідси і навряд чи протримається тут довго. Та й чого б він тут лишався. Він чужий для них.

— Він знає гори, — повторила знову жінка. — Ви повинні вірити в нього. В те, що іще залишалося в ньому від того, колишнього.

— Що ви подумали, коли він пішов?

— Він забрав собі в голову, що мусить піти туди, високо в хмари, щоб урятувати землю, звірів; не знаю тільки, чи думав він при цьому про нас, людей. Я розумію, як це звучить, — квапливо додала жінка й одвела погляд. — Але саме так я відчувала. І ще я подумала, що коли він підніметься нагору, щоб зустріти небезпеку... коли він побачить, що це тільки... то це у нього минеться, принаймні на цей раз... Здається, так я міркувала...

— Мій обов'язок — спробувати його врятувати, — сказав лікар.

— Ви вб'єте його, якщо підете в гори.

Лікар підвівся. Його впевненості мов не було. Він поїде звідси. Він надовго запам'ятає пронизливі очі цієї жінки, запам'ятає це вольове обличчя, чорну гриву волосся, жили, що випнулися на шиї. «Скоро піде дощ, — подумав лікар. — Треба поспішати, бо розвезе дорозу».

— А якщо ми почекаємо до завтра? Може, він спуститься сам.

— Можливо.

— Ви вірите в це?

Палке бажання лікаря почути підтвердження було майже дитячим. «Який він ще юний», — подумала жінка.

— Отже, я чекаю до завтра.

— Гарзд. Це, мабуть, найкраще.

— Бо якщо ми справді налякаємо його... І тоді... як ви казали...

Очі у жінки зробилися майже чорними, але вона нічого не сказала.

— Ви мусите зрозуміти. Це мій обов'язок.

Вона глянула на долину, пощулилася, потерла руки.

— До побачення, до завтра, я зазірну до вас, коли проїжджати му тут.

— До побачення, докторе, обіцяйте тільки ніяких солдатів...

Жінка довго стояла, дивлячись услід машині, доки та не стала схожою на маленького жучка, що загубився серед червоних дахів. Здалеку долинуло бемкання дзвону. Вона згадала, як сяяв новий жовтий портфель лікаря.

Хмари купчилися, нагадуючи скуйовджену овечу вовну. Навскісні струмені дощу вдарили в скелі. Незабаром вони досягнуть сосон, а потім присунуть і сюди. Вона почула, як вийшов старий.

— Це був лікар?

— Так.

— Що він сказав?

— Розпитував про всяку всячину.

Старий відійшов, запалив люльку. Дощ уже бив по деревах, важкі краплини впали на щоку жінки. Старий підійшов знову і стурбовано спитав:

— Вони підуть шукати його?

— Мабуть, завтра.

— Він не йшов, поки ми не впоралися із збиранням. Наче знав, що піде дощ і вже нічого не доведеться робити.

— Я завтра піду в гори,— сказала жінка.

— Гори не можна ненавидіти. Їм однаково. Стоять собі та й стоять.

Вітер шаленів. Хмари налітали на гори, мов розлючені бики, били хвостами, буцалися, залишаючи розідране шмаття між сосон. «Величне — ні, страшне видовище», — подумала жінка.

— Ти зачиниш потім двері? — спитав старий.

— Я замкну їх на засув.

Старий зайшов у дім. Дощ лив на жінку, шмагав по обличчю, волосся, наче холодні пальці шастали по тілу, стискали його до болю. Вона зрозуміла, що чекала цієї зливи цілий день.

Вона розстебнула комір сукні, щоб освіжити гаряче тіло.

*З шведської переклали Валентина МОРОЗОВА
та Петро ІВАСЕНКО*

КЛАС АНДЕРССОН

●

Безробітні хмарами юрмляться в гавані,
Вони п'ють, щоб себе задурити сьогодні
І про завтра не думати.
Деся там жевріють спогади про дитинство,
Руками ніжними у сні їх пестять.
Мабуть, вони мріють про старість,
Зігріту гарячою кавою,
Приязною розмовою.
Їхнє життя — це мить,
Так кажуть.
Несповідимі путі господні —
Так кажуть.
Важко їм? Що ж, як кажуть,
Всякому вільно
Шукать свою долю.

●

Будинки у Гельсінгфорсі не дуже гарні,
Парки не такі вже й зелені,
Повітря не брудніше, ніж в інших великих містах,
Люди не щасливіші, ніж деінде.
Гельсінгфорс — місто без обличчя, з
Безликим усміхом, зверненим до моря.
Все місто — це шия і плечі,
Іноді, здається, сяйне щось схоже на сміх.
З надією розпачливо забіжиш уперед,
Щоб побачити очі, уста,
Та місто щільніше ховається в димну імлу.
Гельсінгфорс можна любити
Але хіба що за його відчуженість, за відсутність
Власного обличчя, за байдужість
До тих, що падають на вулицях
І лишаються там лежати.

Переклав Сергій СОКОЛОВ

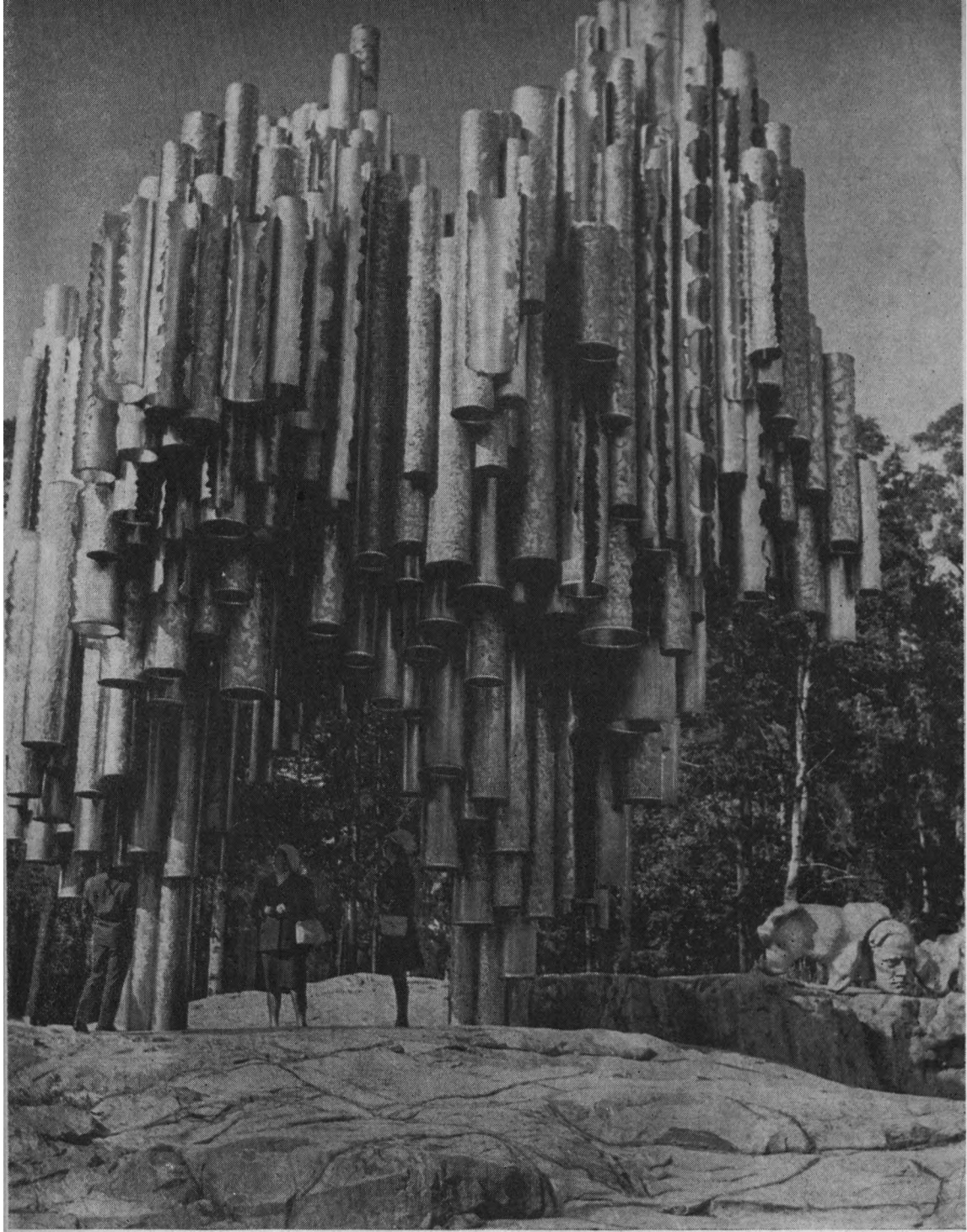
●

Темніє над озером що було темне весь день що на протязі темного дня було темне Та от наближається темний вечір темний вечір осінній вечір я запалюю лампу вона надто темна для цього темного дому Мій темний будинок прагне лишитися темним він спочиває в темному світлі ночі.

ПАНЕ ВОВК!

При кожній нагоді я,
пане Вовк, вимагав
заборони полювати на Вас!
Чого це Ви
так дико дивитесь на мене?
Ви мусите зважити на все,
що я зробив для Вас
і для всіх вовків.
Між нами кажучи, сьогодні —
вже справа часу, коли на Вас
заборонять полювання.
Ну, годі вже. Ідіть своєю дорогою,
Вовче! В лісі повно
всякої їжі!
Ну й упертий! Годі
баньки вилупляти й гарчати,
кажу Вам, зважте на
сказане мною.
Хіба не був я добрий
із Вами та з Вашими дітьми,
Пане Вовк!
Пустіть!
Не такий уже й гріх це —
бути людиною,
як от я.
Пане Вовк! Вовк! Вовк!
Ой-ой... ой...

Переклав Сергій СОКОЛОВ

Пам'ятник Яну Сібеліусу в Хельсінкі.

Фото Ірини ПАП.

УКРАЇНСЬКИМ ДРУЗЯМ ПРО ФІНЛЯНДІЮ ТА ФІННІВ

Наприкінці минулого сторіччя в Центральній Фінляндії гостював один шведський дослідник народної культури, який збирав матеріали для наукового видання. Після поїздки він опублікував подорожні нотатки, де дав таке визначення фінському народному характерові: «Фінни напрочуд небагатослівні та повільні. Якщо запитати їх сьогодні про щось, то відповідь вони дадуть лише завтра. Але найчастіше її взагалі не одержиш...»

Проте небагатослівність фіннів — це такий самий міф, як і скупість шотландців. Якби згаданий шведський фольклорист збирав матеріал в іншому районі країни, а не лише в центральній частині, він напевне переконався б у тому, що фінни бувають часом вельми балакучі. Не можна перебільшувати їхню мовчазність. У Фінляндії є губернія Хяме, де люди справді не часто розтуляють рота. Лише в двох місцях уродженці Хяме схильні потеревенити: в лазні та в шинку. Але й там вони обмежуються кількома словами: «піддай пари!» або «налий ще!»

У мене тяжка спадковість. Мої бать-

ки — небагатослівні уродженці Хяме. Вони й мені прищепили схильність до монолога. Писання — це теж, либонь, своєрідний монолог. Моя дружина каже, що я частіше розмовляю з друкарською машинкою, ніж з нею. Нещодавно один знайомий розповів, що кілька тижнів тому він зустрів мою дружину і поцікавився станом мого здоров'я. На це вона відповіла: «Не можу сказати, як почувається чоловік. Він уже четверо дів говорить лише уві сні, та й то — пошепки».

Спростувати таке обвинувачення можна тільки посиланням на вроджену спадковість: небагатослівний мешканець Хяме обмежується при розмові кивком голови. І все-таки треба сказати, що приклад жителів Хяме не може дати повного уявлення про фінський народний характер. Хоча протягом останніх десятиріч вони теж навчилися розмовляти. В цьому могли пересвідчитись і наші українські друзі, які гостювали в найбільшому місті губернії Хяме — Тампере, побратимі Києва.

Міф про фінську повільність і небагатослівність починає потроху вмирати. Тепер він живе лише в анекдотах, які переповідають за рубежом. У 1877—

1878 роках фінський батальйон бився в Болгарії проти турецької навали. Бойовий підрозділ з далекої північної країни болгари охрестили тоді «батальйоном глухонімих». Я запитав якось свого болгарського друга про походження цієї назви. Він пояснив:

— За давнім переказом, фінські солдати не реагували ані на гуркіт османських гармат, ані на войовничі вигуки ворога. Тому їх вважали глухими. Якщо ворожі солдати кричали: «Руки вгору, здавайся!», то фінни лише хитали головою і продовжували битись. Тому болгари вирішили, що вони і глухі, і німі.

В анекдотах, які поширюються за кордоном, фіннів зображують не лише повільними і мовчазними, а до того ще й сварливими та забійкуватими. Це також міф, і місце йому — в музеї старожитностей. Кожен народ має своїх шибеників і забіяк, які, однак, діставши доброго прочухана, стають лагідними й миролюбними. Я не хочу сказати, що лише після уроку другої світової війни фінни стали на шлях боротьби за мир і безпеку. Адже Спілка прихильників миру створена в Фінляндії ще 1920 року. Протягом останнього часу в країні дедалі ширяться виступи за мир, безпеку і добросусідство; в цьому русі беруть участь усі прошарки суспільства. Цілковиту підтримку миролюбних народів дістала ініціатива уряду Фінляндії про скликання загальноєвропейської наради з питань безпеки. І тому, любі друзі, коли почуєте анекдот про схильність фіннів до бійки, то знайте, що йдеться про битву за мир.

В одному часописі, котрий виходить за Атлантикою, недавно з'явилася стаття, з якої я запозичую наступну фразу: «Фінляндія — це не самостійна країна, вона лише васал і слуга свого великого сусіда». Якби автором цього твору був Марк Твен, я одразу б збагнув, у чому смак гумору. Та коли автор пише, можливо, сам того не помічаючи, що був у Європі на службі ЦРУ, то даруймо йому його необізнаність. Блаженні ті невігласи, які не відають, що говорять. У

сто разів блаженніші мешканці Хяме, які все знають, але нічого не говорять.

Фінляндія — самостійна і незалежна держава. Від типових капіталістичних країн вона вигідно відрізняється тим, що її народ має багато суспільної власності. 1948 року націоналізовано всі гідро-ресурси. Держава є головним співвласником багатьох великих промислових і виробничих підприємств. Чималі лісові й земельні угіддя також становлять державну власність. На противагу приватному підприємству високо розвинута кооперація. У Фінляндії 381 торговельний кооператив володіє 7560 магазинами і ресторанами. Наприкінці 1972 року кількість кооператорів досягла 1 144 000, тобто майже половина фінських сімей має членські картки того чи іншого кооперативу. Центральні кооперативні об'єднання володіють великими підприємствами: млинами, пекарнями, фабриками пошиву одягу, пральнями, м'ясокомбінатами та будівельними організаціями. Прибуток від цього надходить не до кишені якогось приватника, а розподіляється на користь усього народу. Крім торговельних кооперативів, у Фінляндії нараховується 470 кооперативних банків, 13 кооперативних боєнь і 250 кооперативних маслозаводів. Киянам, мабуть, цікаво довідатись, що кооперативна торгівля започаткувалася в містипобратимі Києва — Тампере, де 72 роки тому незаможні робітники заснували першу торговельну кооперацію.

Мій друг Михайло Шолохов сказав якось, що фінни холодні зовні, але гарячі всередині. Кращого визначення на адресу своїх земляків я не чув. Шолоховське визначення пасує і до фінна, і до черепахи: в обох зовнішня оболонка — це захисний панцир, але під ним б'ється палке серце. Щоправда, черепаха ще повільніша за фінна, хоч деякі спортивні оглядачі під час Олімпійських ігор у Саппоро й порівнювали фінських лижників з черепахою.

Мій батько звичайно казав, що є три речі, за допомогою яких фінни вкорочують собі віку: це вино, лазня і спорт. Аргументував він так: вино не тільки впливає на печінку, але й зму-

шує людей повзати. У лазні людина настільки стомлюється, що, похитнувшись, може обпектися об розжарену піч. А спорт він вважав зайвим тягарем. Батько не міг збагнути, нащо люди бігають пішки десятки кілометрів, коли набагато швидше можна доїхати поїздом, машиною чи хоча б велосипедом. Я й досі не втямив, чи був мій батько циніком, чи песимістом, а може — і тим, і другим одночасно. У кожному разі, він був типовим мешканцем губернії Хяме, який говорить мало, але до пуття.

Фінни — спортивний народ. Їм належать численні світові рекорди серед болільників. Щиро бажаю, щоб українці й фінни організували товариський матч болільників. За допомогою сучасних приладів для вимірювання шуму можна буде напевно встановити, що фінни виграють це змагання за всіма показниками.

Спортивний запал не заважає, проте, фіннам захоплюватися й різними видами мистецтва. Голоси композиторів, письменників, художників, учених і дослідників зливаються в хор, грім якого перекриває вигуки болільників.

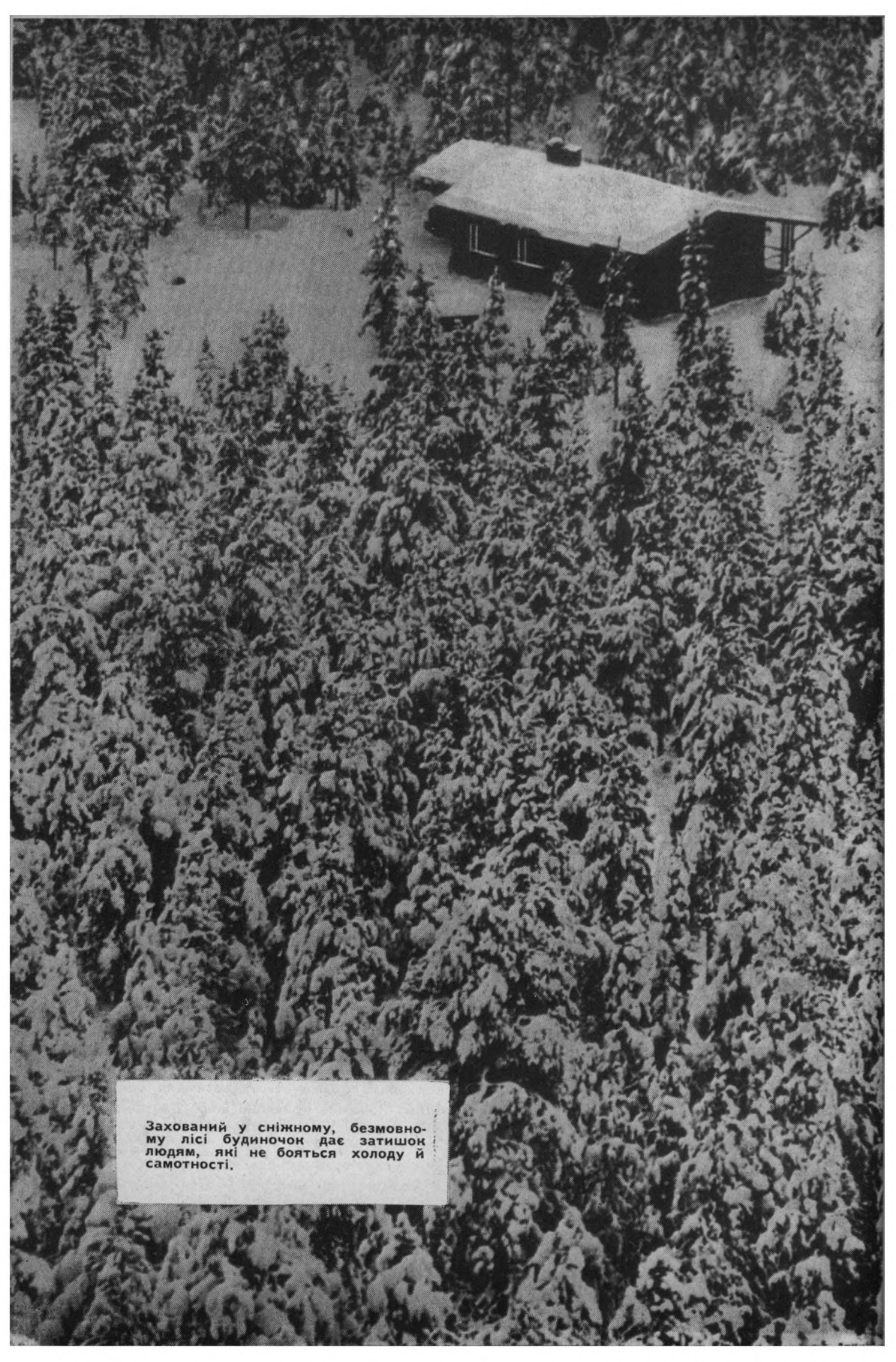
За кількістю театрів Фінляндія стоїть на першому місці в Скандинавії. Театр або драмгурток є в кожному місті чи селищі. Якось я сказав своєму батькові, що у нас в країні діє близько півтисячі професійних і самодіяльних театрів. На це він сухо відказав: «Це дуже погано. Тепер іноземці думатимуть, що в Фінляндії всі живуть, ніби граючи на сцені».

Протягом останніх років так звана поп-музика здобула гідного уваги суперника. Почалося масове захоплення традиційною народною фінською музикою. Щоліта десятки тисяч музикантів, співаків і танцюристів збираються на фестивалі народної музики. Фінська музика й танці, хоч і не забарвлені таким нестримним темпераментом, як українські, однак змушують мугикати вперту публіку, навіть старезний дід починає

відбивати ногою такт. Традиції народної культури мають велике значення. Адже ми з досвіду знаємо, що хороше національне мистецтво стає міжнародним мистецтвом.

Фінляндія — маленька країна. І не проста річ донести до широкого світу культурні надбання п'ятих мільйонів мешканців країни. Насамперед це стосується фінської літератури, перед якою стоїть мовний бар'єр. Якби майстри художнього слова Фінляндії писали свої твори, наприклад, російською, англійською, французькою мовою чи принаймні українською, їхній голос був би чутніший, ніж зараз. Однак і мовний бар'єр можна подолати за допомогою дружби і співробітництва між народами. Нам, хоч і на сором, а треба визнати, що ми вкрай погано знаємо українську літературу, яка посідає почесне місце в світовому мистецтві. Фінські літературознавці часто говорять про творчість Шевченка, Вовчка, Мирного і Франка, але, приміром, Рильського, Гончара, Корнійчука, Бажана, Сосяру, Малишка знають лише на ім'я. Щоб зарадити справі, пропоную швидше братися до перекладу української літератури на фінську мову і одночасно фінської літератури — на українську. Стежте, консули, щоб слова перетворилися на діла!

За допомогою писаного і друкованого слова народи вчитимуться краще пізнавати один одного, знайомитимуться з національними традиціями та культурними надбаннями. І коли на додачу до друкованого виступу випадає можливість потиснути руку і навіть покласти поцілунок на щок, щезають вигадані перешкоди й сухі протоколи. Я справді надзвичайно радий, що «повільні небагатослівні і забіякуваті» фінни встановили постійні й довірчі дружні зв'язки з Україною, одним із членів братерської сім'ї радянських республік, яка безкорисливо прагне побудувати для майбутніх поколінь тривалий мир. Дайте-но руку, юнаки і дівчата України!

Захований у сніжному, безмовно-
му лісі будиночок дає затишок
людям, які не бояться холоду й
самотності.

З ЛІСУ В МІСТО

ВЕЛИКА ТРАДИЦІЯ ФІНСЬКОЇ ПРОЗИ

Людині, яка прибуває до Фінляндії літаком, здається, що вся країна вкрита лісами. Навіть там, де споконвіку живуть люди і де середньовічні кам'яні церкви свідчать про давні культурні традиції, з борту літака майже не видно оброблених полів. Визначальною рисою ландшафту центральної Фінляндії є озера, що простягаються на сотні кілометрів, розбиваючи скелясту, порослу лісом землю на незліченні острівці й перешийки.

Це і є пейзаж класичного фінського роману.

ПОЧАТОК

У 1870 році недовчений бідний студент Алексіс Ківі надрукував свій роман «Семеро братів». Критика спочатку недоброзичливо прийняла цей роман, і автор його збожеволів і помер, перше ніж публіка зрозуміла, що «Семеро братів» — повноцінний, класичний мистецький твір. Ківі зображує братів, вольових хлопців, які після смерті батьків заходять у сварку з односельцями. Лаурі, один із братів, пропонує своєрідний вихід: «Нумо переселимось до лісу — і під три чорти всю цю суєту!» Інші погоджують-

ся. В лісовій глушині життя виявляється не таким солодким, як його малював Лаурі, але десять років, проведених там, формують характер братів — вони повертаються до села зрілими, повноцінними людьми, що розуміють свій обов'язок і свою відповідальність перед суспільством.

Власне кажучи, «Семеро братів» — це перший роман у фінській літературі. Він був і визначним художнім досягненням митця-новатора, і водночас взірцем для наступних поколінь. Він утвердив зображення народу як провідну тему фінського роману. В багатьох відношеннях цей роман став путівником: в ньому шукали орієнтири письменники, обираючи середовище, типажі, стиль. Ще й сьогодні численні фінські письменники могли б сказати про цей твір те, що Достоєвський сказав про гоголівську «Шинель»: «Всі ми вийшли з неї!»

ПРИРОДА ЯК ДРУГ ЧИ ВОРОГ

Дія роману Ківі спочатку розгортається в невеличкому селі, потім у лісових нетрях, де брати розчищають собі землю під ріллю і де вони будують своє житло. «Ліс кличе» — каже поет Ейно Лейно в своїй статті про Алексіса Ківі. Починаючи з Ківі й до періоду, що настав після другої

Кай Лайтінен — видатний фінський літературознавець і критик. «З лісу в місто» — це його виступ на письменницькому радянсько-фінському семінарі, який відбувся в лютому ц. р. в Хельсінкі.

світової війни, дія фінського роману майже без винятку відбувається на селі. В романі Ільмарі Кіянта «Червона межа» (1924) діюві особи — жителі північних селищ Фінляндії. В ту ж місцевість переносять нас новели Пентті Ханнея, написані в тридцятих і сорокових роках нашого століття. В романі Іоїля Лехтонена «Заросла улоговина» (1919—1920) діюві особи мешкають поблизу міста, але життя їхнє таке саме ізольоване, замкнуте, як і в селян суворой півночі. Природа у фінському романі не виконує ролі декорації, ні, вона стає майже головною дійовою особою, як-от у романі Ф. Сілланпяя «Люди літньої ночі». В деяких творах пори року регулюють і розподіляють події, як-от у «Буденному житті» Марії Йотуні (1909) чи в «Зарослій улоговині» І. Лехтонена:

У романі «Семеро братів» Ківі природа — союзник дійових осіб, захисник від ворожих сил; що-правда, вона ставить на шляху героїв перешкоди, але ці перешкоди можна подолати наполегливою працею. В пізніших творах природа нерідко виявляє неприхильність до людини, особливо слабкої чи боягузливої.

Персонажі класичного фінського роману не розуміють міського життя. Потрапивши до міста, вони розгублюються й починають робити дурниці, як-от у романі Майю Лассіла «По сірники» (1910), комізм якого ґрунтується саме на конфлікті між тугодумами-селянами й жителями провінційного містечка, які вважають себе набагато освіченішими й культурнішими. У Іоїля Лехтонена місто, а надто передмістя, є кублом розпусти. Навіть у великих романах Ф. Сілланпяя, написаних у тридцятих роках нашого століття, персонажі асоціюють місто з пиятикою й повіями.

Певна річ, у фінській прозі, особливо в прозі двадцятих років, чимало описів і міського середовища. В цей період письменники потрапляли під вплив романтики машин. Події в романах Тойво Пекканена, письменника тридцятих років, відбуваються головним чином у місті, і після нього прозаїки дедалі частіше звертаються до міської теми. Але навіть у таких творах знову й знову виникає знайомий нам із «Сімох братів» мотив утечі в ліс. Це стосується романів Вейо Мері та Ханну Салама, а персонажі Антті Хюрю лишаются селянами і в місті — вони повні туги за пейзажами дитинства. «Асфальтові джунглі» не часто стають місцем дії фінського роману, хоча останнім часом почали з'являтися й такі книжки.

Переважання сільської тематики, побутових описів стали також перешкодою на шляху фінського роману до зарубіжного читача. Середовище, яке цей роман змальовує, закордонному читачеві здебільшого чуже, текст дуже важко піддається перекладові.

ГІДНІСТЬ МАЛЕНЬКОЇ ЛЮДИНИ

Інша характерна риса, запозичена в Алексіса Ківі багатьма його послідовниками, це — авторське ставлення до героїв романів, до людей. Ківі зображує своїх сімох братів так, наче він один із них: дивиться на речі їхніми очима, чутливо вловлюючи їхні емоції, визнаючи за кожним з них його людську гідність.

Деякі з його сучасників, наприклад, найсудовіший з його критиків, професор Август Альквіст, засуджували його за це: на їхню думку, Ківі не мав права робити героями свого твору людей неосвічених, некультурних,

соціально нерозвинених і — навіть гірше — змальовувати їхнє життя та їхні вчинки з явним співчуттям, ніяк не засуджуючи їхні бійки, брутальну лайку й пияцтво. Ківі й справді зображував своїх героїв, не моралізуючи, такими, якими вони були. «Ківі показує нам фінський народ тієї епохи в буденній одежі», — влучно сказав про нього поет Ейно Лейно.

Це, звісно, зовсім не означає, що письменники некритично ставилися до своїх героїв. Але навіть не схвалюючи їх, автори оцінюють дійсність через сприйняття своїх персонажів, зображуючи умови, в яких ті живуть, надаючи можливість читачеві самому робити висновки. Перспектива тут, приблизно, та, яку Ф. Сілланпяя визначив назвою однієї із своїх новел: «З рівня землі». Інколи ця техніка веде до гумористичного подвійного освітлення, як-от у романі Юхані Ахо «Залізниця» (1884), де з доброзичливою усмішкою змальовано першу залізничну подорож літнього подружжя. Але здебільшого завдяки такій манері читач до певної міри ототожнює себе з дійовими особами. І хоч які примітивні часом ці персонажі, їх слід сприймати серйозно: вони не блазні й не карикатурні селяки. У «Зарослій улоговині» Лехтонена вбогий, брудний і непривабливий Юутас Кякріайнен відіграє таку саму важливу роль, як і його багатий, звиклий до комфорту хазяїн Муттінен. «Своїм розумом вони тут живуть і працюють, — думає Муттінен. — Для своїх дітей і, звісно, для самих себе... Схож-бо й ведеться їм так, як ведеться людям неосвіченим. Небагато вони знають, небагато й уміють... Життя нелегке... Так воно й спливає, навіпамаючи, невпевнено, тяжко день у день. І все-таки це людське життя, найцінніше з усього на світі».

Таким чином, однією з головних проблем класичного фінського роману є проблема людської гідності. Цінність людського життя іноді обґрунтовується в плані біологічному чи метафізичному, а іноді і з позицій соціальних та етичних.

Представником першої мотивації є Ф. Сілланпяя, що знову й знову говорить про «корінну людину», знаходячи й відстоюючи її навіть у тих випадках, коли йдеться про найжалюгідніших персонажів. У його розумінні всі люди належать до однієї породи, одного племені, а тому повинні мати щось спільне. Інші письменники, прихильники соціально-етичного мотивування, твердять, що цінність людини визначається не її походженням і навіть не освітою, а повсякденною діяльністю, справжньою роллю в суспільстві. Ця точка зору чітко простежується в романі Вьяйне Лінна «Невідомий солдат» (1954); тут справжні герої — прості люди, рядові солдати, а не пихаті офіцери. Суперечність між цими мірами цінностей — дійсною, але неофіційною, і офіційною, але практично фальшивою, нічого не вартою, є однією з провідних тем книжки.

Ця повага до людини перегукується з ідейним змістом класичного російського роману. Можна говорити, звичайно, і про прямі контакти з російським романом: Арвід Ярнефельт, визначний письменник, що присвятив себе зображенню життя фінської інтелігенції, був учнем і братом по духу Льва Толстого; Ільмарі Кіянто вивчав російську мову й переклав «Обломова», в творах Вьяйне Лінна ми знаходимо яскраво виражені елементи світогляду Льва Толстого. Є й давніші зв'язки. Аннамарі Сараяс, професор фінської літератури університету в Хельсінкі, довела, що центральне в реаліс-

тичній літературі поняття типу ввійшло у фінську літературу раніше з російської, аніж із французької літератури. Водночас посилилося у фінській літературі гуманістичне начало. Класичний фінський роман уже з самого початку був переконано демократичним. Автор немовби нашіптував читачеві, стоячи в нього за плечима, про свого героя: «Він міг би бути тобою».

Конфлікт між героями роману й суспільством, зображений Алексісом Ківі в «Сімох братах», повторюється в різних варіантах у багатьох інших літературних творах. Тут зіштовхуються дві точки зору: з одного боку, переконання в цінності кожної людини, а з другого — усвідомлення гіркої правди життя: трудящий народ живе бідно, його експлуатують багатії, обмежує в правах бюрократичний апарат. Між цими двома полюсами й виникає головна напруга фінського роману. Стаючи на захист скривджених, письменники розуміють, що тим самим кидають виклик суспільству.

ПРОЩАННЯ З ЛІСОМ

В одному із своїх есе Тойво Пекканен писав, що його герої походять не від пасивних і сонливих персонажів «Зарослої уловини», а від «Сімох братів» Алексіса Ківі. Герої Пекканена — селяни, що пристосовуються до умов індустріального суспільства. Сучасні процеси на селі зображує і Вяйне Лінна. В своєму романі «Тут, під Північною зіркою» він розповідає історію одного маленького села, починаючи з патріархального укладу кінця XIX століття й кінчаючи бурхливими змінами повоєнного часу.

Події новітнього фінського роману розгортаються на тлі інду-

стріалізації суспільства. Практично це означає, що традиційне зображення сільського життя в літературі відступає на задній план, а на першому плані тепер стоїть опис міського чи промислового середовища.

Багато письменників починають з того місця, де зупинився Вяйне Лінна. Персонажі романів Вейо Мері, Пааво Рінтала й Ханну Салама — це часто міські жителі першого покоління, які гостро переживають свій розрив із старим середовищем, суперечності між колишнім і теперішнім способом життя. Письменник Сеппо Урпела зображує робітників, що, прийшовши до міста з глухого села, стають жертвами незвичних умов. Один із героїв його новел — хлопець, що зазнав поразки в жорстокому життєвому змаганні, — каже: «Нам бракує тільки половини зарплати, житла, зубів, та ще п'ятнадцяти сантиметрів зросту».

І все-таки традиція, що почалася «в лісі», живе у фінській літературі. Питання про цінність і гідність людини, про її ставлення до суспільства, не втрачає актуальності. Маленькій людині, що з лісових нетрів потрапила в лабіринт міських вулиць, у суспільство, зайняте передусім гонитвою за грошима й підпорядковане незрозумілим новачкові правилам життя, — такий маленькій людині потрібен захисник, потрібен той, хто зумів би змалювати її долю, повернувши до неї увагу громадськості.

Змінюється середовище, змінюється суспільство, але тема людської гідності, тема соціальної справедливості лишається провідною у фінській літературі. Зображуючи нових людей, нові письменники, так само як їхні попередники, нахилиються до вуха читача й шепочуть йому: «Він міг би бути тобою».

НА ПЕРЕДОВОМУ РУБЕЖІ

Кілька місяців тому в нашій країні і в дружній нам Фінляндії був урочисто відзначений знаменний ювілей — 25-річчя Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між СРСР та Фінляндською Республікою. Двадцять п'ять років у житті одного людського покоління — строк чималий. Якщо свідомість попереднього покоління отруювалася пропагандою ненависті до нашої країни, то ті фінни, яким тепер 30—35 років, зростали за зовсім інших умов. На культурній арені у Фінляндії з'явилися молоді сили, що із симпатією ставляться до Радянського Союзу, до нашої соціалістичної системи, до нашого радянського способу життя.

Цей поворот не міг не потягти за собою й зростання інтересу до марксистської ідеології, чому сприяла й помітна диференціація політичних сил у Фінляндії — зокрема, диференціація в таборі демократичних сил, в якому чітко вирізнилося марксистське крило.

Нині молоді марксистки у Фінляндії — це люди, які, здебільшого, стихійно прийшли до марксизму, але які посилено, найчастіше шляхом самоосвіти, вивчають цю науку наук. І в світлі цієї науки вони почали розуміти сутність

процесів, що відбуваються в світі. Сьогодні молоді прогресивні письменники Фінляндії — активні учасники політичної боротьби: вони пишуть і підписують відозви, надають, у міру своїх сил, грошову підтримку страйкарям, публікують вірші-заклики, йдуть у перших шеренгах демонстрацій солідарності й протесту, виступають з промовами на мітингах і зборах трудящих. А головне — пропагують передові ідеї у своїх літературних творах.

До цих письменників належить і Марія-Леена Міккола.

У перших своїх романах «Дівчина, як гітара», «Відвідини» й «Лійса та Вейкко в країні чудес», а також у збірках новел «Жінки» та «Лікарка» Марія-Леена Міккола малює картину фінського суспільства крізь призму досвіду, зазананого найчастіше молодими інтелегентами й митцями. Вона прагне правильно відтворити картину сучасного суспільства. «Я не створюю легенд, люди в моїх оповіданнях такі, якими вони були», — каже героїня однієї з її новел, молода студентка, яка раптом дізналася, що їй самій про її бабусю розповідали тільки часткову правду. В «Лікарці», а також у збірці оповідань «Дні солодкого хліба» письменниця взяла на озброєння сатиру, яка взагалі приваблює її як жанр. Марія-Леена

Міккола пише й слова для пісень — слова не тільки ліричного настрою, але й перейняті іронією пісні та балади, що дошкульно критикують капіталістичні порядки у Фінляндії. З-під її пера вийшли також сценарії кількох кінофільмів, що мали неабиякий успіх у країні.

Але твором, якому письменниця віддала найбільше праці й думок, є невеличка за обсягом книжка — лише 140 сторінок кишенькового формату — «Важка бавовна». Вона має підзаголовок: «Повість-документ про трудівниць бавовнопрядильної фабрики».

Історія появи цієї книжки така.

Серед родичів Марії-Леєни Міккола є колишня ткаля, яка втратила здоров'я на текстильній фабриці. Вона не раз розповідала письменниці про текстильну промисловість, робітники якої, за її словами, «перебувають на становищі справжніх рабів». Отож письменниця вирішила попросити державну субсидію й поїхати в Тампере — місто робітників, яке завжди цікавило її як центр текстильної промисловості Фінляндії. Субсидію вона одержала. Поїхала в Тампере. Там вона обрала досить старе текстильне підприємство — фабрику «Фінлейсон», на якій уперше за 150 років відбувся сидячий страйк, і збрала багатий матеріал для книжки, взявши інтерв'ю у більш як двадцяти робітниць. Книжка, власне, і складається з цих інтерв'ю. Прізвища ткаль у ній не названі (лише представник профспілки виступає під своїм власним прізвищем). Чому? На це письменниця сама відповідає так:

— Пояснюється це дуже просто: робітниця відмовлялася б дати відповіді, бо жодна з них не може доброго слова сказати про свою фабрику.

Надамо ж і далі слово письменниці:

— Умови праці справили на мене просто жахливе враження. Мало хто, мабуть, повірить, що робітникам у Фінляндії платять так мізерно. З людей вичавлюють усе, до останньої краплі, а раціоналізація, що мусила б мати своїм наслідком підвищення заробітної плати й полегшення праці, призвела до цілком протилежних результатів. Заробіток страшенно низький. Темп праці доведено до крайньої межі. Пенсійний вік у наших ткаль — 65 років, та ще й, на додаток до всього, коли літня жінка вже неспроможна витримувати високого темпу операцій, її знімають з посади верстатниці й призначають прибиральницею чи на допоміжні роботи; заробіток там мінімальний, а пенсію потім нараховують на підставі цього заробітку, бо до уваги беруться тільки останні два роки роботи. Отака-то ситуація в нашій соціальній системі: здоров'я робітників нікого не обходить, так само як і їхні культурні потреби.

Хай наших читачів не дивують ці різкі слова, сказані Марією-Леєною Міккола авторові цих рядків для опублікування в пресі. Понад тисячу кілометрів відділяє вас, читачу, від Фінляндії. І з такої відстані важко буває розглядати за так званим високим життєвим рівнем довжелезні черги безробітних, кричущу несправедливість у розподілі доходів, повсякденну наполегливу боротьбу пролетаріату за свої права, за підвищення свого життєвого рівня — боротьбу, яка часто спалахує полум'ям загальних страйків. А підприємець?

— Підприємець прагне відірвати робітників від їхніх власних організацій. Отже, людина у нас цілком беззахисна аж до своєї смерті. Трудяща людина.

Особливо — людина фізичної праці, але в дедалі більшій мірі й ті, хто живе працею розумовою.

Після того, як «Важка бавовна» була вже написана, восени 1971 року Марія-Леена Міккола провела п'ять днів у Москві, на уславленій «Трьохгорці», вивчаючи умови життя і праці радянських ткаць. Свої враження вона сформулювала так:

— У нас на фабриці порядкує банківсько-промисловий капітал. У вас же прибуток іде не в кишеню власникові акцій, а використовується на благо робітників. Звідси — та впевненість у своєму становищі, внаслідок якої людина працює із задоволенням. Людина — член бригади, і через це вона немовби член усього підприємства, а це, в свою чергу, дає відчуття приналежності до всього Радянського Союзу, всієї вашої батьківщини. Мені здається, що у вас розуміння батьківщини відмінне від нашого.

У «Важкій бавовні» робітники вперше у Марії-Леени Міккола заговорили своєю власною мовою. Адже одна річ, коли письменник думкою конструює життєву ситуацію в своєму творі, і зовсім інша річ — коли саме життя промовляє до читача зі сторінок книжки — життя в усій його неприкрашеній правдивості.

Навіть видавши таку книжку, Марія-Леена Міккола не вважає себе пролетарською письменницею. Вона справедливо зауважує, що пролетарський письменник — це той, у творах якого змальовано монументальну постать пролетаря, що показує шлях до визволення з під'яремного становища.

Письменник — плід свого часу. Можна вважати, що ситуація у Фінляндії ще не дозріла для появи пролетарської літератури такого плану, літератури соціалістичного реалізму. Але поява її — не за горами. Про це свідчить «Важка бавовна».

Батьки Марії-Леени Міккола були лівими соціал-демократами, вони брали активну участь у профспілковому й антифашистському русі. Дочка пішла далі від своїх батьків: у тридцять років вона вступила до лав Комуністичної партії. Нині їй доручено почесну посаду розпорядниці «Фонду О. В. Куусінена». Письменниця перебуває під помітним впливом естетичних поглядів О. В. Куусінена, які дуже уважно вивчаються тепер у Фінляндії.

Марія-Леена Міккола так визначає роль літератури у сучасному суспільстві:

— Література — це процес суспільного пізнання. Поезія — це «великий поглиблювач миті», як сказав друг Куусінена, фінсько-шведський поет Ельмер Діктоніус. Я цілком і повністю поділяю думку Отто Куусінена, згідно з якою художній твір — це динамічний, суперечливий, живий процес, а не застигла форма.

До цих рядків про нашого щирого друга Марію-Леену Міккола хочеться додати, що вона зовсім не самотня, що зараз багато молодих борців художнього фронту вступають до лав Комуністичної партії, виходять на передові рубежі боротьби за суспільний прогрес, за соціальну справедливість.

Москва.

ФІНЛЯНДІЯ — ПІВНІЧНА КРАЇНА. БІЛЬША ЧАСТИНА ЇЇ ТЕРИТОРІЇ
ЛЕЖИТЬ ЗА ПОЛЯРНИМ КОЛОМ. ЗАГАЛЬНА ПЛОЩА ФІНЛЯНДІЇ 337 032
КВАДРАТНИХ КІЛОМЕТРИ. НАСЕЛЕННЯ — 4 695 000 ЧОЛОВІК. КРІМ ФІН-
НІВ, У КРАЇНІ ПРОЖИВАЄ 350 ТИСЯЧ ШВЕДІВ.

«Дорогим друзьям Финляндской коммунистической партии. Москва, 6 марта 1919 г. В. Ульянов (Ленин)». З таким підписом Володимир Ілліч подарував своє фото фінським комуністам.

В. І. Ленін у Фінляндії

Трудящі Фінляндії, передова громадськість країни як святиню бережуть пам'ять про вождя світового пролетаріату й засновника першої в світі соціалістичної держави Володимира Ілліча Леніна. Майже третину свого життя В. І. Ленін змушений був провести в еміграції, за кордоном. Лише за період з 1905 по 1917 рік він 9 разів приїздив до Фінляндії чи побував там проїздом.

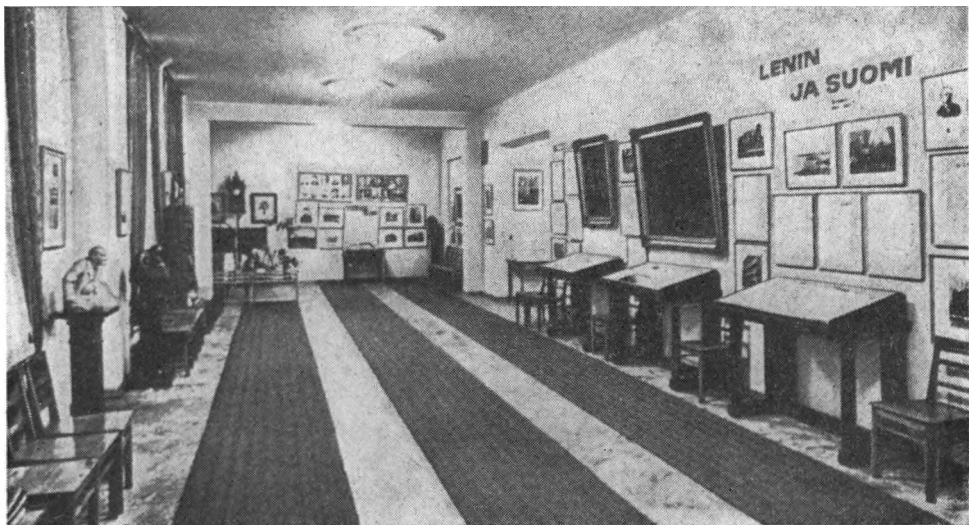
У грудні 1905 року в Таммерфорсі (Тампере) в Робітничому домі по вул. Халлітускату, № 19 відбулася Перша конференція РСДРП, на якій Володимир Ілліч

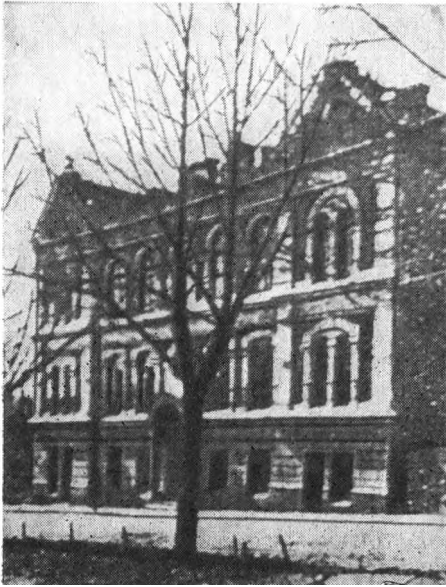
виступив з двома доповідями — про поточний момент і про аграрне питання.

В тому самому приміщенні в листопаді 1906 року зібралася Друга конференція РСДРП. В. І. Ленін брав безпосередню участь і в роботі цієї конференції. Тут же відбувалася й Перша конференція військових і бойових організацій РСДРП (1906 р.).

З ініціативи місцевого відділення товариства «Фінляндія — Ра-

Один із залів Музею В. І. Леніна в Тампере.

Робітничий будинок, де відбувалися Таммерфорські конференції РСДРП (фото 1906 року). Тепер тут відкрито Музей В. І. Леніна.

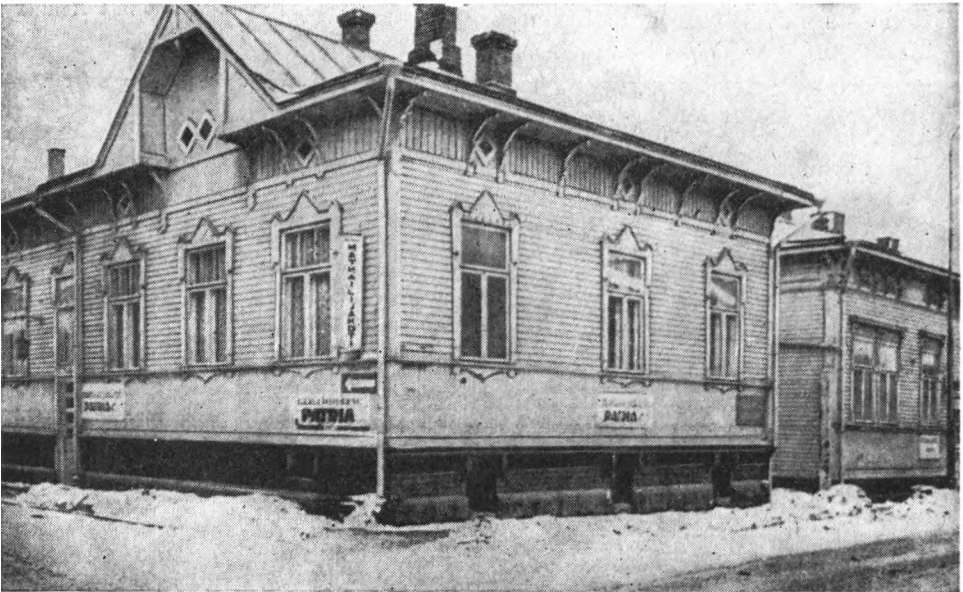
дянський Союз» 1946 року в Тампері, у приміщенні, де проходили конференції РСДРП, було відкрито Музей В. І. Леніна. Цей буди-

нок став відомим у всьому світі. З експозицією Музею ознайомилися тисячі фіннів та чимало гостей і туристів з СРСР та інших країн.

В одному із залів Музею можна побачити фотокопію рішення, яким правління Асоціації трудящих Тампере безкоштовно надавало зал робітничого лекторію для проведення конференції РСДРП у 1905 році, а також фотографію бронзової меморіальної дошки, встановленої в 1965 році муніципалітетом Тампере на стіні Робітничого дому. Її текст нагадує про те, що, перебуваючи тут, В. І. Ленін у розмові з делегацією робітників висловився за незалежність Фінляндії, яку згодом і було надано країні, коли більшовики в Росії взяли владу у свої руки.

Третя конференція РСДРП відбувалася в липні 1907 року теж у Фінляндії — в місті Котка. На ній було прийнято запропоновану В. І. Леніним резолюцію про участь у виборах до 3-ї Державної думи.

Пансіонат, в якому В. І. Ленін і Н. К. Крупська жили 1905 р. в місті Тампері.

...Перша російська революція закінчилася поразкою. Настали тяжкі роки реакції. В серпні 1907 року В. І. Ленін виїхав у Штутгарт на Міжнародний соціалістичний конгрес, але повернутися в Росію вже не зміг і виїхав до Фінляндії. Проте й тут його перебування ставало дедалі небезпечнішим. Володимир Ілліч переїздить з Куоккала в Огльбу (тоді невеличка станція поблизу Гельсінгфорса). Царські шпиги скрізь шукали Леніна; царизм хотів розправитися з вождем революції. Більшовицький центр виніс рішення про перенесення видання газети «Пролетарий» та переїзд В. І. Леніна за межі імперії.

Вибратися з Фінляндії було не легко: посадка на пароплав у порту загрожувала арештом. І тоді В. І. Ленін у супроводі фінських товаришів пішов уночі по кризі

Картина художника А. Рилова, що зображує В. І. Леніна на кризі Фінської затоки у 1907 році, коли він вирушав у тривалу еміграцію.

на один з островів, щоб там сісти на пароплав. З величезним ризиком для життя йому все-таки пощастило перебратися за кордон.

Наприкінці лютого 1917 року було повалено царське самодержавство. У квітні В. І. Ленін прибув до Петрограда. Однак уже 7 липня Тимчасовий уряд віддав наказ про арешт вождя світового пролетаріату. Володимир Ілліч таємно переправився на станцію Розлив, а коли настали холодні ночі, ЦК партії організував його переїзд до Фінляндії. У перуці, з документами на ім'я робітника Іванова, під виглядом кочегара В. І. Ленін переїхав на паровозі

У цьому будинку в Хельсінкі В. І. Ленін жив у 1917 році.

фінляндський кордон і оселився спочатку в селі Ялкала, на Карельському перешийку, потім деякий час мешкав у фотографа Коскі в місті Лахті, у невеличкому будиночку поблизу залізниці. Звідси йому довелося переїхати у передмістя Хельсінкі — Малмі, а пізніше до самої столиці.

Перебуваючи в підпіллі, Ленін ні на хвилину не припиняв своєї революційної діяльності, і підтримував тісний зв'язок з ЦК. У Фінляндії за період з липня по жовтень 1917 р. Володимир Ілліч написав понад 60 статей, брошур і листів. У них він дав глибокий аналіз становища в Росії, змін у співвідношенні класових сил, обґрунтував курс партії на збройне повстання. У Хельсінкі, на квартирі паровозного машиніста Артура Блумквіста, на Тьолєнкату, № 46 була закінчена книга «Держава і революція», написані праці «Загрожуюча катастрофа і як з нею боротися», «Чи втримають більшовики владу?».

Останнім притулком Володимира Ілліча у Фінляндії став будинок редактора робітничої газети Юхо Латукка у Виборзі (тепер там влаштовано Музей-квартиру Леніна). 29 вересня у листі Центральному Комітету партії більшовиків Ленін відзначав, що

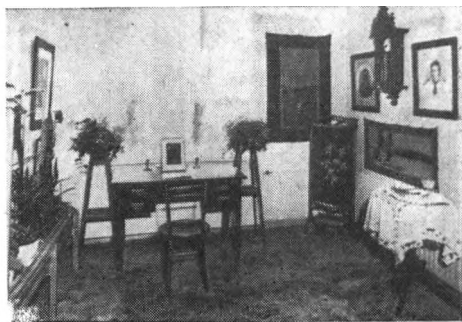
далі зволікати з повстанням не можна. 7 жовтня він нелегально переїздить з Виборга до Петрограда.

Після Жовтневої революції Фінляндії було надано незалежність. У 1959 році президент Фінляндської Республіки Урхо Кекконен відкрив у Смольному, в Ленінграді, меморіальну дошку з написом: «Володимир Ілліч Ленін підписав 31 грудня 1917 року в цьому приміщенні постанову Ради Народних комісарів РРФСР про визнання державної незалежності Фінляндії. Цим благородним актом він заслужив неподільну вдячність фінського народу».

На тему «Ленін і Фінляндія» в країні Суомі написано не одну працю. Але книги із спогадами фіннів, які близько знали Ілліча, до останнього часу не було. Тому, коли постало питання про внесок фінських комуністів у всесвітню Ленініану з нагоди 100-літнього ювілею Ілліча, виникла ідея видати книгу «Ленін у спогадах фіннів».

Роботу по збиранню матеріалів і підготовці книги до друку було доручено Тууре Лехену — ветерану робітничого руху, одному

Обстановка кімнати, в якій В. І. Ленін мешкав у подружжя Блумквіст в 1917 році. За цим столом була закінчена «Держава і революція».

Фінські учні середньої школи на екскурсії в Музеї В. І. Леніна в Тампері.

із засновників Комуністичної партії Фінляндії, який неодноразово зустрічався з Володимиром Іллічем.

— Щоб підготувати цей збірник, — розповідає Тууре Лехен, — мені довелося переглянути силу-силенну матеріалів. Деякі спогади, що ввійшли до книги, були раніше опубліковані в Радянському Союзі, але невідомі в Фінляндії. Інші були відомі в уривках — належало поновити їхній текст повністю. А найголовніше — хвилювало питання: чи нема невідомих досі праць фіннів про Леніна?..

Звісно, такі праці знайшлися, найцікавіші серед них спогади Едварда Торніайнена, редактора соціалістичної газети «Тюеміес» («Робітник»). Збірник «Ленін у спогадах фіннів» був випущений хельсінкським видавництвом «Кансанкультури».

Щиро й урочисто святкував фінський народ 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. За ініціативою товариства «Фінляндія — Радянський Союз» був створений національний підготовчий комітет під патронатом президента республіки Урхо Калева Кекконена. В Хельсінкі й багатьох інших містах відбулися урочисті вечори й мітинги, присвячені ленінському ювілею.

ВЗАЄМНА ПОВАГА І ДОВІР'Я

Плідне співробітництво, взаємна повага і довір'я — ось основні прикмети добросусідських відносин між Радянським Союзом і Фінляндською Республікою. Ці відносини становлять яскравий приклад мирного співіснування країн з різними соціально-політичними системами. Проте на шляху до такого становища довелося подолати чимало труднощів.

Перемога Великого Жовтня принесла країні Суомі давно сподівану державну незалежність. 31 грудня 1917 року В. І. Ленін підписав один з перших зовнішньополітичних актів молодої Радянської республіки — декрет про надання незалежності Фінляндії. Радянський уряд виходив з того, що тільки на основі цілковитої свободи самовизначення кожної нації можливий розвиток справжнього довір'я, дружби і співробітництва між народами. Так ще в буремному сімнадцятому році було створено сприятливі умови для розвитку дружніх взаємин між двома країнами.

Антирадянський курс правлячих кіл довоєнної Фінляндії довго гальмував цей процес. Фінська реакція стала на шлях активної участі в авантюрах імперіалістичних держав, спрямованих проти Радянського Союзу. Керівники Фінляндії тих часів не враховували уроків історії, забувши мудрий заповіт видатного громадського діяча Й. В. Снелмана,

який ще в 1863 році попереджав своїх співвітчизників, що «лише в тісній дружбі з Росією наш народ може жити і створювати передумови самостійності».

Поразка Фінляндії в другій світовій війні і швидке зростання демократичного руху в країні сприяли формуванню нового зовнішньополітичного курсу. «Головним і визначальним у зовнішній політиці Фінляндії, — підкреслював у грудні 1944 року тодішній прем'єр-міністр Ю. К. Паасікві, — є питання про ставлення нашої країни до великого східного сусіда — Радянського Союзу. Це наша головна зовнішньополітична проблема, яку ми повинні вирішити і від якої залежить майбутнє нашого народу... Мир і злагода, а також добросусідські відносини з Радянським Союзом, основані на повному довір'ї, є принципами, якими слід керуватися в нашій державній діяльності». Логічним завершенням повороту у відносинах між СРСР і Фінляндією від взаємного недовір'я, непорозумінь і ворожнечі до дружби і співробітництва стало підписання 6 квітня 1948 року радянсько-фінляндського Договору про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу. Пропозиція укласти таку угоду виходила від Радянського уряду.

Заснований на принципах суверенітету й незалежності, взаємної поваги, невтручання у внутрішні справи, цей Договір

докорінно відрізняється від кабальних угод, які імперіалістичні держави нав'язують звичайно меншим країнам. Якісно новий зміст радянсько-фінляндських відносин знайшов свій вияв, зокрема, у військово-політичних статтях Договору, що передбачають взаємне подання допомоги на випадок агресії і спрямовані на зміцнення безпеки Фінляндії та північно-західних кордонів СРСР. Фінляндія зобов'язалась також не брати участі у будь-яких союзах і коаліціях, спрямованих проти Радянського Союзу. Ці положення Договору стабілізують становище на півночі Європи і є серйозною пересторогою тим силам, які хотіли б порушити мир і спокій в цьому районі. Оцінюючи значення радянсько-фінляндського договору, Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнєв підкреслював, що він «став яскравим свідченням вірності Радянського Союзу благородному принципу рівності у відносинах між великими і малими державами, конкретним виявом прагнення нашої країни до встановлення міцного добросусідського співробітництва з сусідніми країнами». Переконливим підтвердженням плідovitості і життєвості закладених в Договорі ідей стало дострокове продовження терміну його дії на двадцять років, що здійснювалось двічі — у вересні 1955 і липні 1970 року.

Безперечно, наявність Договору про дружбу з СРСР зміцнила міжнародні позиції Фінляндії, допомогла цій невеликій країні здобути незаперечний авторитет на міжнародній арені. Принципова зовнішня політика нейтралітету, відома під назвою «лінії Паасікві—Кекконена», послідовна боротьба нашого північного сусіда за мир і безпеку народів завоювали заслужену повагу і визнання.

Однак прагнення Фінляндії стояти осторонь від протистояння великих країн ніякою мірою не означає пасивності у міжнародних справах, байдужості до світових проблем. Президент Фінляндії У. Кекконен ще в 1960 році заявив: «У питанні війни і миру ми не є нейтраль-

ними. Ми за політику миру, проти політики війни».

Фінляндія бере послідовну участь у пошуках шляхів забезпечення миру і безпеки на європейському континенті, виходячи з тих політичних реальностей, що склались у цьому районі після другої світової війни. Варто нагадати, що Фінляндія перша з неосоціалістичних країн визнала Німецьку Демократичну Республіку.

Фінський уряд неодноразово виступав за зміцнення миру на півночі Європи. В сучасних умовах, коли Норвегія, Данія та Ісландія беруть участь в агресивному воєнному блоці НАТО, особливо актуально звучить пропозиція Фінляндії про створення у Скандинавії зони, вільної від ядерної зброї. На жаль, така ініціатива не зустріла підтримки з боку інших скандинавських країн. Проте вона відіграла свою позитивну роль у дискусіях з питань зміцнення європейської безпеки.

Добре відомий конструктивний внесок Фінляндії в підготовку скликання загальноєвропейської наради з питань безпеки і співробітництва. Однією з перших вона підтримала цю ідею і запропонувала свої послуги в організації як самої наради, так і попередніх заходів щодо її підготовки. Вже 22 листопада 1972 року в Хельсінкі розпочалися багатосторонні консультації представників 32 європейських країн, а також США і Канади з метою скликання найближчим часом загальноєвропейської наради. Незаперечним визнанням активної позиції Фінляндії в справі створення в Європі міцної системи безпеки та співробітництва стало одностайне обрання постійним головою багатосторонніх консультативних нарад статс-секретаря міністерства закордонних справ Фінляндії Р. Тьоттермана, а виконавчим секретарем — радника МЗС Фінляндії Й. Пекурі.

Все частіше Фінляндія стає місцем проведення важливих політичних зустрічей. У Хельсінкі проходили Всесвітня асамблея миру, Всесвітній конгрес за

Ліс — основне багатство Фінляндії. Значна частина національного доходу країни залежить від експорту деревини та целюлозо-паперових виробів.

Фінські робітники, що беруть участь у реконструкції на території Радянського Союзу Святогорського целюлозно-паперового комбінату.

мир, національну незалежність і загальне роззброєння, Олімпійські ігри, VIII Міжнародний фестиваль молоді і студентів та інші міжнародні форуми. Тривалий час в столиці Фінляндії відбувалися радянсько-американські переговори з питань обмеження стратегічних озброєнь. 1970 року в другому за величиною місті країни — Тампере Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) організувала міжнародний симпозіум — «Ленін і питання освіти, науки та культури», присвячений 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Ось уже близько тридцяти років радянсько-фінляндські відносини розвиваються в атмосфері взаємного довіря і взаєморозуміння. Це й закономірно. Адже інтереси й прагнення Радянського Союзу і Фінляндії багато в чому збігаються, і насамперед у забезпеченні загального миру та міжнародної безпеки. Характерною рисою цих відносин стали регулярні зустрічі, переговори між керівними діячами наших країн. Їх зустрічі щоразу підтверджують велике значення відвертого обміну думками як з питань двосторонніх відносин, так і з актуальних міжнародних проблем. Новим виявом дружби радянського і фінського народів стало урочисте відзначення на початку квітня цього року 25-ої річниці з дня підписання Договору про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між Радянським Союзом і Фінляндією. З цієї нагоди, враховуючи заслуги Президента Фінляндської Республіки Урхо Калева Кекконена у розвитку і зміцненні дружби між нашими народами, великий його внесок у справу миру, Президія Верховної Ради СРСР нагородила Урхо Кекконена орденом Дружби-народів. Цю нагороду президентові вручив у Хельсінкі Голова Президії Верховної Ради СРСР М. В. Підгорний.

Миролюбна політика обох країн створює сприятливі умови для розвитку широкого економічного співробітництва, що ґрунтується на принципах цілковитого рівноправ'я і взаємної вигоди. Фінляндія — перша капіталістична країна,

яка у післявоєнний час стала на шлях розвитку торговельних зв'язків з СРСР на основі довгострокових угод. Такі угоди стабілізують торговельні відносини, створюють перспективу їх успішного розвитку на багато років уперед. Порівняно з 1950 роком, коли було укладено першу довгострокову угоду, товарообмін між обома країнами збільшився майже в 11 разів. Нині на 1971—1975 роки заплановано обмін на суму 2,6 мільярда карбованців. Минулого року він досяг найбільшого за післявоєнний час рівня і перевищив 600 мільйонів карбованців. Згідно з протоколом про взаємні поставки товарів на 1973 рік, обсяг радянсько-фінляндської торгівлі зросте цього року ще приблизно на 10 процентів і становитиме 660—680 мільйонів карбованців. Останніми роками на частку Радянського Союзу припадало близько 12 процентів зовнішньоторгівельного обороту Фінляндії. В нашу країну надходить продукція фінського суднобудування, машинобудування, а також папір, картон та вироби з них, меблі, целюлоза, товари масового споживання. В свою чергу, Фінляндія за рахунок поставок з СРСР покриває значну частину своїх потреб у дизельному паливі й мазуті, сирій нафті, твердому паливі, кольорових і чорних металах, цукрі, бавовні, автомобілях, електровозах.

Останнім часом між нашими країнами набули значного розвитку більш глибокі форми співробітництва, такі як, з одного боку, участь СРСР у будівництві на території Фінляндії енергетичних, промислових, транспортних та інших об'єктів, з другого — участь фінських виробничих об'єднань і робочої сили в будівельних роботах у Радянському Союзі. Прикладів такого співробітництва багато. При технічній допомозі СРСР у Фінляндії побудовано найбільший у Північній Європі металургійний комбінат Раутаруукі. На цьому комбінаті буде споруджено, також за участю радянських фахівців, другу доменну піч, третю агломераційну фабрику. Поблизу міста Ловіс споруджується перша в Фінляндії атомна електростанція потужністю 440

мегават. Наша країна допомагає розробляти технічну документацію, збудує реактор, турбогенератори і, що дуже важливо, постачатиме ядерне паливо. Нині досягнуто домовленість про будівництво за допомогою СРСР другої атомної електростанції. Спільними зусиллями Радянського Союзу і Фінляндії здійснено реконструкцію Сейменського каналу. В Мурманській області фінські спеціалісти брали участь у спорудженні чотирьох гідроелектростанцій, в Талліні — у будівництві готелю «Віру». За участю фінських фірм та робітників провадиться будівництво Пяозерського ліспромгоспу в Карельській АРСР, реконструкція Святогорського целюлозно-паперового комбінату в Ленінградській області, будівництво газопроводу, по якому газ з Радянського Союзу піде до Фінляндії.

Нові перспективи розширення торговельно-економічних відносин між обома країнами на найближче десятиріччя відкриває підписаний 20 квітня 1971 року Договір про розвиток економічного, технічного і промислового співробітництва між СРСР і Фінляндією. Розпочато переговори про об'єднання зусиль у виробництві типового обладнання і машин для легкої, деревообробної, целюлозно-паперової, машинобудівної, електронної та інших галузей промисловості. Цікаво, що високий рівень радянсько-фінляндських економічних зв'язків, розширення контактів з іншими соціалістичними країнами висунули на порядок денний укладення угоди про співробітництво між Фінляндією та Радою Економічної Взаємодопомоги, здійснене в червні ц. р.

Значного розвитку набуло радянсько-фінляндське співробітництво в галузі науки й культури. Про це яскраво свідчать взаємні візити фахівців з різних галузей науки й техніки, творчих колекти-

вів. Великий внесок в розвиток добросусідських відносин між СРСР і Фінляндією роблять товариства дружби обох країн, молодіжні, студентські, профспілкові організації.

Не можна, проте, забувати, що в Фінляндії є політичні угруповання, які, хоча і не в змозі перешкодити зміцненню і поглибленню зв'язків між нашими країнами, однак систематично намагаються отруїти атмосферу дружби і довіри.

Вони намагаються підірвати перевірений часом миролюбний курс уряду Фінляндії і знову втягнути її в фарватер імперіалістичної політики західних держав. Запеклі реакціонери, що групуються навколо таких антирадянських газет, як «Аамулехті», «Експрес», базикаючи про «загрозу Фінляндії зі Сходу», час від часу висуюють територіальні претензії до СРСР, перекидують становище у радянських прибалтійських республіках. Таким «діячам» можна поради-ти частіше звертатися до підручників історії. Досвід існування країни Суомі як самостійної держави переконливо свідчить, що орієнтація правлячих кіл країни на реакційні проімперіалістичні сили, їх антирадянський курс не раз приводив Фінляндію на край національної катастрофи. Натомість незалежна політика миру і співробітництва з СРСР відповідає життєво важливим національним інтересам і зміцнює позиції Фінляндії в світі.

Політика миру, дружби і співробітництва між Радянським Союзом і Фінляндією витримала випробування часом. Вона є надійною основою подальшого розвитку добросусідських відносин. Ідеї дружби все глибше проникають у свідомість радянського і фінського народів, а це є запорукою зміцнення взаєморозуміння між нашими країнами.

ФІНСЬКІ ТА РАДЯНСЬКІ МІСТА-ПОБРАТИМИ:

Хельсінкі — Москва
Турку — Ленінград
Тампере — Київ
Кемі — Волгоград

Лахті — Запоріжжя
Оулу — Одеса
Котка — Таллін
Яанекоскі — Алушта

КРАЇНА

Академік КУСТАА ВІЛКУНА

ЛІСІВ

Фінляндія найлісистіша і найбагатша на озера країна в Європі. Незайману природу зустрічаєш і в губернії Уусімаа, біля самої столиці, і далеко в Лапландії, і у північно-східній частині країни Пох'янмаа. Ці лісові та озерні краї не схожі один на одного; вони подібні лише тим, що їх майже не торкалася рука людини. А людина, проте, вже понад десять тисяч років мешкає в цій північній частині Європи.

Далекі предки сучасних фіннів тисячоліттями жили на території нинішньої Естонії, і естонці досі зберегли з фіннами найближчу мовну спорідненість. Досить велике, однак мало заселене узбережжя Фінляндії становило своєрідні мисливські угіддя для народностей, що мешкали на південних берегах Фінської затоки. Коли починався сезон, з півдня через Фінську затоку вирушали загони мисливців і рибалок. Сьогодні в північних частинах Фінляндії та Скандинавії

Стаття написана для журналу «Всесвіт».

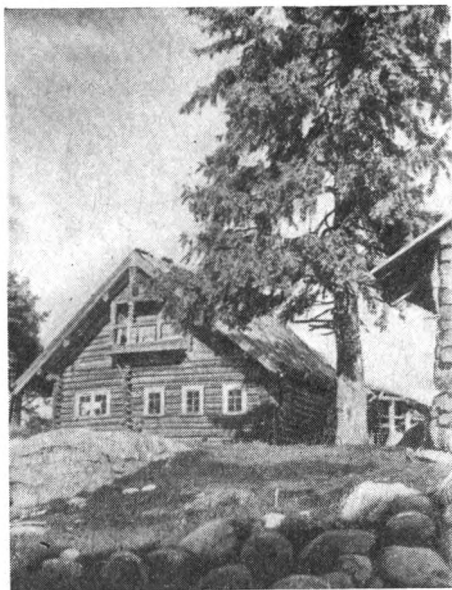
живе одне з тих племен — саамі (ло-парі), чисельність яких становить дві з половиною тисячі чоловік.

Вже два тисячоліття тому хутра, які добували в хвойних лісах півночі, високо цінувалися як серед германських, так і римських вельмож. Щоб забезпечити добування хутра, деякі звіролови, що мешкали на південному березі Фінської затоки, лишалися на зимівлю в північних районах. З часом і родини цих звіроловів переселилися до Фінляндії. Вони привезли з собою корів та овець, насіння, збіжжя й навички вогневого господарства: незайманий листяний ліс вирубали, дерева спалювали, а на випалених ділянках вирощували хліб. Так на початку нашої ери на території нинішньої Фінляндії почала формуватися хліборобська культура. Переселення із суспільно розвиненої й густозаселеної Естонії відбувалося постійно. Поселенці зосереджувалися в різних місцевостях, і поступово утворилися племена квенів, фіннів (сум), тавасландців (ям) і карелів.

Ці племена проживали на незначній території, в нинішній південно-західній Фінляндії, в південній частині Хяме, в південній частині Пох'янмаа та в Карелії, на берегах річки Вуоскі. Але кожна сільська община чи волость мала на півночі великі мисливські угіддя, куди вирушали на промисел. Вдома населення займалося хліборобством і скотарством. Врожай збирали з невеличких ланів та з паленин. Потім випалене місце протягом деякого часу правило за пасовисько, а коли заростало лісом, його знову можна було перетворити на паленину. Кращі паленини неподалік від поселень перетворювалися на орні лани. Худобу випасали на берегах річок, підгодовуючи, крім того, листям дерев. Сільськогосподарські продукти обмінювали на хутро, а за нього купували металеву зброю, прикраси, сіль та предмети домашнього вжитку. Отже, хліборобство і мисливство протягом багатьох сторіч залишалися основними галузями господарства. Нові поселення рідко виростали на колишніх мисливських угіддях. Хвойні масиви лишалися у своєму природному стані, паленини й поля розширювалися дуже повільно.

І ОЗЕР

Сільський дім в Східній Карелії.

Надзвичайно важлива зміна відбулася в Карелії в XII сторіччі. На той час у сусідніх слов'ян було запозичено новий вирубно-вогневий метод. Застосовувавши його до місцевих умов, можна було братися до випалення під ріллю великих лісових масивів. Попередньо на ділянці підпалу псували найбільші дерева, підрізаючи на них кору, після чого дерева починали поступово вмирати на пні, висушуючи при цьому своєю інтенсивною кореневою діяльністю основу моху. Підготовка тривала 10—15 років на різних ділянках. Паленини, що розчищувалися за допомогою вогню і оброблялися за допомогою простого, але гранично доцільного реманенту, давали протягом 2—3 років надзвичайно багатий врожай жита. Хліба було вдосталь, і населення зростало. Проте цей метод вимагав освоєння дедалі нових ділянок лісу. Лише зрідка траплялися місця, переважно на берегах річок, де було можливе постійне хліборобство. На такому вигідному місці виникав хутір поселенця, який потім перетворювався на село. Так почалося інтенсивне заселення пустельних районів східної Фінляндії. Давні мисливські угіддя тавасландців у внутрішній Фінляндії також почали випалювати, що викликало жорстокі сутички і призвело до глибоких змін у галузі промислової культури. Хлібороб-

ство перемогло, мисливські угіддя відступали все далі на північ.

Заселення необжитих земель, що ґрунтувалося на вирубці хвойних лісів, не обмежилось територією самої Фінляндії: заохочувані урядом фінни почали наприкінці XVI сторіччя переселятися до центральної Скандинавії, до районів Верmlandії та Даларна. Там розчищали землі під посіви, врожаї були багаті, а населення зростало значними темпами. Згодом, у XVII сторіччі, ставлення до винищувачів лісів дещо змінилося; багато родин переселилося до Америки (Нової Шотландії, Делаверу), де вони знову перетворювали на паленини суворі хвойні ліси.

Поступово Фінляндія ставала значним експортером насіннєвого зерна. Фінське жито було чисте від насіння бур'янів, бо росло на випаленій землі, було стійке і добре сходило.

Шляхом випалювання великих лісових масивів одержували декілька мішків чудового зерна; але за тодішніх умов і це мало сенс. Проте вже наприкінці XVI сторіччя характер використання хвойних лісів у місцевостях, близьких до узбережжя, почав змінюватися: вже бу-

Жінка в національному вбранні провінції Саво.

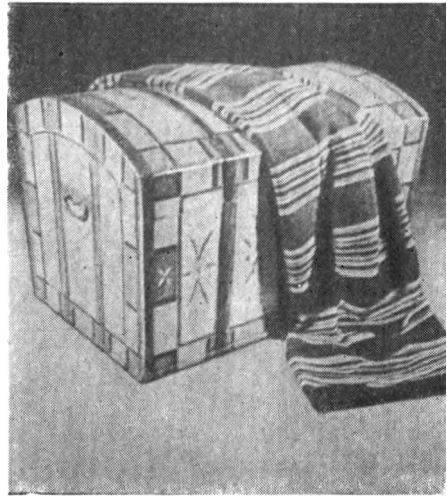
ло невигідно випалювати їх для вирощування зерна, — їх стали палити на смолу, адже в світі почався бурхливий розвиток мореплавства, а тодішні вітрильники потребували багато смоли, яка надавала їхнім корпусам і такелажу потрібної тривкості. У Фінляндії це започаткувало період експорту смоли, що тривав понад двісті років. Рівнинна область Пох'янмаа стала особливо важливим районом постачання смоли для Європи, попит на яку припинився лише в XIX сторіччі. Але на той час у Фінляндії вже з'явилися нові предмети експорту: будівельні матеріали, тесані колоди, пиляне брусся і дошки хвойних порід.

У XIX сторіччі вникають нові населені пункти, починається інтенсивна соціальна диференціація, продаж лісу призводить до широкого припливу грошей в країну.

Наступним важливим кроком, тісно пов'язаним з попереднім, було виробництво паперової маси й паперу. Продукція деревообробної промисловості становила й становить приблизно 60 процентів усього експорту Фінляндії. По війні деревообробна промисловість знову зазнала великого підйому, але оскільки річний приріст деревини обмежений, то даліше розширення цієї галузі посуватиметься повільніше. Натомість помічається прагнення підвищити ступінь обробки деревини. Значно розширюється також металообробна промисловість.

Як бачимо, і хутро, і жито з паленим, і соснова смола, і колоди, і дошки, і брусся, і целолюза, і, нарешті, паперові вироби високої якості одне за одним, а інколи й одночасно, відігравали важливу роль в економіці Фінляндії. Ліс був і залишається надзвичайно важливим національним скарбом країни. Дедалі більше уваги приділяється раціональному лісництву, яке вже десятиріччями спирається на наукові дослідження. Одночасно збудився посилений інтерес до навколишнього середовища, прагнення зберегти первісне обличчя природи з її красою і перетворити деякі райони на заповідники.

Для Фінляндії селянин, мешканець лісів, завжди був значною й активною частиною суспільства; до того ж і найчисленнішим класом. Вже з раннього середньовіччя селяни засідали в суді спільно з офіційним суддею, входячи до складу дванадцяти судових засідателів. Ця комісія й досі зберігає можливість, в разі потреби, кардинально вплинути на вирок. Селяни протягом усієї історії країни мали своє представництво і в сеймі. Самостійне становище селянства

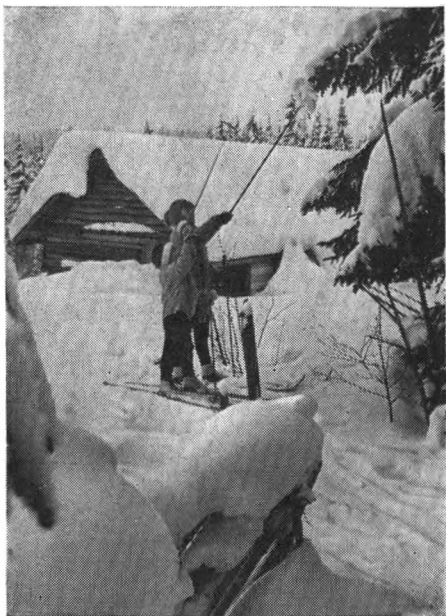

Скрина пофарбована в типові для північних областей синьо-червоно-жовті кольори.

позначилося і на народній культурі. Бували великі й стрункі. Вже рання декоративна народна творчість, — особливо ткацькі вироби, серед яких треба відзначити ручної роботи настінні килими (рюю і раану), — завжди була на такому високому рівні, що її вплив позначається і на výroбах сучасного прикладного мистецтва. Багато видатних творів фінської поезії та художньої літератури, а також образотворчого і музичного мистецтва, ґрунтуються на народних мотивах. Фінська архітектура та прикладне мистецтво, які здобули світову славу, відзначаються красою форм і обрисів, що поєднуються з великою функціональністю. Як приклад дотримання традицій, наведемо ще фінську лазню (сауну), запозичену від російських сусідів. Свого часу для землероба, який працював на підпалі або в задушливій stodолі, сауна була першою потребою. Вона і досі становить невід'ємну частину побуту кожного фінна як на селі, так і в місті, перетворившись на своєрідний культ.

Треба відзначити, що з різних поширених видів спорту лижний спорт має національну основу й сягає своїм корінням у глибокі віки. Колись лижі у довгу зимову пору були основним засобом пересування по лісовому бездоріжжю.

Кріпосництва у Фінляндії ніколи не було. Великі панські маєтки існували тільки в південно-західних районах країни. Але в XIX сторіччі так звана система тропарів, тобто безземельних селян,

Фінни змалку привчаються ходи-
ти на лижах.

що орендують землю, набуває значного поширення. Боротьба за поліпшення життєвих умов безземельного селянства стає актуальною соціальною проблемою, яка розв'язується лише законом про звільнення тропарів, виданим 1918 року. Тодішні орендарі одержали право відкупити орендовані ними землі і перейти до розряду самостійних власників. Так утворилось понад 125 тисяч самостійних дрібних садіб, яким було передано понад 1 300 000 гектарів орної та порослої лісом землі. Ці нові садиби, разом з розділеними старими родови-

ми маєтками, перетворили Фінляндію на країну дрібних землевласників. Становище на селі почало змінюватися протягом останнього часу, бо дедалі більше сільського населення переїздить до міст і промислових центрів. Посилена індустріалізація призвела до того, що зайнятиям у промисловості пропонують дедалі вищий життєвий рівень, — а підвищення рівня життя дрібних селян залежить від можливості одержати додаткову землю або заробіток. Оскільки скотарство є для дрібних господарств природнішим видом виробництва, ніж хліборобство, Фінляндія продовжує лишатися країною, що експортує продукти молочного господарства. Тепер возиться також і зерно.

За своїм суспільним ладом і системою навчання Фінляндія близька до інших скандинавських країн, особливо до Швеції, частиною котрої вона була протягом довгого періоду свого історичного існування, аж до 1809 року. При підписанні Фрідріхсгамського миру Фінляндія як автономне, так зване Велике князівство Фінляндське увійшла до складу Російської імперії. Усе XIX сторіччя треба розцінювати як щасливий період підйому фінської культури. Десятиліття розквіту народної освіти почалися з середини сторіччя. Свідомість народу підтримувало нове народне представництво, однопалатний сейм, який був заснований замість станового представництва і зібрався вперше 1906 року. Жінки, які з непам'ятних часів користувалися рівноправ'ям, здобули виборче право і увійшли навіть до складу сейму. Таким чином, Фінляндія — перша країна в Європі, де виборче право було надано і жінкам.

Своєю незалежністю Фінляндія завдячує Великій Жовтневій революції та державному Декрету, підписаному В. І. Леніним, який визнав цілковитий суверенітет Фінляндії.

ЛІСИ — ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ФІНЛЯНДІЇ. ВОНИ ВКРИВАЮТЬ 71 ПРОЦЕНТ ЇЇ ТЕРИТОРІЇ. ЗА КІЛЬКІСТЮ ЛІСІВ ФІНЛЯНДІЯ СТОЇТЬ НА ТРЕТЬОМУ МІСЦІ В ЄВРОПІ ПІСЛЯ СРСР І ШВЕЦІЇ. 80 ПРОЦЕНТІВ ЕКСПОРТУ КРАЇНИ СТАНОВЛЯТЬ ЛІСОПАПЕРОВІ ТОВАРИ.

ФІНЛЯНДІЯ Є ОДНИМ ІЗ ГОЛОВНИХ ВИРОБНИКІВ І ЕКСПОРТЕРІВ ЛІСОПАПЕРОВИХ ТОВАРІВ У СВІТІ. ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ ДАЄ ФІНЛЯНДІЇ 38 ПРОЦЕНТІВ ЇЇ ВАЛЮТНИХ НАДХОДЖЕНЬ, А ЛІСОПАПЕРОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ У ЦІЛОМУ — 54 ПРОЦЕНТИ.

У Фінляндії нараховується приблизно 60 тисяч озер. Але хіба можна полічити всі її смарагдові острови?

ОСВІТА Й НАУКА У ФІНЛЯНДІЇ

Перший університет у Фінляндії засновано 1640 року, і протягом двох з половиною століть він лишався єдиним вищим навчальним закладом країни. Відкрили його в місті Турку, тодішній столиці. До створення вітчизняного університету фінська молодь, що хотіла після школи продовжувати навчання, виїжджала в Західну Європу. В школах, які перебували на утриманні церкви, діти діставали тільки початкову освіту.

В середні віки навчання за кордоном було загальноприйняте (коли, звичайно, дозволяли матеріальні обставини). Між 1310 і 1500 рр. понад 40 фіннів закінчили паризьку Сорбонну, проте більшість навчалася в університетах Лейпціга, Росток, Грейварда. Укладач першої фінської граматики Мікаель Агрікола, наприклад, закінчив Веттерберзький університет.

Однак створення свого, вітчизняного університету стало величезною подією для Фінляндії. Вже 1642 року в Турку побудовано друкарню, бо до того книжки фінською мовою видавалися в Стокгольмі, а 1649 року вийшов перший підручник з фінської мови.

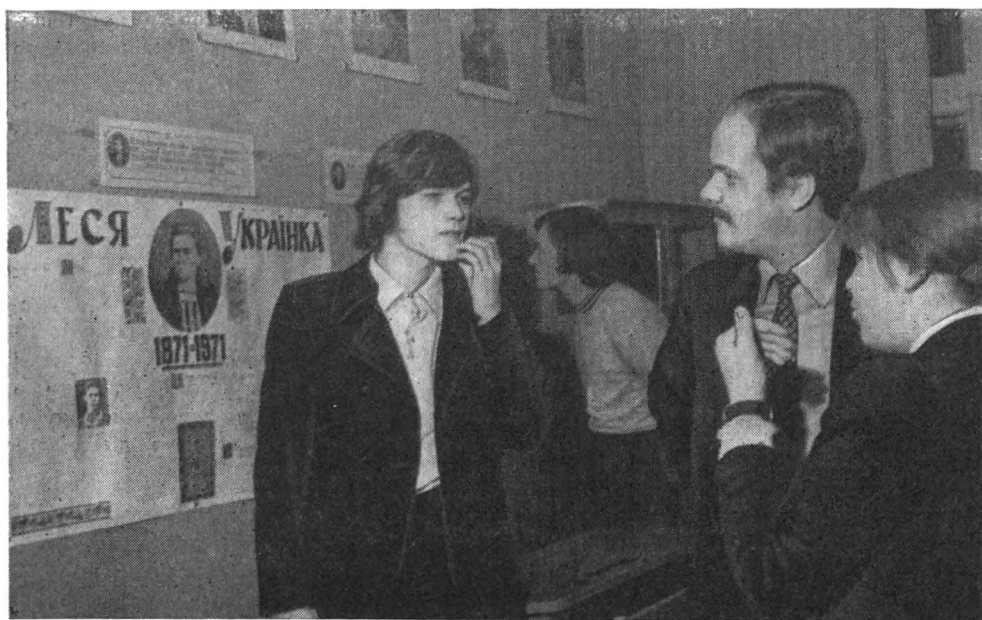
Спочатку в університеті було лише одинадцять викладачів — троє на факультеті богослів'я, по одному на юридичному й медичному і шестеро на філософському. Помітний вплив на розвиток національної культури мала в 1777—1804 роках діяльність професора латинської мови й римської літератури Генріха Габрієля Порта-

на. Він вивчав історію Фінляндії, звертаючи особливу увагу на багатий національний фольклор, цікавився фінською і спорідненими з нею мовами. Наукова діяльність Г. Г. Портана дала поштовх іншим до поглибленого вивчення гуманітарних наук у Фінляндії. Серед природознавців необхідно відзначити професора хімії Йохана Гадоліна (1789—1822), що відкрив рідкісний метал ітрії; іншому металу з тієї ж групи елементів присвоєно його ім'я — гадоліній. Відомий математик і астроном А. Лексель до 1769 року теж викладав в університеті Турку. 1770 року, працюючи в Петербурзькій Академії наук, він обчислив траєкторію польоту комети, названої згодом його іменем.

Як культурний і науковий центр Туркуський університет проіснував майже два століття, а 1823 року був переведений до Хельсінкі, що стали на той час столицею (в результаті війни 1808—1809 рр. Фінляндія була відторгнена від Швеції і приєднана як автономна держава до Російської імперії). До переведення університету спричинилася також велика пожежа Турку 1827 року, під час якої місто згоріло вщент.

Протягом наступних ста років університет у Хельсінкі залишався єдиним вищим навчальним закладом і зберігав провідне становище в культурному житті країни. Майже всі визначні люди Фінляндії XIX століття були його вихованцями, а деякі з них і викладачами. Як приклад, наведемо лише три імені: лікаря і філолога Еліаса

Стаття написана для журналу «Всесвіт».

Фінські студенти, які навчалися в Києві минулого року, під час відвідання середньої школи № 87.

Леннрота, поета І. Л. Рунеберга, філософа Й. В. Снелмана.

На початку 1900-х рр. постало питання про новий університет з фінською мовою викладання, бо в Хельсінкському університеті ще на початку ХХ століття викладання велося переважно шведською мовою. Водночас виникла ідея створення чисто «шведського» університету, який мав утверджувати в країні шведську мову й культуру. Такий заклад передбачали відкрити в Турку, однак після проведеного голосування стало ясно, що більшість воліє мати тут «фінський» університет.

31 грудня 1917 року, одразу після перемоги Жовтневої революції, уряд Російської Радянської республіки визнав Фінляндію незалежною державою. Ця величезна в житті фінського народу подія сприяла розвитку національної освіти. По закінченні громадянської війни 1918 року кілька міст почали претендувати на заснування університету. Але потрібні були кошти — в країні оголосили збір пожертвувань. На «шведський» університет (згодом названий Академією Або) гроші зібрали

швидко: в 1919 році тридцять п'ять можливих уродженців Турку виділили необхідну суму. Будівництво «фінського» університету йшло на кошти, зібрані 20 тисячами громадян, представниками різних верств суспільства, жителями всіх районів країни. 1922 року в Турку було відкрито перший університет, де навчання провадилося фінською мовою.

Ще до створення цих університетів у Хельсінкі відкрили два спеціальні учбові заклади: Вище технічне училище (1908 р.) і Вище комерційне училище (1911 р.).

Нині у Фінляндії діє 6 університетів та 11 інститутів. Три університети — державні, три інші — приватні. З інститутів — шість державних і п'ять приватних. Приватні вищі учбові заклади одержують кошти, в основному, з державного бюджету. Можливо, найближчим часом два приватні університети цілком перейдуть на державне утримання. Рівень навчання й вимоги як у державних, так і в приватних університетах, приблизно однакові. Дипломи приватних вузів прирівнюються до дипломів державних університетів та інститутів. І ті й ті

мають право присвоювати звання доктора, а також самостійно вирішувати питання про присвоєння вченого ступеня.

В останнє десятиріччя кількість студентів у Фінляндії значно зросла. 1900 року, наприклад, коли Хельсінкський університет був єдиним у країні, тут навчалося 2945 студентів, а зараз майже вдсятеро більше. Для підвищення рівня знань і створення кращих умов для наукової діяльності в 1966 році ухвалено спеціальну постанову про розвиток вищих учбових закладів на 1967—1981 роки.

Науково-дослідницькою роботою у Фінляндії займаються не тільки у вищих учбових закладах, а й у спеціальних дослід-

ницьких установах та на промислових підприємствах. У країні існує Дослідний центр сільського господарства, Дослідний центр лісу, Дослідний центр вивчення морів, Геологічний центр, Центр геодезії — всього їх налічується близько п'ятдесяти.

Велику роль відіграють приватні дослідницькі організації, серед них дві академії: Фінська академія наук і Фінське наукове товариство. Число їх членів обмежене, академіки обираються таємним голосуванням з-поміж видатних учених країни. Обидві академії мають всесвітньовідомі публікації, підтримують тісні контакти з науковими закладами зарубіжних країн. При Фінській академії наук діє геофі-

Фінські студенти, що навчаються в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, після повернення додому викладатимуть російську мову й літературу.

Фото Н. Пирковського.

зична обсерваторія в місті Соданкюля, яка, зокрема, займається сейсмічними, геомагнітними дослідженнями, а також вивчає йоносферу.

З гуманітарних наукових товариств найстарішим і найзначнішим є утворене 1831 року Товариство фінської літератури. Його основна діяльність — вивчення фінської мови і національної культури. Товариство опублікувало упорядкований Еліасом Ленротом національний епос «Калевала», вплив якого на розвиток мистецтва Фінляндії безперечний. Крім того, воно має найповніше в світі зібрання віршів фінською мовою.

На основі Товариства фінської літератури виникли інші гуманітарні товариства, наприклад Фіно-угорське та Історичне. Фіно-угорське товариство, засноване 1883 року, вславилося своєю авангардною роллю у вивченні мов і культур угро-фіннів, ненців та алтайців. Товариство успішно продовжує працю, розпочату відомим фінським мовознавцем М. А. Гастреном. Членами Товариства були визначні російські мовознавці П. Ф. Фортунатов і О. О. Шахматов. У наш час до складу Товариства входить група радянських фахівців, що вивчають угро-фінські мови.

Слід ще назвати Шведське товариство, Товариство по вивченню сучасних мов, а також Фінське товариство старожитностей, яке займається археологією, предметною історією та історією культури. Найстарішим науковим товариством Фінляндії є *Societas pro Fauna et Flora*, засноване в 1821 році, що, як свідчить його латинська назва, вивчає тваринний і рослинний світ.

В багатьох галузях науки фінни досягли значних успіхів. Біохімік А. І. Віртанен у 1945 році удостоєний Нобелівської премії. Фінські математики зробили значний внесок у розвиток функціональної математики. Назвемо хоч би Рольфа Неванлінну,

президента міжнародної спілки математиків у 1959—1962 рр., і П. І. Мюрберга. Як математик і астроном прославився К. Ф. Сундман (1873—1949), котрий розв'язав знаменитий «наріжний камінь», що не вдалося всесвітньовідомим математикам Лагранжу і Пуанкаре. Дослідник лісу А. К. Гаяндер розробив основу наукової класифікації лісів і боліт.

Всі науково-дослідні інститути і Академія Фінляндії підпорядковані міністерству освіти. Крім того, деякі інші міністерства, що утримують свої власні дослідницькі установи, асигнують ряд досліджень, в яких особливо зацікавлені.

Зараз успішному проведенню науково-дослідницької діяльності сприяють міжнародні контакти і співробітництво. Величезне значення має науковий обмін і співробітництво з Радянським Союзом, які постійно розвиваються і розширюються.

В 1955 році між СРСР і Фінляндією укладено угоду про співробітництво в галузі науки й техніки, а через п'ять років, у 1960-му — в галузі освіти. Згідно з угодою підписано спеціальний протокол про обмін викладачами вищих навчальних закладів, студентами, фахівцями й науковими співробітниками. Зараз Радянський Союз щорічно приймає на навчання 133—135 стипендіатів, частина яких отримує стипендію протягом повного курсу навчання в медичних або технічних вузах. Окремі університети Фінляндії і Радянського Союзу обмінюються викладачами. До того ж у Фінляндії працює Інститут культурних зв'язків між Фінляндією і Радянським Союзом.

Безумовно, цих прикладів недостатньо для повного відображення наукових досягнень фінських учених, однак, сподіваюсь, деяке уявлення про стан освіти й культури у Фінляндії вони все-таки дадуть українському читачеві.

У ФІНЛЯНДІЇ НАЛІЧУЄТЬСЯ 5185 НАРОДНИХ І 663 СЕРЕДНІ ШКОЛИ, 6 УНІВЕРСИТЕТІВ І 11 ПОЛІТЕХНІЧНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ, ПОНАД 3000 БІБЛІОТЕК; ВИДАЄТЬСЯ 89 ГАЗЕТ, ПРАЦЮЄ 32 ПРОФЕСІЙНІ ТЕАТРИ, 331 КІНОТЕАТР.

У квітні ц. р. танцювальний ансамбль Запорізького будинку культури ім. Т. Г. Шевченка виступав у місті-побратимі Лахті. На фото: учасники ансамблю серед фінських школярів.

Угода 1960 року між Радянським Союзом і Фінляндією про культурне співробітництво сприяла значному розширенню і розвитку зв'язків у галузі освіти, культури, спорту й туризму. Угода відкрила нові можливості для поглиблення співробітництва між радянськими і фінляндськими установами, організаціями й творчими спілками.

Лише в останні роки фінляндська громадськість мала змогу ознайомитися з численними радянськими мистецькими колективами і солістами. Визнанням значного внеску радянських митців у світову культуру стало нагородження Г. Уланової, М. Плісецької і Д. Ойстраха високими орденами Фінляндії.

Полюбилося фінським глядачам і мистецтво Українського балету на льоду. Цього року трупа вдруге близько місяця виступала в країні Суомі.

В 1972 році на запрошення муніципалітету міста Оулу актори Одеського академічного театру опери і балету взяли участь у відкритті місцевого театру. З великим успіхом пройшли балетні вистави «Шопеніана», фрагменти із «Сплячої красуні», «Лебединого озе-

Дружба і співробітництво

ра», «Жізелі». На сцені нового театрального приміщення одесити були першими гастролерами.

В Радянському Союзі теж тепло приймали фінських виконавців—балерину Доріс Лайме, віолончеліста Арто Нораса. Чудова музика Яна Сібеліуса, насичена яскравим національним колоритом, завжди хвилює наші серця. На Україні добре знають твори письменників Вейне Лінна, Айлі Нурдгрєн, Вейо Мері, Мартті Ларні.

Виставка «Фінляндія будує», що демонструвалася в січні цього року в Києві, викликала інтерес не лише в архітекторів, а й у багатьох киян.

Жавао сприйняли кіноглядачі республіки фінські фільми: «Пригоди вчителів», «Світло й тіні», «Коли цвіте черемха».

Значний внесок у розширення культурних зв'язків між Фінляндією і Радянським Союзом, у зміцнення добросусідських відносин між обома країнами робить одна з найбільших масових організацій Товариство «Фінляндія — Радянський Союз», створене в жовтні 1944 року. В роботі Товариства беруть участь люди різних політичних переконань і соціального становища. Про його авторитет свідчить той факт, що почесним головою Товариства є президент Фінляндської Республіки Урхо Калева Кекконен. Лише торік, коли в Фінляндії повсюдно святкували золотий ювілей утворення Союзу РСР, до Товариства вступило 11 тисяч нових членів, і зараз воно налічує понад 250 тисяч індивідуальних та

колективних членів. У містах, на підприємствах і в учбових закладах працює понад 900 організацій Товариства.

Товариство має широкую мережу гуртків вивчення російської мови, а для викладачів шкіл і вищих учбових закладів влаштовує семінари, в роботі яких беруть участь радянські педагоги, методисти, в тому числі й українські.

Зміцненню добросусідських відносин між Фінляндією і СРСР, глибокому розумінню життя народів обох країн сприяють зростаючі контакти між фінським Товариством «Фінляндія — Радянський Союз» і радянським «СРСР — Фінляндія». Спільне святкування знаменних дат у житті наших народів — річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції, підписання Договору про дружбу, співробітництво і взаємну до-

Делегація Товариства «Фінляндія — Радянський Союз» на чолі з Артуром Ямсенем в січні 1971 року відвідала Київський палац піонерів.

помогу між Фінляндією і Радянським Союзом, Дня проголошення незалежності Фінляндії, Всесвітнього дня поріднених міст — вже стало традицією. З нагоди цих дат влаштовуються урочисті вечори, виставки, фестивалі, місячники дружби.

Велику популярність серед народів обох країн набули «літні свята радянсько-фінляндської дружби». Перше таке свято було влаштоване у фінському місті Турку в 1959 році, і відтоді вони провадяться щорічно по черзі в обох країнах. В Радянському Союзі свята проходили в Ленінграді, Талліні, Москві, Ризі, Новгороді, Калініні, У Фінляндії — в Котці, Марієнхамені, Варкаусі, Тампере.

На свято дружби в Тампере в липні 1969 року виїжджали артисти «Укрконцерту» та колективи художньої самодіяльності «Дарничанка» Київського комбінату штучного волокна і естрадний ансамбль Київського заводу верстатів-автоматів ім. Горького. Брала участь у святі і київська футбольна команда «Динамо».

Учасник цього свята, заслужений артист УРСР Микола Кондратюк згадає, як під час концерту, що відбувався на центральному стадіоні міста, раптом пішов дощ. Але ніхто з глядачів не залишив трибун і концерт тривав далі. Солостів змінювали музиканти, музикантів — танцюристи, і над стадіоном весь час не стихали оплески. А після концерту київські динамівці зустрілися з фінськими футболістами в дружньому матчі.

Щороку Товариство «Фінляндія — Радянський Союз» влаштовує місячник фінляндсько-радянської дружби. Починається він 7 листопада в день річниці Великого Жовтня і закінчується 6 грудня — в день незалежності Фінляндії.

Традиційними в роботі То-

вариств дружби стали Дні радянської культури у Фінляндії та Дні фінської культури в Радянському Союзі. Лише в останні роки тут побували творчі колективи з Латвії, Білорусії, Казахстану.

У вересні нинішнього року радянську культуру представлятиме Україна. До країни Суомі виїдуть письменники і вчені, композитори і художники, майстри української сцени і української кухні, самодіяльний колектив із Жданова й лісоруби із Закарпаття, манекенниці і спортсмени.

Українське товариство дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами, яке багато років плідно

співробітничає з Товариством «Фінляндія — Радянський Союз», діяльно готується до Днів радянської культури. Фінським друзям надіслані тематичні фотовиставки, кінофільми, статті, українські книги, виставки живопису, виробів народного мистецтва й дитячого малюнка, записи української музики й пісні.

Програма цих Днів культури детально обговорена з делегацією Товариства «Фінляндія — Радянський Союз», яка в травні цього року відвідала Україну.

В культурному спілкуванні між СРСР і Фінляндією значну роль відіграють зв'язки міст-побратимів. За-

Президент асоціації фінських архітекторів Пекко Ойянен відкриває в Київському будинку архітекторів виставку «Фінляндія будується».

раз 46 міст нашої країни поріднилися із своїми північними сусідами. Київ, Одеса, Запоріжжя, Алушта стали побратимами фінських міст Тампере, Оулу, Лахті, Янекоскі. Вони регулярно обмінюються виставками, кінофільмами, радіопередачами. Але найефективнішою формою зв'язків між містами-побратимами стали обміни делегаціями, художніми колективами, спортивними групами.

З 1945 року підтримує дружні зв'язки українська столиця з фінським містом Тампере. За цей час Київ відвідало близько 20 делегацій та чимало туристичних груп. Фінські друзі знайомилися з новобудовами й архітектурними пам'ятниками столиці, з діяльністю міської Ради депутатів трудящих, відвідували заводи, учбові заклади, клуби, музеї.

Голова муніципалітету Тампере Вілхо Халме відвідав минулого року Київ на запрошення міської Ради депутатів трудящих. Після ознайомлення з містом він сказав, що ні йому, ні його колегам ніколи раніше

не доводилося бачити такого розмаху житлового будівництва, яке ведеться на берегах Дніпра.

Трудящих Запоріжжя і Лахті зв'язує 20-літня дружба. В лютому 1958 року муніципальна рада Лахті запросила до себе першу запорізьку делегацію. Відтоді міста-побратими щорічно обмінюються делегаціями, влаштовують спортивні змагання.

В жовтні минулого року лахтінське відділення профспілки металістів святкувало своє 70-річчя. І, як годиться між друзями, на святкування запросили колег із Запоріжжя. Господарі радо приймали гостей, ознайомили їх з боротьбою профспілки за права трудящих, із станом технічної освіти, умовами праці й побуту робітників, попросили членів делегації розповісти про роль радянських профспілок, про життя і побут українських трудящих.

Міста-побратими Одеса й Оулу обмінялися хоровими колективами. Гостями одеситів був чоловічий хор Оулу «Похван лаулу» («Пів-

нічна пісня») — кращий аматорський колектив Фінляндії, створений 65 років тому. Очолює його вчитель однієї із шкіл міста Тойво Кукконен. Дні, проведені хористами в Одесі, були наповнені цікавими зустріччями, концертами, екскурсіями. Співав хор і на одному з причалів Іллічівського порту. Гаряче аплодували докери виконавцям, в репертуарі яких є також «Дубинушка», «Реве та й стогне Дніпр широкий» та інші російські й українські пісні.

А невдовзі потому в Оулу виступала Заслужена хорова капела одеського Палацу культури профспілок.

Дружба, що єднає Радянський Союз і Фінляндію, — велике завоювання наших народів. Вона відкриває широкі перспективи дальшого зміцнення співробітництва держав з різними соціальними системами в інтересах миру на нашій планеті.

Євгенія ПЕТУХОВА,

старший референт
Українського товариства
дружби і культурного
зв'язку з зарубіжними
країнами.

ОСОБЛИВЕ МІСЦЕ У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ ФІНЛЯНДІЇ ЗАЙМАЄ ТОРГІВЛЯ З РАДЯНСЬКИМ СОЮЗОМ. ЗА ОСТАННІ РОКИ ВАРТІСТЬ ТОВАРООБОРОТУ ЗНАЧНО ПЕРЕВИЩУВАЛА 500 МІЛЬЙОНІВ КАРБОВАНЦІВ НА РІК. ФІНЛЯНДІЯ ПОСТАЧАЄ СРСР ВАНТАЖНІ ТЕПЛОХОДИ, ТАНКЕРИ, ЛІСОВОЗИ, ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ, ПАПІР ТА ІНШІ ТОВАРИ. В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ ФІНЛЯНДІЯ КУПУЄ ЕЛЕКТРОВОЗИ, АВТОМОБІЛІ, ВУГІЛЛЯ, НАФТУ, МЕТАЛ, ХІМІЧНІ ПРОДУКТИ, ДОБРИВА ТОЩО.

КОНТАКТИ ПИСЬМЕННИКІВ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ І ФІНЛЯНДІЇ

1960 рік. Неділя наприкінці листопада. Рошино, районний центр Ленінградської області, убране по-святковому. В центрі міста панує пошвавлення, майорять радянські й фінські прапори. Тут зібралися місцеві жителі, письменники Москви і Ленінграда, журналісти. Сюди прибула велика група літераторів Фінляндії, представників письменницьких організацій.

Письменники з Фінляндії приїхали в Рошино, щоб разом із своїми радянськими колегами відкрити пам'ятник видатній фінській поетесі Едіт Седергран, що писала шведською мовою. Коротке життя письменниці, яка відіграла велику роль у розвитку всієї скандинавської поезії, було майже цілком пов'язане з Райволе, як раніше називалося Рошино. Сюди її привезли малою дитиною з Петербурга, де батько Едіт Седергран — швед із Фінляндії — служив у той час. Тут провела вона свої дитячі роки. До Рошина приїздила на канікули Едіт Седергран — учениця однієї з петербурзьких гімназій. Тут минали останні роки життя поетеси, тут її було поховано. Друга світова війна зрівняла з землею будинок Едіт Седергран та її могилу. Літератори Фінляндії вирішили спорудити на тому місці, де був її дім, новий пам'ятник. Цю ідею підтримали радянські письменники й громадськість міста Рошина.

Зустріч між письменниками Радянського Союзу й Фінляндії біля нового пам'ятника поетесі була глибоко

символічною. Вона поклала початок регулярним, дедалі ширшим контактам між письменниками обох країн, підтвердивши тим самим слова Уле Талквіста, тодішнього голови Спілки шведських письменників, який сказав, що поезія мусить стати знаряддям дружби.

Нині дружні контакти між радянськими й фінськими письменниками прибирають найрізноманітніших форм — обмін делегаціями між письменницькими спілками, обопільна участь у різних національних заходах, літературних форумах. Список письменників, що їздили маршрутами Фінляндія — СРСР, СРСР — Фінляндія, зайняв би багато сторінок. Адже тільки останнім часом у Фінляндії побували письменники Сергій Михалков, Афанасій Салинський, Георгій Бакланов, Агнія Барто, Сергій Залигін, Борис Полевой, Михайло Дудін, Олексій Сурков, Олександр Чаковський, Лев Гінзбург, Дмитро Павличко, Сергій Баруздин, Антті Тімонен. У свою чергу Радянський Союз відвідали фінські письменники Вяйне Лінна, Вейо Мері, Кай Лайтінен, Ейла Пеннанен, Пааво Рінтала, Лассі Нуммі, Валентин Корел, Ельві Сінерво, Олаві Ліннус, Мартті Ларні, Алпо Руут, Марія-Леена Міккола, Ева Кілпі, Айлі Нурдгрєн, Арво Сало, Арво Туртіайнен.

Прагнення до глибших творчих контактів привело письменників обох країн до зустрічей «за круглим сто-

лом». Перша така зустріч відбулася в Ленінграді 1965 року, вона поклала початок творчим радянсько-фінським семінарам, що стали відтоді традиційними й скликаються щороку по черзі — то в СРСР, то у Фінляндії.

Ці семінари присвячені обговоренню найширшого кола літературних питань, що становлять інтерес для письменників обох країн. Досить назвати теми, щоб переконатися в цьому. На першій зустрічі в Ленінграді обговорювалася тема персонажа в сучасній літературі. На зустрічі в Хельсінкі — «Взаємозв'язок літератури з новими засобами поширення культури — кіно, радіо, телебаченням». Московський семінар був присвячений проблемам сучасної драматургії. Темою розмови в Тампері стала документальна література. На п'ятому семінарі, що відбувся в Одесі в жовтні 1970 р., радянські й фінські письменники обрали для дискусії тему «Література для мас і література для обраних», навколо якої розгорнулася цікава творча розмова. Тема «Традиції й сучасна література» успішно обговорювалася на шостому семінарі, що мав місце в Хельсінкі наприкінці лютого цього року.

Широка різноманітність тем, обговорюваних проблем веде, природно, і до широкого кола учасників. У дискусіях з обох боків беруть участь прозаїки, поети, драматурги, критики різних поколінь і найрізноманітніших творчих манер, а з фінського боку — і найрізноманітніших напрямків.

Під час цих творчих дискусій, що завжди відбуваються в діловій та одвертій атмосфері, були гострі суперечки, колективні роздуми, долалися непорозуміння, викликані відмінностями в термінології, в поняттях, уявленнях; визначалися точки зіткнення, що давали основу для плідної дискусії. Кожна така зустріч є немовби учбовим семінаром, на якому фінські письменники дістають інформацію про сьогоднішній день радянської літератури, її характерні риси, а радян-

ські колеги, в свою чергу, слухають розповідь про проблеми, що хвилюють фінських літераторів.

Слід відзначити, що з 1969 року до організаторів семінарів — письменницьких спілок Фінляндії — приєдналося Товариство Ейно Лейно й літературна секція Товариства «Фінляндія — СРСР».

Контакти радянських письменників з Товариством Ейно Лейно і літературною секцією Товариства «Фінляндія — СРСР» не обмежуються самими семінарами. Ще з 1963 року, коли Товариство Ейно Лейно спільно з муніципалітетом м. Лахті стало ініціатором міжнародних письменницьких зустрічей у Лахті, радянські письменники беруть у них найактивнішу участь.

Цікавим починанням був «Тиждень радянської літератури», проведений два роки тому літературною секцією Товариства «Фінляндія — СРСР» за участю радянських письменників.

Ці контакти не тільки взаємно збагачують літераторів; стаючи джерелом інформації, вони сприяють зміцненню взаєморозуміння між нашими народами. Як правило, внаслідок цих поїздок народжуються статті, нариси, а часом і книжки.

У зв'язку з цим не можна не згадати про Пааво Рінтала. Побувавши кілька разів у Ленінграді, письменник написав книжку «Ленінградська симфонія долі», присвячену героїзмові ленінградців у грізні дні блокади. «Ленінградська симфонія долі» створена людиною мужньої і щирої вдачі.

Не одну книжку присвятив Фінляндії і фіннам Геннадій Фіш. Останній його твір «Після липня в сімнадцятому» — книжка документальних нарисів та оповідань, де йдеться про перебування В. І. Леніна у Фінляндії.

Взагалі ж, якби зібрати разом усі нариси, статті, оповідання, вірші радянських письменників, присвячені Фінляндії, вони б склали не одну велику книгу.

Москва.

Культурні зв'язки

Преса, радіо, телебачення часто інформують фінських громадян про життя в Радянському Союзі. Багато років виходить журнал «Айянкуват» — орган Товариства фінсько-радянської дружби, широке коло передплатників має часопис «Мааїлма я ме» — спільний орган агентства «Сеура» (Фінляндія) та АПН (СРСР), а також орган Російської культурно-демократичної спілки в Фінляндії, журнал «Наша жизнь», що виходить фінською і російською мовами.

На сторінках цих журналів висвітлюється життя всіх радянських республік, коментуються найвизначніші суспільно-політичні явища, культурні події.

З великим успіхом пройшли в Хельсінкі гастролі Київського балету на льоду. Наших артистів називали «зірками українського неба». Журнал «Айянкуват» писав:

«Українці зачарували нашу публіку, здобули її прихильність».

Найкращі твори радянських кіномитців демонструються у фінських кінотеатрах та по телебаченню. Серед фільмів, що здобули високу оцінку у Фінляндії, — стрічка «Повість полум'яних років», створена на кіностудії ім. О. Довженка. Відзначаючи

талановиту режисуру цього фільму (режисер-постановник Юлія Солнцева), фінська критика писала:

«Повість полум'яних років» — це величний епос про події війни, про молодих, зовсім молодих солдатів та їх коханих, які справді можуть подолати будь-які труднощі».

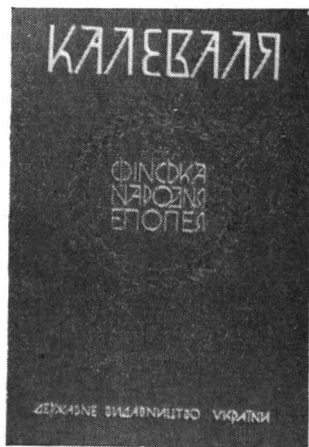
Із здобутками українського радянського образотворчого мистецтва знайомить фінського читача журнал «Мааїлма я ме» («Світ і ми»). В одному з останніх номерів за минулий рік надруковано статтю про творчість Тетяни Яблонської, коментуються деякі її твори («Заручини», «Юність» та ін.).

Друкувалися тут матеріали і про виставку образотворчого мистецтва, присвячену 50-річчю утворення СРСР, про розкопки старовинних курганів на півдні нашої республіки, про музеї історичних коштовностей у Києві, а також численна інформація про досягнення в галузі радянської науки й техніки.

Журнал «Наша жизнь» до сторіччя з дня народження Лесі Українки вмістив статтю про життя і творчий шлях української поетеси, а також вірші Лесі Українки «Надія» і «Початок весни».

Карело-фінський народний епос «Калевала» широко відомий на Україні. Іван Франко порівнював руни «Калевали» з українськими думами.

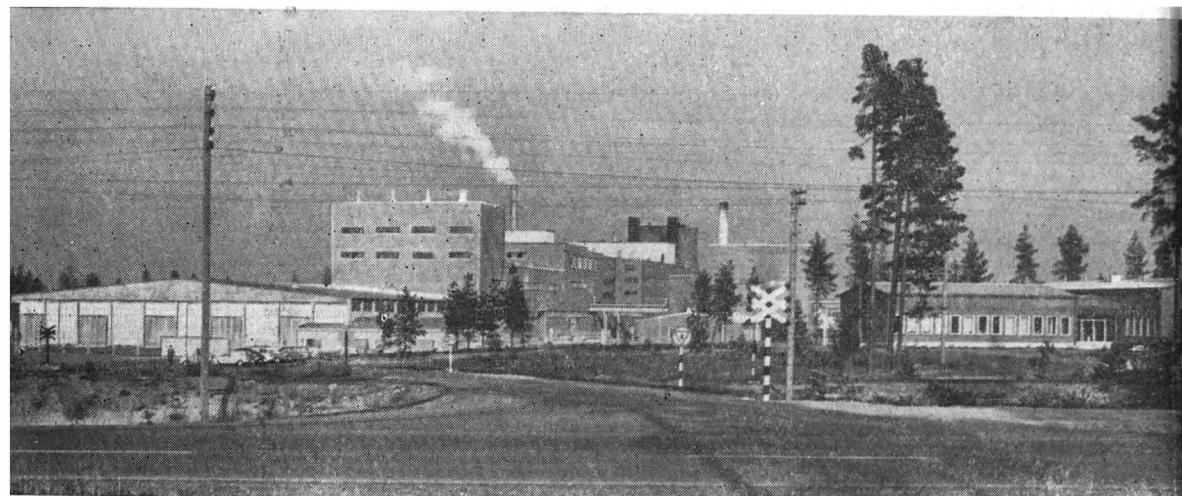
Перший переклад епосу на українську мову здійснив у 1901 році Євген Костянтинович Тимченко (1866—1948) — відомий український мовознавець.

Обкладинка «Калевали» в перекладі Є. К. Тимченка, видання 1928 р.

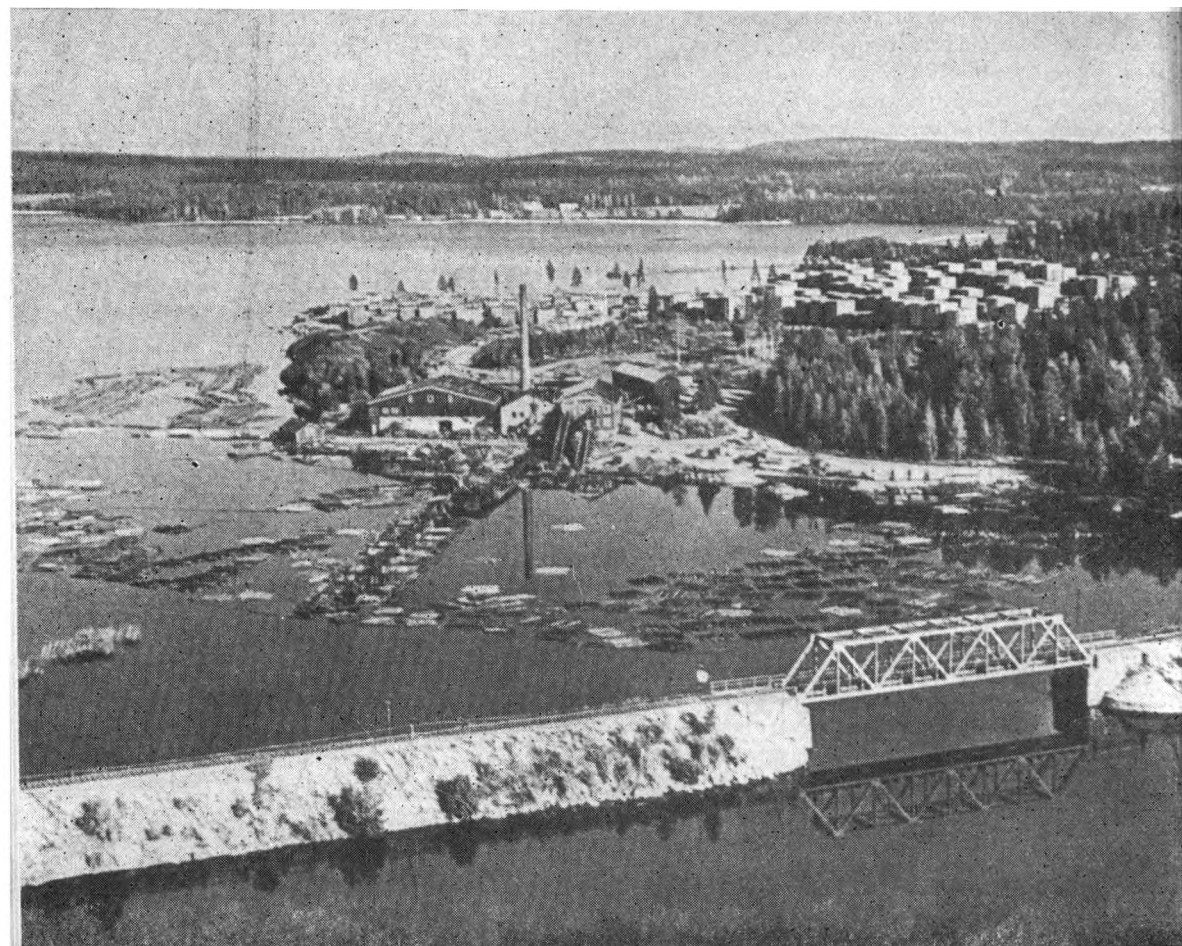
Афіша кінотеатру «Капітоль» у Хельсінкі анонсує шведською мовою фільм студії ім. О. Довженка «Білий птах з чорною ознакою».

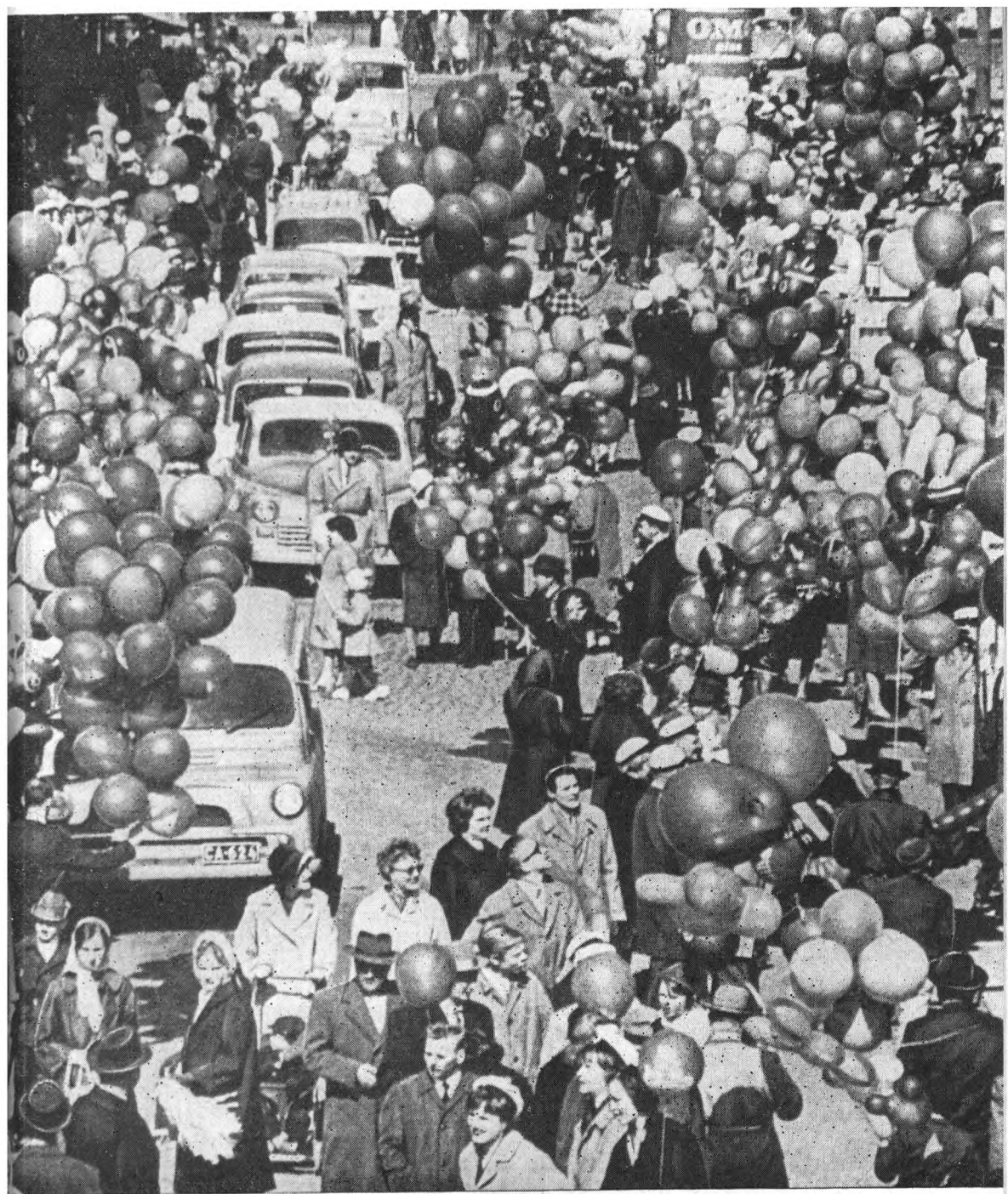

Єдиний у Північній і Західній Європі ком-
бінат, що виробляє титановий діоксид, збу-
дований неподалік од міста Порі.

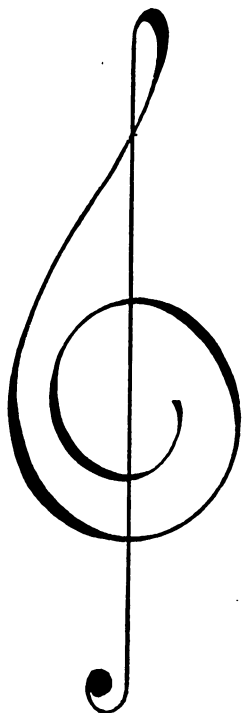
Лісопильний завод Рійхівуорі,
розташований в районі озер се-
редньої частини Фінляндії.

В святковий день на вулиці фінської столиці.

МАГІЧНИЙ ЗВУК КАНТЕЛЕ

Протягом сторіч особливості розвитку фольклору, а згодом своєрідні форми адаптації церковного співу, творчість окремих аматорів, як-от Ерік Туліндберг (1761—1814), або таких професіоналів, чий доробок лише частково пов'язаний з Фінляндією, як Бернард Крусель (1775—1838), лягли в основу досить виразних традицій фінського музичного мистецтва.

Активізація музичного життя у Фінляндії, як і всього мистецтва цієї країни, припадає на період поширення в Європі романтичних ідей. Найзнаменнішою подією доби романтизму в країні було видання «Калевали». Саме це зібрання карело-фінських рун ось уже майже півтора сторіччя живить фінську музику, — звідси й термін «калевальський романтизм».

Першим видатним калевальським романтиком був організатор і директор Оркестрового товариства в Хельсінкі, диригент і композитор Роберт Каянус (1856—1933). Саме Каянус визначив шлях розвитку засновника національної музичної школи композитора Яна Сібеліуса (1865—1957).

Під знаком «калевальського романтизму» проходить уся рання творчість Сібеліуса, не раз лунають мотиви рун і в пізньому доробку композитора.

Одним із перших творів Сібеліуса була симфонічна поема для двох солістів, чоловічого хору та

оркестру «Куллерво» (1892). Цікава історія цієї симфонічної поеми — історія, що свідчить про високу вимогливість митця до своїх творів. Її прем'єра пройшла з величезним успіхом. Але незабаром композитор, майстерність якого швидко вдосконалювалася, заборонив її публічне виконання і не давав дозволу на нього протягом усього свого життя, вважаючи цей твір «невідшліфованим». Перше посмертне виконання «Куллерво» відбулося 1958 року, за кілька місяців після смерті композитора. Нині ця симфонічна поема вважається одним із найвищих досягнень музичного романтизму, поруч, наприклад, з ре-мінорним концертом Брамса.

Не слід вважати, що Ян Сібеліус замикав свою творчість у вузько національних рамках. Він мав виняткову творчу фантазію, володів рідкісною технічною майстерністю, відчуттям форми, умінням трансформувати набуток європейської класичної спадщини. Тому в його доробку, наприклад, так відчутно переплітаються власні знахідки з німецькими та російськими впливами. Крім того, мелодії Сібеліуса багато чим завдячують безпосередньо Грігові.

Перелічити все створене Сібеліусом важко. Назвемо лише окремі етапні твори, такі, як I симфонію, симфонічну поему «Фінляндія» і II симфонію. Цікаві й добре відомі «Чотири легенди». Величезної популярності набула також музика до драми Арвіда Ярнефельта «Смерть» (1903) у трьох частинах: Інтродукція, Сцена з журавлями, Журлиний вальс. Особливий інтерес виконавців викликають ре-мінорний скрипковий концерт (1903) та симфонічна поема «Тапіола» (1925).

На окрему увагу заслуговує балетна музика Сібеліуса. Балет «Сага» (на музику однойменної

Ян Сібеліус.

симфонічної поеми) і «Туонельський лебідь» відіграли велику роль у розвитку фінської класичної хореографії.

Таку ж важливу роль у розвитку фінського балету відіграв і третій представник «калевальського романтизму» Мелартін, автор «Блакитної перлини». Композитор і диригент Ерккі Мелартін (1875—1937) створив багато симфоній, сюїт, симфонічних поем, камерних творів, фортепіанних, хорових творів, солоспівів, оперу «Айно» (1909) та ін. Важливу роль відіграв Ерккі Мелартін як педагог — у 1911—1936 рр. він працював директором хельсінкської консерваторії.

Останнім видатним представником фінського музичного романтизму був Тойво Куул (1883—1918). В професійній освіті композитора переважала паризька школа, що зумовило його орієнтацію на імпресіонізм. Доробок Куула знаменний тим, що тут ви-

мальовуються нові обрії фінського музичного мистецтва.

Наступне покоління формується під яскравим впливом Скрябіна, «нової віденської школи» та вітчизняних традицій. Це — Ааре Меріканто (1893—1958), Вайне Райтіо (1891—1945), Юр'є Кильпінен (1892—1959) та Ууно Кламі (1900—1962), найталановитіший учень Мелартіна.

Наступним щаблем у відході від «калевальського романтизму» була творчість Ууно Кламі. Величезною його заслугою перед вітчизняною культурою було широче запровадження до фінської музики оркестрової культури Римського-Корсакова, Стравинського та сучасних Кламі французьких композиторів.

Але найпомітніше місце в історії нової фінської музики посів Юр'є Кильпінен. Критика схильна вважати його найбільшим вітчизняним композитором після Сібеліуса. Кильпінен писав фортепіанні твори, а також сонати для віолончелі, сюїти для віолончелі

та фортепіано. Найбільший резонанс мали його цикли пісень частково зібрані у збірнику «Кантелетар» (1954). Ці камерні ліричні твори поєднують романтичну настроєність і оригінальну музичну мову. Кильпінен — перший член Фінської академії — став класичним реформатором камерної музики у Фінляндії.

У повоєнній музиці Фінляндії почався період переоцінки «стильових цінностей». Величезний вплив на повоєнне покоління справили радянські композитори Прокоф'єв і Шостакович. Посилюється інтерес до балетної музики, до легкої музики тощо. Водночас з'являються й авангардисти — Тауно Марттінен, Карі Рюдман, Ерккі Салменхаар. Відхід від традицій Сібеліуса й Кильпінена шкідливо впливає на їхню творчість. Музика фінських авангардистів звучить дисонансом у музичній культурі, історія якої минала в супроводі магічних звуків стародавніх кантеле.

За матеріалами фінської преси

У ФІНЛЯНДІЇ 55 МІСТ, ДЕ ПРОЖИВАЄ БЛИЗЬКО 40 ПРОЦЕНТІВ НАСЕЛЕННЯ.

НАЙБІЛЬШІ МІСТА:

ХЕЛЬСІНКІ	— 519 900 чол.
ТАМПЕРЕ	— 159 600 »
ТУРКУ	— 156 900 »
ЕСПОО	— 103 800 »
ЛАХТІ	— 91 080 »
ОУЛУ	— 84 700 »
ПОРІ	— 74 600 »
КУОПІО	— 65 700 »
ЮВЯСКЮЛЯ	— 59 000 »
ЛАПТЕЕНРАНТА	— 51 400 »

ЖИВОПИС ПОЧИНАВСЯ З «КАЛЕВАЛИ»

Мистецьке пробудження Фінляндії збігається з початком дев'ятнадцятого сторіччя. Цей період характеризувався посиленою увагою до фольклору. Збирання народно-пісенної творчості увінчалось виданням карело-фінського народного епосу «Калевала» у класичній редакції Еліаса Леннрота. Ця визначна подія дала могутній поштовх розвитку фінського мистецтва. Так, 1846 року засновується Асоціація Фінського мистецтва. За два роки Асоціація організовує школу малювання, а 1863-го — першу національну мистецьку колекцію. Трохи раніше — 1830 року — виникла школа мистецтв у старій столиці Фінляндії — Турку. Типовим представником цієї доби був Вернер Голмберг (1830—1860), який залишив кілька чудових фінських пейзажів.

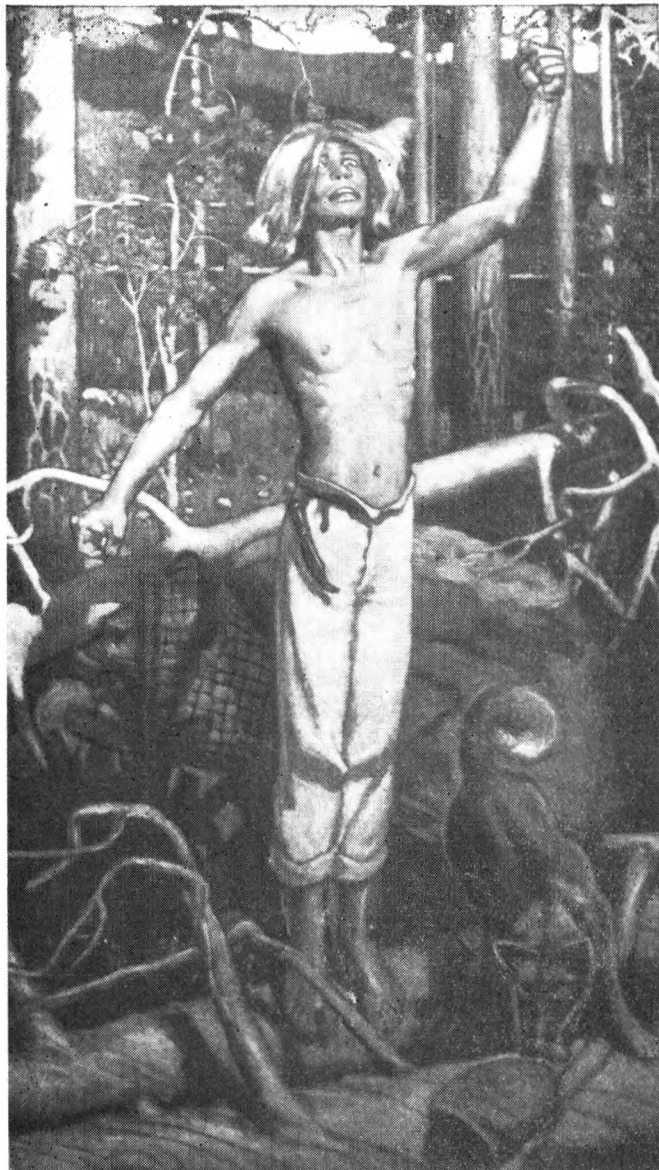
Альберт Густав Арістід Едельфельт (1854—1905) став першим фінським художником, який здобув міжнародне визнання, йому судилося на повний голос заявити про існування фінської національної школи живопису.

Термін «романтизм Калевали» спочатку пов'язували виключно

з музикою геніального Сібеліуса, але дослідники фінського живопису згодом віднесли його і до творчості сучасника та друга Сібеліуса, художника Акселя Вальдемара Галлен-Каллели (1865—1931).

Галлен-Каллела вчився у згаданий школі Асоціації в Хельсінкі, а потім у Франції. Він багато подорожував по країнах Європи, Африки та Америки, вивчав специфіку національних мистецьких шкіл. Твори Галлена-Каллели, експоновані на десятках персональних виставок, наприкінці минулого століття здобувають все-світне визнання. Митець втілює у своїх картинах чисте і трохи журливе світосприйняття, просякнуте безмежною любов'ю до вітчизни.

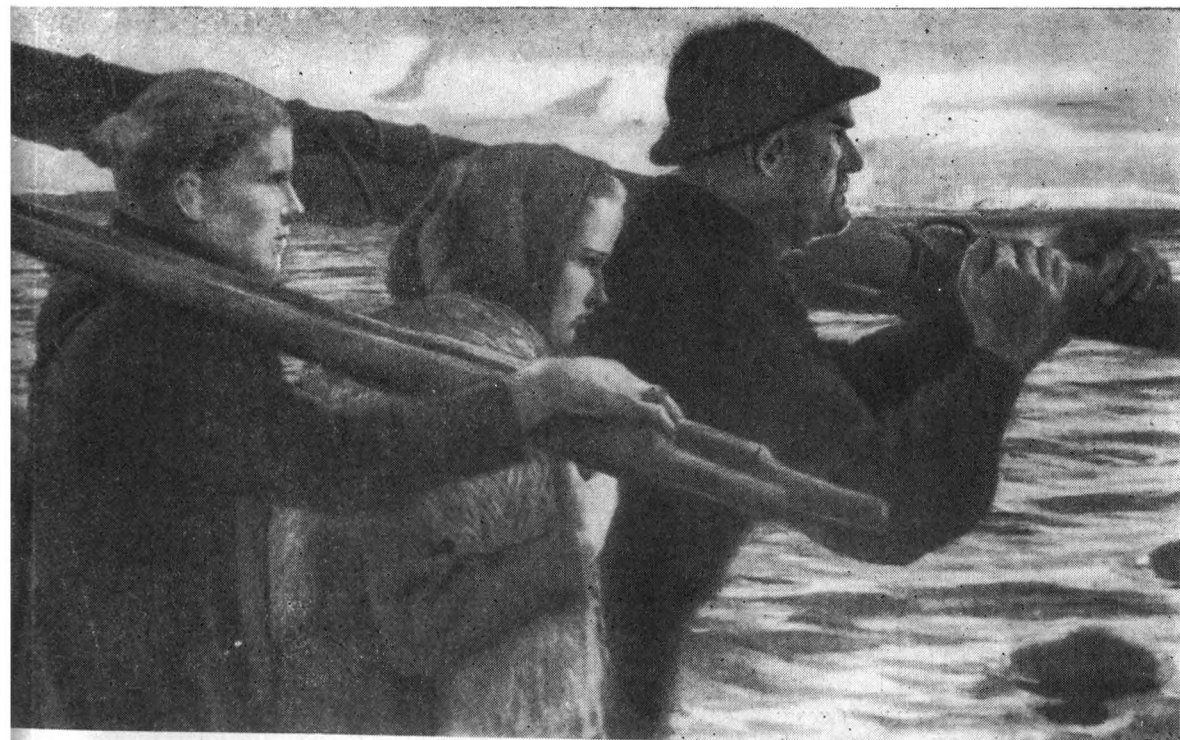
Характерним представником фінського живопису був Хуго Герхард Сімберг (1873—1917). У Сімберга вже чисто фінська школа, хоч він також багато подорожував і зазнав чималого впливу європейського символізму. Сімберг, як і Едельфельт, дуже сильний був як у грунтових, багатогурних композиціях, так і в портретному живописі. Твори худож-

А. В. Галлен-Каллела. «Куллервойнен проклинає». Олія. 1897—1899.

Х. Сімберт. Зимовий пейзаж. Офорт. 1901.

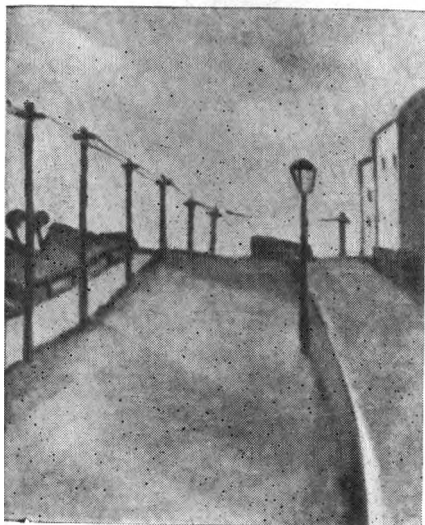

А. Едельфельт. Рибалки з далеких островів. Олія, 1898.
(Київ, Музей західного і східного мистецтва).

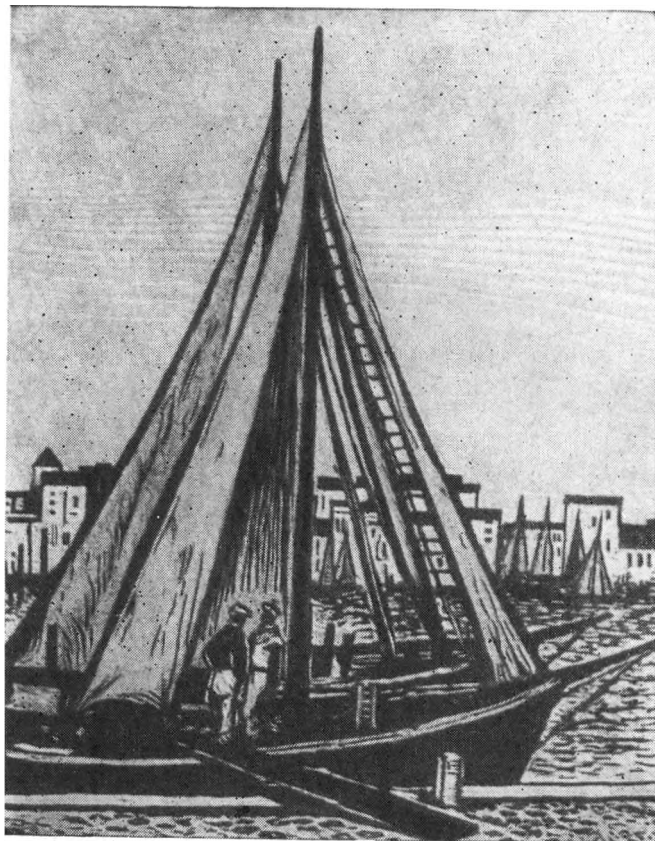

І. Ріссанен. Бабуся з Хаута-Хейккі. Акварель, 1897,

**У. Саломаа. Завод. Ксило-
графія.**

**Е. Екелунд. Околиця.
Олія, 1915.**

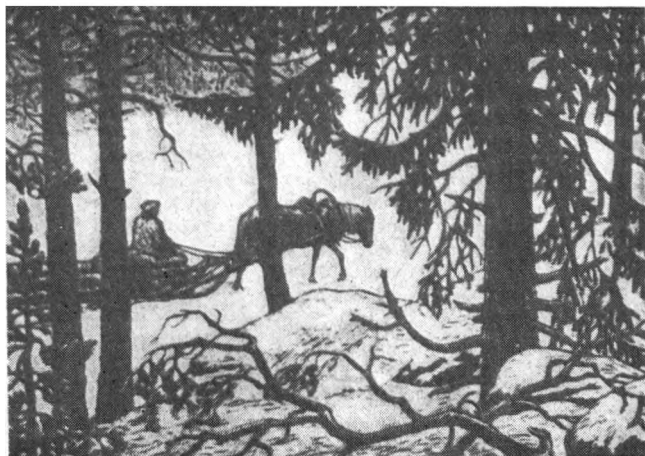
**Т. Ківіхар'ю. Червоні ві-
рила. Дереворит.**

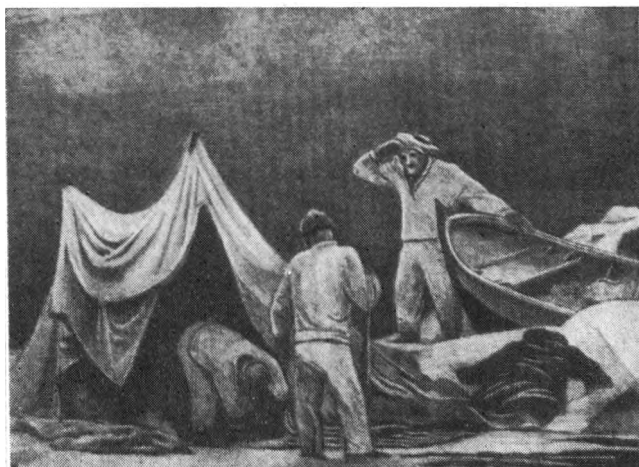
Г. Коллін. Вулиця. Олія.
1926.

Е. Теслефф. Мати з дитиною. Кольоровий дереворит, 1920.

Е. Л. Тантту. Ліс везуть.
Дереворит.

Л. Сегерстролє. Мис-
ливці за тюлєнями. Суха
голна.

ника виставлялися в Європі, Азії, Америці. Прихильно була зустрі-
нута виставка Сімберга в Радян-
ському Союзі, де також зберігаю-
ться окремі його твори.

Значне місце в образотворчому
мистецтві посідає графіка і гра-
вюра, хоч це мистецтво досить
молоде у Фінляндії. Творчість
графіків-реалістів, які звернули-
ся до тем праці і побуту фінсько-
го народу, зрозуміла і близька
простим людям; це — найяскраві-
ша сторінка в національному
мистецтві. Дереворити фінських
митців дуже популярні в країні і
за кордоном

Леннарт Сегерстролє (нар.
1892) — один з провідних май-
стрів старшого покоління. У своїх
творах він із співчуттям розпо-
відає про життя і працю простих
трудівників-мисливців, рибалок,
лісорубів.

Часто звертається в своїй твор-
чості до життя народу Ерккі
Лаурі Тантту (нар. 1907 р.), який
оспівує велич людини. Особливо

А. Каасінен. Рибна ловля взимку.
Дерево. 1953.

Е. Л. Тантту. Лісоруб на лижах. Дереворит. 1935.

вдаються йому сцени з життя фінських селян.

Справжнім поетом природи своєї батьківщини можна назвати Вірхо Аскона (нар. 1906 р.) Його гравюри передають неповторну своєрідність фінського краєвиду.

Про інтерес художників Фінляндії до індустріального пейзажу свідчать роботи Урхо Саломая (нар. 1902 р.) та Тоймі Ківіхар'ю (нар. 1912 р.). Твори останнього неодноразово демонструвалися на виставках у Радянському Союзі.

Любов до батьківщини, її людей, яскраво виражений національний колорит, чудове володіння мовою гравюри — ці риси вирізняють фінську графіку й висувають її на одне з чільних місць у прогресивному мистецтві нашого часу.

Ф. А. А. Кавен. Натюрморт.

ВЯЙНЕ ЛІННА ПРО ЛІТЕРАТУРУ

Романіст Вяйне Лінна, добре відомий радянському читачеві (трилогія «Тут, під Північною зіркою» видана російською мовою), активно виступає він і як есеїст. Головним об'єктом його уваги є культурна ситуація в країні.

У своєму есе «Народний та міжнародний ґрунт літератури» Лінна звертає увагу на діалектичну гостроту взаємодії цих факторів: після війни у фінській літературі точиться боротьба між прихильниками так званого «фіннізму» (культурної активності, орієнтованої на етичні засади патріархально-селянського світу) і «європеїзації».

Лінна доречно звертає увагу на нечіткість, сказати б «розмитість» термінів, у яких визначається боротьба антагоністичних тенденцій фінської культури, зокрема, на те, що під шапкою «європеїзму» об'єднують надто несхожі, іноді абсолютно несумісні цінності. Водночас він переконливо доводить, що «фіннізм» — це теж явище неоднорідне: тут і традиційний селянський демократизм, і патріархальна реакція, і етнографічна стихія, і махровий шовінізм.

Досліджуючи певні зрушення в національній культурній свідомості, Лінна ґрунтується на марксистському аналізі соціальної, зокрема, господарчої ситуації. Він пише: «Ще в мої шкільні роки підручники стверджували, що головним напрямком фінської економіки є сільське і лісове господарство та побочні промисли — мисливство і рибальство». Саме давня патріархальна інерція, твердить Лінна, зумовила відверто селянське, «антиурбаністичне» обличчя фінської літератури. Есеїст докладно зупиняється на складній типології селянської традиції у фінській прозі. Ос-

тання, за його спостереженнями, виробила низку глибоко своєрідних образів — людей глибоко цілісних, надміру наївних і водночас на диво сильних морально і фізично.

Характерно, що цю традицію Лінна пояснює в цілком матеріалістичному ключі, — за його словами, вони зумовлені особливостями «ізоляваного селянського середовища», яке — на противагу індустріалізованій людській спільності — надзвичайно енергійно акумулює етнічну своєрідність.

На думку есеїста, новітня фінська культура позначена, так би мовити, «двомірністю»: «Для старших за віком груп фінського населення цінність світу визначається... усталеністю традицій аграрного суспільства. Це давніша спадщина, ніж дуже молодий фінський промисловий капіталізм». Лінна зупиняється на різючій несхожості між новітнім літературним героєм — запеклим індивідуалістом, «відчуженим» від інших людей, — і традиційним героєм — селянином, з його «родовою» свідомістю.

З деякими тезами есеїста, націленими на точне соціальне визначення тих чи інших культурних явищ, мож-

Вяйне Лінна.

на сперечатися — вони надто прямо-лінійні. Разом з тим не можна не погодитися з твердженням Лінна, що рано чи пізно з'явиться нова «модель культури», в якій діалектично поєднуються найкращі надбання зарубіжної культури і найкращі традиції національної спадщини.

СТОЛІТТЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ

Відзначаючи столітній ювілей Фінського Національного театру, стокгольмська газета «Свенска дагбладет» писала:

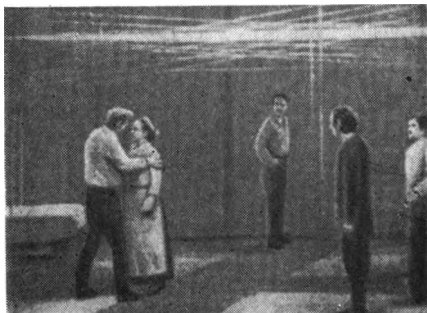
«Про ідейний напрямок і широту художнього діапазону цього театру свідчить його репертуар: інсценізації творів популярних фінських письменників, класиків світової драматургії — передусім Шекспіра і Чехова.

З великим успіхом у дні святкування ювілею театру пройшли такі спектаклі, як романтична трагедія фінського класика Алексіса Ківі «Куллерво», написана за мотивами народного епосу «Калевала», драма «Юна Іда Аальберг», що розповідає про життя видатної фінської актриси.

Одне із значних творчих досягнень театру — постановка селянської драми «Анна-Ліза» прогресивної фінської письменниці минулого століття Мінни Кант. Це розповідь про те, як селянська дівчина, перебуваючи під владою моральних та релігійних забобонів, убиває свою «незаконнонароджену» дитину. Після гіркої каяття вона віддає себе в руки правосуддя...

Ця трохи сентиментальна п'єса в постановці режисера Сакарі Пуурінена звучить щиро й правдиво. Актриса Еллі Кастрен створила яскравий образ Анни-Лізи.

Режисер Робітничого театру в Тампере Вілі Аувінен «воскресив» на сцені Фінського Національного театру п'єсу іншого національного класика Теуво Паккала «На сплавній річці» — комічні жанрові сценки з народного побуту минулого століття.

Сцена із спектаклю Фінського Національного театру «Анна-Ліза».

Глядачі й критика високо оцінили чудову гру коміка Пентті Сіі-меса.

В рік свого ювілею Фінський Національний театр знову звернувся до творчості Чехова. Він давно вже став улюбленим драматургом у Фінляндії. Нова постановка його п'єси «Три сестри» у Фінському Національному театрі знаменна ще й тим, що поставив її радянський режисер Г. Товстоногов.

«Три сестри», поставлені радянським режисером на сцені Фінського Національного театру, — ще одна сторінка в багатій і цікавій історії театру», — пише «Свенска дагбладет».

ТЕМИ І ГЕРОІ БЕЛЕТРИСТИКИ

Під таким заголовком лондонський тижневик «Таймс літерарі сапплемент» умістив статтю фінської письменниці Ейли Пеннанен. Ми подаємо скорочений виклад цієї статті.

Починаючи з творчості першого видатного фінського письменника Алексіса Ківі (1834—1872), одним з найулюбленіших образів у фінській літературі був утікач, що, рятуючись від соціального гніту, ховається в лісах. Ці самітники — дуже вразливі істоти. У Ківі молоді фінські селяни середини XIX століття ще мирно живуть у своїх лісових хатинках — письменник ідеалізує їхній побут. Але в творах пізніших фінських письменників житель лісів куди нещасливіший. Ця тема ще й досі існує у фінській літературі.

Не слабе увага й до життя простої людини, робітника. У романі «Моє дитинство» (1953 р.) Тойво Пекканен розкриває трагедію бідної дитини, показуючи, як калічать її душу непосильна праця, голод, приниження.

Чи не найдошкульніше змальовує

Ейла Пеннанен.

бідність у сучасному суспільстві Ерки Ахонен. Часто його персонажі — це люди, яких тяжке життя й суворе виховання в холодному, замкненому суспільстві зробило невротиками і психопатами. Герой його роману «Холодне місце» (1970 р.) — інтелігентна, розумна людина, яка на-авжди приречена себе до найтяжчої ручної праці, бо почувається серед людей, як серед вовків. Лиходієм у романах цього автора є буржуазне суспільство.

Інший сучасний автор — Лассі Сінконен, відомий своїми реалістичними творами про робітниче життя. У романі «Пісні Сольвейг» (1970 р.) він захоплююче розповідає історію трьох поколінь жінок з однієї родини.

Фінські письменники багато пишуть про зв'язок людини з природою. Їхня любов до природи потьмарена страхом перед екологічною кризою; проблема ця для Фінляндії вельми актуальна. Забруднення життєвого середовища — це для фінна не просто «модна тема». В країні тисячі мілких озер, які від забруднення можуть загинути назавжди. Інше болюче питання — фінські ліси. Їхньому існуванню загрожує деревообробна промисловість — одна з головних галузей фінської економіки.

І ще одна тенденція характеризує нашу літературу: неприязнь фіннів до «аристократизму». Тут особливо відчутний вплив Вяйне Лінна. Його перший роман «Невідомий солдат» викликав у 1954 році справжній фурор. У цьому творі він змальовує звичайного фінського солдата другої світової війни, підкреслюючи його ненависть до панівної верхівки, зневажливе ставлення до мілітаристської риторики й шовіністської фразеології.

Важливою зброєю Лінна є гумор. Наші читачі — але не критики —

люблять також Кале Пеестало, який, проте, нерідко замість гумору підносить їм сентиментальність.

Багато письменників пишуть про північ Фінляндії, край, де живуть міцні люди й вирують сильні пристрасті. Водночас там процвітає насильство — звичайне явище у буржуазній Фінляндії. З-поміж письменників цієї теми вирізняється Тімо К. Мука.

Фантазія є характерною рисою творчості Ану Кайпайнен. У романах «Архангел в Оулу» (1957 р.) та «Магдалена і діти світу» (1969 р.) ця політично свідомо письменниця дає волю своїй багатій уяві.

Зайве говорити, що тут відзначені далеко не всі тенденції, властиві фінській літературі.

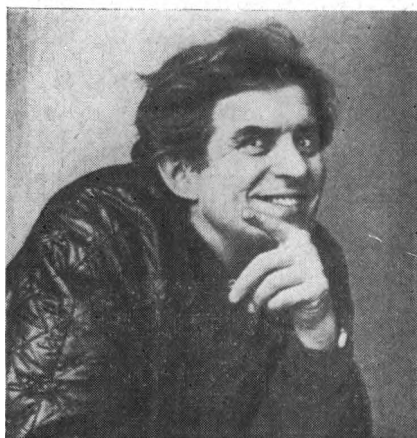
Фінська поезія, зрештою, теж заслуговує на увагу своєю невідомою ширістю. Найбільш тривожне явище нашого літературного фронту — слабкість фінської критики. Надто багато критичних статей свідчать про те, що автори їх не розуміють специфічного характеру літератури, ролі письменника в суспільстві.

АКТОРСЬКИЙ ШЛЯХ ТАРМО МАННІ

Двадцять п'ять років виступає на театральній сцені один з найпопулярніших фінських драматичних акторів Тармо Манні.

Кореспондент журналу «Мааілма яме» взяв у митця інтерв'ю, яке ми наводимо в трохи скороченому вигляді.

З.: Ти дав чудову інтерпретацію образів у п'єсах російських класиків —

Тармо Манні.

Костянтина у «Чайці» Чехова, головного героя в нещодавній телестановці «Обломов» та ін. Чим пояснити твою особливу любов до російських драматургів?

В.: Російський темперамент дуже близький до фінського. Мабуть, тому у нас непогано виходять чеховські п'єси. Останнє визнають і самі росіяни. А класиків такого калібру ми, фінни, на жаль, світові, ще не дали.

З.: Ти народився в селі, в центральній озерній частині Фінляндії. Чи вплинуло це на формування твого характеру?

Тармо Манні та Ева Кааріна Волянєн у чеховській «Чайці».

В.: Не знаю. І, власне, про це не думаю. Зрештою, людина, яка живе спогадами, не має майбутнього. Мене цікавить сучасність і майбутнє.

З.: Ти відомий як активний борець за мир. За це, здається, тебе переслідували ще під час війни?

В.: Я був проти війни, проти вбивства безневинних людей. Мене переконували, що треба спільно з Німеччиною йти проти росіян. Я категорично відмовився брати до рук зброю. Уперше мене заарештували в армії. Я відсидів у в'язниці п'ять років, щоправда, з інтервалами. Мене випускали, а потім знову несподівано заарештовували. У містечку Пелсонсуо я сидів за колючим дротом разом з військовополоненими. Фіннам, що відмовлялися воювати, давали ще гірший харч, ніж полоненим. У нашому бараці троє померло

від голоду. Мене били, катували. Але, незважаючи на це, я вірив у людей і в мир.

З.: Чи підтримуєш ти контакти з радянськими театральними працівниками?

В.: 1957 року я як стипендіат уперше відвідав Радянський Союз. Поїздка була напрочуд вдала, цікава й корисна для мене. Я побував у Москві, Ленінграді, Києві та в столиці далекої Грузії — Тбілісі... Після цього я багато разів виступав у Талліні, Ризі, Петрозаводську.

З.: Тепер багато говорять про те, що стаціонарні театри втрачають своє значення, а пересувні здобувають дедалі більший авторитет. Чи може, на твою думку, великий стаціонарний театр утратити своє значення?

В.: Поява пересувних театрів — явище суспільне. Я знайомий з їхньою діяльністю. Можливості й майбутнє мають театри обох типів. Стаціонарний театр малорухливий уже через чисельність свого персоналу. Дирекція його змушена дотримуватись консервативніших позицій. Можливо, незабаром постане питання про внутрішню реорганізацію театрів. Але стаціонарний театр завжди існуватиме, бо він є основою розвитку театрального мистецтва.

З.: Що ти вважаєш головним обов'язком людини в сучасному світі?

В.: Обов'язком людини є підтримка боротьби за соціальну справедливість у всьому світі.

«ОЛЕНІ»

Короткометражний фільм «Олені», знятий Аіто Мекініеном і Вірке Лехтініеном, розповідає про життя лапландців.

«ПАРНАССО» ПРО СТАНОВИЩЕ ПИСЬМЕННИКІВ

«Письменник і преса» — статтю під таким заголовком опублікував фінський журнал «Парнассо». В ній йшлося про становище тих фінських письменників (а таких більшість), які заради заробітку змушені постійно працювати в газетах та інших органах масової інформації. Як пише автор статті, їхнє становище нелегке. Письменницька праця в газетах погано оплачується. Письменників тримають, як-то кажуть, у чорному тілі, а загроза звільнення змушує їх покірливо виконувати волю хазяїна. Автор статті невесело жартує, що вибратися з цього незavidного становища письменник може, «тільки написавши прибуткову книгу або одружившись на грошах, чи перейшовши на службу до рекламно-інформаційного відділу промислового банку».

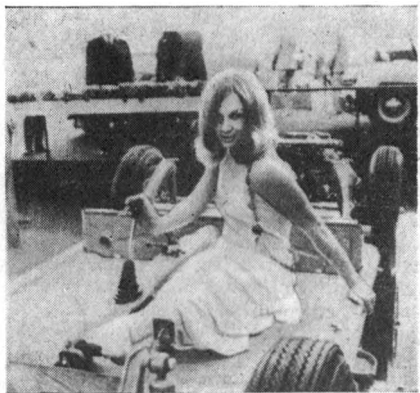
Але написати «прибуткову книгу» щастить далеко не кожному. Заробляти на життя художньою творчістю у Фінляндії, як і раніше, важко. Нагадаємо, що навіть такий видатний і плідний художник, як Ейно Лейно, змушений був свого часу визнати, що творчістю на його батьківщині прожити неможливо. У фінського письменника, писав Лейно в автобіографії, «є на вибір дві побічні професії, які в матеріальному відношенні часто стають головними: перекладача і журналіста. Їх можна по черзі змінювати, але намагання взагалі позбутися їх — даремні. Письменник нагадуватиме в цьому випадку сороку на свіжопросмоленому даху: витягши дзьоб, вона приліпає хвостом...»

Відколи були написані ці слова, минуло півстоліття, але становище, як свідчить стаття в «Парнассо», не змінилося. Особливо важко ведеться поетам. Скромність їх гонимих давно стала предметом гірких жартів. У статті наводиться іронічне зауваження одного критика про те, що «кожна марка, яку дарують фінському поетові

за натхнення, повинна розглядатися як пам'ятний сувенір або навіть орден, а до банківського чека варто б щоразу додавати яскраво розмальовану похвальну грамоту».

У журналістиці письменник стикається до того ж із жорстокою конкуренцією. Видавці газет навчилися різних способів «економії», один з яких — передрукування розважальних матеріалів, що їх постачають іноземні агентства. Видавцям це обходиться дешевше, ніж залучення фінських авторів. Іноземні матеріали тільки переробляються «на фінський лад», із зміною імен, назв, місць і т. д. За цих умов письменник, що ступив на журналістську стежку, повинен мати не тільки літературний талант, але й хватку бізнесмена і відповідну «мораль». Ніяких джентльменських звичаїв конкурентна боротьба не визнає, напористість і вміння пристосуватися до законів джунглів у даному випадку такі ж важливі, як і вміння писати...

«ЛІТНІЙ ЗАКОЛОТ»

Фільм «Літній заколот» режисера Яакко Паккасвірта викликав жваві дискусії. Це стрічка про негативні сторони сучасного фінського суспільства. Головну роль у фільмі виконує Тітта Каракорпі.

ВИМОГИ ДО РАДІОПРОГРАМ

У двох номерах газети «Кансан Уутісет» опублікована заява Демократичної спілки народу Фінляндії (ДСНФ) з питання про засоби масової інформації.

В заяві відзначається, що засоби масової інформації у Фінляндії служать «політичним та економічним інтересам буржуазії». Головним завданням радіомовлення як державної установи, говориться в заяві, мусять бути поширення правдивої соціальної інформації — і про Фінляндію, і про весь світ. Радіо повинне висвітлювати насамперед життя і боротьбу трудящих мас. Їх ідеологія, їх спосіб мислення повинні знаходити всебічне відображення в радіопрограмах.

Розважальні програми мусять мати також соціально-пізнавальний характер.

Але виникає питання: як, якими силами забезпечити цей соціально-прогресивний напрямок фінського радіомовлення? Заява містить вимогу, щоб у штатах фінського радіо було більше людей лівих переконань, в тому числі з лав ДСНФ. Під час розв'язання основних питань необхідно дотримуватися принципу колегіальності; це, на думку авторів заяви, зменшить небезпеку тиску на радіо з боку правих сил.

СПІВАЄ ЮККА КУОППАМЕКІ

Кілька років тому Юкка Куоппамекі, тоді ще маловідомий співак, взяв участь у Ростокському фестивалі пісні, присвяченому черговому «Тижню Балтійського моря» — традиційній щорічній зустрічі представників народів країн Балтики. Виступ фінського співака викликав загальне захоплення. За пісню «Маленька людина», яку він сам написав, його відзначили найвищою нагородою фестивалю — Золотою медаллю.

Успіх Юкки Куоппамекі привернув увагу публіки й до інших його творів, а їх у нього було на той час уже чимало. Після виступів співака по радіо й телебаченню його пісні пе-

Юкка Куоппамекі.

рейшли і на грамофонні пластинки...

Нині в репертуарі Юкки Куоппамекі — понад сто творів різних пісенних жанрів. Він не зраджує свого творчого принципу — виконує лише пісні, слова і музику яких написав сам. Цей принцип, на його думку, гарантує найбільшу виразність виконання.

Для творів Юкки Куоппамекі характерне поєднання сучасних пісенних ритмів з давніми традиціями фінського музичного фольклору. Сам співак каже: «Я прагну, щоб мої пісні були насамперед фінськими піснями».

Як відзначає преса, головне в піснях Юкки Куоппамекі — гуманістична спрямованість, мотиви миру й дружби між народами.

ФІНСЬКО-ШВЕДСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Шведська національна меншість Фінляндії становить 8,6 процента населення країни — близько 350 тис. чоловік — і зосереджена переважно на південному узбережжі — в районі Хельсінкі, на західному узбережжі — в районі Васи та на Аландських островах. Літературна мова фінських шведів не відрізняється від уживаної

в Швеції, так званої «ріксспрок». Діалектні особливості виявляються у розмовній лексиці.

Загальноновизнаний родоначальник фінської шведської поезії — Йохан Людвіг Рунеберг (1804—1877) — автор епосу «Король Ф'ялар», одного з найвидатніших епічних творів у літературі Північної Європи, і циклу балад «Оповіді прапорщика Столя». Вірш «Наш край», який відкриває цей збірник, став національним гімном Фінляндії. Близьким співробітником Рунеберга був Закріс Топеліус (1818 — 1898); його витончена лірика забарвлена тужливо-ідилічними настроями пізнього романтизму. З-поміж поетів наступного покоління вирізняється Карл Август Таваст-шерна (1860—1898), чи не найвидатніший фінсько-шведський письменник кінця минулого століття. Це поет тонких почуттів, поет-філософ. Карл Мікаель Любек (1864—1925), розпочавши як неоромантик, проклав шлях пізньому експресіонізму, елементи якого ще виразніше виявляються в ліриці Вернера Седер'єльма (1859—1931), Гуннара Кастрена (1878—1959) та Рольфа Лагеборга (1874—1959).

Соціалістичні тенденції у фінсько-шведській літературі вперше виразно виявилися в творчості Арвіда Мерне (1876—1946), автора поетичних збірок «Нові пісні» та «Новий час». Проте останні твори Мерне затьмарені болісним песимізмом.

Видатне явище фінсько-шведської поезії — лірика Едіт Седергран (1892—1923). Поетеса розламати традиційну форму, в творах її звучала нова словесна музика. Вірші Седергран справили величезний вплив на всю скандинавську поезію.

Серед представників молодшої генерації поетів — художник та поет Рабе Енкель (нар. 1903 р.), який еволюціонував від модернізму до класичного і формою і змістом вірша; Тіто Колліандер (нар. 1904 р.), поет складних душевних конфліктів; Сольвейг фон Шульц (нар. 1907 р.), найвизначніша, після Едіт Седергран, фінсько-шведська поетеса, неодноразова лауреатка Державної премії, Бу Карпелан (нар. 1926 р.), твори якого, маючи ускладнену форму, відзначаються водночас емоційною насиченістю.

Фінсько-шведська проза поступається перед поезією багатством, але не популярністю. Її частіше перекладають і більше читають за кордоном.

Основоположник фінсько-шведської белетристики — Закріс Топеліус; його перу належить серія історичних романів «Розповіді фельдшера», а також казки, які поставили його в один ряд з Г.-Х. Андерсеном, братами Грімм і Шарлем Перро.

З-поміж сучасних прозаїків слід назвати Айлі Нурдгрєн, профспілкового діячку та активну комуністку, автора низки романів, дія яких розгортається, головним чином, на батьківщині письменниці — Аландських островах. Особливо вдала її дилогія «Шлях є» та «Палай, вогонь», де Нурдгрєн закликає аландських селян-бідняків до активної боротьби за визволення з-під гніту великих землевласників.

Письменниця Хагар Ульсон (нар. 1893 р.) стала відомою як автор есе й автобіографічних романів «Чітамбо» та «Різьбяр і смерть». Літературна спадщина Гуннара Юхансона (1903—1942) складається з антимілітаристських романів «Ми не хочемо вмирати», «Бойові товариші» і «Солдати». Саллі Салмінін (нар. 1906 р.) здобула міжнародне визнання як автор роману «Катріна» (1936), в якому створила прекрасний жіночий образ — образ селянки, що веде відчайдушну боротьбу за свою сім'ю і дітей, боротьбу проти сваволі великих землевласників, проти соціальної кривди. В романі «Принц Еффлам» (1952) Салмінін показує, як деформує людську душу фашизм.

Драматургія у фінсько-шведській літературі розвинута порівняно слабше. Шведський Національний театр засновано в Хельсінкі 1826 р. Першою фінсько-шведською драмою, що відзначалась високими художніми якостями, була п'єса «Саламські королі» (1863) Й. Л. Рунеберга. Для театру писали також Рунар Шільд, Еміль Зіліакус, Хагар Ульсон, Тіто Колліандер.

Найпопулярнішим і найпліднішим сучасним драматургом є Валентін Корел (нар. 1912 р.), автор психологічних драм «Фабіан відчиняє двері», «Мадам», «Мандрівник», «Сестри», «Золотий берег», «Трава».

«КОМ» —

ТЕАТР МОЛОДИХ АКТОРІВ

Театр «Ком» — аматорська трупа, що виникла на базі Шведського театру (малої сцени) 1969 р., але вже через рік відокремилася, як самостійний колектив. Очолює його актриса і співачка Кайса Корхонен, музичний керівник — композитор Кай Чуденіус. Репертуар театру різноманітний, здебільшого спектаклі — це відгуки на злободенні події з життя країни.

Великий успіх у глядачів мав сатиричний спектакль «Фінський король», побудований на історичному епізоді: 1918 року фінський сейм обрав Фредеріка Карла Гессенського фінським монархом — і терміново відрядив до нього в Німеччину вчителя фінської мови... Поразка Німеччини у першій світовій війні поклала край цій історії.

В репертуарі театру є програма із брехтівських творів.

Хоча за драматургічний матеріал відповідає драматург театру Лаурі Сіпарі, часто в створенні спектаклю, починаючи від самої п'єси до її сценічного втілення, бере участь весь колектив.

Сцена із спектаклю «Космічний птах» у театрі «Ком».

Неважаючи на свою молодість, театр «Ком» здобув широку популярність не тільки у Фінляндії, але й за її межами. Так, трупa успішно виступала в Швеції, 1971 р. гастролувала в Петрозаводську, 1972 р. брала участь у ІІІ фестивалі політичної пісні в Берліні.

Нова вистава театру «Ком» — п'єса «Космічний птах», написана Матті Россі й Аулікі Оксанен. П'єса була присвячена 25-річчю договору про дружбу й співробітництво між СРСР і Фінляндською Республікою.

«СТЕЖКОЮ ЛІТА»

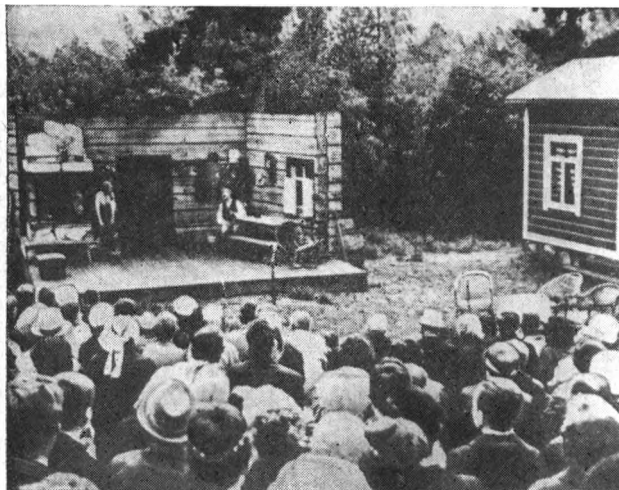

Аня Піриле та Ілмарі Саареляйнен у ліричному, присвяченому сучасній фінській молоді кінофільмі «Стежкою літа», створеному режисерами Аіто Мекініном і Вірке Лехтініном.

Видавництво «Отава», одне з найбільших у Фінляндії, в останні роки випустило ряд капітальних праць науково-довідкового характеру, і серед них — восьмитонну історію національної літератури (паралельно з восьмитонною антологією фінської поезії і прози). Окремі томи «Історії» коментувалися критикою в міру їх появи на світ, а після виходу останнього тома рецензенти дістали можливість оцінити видання в цілому. Думки розходяться, поряд із схвальними чути й вельми різкі голоси, а дехто навіть характеризує це видання як «мертвонароджену дитину». Слід зазначити, що досі у фінському літературознавстві не практикувалися колективні дослідження. Всі попередні історії літератури, скромніші за обсягом, писалися однією людиною, тоді як у роботі над восьмитонником брали участь майже п'ятдесят співавторів. Люди різних поколінь, вони додержувалися різних науково-методологічних та політичних поглядів. Тим-то картина вийшла досить строкатою. Томи не однотипні за структурою, літературний матеріал подається в різних аспектах. Наприклад, том, присвячений літературі ХІХ ст., складається з статей про окремих письменників, а матеріали ХХ ст. згруповані за жанровими ознаками: один том присвячений прозі, другий — поезії. Є спеціальний том «допоміжного» характеру, що складається з не пов'язаних між собою нарисів з історії літературної мови, журналістики, літературних угруповань, викладання і вивчення літератури, видавничої та бібліотечної справи. Останній, восьмий том складається з теоретичних висновків: у ньому ще раз розглянуто всю історію фінської літератури, але вже в узагальнено-теоретичному плані, з погляду розвитку жанрів.

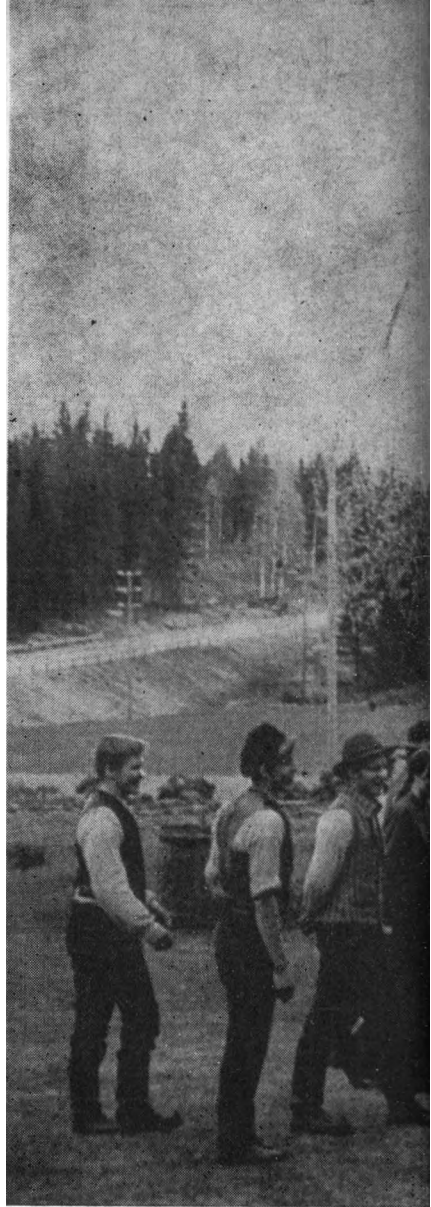
Будучи певною віхою в розвитку фінського академічного літературознавства, восьмитонна історія наочно демонструє водночас методологічні вади буржуазної науки.

АМАТОРСЬКИЙ

Народна драма «У хаті Роїніли» у виконанні понад ста мешканців північного селища Саво для фінського телебачення. 1965 р.

П'єса «Це сталося в Курімо» у виконанні самодіяльних акторів селища Оулу.

Дворовий самодіяльний театр — один із найпоширеніших видів театральної самодіяльності у Фінляндії. Він стоїть близько до життя і простий за формою.

ТЕАТР

Сучасний фінський театр тісно пов'язаний з традиціями аматорського театру. Нині в країні діють 34 професійні колективи і кілька сот різноманітних драматичних гуртків.

Точно визначити дату появи фінського театру неможливо. Багато театральних ритуалів походить з народно-поетичної скарбниці. Очевидно, перші п'єси в давнину ставилися в зв'язку з церковними свя-

тами. Є історичні свідчення про вистави, що їх розігравали латинською мовою у XVII сторіччі в університеті Турку. 1647 року під час церемонії першого випуску університету відбулася і перша вистава фінською мовою. Це була п'єса Якова П. Кронандера «Вставайте, або Дзеркало працелюбності і неробства». Ця п'єса була виконана знову через 320 років — 1967-го року, на відкритті Юнацького театру в Турку.

НАРОДНА

ТВОРЧІСТЬ

Кругла срібна брошка — неодмінний аксесуар національного вбрання фінок.

З дерева тут будують, дерево — улюблений матеріал народних майстрів.

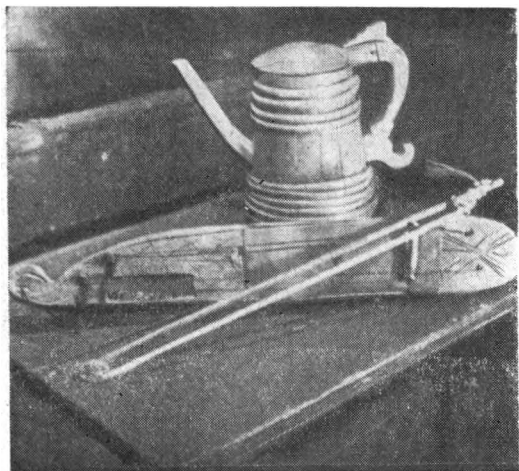

Довгими зимовими вечорами родина фінського селянина збиралася у великій кімнаті, де кожен займався своєю справою. Одна половина кімнати належала чоловікам, які майстрували сани, різьбили з дерева хатнє начиння, виготовляли зброю, меблі. На другій половині розташовувалися жінки — вони пряли, ткали, вишивали. Дівчата трудилися над своїм посагом. Юнаки готували подарунки для наречених: прядки, гребінці. Всі ці речі, звісно, мали бути найкращими й найоригінальнішими.

Поступово з цієї маси народних умільців виділялися найталановитіші. Уже в часи пізнього середньовіччя мешканці західних областей Фінляндії вивозили до інших країн Балтійського басейну вироби з дерева.

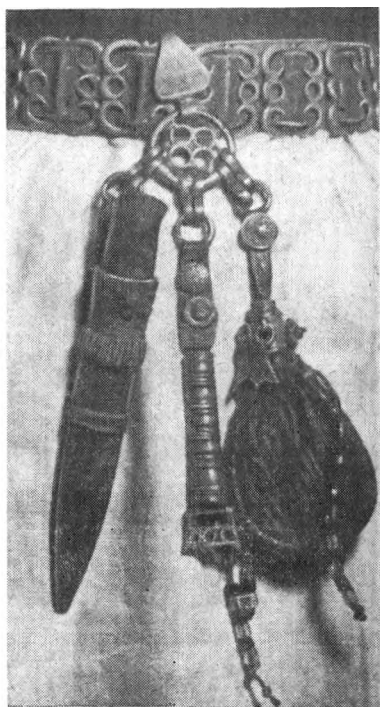
Трохи пізніше у місцевостях Сатакунта та Оріматтіла починають плести мереживо, у XVIII ст. в Ілмайокі, південно-східній Ботнії, з'являються перші годинникарі.

Про шедеври народних умільців розповідає книга «Фінське народне мистецтво», випущена видавництвом «Отава» у Хельсінкі. Подаємо ілюстрації з цієї книжки.

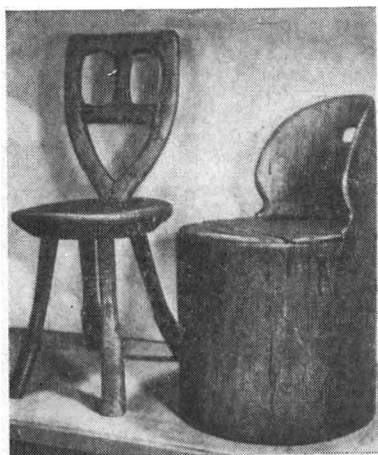

Скрипка із струнами з кінського волоса та дерев'яний кухоль.

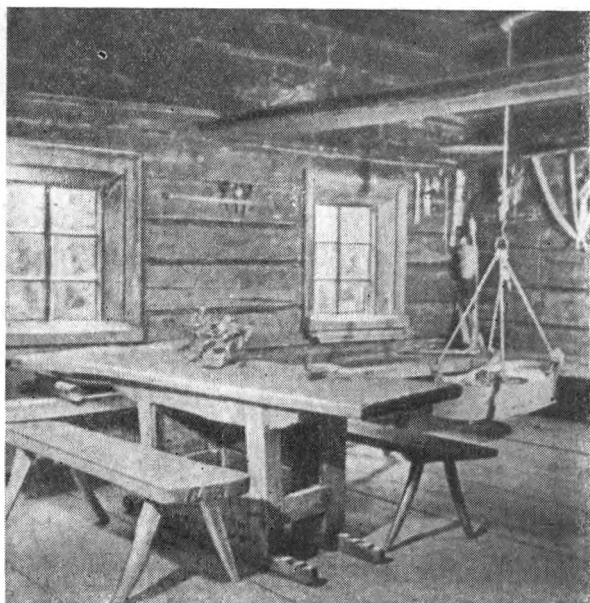
Весільне вбрання нареченої з південно-західної місцевості.

У давнину на поясі жительки півночі завжди висів ніж у піхвах, гольник та гаманець.

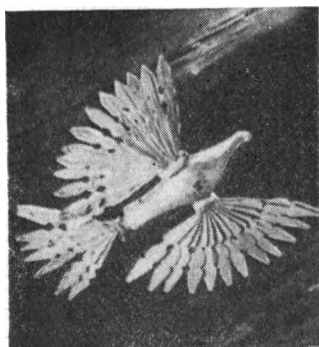
Різновиди старовинних дерев'яних стільців, обидва пофарбовані в червоно-коричневий колір. Такі стільці характерні для західної та північної Фінляндії.

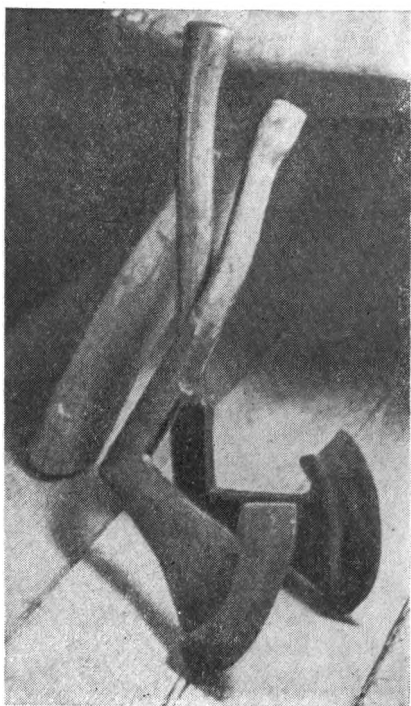
Кімната селянської хати в місцевості Суойярві. —
Її можна побачити в етнографічному музеї Сеура-
саарі, поблизу Хельсінкі.

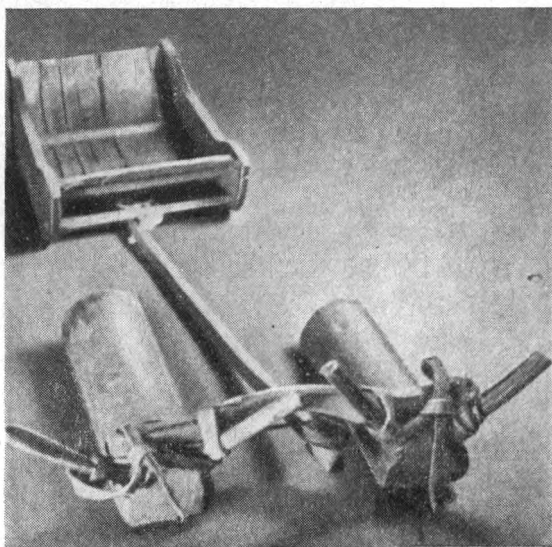
Кухоль для пива 16—17
століття.

Дерев'яний голуб —
різдвяний подарунок з
місцевості Локалахті.
Сани запряжені волами. Дитяча іграшка.

Сокири для обтесування колод.
Місцевість Янваскюля.

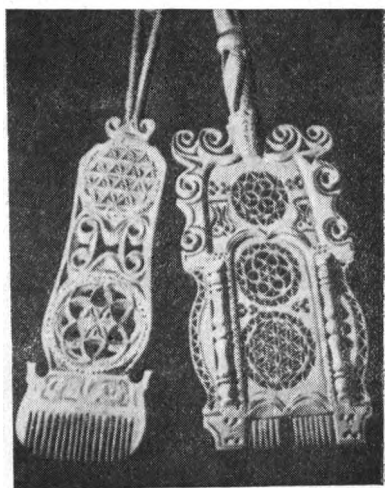

Святкове чоловіче вбрання.

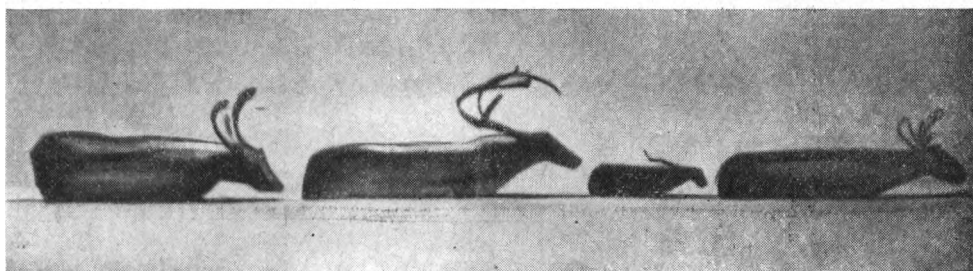

Мереживо з жіночого головного убору, виготовлене в місцевості Аниїала.

Дерев'яні гребені для чесання мички.

Дитячі іграшки: стилізовані дерев'яні олені.

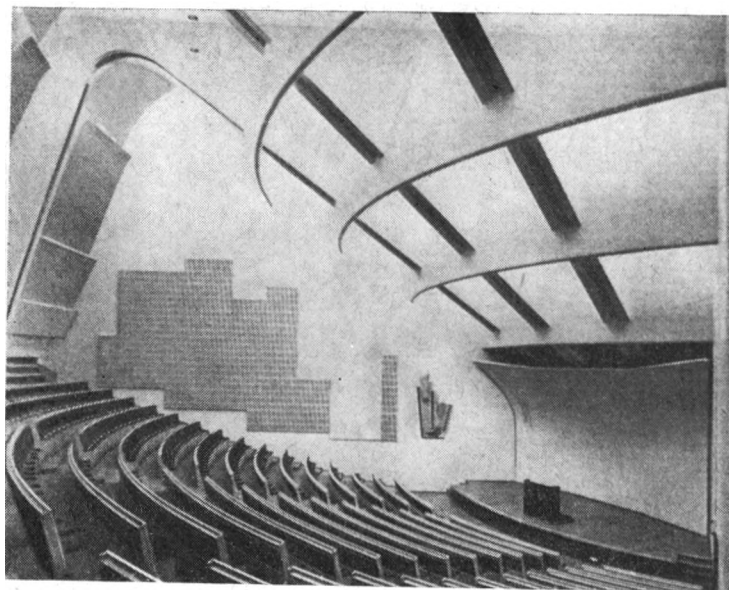

Концертно-конгресний зал «Фінляндія».

РОМАНТИЗМ І РАЦІОНАЛІЗМ

Частина інтер'єру концертно-конгресного залу «Фінляндія»

Архітектура Фінляндії привертає до себе останнім часом все більшу увагу. Пройшовши досить довгий і складний шлях пошуків та експериментів, вона постійно перебуває в процесі еволюції, прагнучи до цілісності композиції, виявляючи особливий інтерес до властивостей будівельних

Сучасна споруда для поштово-банкнських операцій на привокзальній площі в Хельсінкі.

матеріалів, враховуючи особливості місцевих умов. Ці риси мали велике значення для формування фінської архітектури, яка разом з тим вбирала в себе нові течії і напрямки в світовому будівництві. Вже на початку нашого століття павільйон Фінляндії на Всесвітній виставці 1900 року, споруджений за проектом молодих тоді архітекторів Е. Саарінена, Г. Геделліуса і А. Ліндгрена, приміщення телефонної компанії в Хельсінкі, спроектоване Л. Сонком, знаменитий вокзал Е. Саарінена у столиці примусили говорити про фінську архітектуру як про явище, що посіло особливе місце. Ці споруди найяскравіше відбивають стиль так званого «національного романтизму», що синтезу-

вав національні традиції та епос, використав засоби декоративного мистецтва і специфічні для країни будівельні матеріали — дерево, сірий і рожевий граніт. та пірамід, а також використання лише штучних матеріалів — сталі, бетону і скла. З'єднати людину з природою — в цьому вони вбачали головне завдання архітектури, що має не

ФІНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

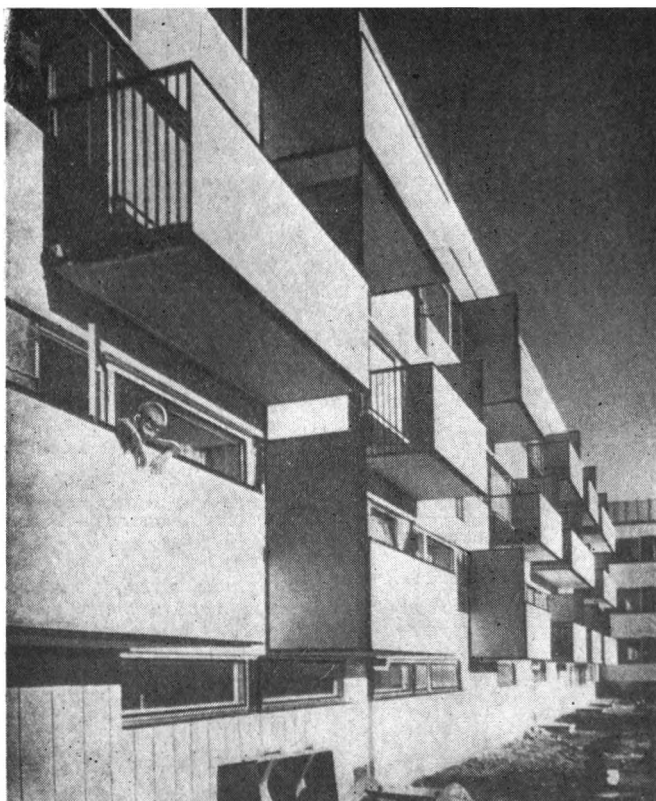
ЛЮДМИЛА
ГРАЧОВА

матеріалів, враховуючи особливості місцевих умов. Ці риси мали велике значення для формування фінської архітектури, яка разом з тим вбирала в себе нові течії і напрямки в світовому будівництві. Вже на початку нашого століття павільйон Фінляндії на Всесвітній виставці 1900 року, споруджений за проектом молодих тоді архітекторів Е. Саарінена, Г. Геделліуса і А. Ліндгрена, приміщення телефонної компанії в Хельсінкі, спроектоване Л. Сонком, знаменитий вокзал Е. Саарінена у столиці примусили говорити про фінську архітектуру як про явище, що посіло особливе місце. Ці споруди найяскравіше відбивають стиль так званого «національного романтизму», що синтезу-

Ця традиція використання природних матеріалів збереглася і пізніше, в 30-ті роки, коли на Заході загальноприйнятим став функціоналізм з його стандартним і всебічним застосуванням бетону і скла. Споруди фінських архітекторів тих років, нерозривно пов'язані із специфічними умовами країни, з її суворим ландшафтом, де, за народною фінською приказкою, «царює сосна і князює ялина», цілком відповідали стандартам сучасності, проголошеним функціоналістами, але при цьому були позначені неабиякою своєрідністю. Будівничі рішуче відкидали головні положення західного функціоналізму — зведення основних засобів архітектури до кубів, конусів, циліндрів

лише естетичне, але й етичне значення.

Особливо яскраво виявив себе в ті роки Алвар Аалто, який понад 30 років залишався загальноновизнаним і єдиним лідером фінської архітектури. Прагнучи до архітектури, що служила б сполучною ланкою між людиною і природою, будівничий відкидав характерне для сучасної буржуазної культури прагнення закріпити панування техніки над людиною. У численних спорудах Аалто особливо чітко вимальовується одна з тенденцій сучасної фінської архітектури — організація природного і штучного освітлення як одного з вирішальних факторів формування внутрішнього простору. Особливо характерний для багатьох його

Житловий будинок у Херттоніємі.

споруд прийом групування об'ємів навколо напіввідкритого інтимного подвір'я, що утворює перехід від інтер'єра до зовнішнього середовища і захищає людину від його шуму.

З численних споруд А. Аалто 50-х років, органічно пов'язаних з особливостями ландшафту Фінляндії, широке визнання здобули приміщення Державного пенсійного управління в Хельсінкі, комплекс університету в Ювяскюля, Будинок культури для робітничих організацій фінської столиці із залом на 1700 місць. В цих будівлях привертає до себе увагу сміливе зіставлення фактури і кольору основного стінобудівного матеріалу — червоної цегли. Загальний характер досить суворої ар-

хітектури цих споруд особливо контрастує поряд з білиною і легкістю споруд Аалто 30-х років.

Вироблені будівничим основні принципи організації природного освітлення під час формування простору, пошуки мальовничих об'ємів, насичених темно-червоним колоритом, що надає особливої вагомості й матеріальності будівлі, яскраво втілилися в одному з найкращих проектів Аалто — головному корпусі політехнічного інституту в Отаніємі, зведеному 1964 року. Ті ж самі тенденції організації внутрішніх просторів характерні для споруд, зведених за його проектами за межами Фінляндії — вежової будівлі у Бремені, культурного центру у Вольфсбургу (ФРН).

Поряд з А. Аалто в 50-х і особливо в 60-х роках успішно працює молоде покоління архітекторів. Серед учнів Аалто талановиті, з яскраво вираженою індивідуальністю архітектори В. Ревелл, А. Ерві, Х. Сірен, В. Паатела.

Вимоги масового будівництва, що бурхливо розгорнулося на початку минулого десятиліття, сприяли зміцненню раціоналістичних тенденцій, які з найбільшою послідовністю ви-

Будинок школи, спорудженої 1958 року в Хельсінкі за проектом Вільно Ревелла.

явилися в роботах Вільно Ревелла. Проектуючи будівлі з чітко розчленованими просторами і об'ємами, архітектор разом з тим завжди прагнув до пошуків закономірностей, що витікають із зв'язку архітектури з природою. Контраст композицій окремих об'ємів став основним для Ревелла. Головні його споруди — школа в Хельсінкі з криволінійною поверхнею головного фасаду, чіткі паралелепіпеди текстильної фабрики у Ханко, тригранна

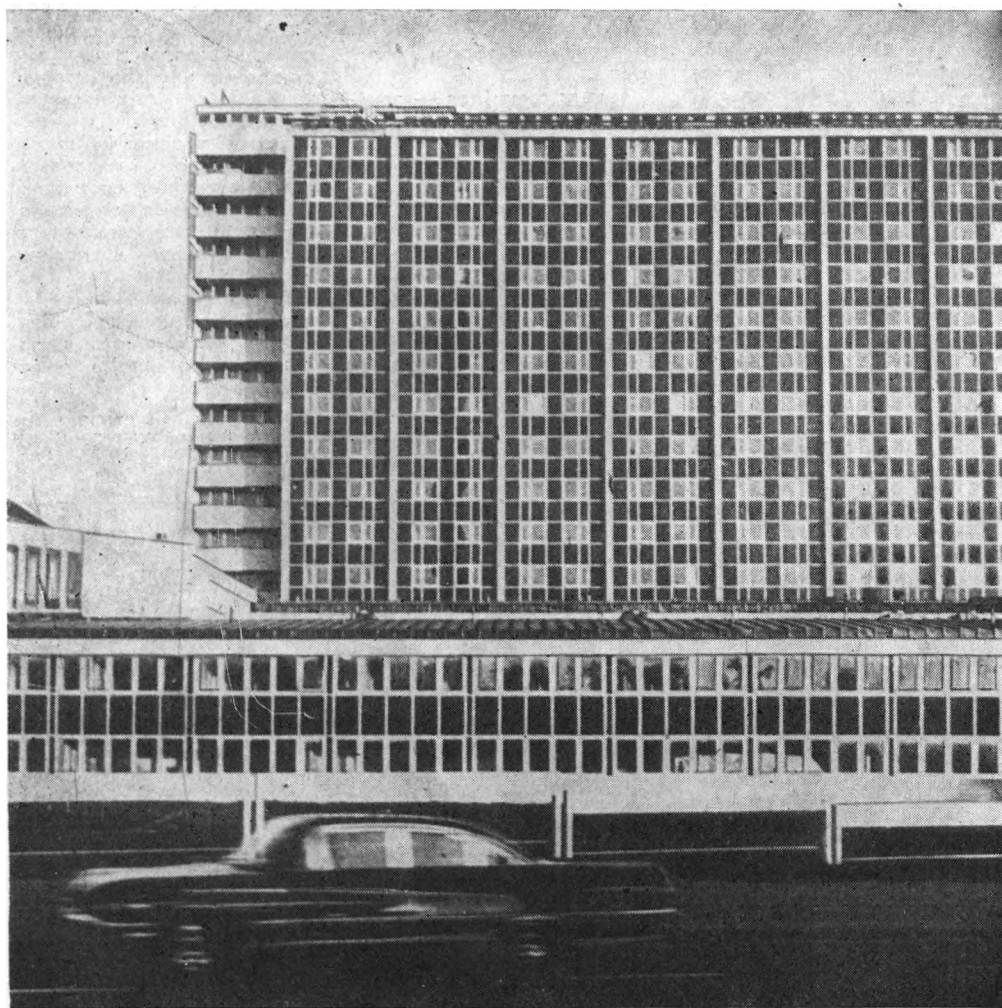
призма банку в Турку — пристосовані до специфічних умов ландшафту. Вершиною творчості Ревелла та його групи стала ратуша в Торонто (Канада), що дістала приз на міжнародному конкурсі проектів у 1958 році.

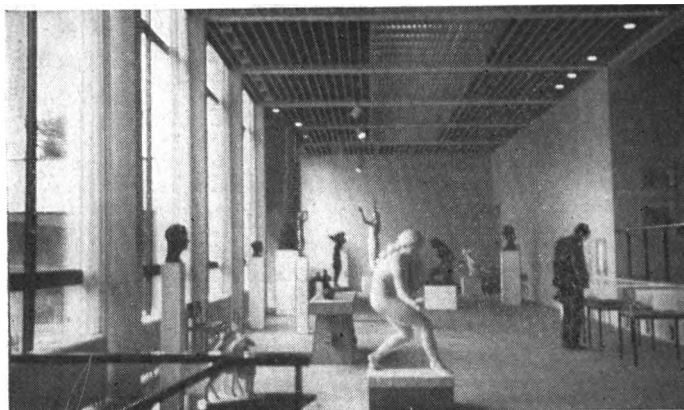
Творчість А. Аалто і В. Ревелла вже в 50-ті роки поклала початок двом напрямкам у фінській архітектурі. Один відбиває прагнення до індивідуальної форми, підкресленої скульптурно-пластичним багатст-

вом, що немов продовжує тенденції національного романтизму; другий — універсальний і практичний — ґрунтується на визнанні сучасної техніки і стандартизації. Він дістав широке застосування насамперед у масовому будівництві.

Романтична тенденція найяскравіше виражена в ряді споруд архітекторів Р. Піетіля і Р. Паателайнена. Широко відомий комплекс студентської корпорації політехнічного інституту «Діполі» у передмісті Хельсінкі Станіємі, де відбувалися нещодавні консультативні наради з питань європейської

Центральна університетська поліклініка в районі Мейлахті, у Хельсінкі.

На набережній Аули в Турку 1967 року збудований музей Вайне Аалтонена, де зібрана цінна колекція скульптури.

безпеки. Ця будівля ніби виростає в природний лісистий ландшафт. Найскладніші форми споруд з бетону, каменю, дерева і міді несподівано контрастують з переливчастими криволінійними просторами, пересувні стіни цього комплексу роблять можливою трансформацію або об'єднання цілого ряду приміщень головного поверху — кафетерію, студентської їдальні і ресторану на 5000 місць, актового залу і верхнього фойє. Вестибюль і холи першого поверху також можуть бути об'єднані для

багатолюдних зборів і конгресів.

Така ж сама ідея — злиття з ландшафтом — знайшла втілення і в забудові району Сувікумму, і при спорудженні в 1967 році міського театру в Хельсінкі, за проектом Т. Пенттіля. Театральне приміщення, поєднуючи чіткі раціональні об'єми залу, фойє і всіх інтер'єрів, має досить невимушене розв'язання плану, погодженого з рельє-

фом місцевості та навколишньою рослинністю.

В останні роки ці два найхарактерніші напрямки фінської архітектури все тісніше переплітаються в творчості молодих архітекторів. Особливий інтерес в цьому відношенні становить забудова міста-супутника Тапіоли, розташованого на березі Фінської затоки в мальовничій й пагорбкуватій лісистій місцевості. У плануванні і забудові цього експериментального міста-саду найповніше виявилася творча індивідуальність відомого фінського архітектора Е. Сааріненна, який ще у 30-ті роки в одній із своїх основних праць — генеральному плані реконструкції й розвитку Хельсінкі постійно пропагував ідею створення навколо столиці невеличких міст-супутників.

У відповідності з конкурсним проектом Тапіола забудовується житловими і громадськими спорудами у вигляді трьох мікрорайонів на 17 тисяч мешканців, оточених зеленим простором.

Привабливого вигляду мікрорайонам надають ділянки лісу, включеного в забудову кварталів, а також

У місті-супутнику фінляндської столиці Тапіолі великої популярності набули двоквартирні котеджі.

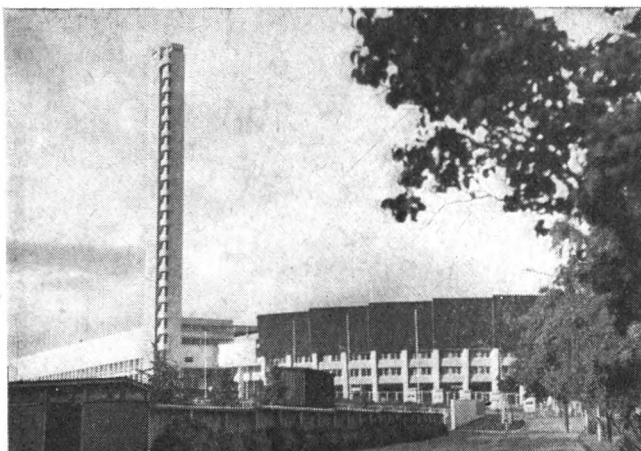

будинки різної висоти. Місто забудоване переважно 3—4-поверховими багато-секційними будинками, од-носекційними 4—11-повер-ховими будинками з мало-метражними квартирами, а також двоквартирними і од-ноквартирними котеджами з присадибними ділянками, будинками для літніх і ма-лосімейних. Різноманітні ти-пи житлових будинків, у яких особливо запам'ято-вується ритм стандартних збірних елементів, зводять-ся за проектами архітекторів В. Ревелла, К. і Х. Сі-ренів, А. Блумстедта.

Загальнорайонний центр, запроєктований А. Ерві, скла-дається з 13-поверхової ад-міністративної споруди з ре-стораном і оглядовим май-данчиком, комплексу мага-зинів, театру, бібліотеки, спортивного залу і басей-ну, школи та ін.

В 1969 році поблизу Тур-ку почалося спорудження нового студентського мі-стечка. Перед архітекторами було поставлене склад-не завдання — знайти віль-не і економічне розв'язан-ня студентського комплексу на 10 тисяч чоловік, де б були створені сприятливі умови для навчання. Своє-рідний ансамбль з гурто-житків і житлових споруд, де в майбутньому розмі-ститься 2700 кімнат і 450 сімейних квартир, спортза-лу, приміщень для відпо-чинку, дитячих ясел, торго-вого центру і ресторану, зводиться із стандартних конструкцій, бетонних і де-рев'яних панелей, пофарбо-ваних у яскраві кольори. Ідея використання готових конструкцій набула широко-го застосування наприкінці 60-х, на початку 70-х років у збірному будівництві, де головну роль відіграє дере-во.

Перлиною країни назива-ють новий концертно-кон-гресний зал «Фінляндія», споруджений 1971 року за проектом Алвара Аалто на березі морської затоки, що глибоко врізається в центр

Комплекс Олімпійського стадіону в Хельсін-кі з 73-метровою оглядовою вежею, споруджений 1934 року за проектом А. Ліндгрена і реконструйований 1952 року Янтон.

Легкі, витончені конструкції визначають зов-нішній вигляд зимового стадіону в Тампере.

столиці. Розташована по-серед парку будівля чітко виділяється на тлі темної, зелені своїми світлими ся-ючими фасадами, облицьо-ваними білим мармуром і чорним гранітом. Під бу-динком прокладено під'їзні доріжки до входних дверей кожної групи приміщень. На рівні парку розташован-ий вестибюль, фойє, туа-лети, гардероби. Великий зал вміщує 1750 чоловік,

зал для концертів камерної музики — 350 чоловік, є тут також ресторан, фойє для артистів.

Високий рівень професій-ної майстерності як у про-відних, досвідчених архі-текторів, так і у молодих фахівців, що все частіше стають переможцями на численних конкурсах, допо-магає їм здобувати визна-ння не тільки на батьківщи-ні, а й далеко за її межами.

Мешканці Хельсінкі погожого літнього дня
вирушають для відпочинку на острів Сеу-
расаарі.

ОСМО ХЕЛІН

Малюнки Ерккі ТАНТТУ

„ЖИТТЯ ЗАВЖДИ ПОСМІХАЄТЬСЯ...”

Фінський народний гумор

«Життя завжди посміхається, дарма що іноді й ошкіряється», — каже фінське народне прислів'я. Найчастіше народні приказки й жарти скрашують життєві знегоди. Вони викликають у людей посмішку, хоч їм іноді й зовсім не до сміху.

Жителів Саво — одного з центральних районів Фінляндії — вважають найдопечнішими жартунами. Вони так і сиплють приповідками. Можна подумати, що в них «завжди гарний настрій, як у ворони, коли мете хурделиця або періщить дощ». Щоправда, вони і в негоді можуть розвеселити.

Ось декілька зразків їхнього гумору:

**З цієї гори не видно ще кінця світу.
Батькові легко було з матір'ю жени-
тись, а як мені чужу брати! — сказав
син.**

**Нема більшого заздрісника, ніж ри-
балка.**

**І кого тільки господові не доводить-
ся годувати.**

Якщо гумор жителів Саво гнучкий і дошкульний, то на заході Фінляндії він

має інший присмак. Звичайно, в пере-
кладах не так просто відчувати цю різни-
цю.

Жителів західної частини Фінляндії
вважають потайними, відлюдкуватими,

З цієї гори не видно ще кінця світу.

тому й гумор їхній — це скоріше усмішка, а не гучний регіт. Цей край славиться найродючішими землями, рибальськими селищами й приморськими містами, і це не могло не позначитись на своєрідності й колориті мислення народу:

Краще б гроші друкували, ніж такі дурниці,— сказав дід, одержавши барвисту листівку.

Що ви, не треба дякувати, дайте краще п'ять марок,— сказав пастор, коли йому подякували за позиченого човна.

Смачна каша була б, якби забули розбавити,— сказав поденщик, обідаючи за хазяйським столом.

Коли гарна наймичка в корівнику, то й господар худобу порас.

Ти диви, і в дорогому одязі мороз до кісток пробирає,— сказала дівчина, йдучи взимку на танці в гіпюровій блузці.

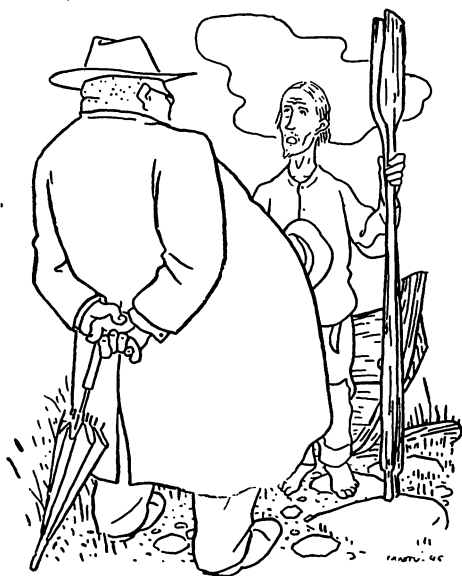
Особливо помітна різниця в гуморі жителів північної частини Фінляндії й карелів, які живуть на сході країни. Як

що перші врівноважені й скупі на жарт, то другі завжди готові до веселощів.

Ось деякі приклади гумору півничан:

Не йди ще, наш півень так рано починає співати...

Що ви, не треба дякувати, дайте краще п'ять марок,— сказав пастор, коли йому подякували за позиченого човна.

Невістка з'їсть чи коту віддати?

Невістка з'їсть чи коту віддати!
Не має значення, на чому на цвин-
тар повезуть, аби пішки не йти,—
сказав дід помираючи.

І в мене є капіталець,— сказав же-
брак, схилившись на стіну банку.

Не вистачає ще коня та трьох підків,
— сказав бурлака, знайшовши на
шляху підкову.

Ну, тепер я така сита, що більше ні-
чого не з'їла б, крім кільця ковбаси.
— сказала служниця, встаючи з-за
столу.

Заплутаний, як панський підпис під
протоколом, — сказав рибалка, роз-
плутуючи невід.

Про веселу й життєрадісну вдачу каре-
лів свідчать такі приповідки:

Батько мій любить рано лягати, а ма-
ти — пізно вставати, ну, а я, нещас-
ний, в них обох удався.

Не йди ще, наш півень так рано по-
чинає співати.

Хай женяться, щоб до того, як я під-
росту, встигли розлучитися,— поду-
мала дівчинка, читаючи в газеті пові-
домлення про одруження.

Коли дурень рота розтуляє, не зна-
єш, що звідти вилетить.

Народ — непідкупний суддя, він од-
наково справедливо засуджує і пиха-
тість, і плазування. Він висміює як тих,
що надто тримаються старого, так і
тих, що жадібно рвуться до моди. Ча-
сом дошкульно, а часом по-дружньо-
му глузує з лінощів та дурості. Проте
в усіх народів героєм гумору виступає
бідняк — іноді принижений, зате зав-
жди винахідливий і непохитний оборо-
нець рідного народу. Цей смішко влуч-
но й дошкульно сміється з панства, до-
магається справедливості.

З фінської перекладали

Л. ЛААҚСО та Б. ЧАЙКОВСЬКИЙ.

МАРТТІ ЛАРНІ

ФЕСТИВАЛЬ У СПЕКУ

У найспекотнішу годину літнього дня тривожно задзвонив у лі-
карні телефон. Незнайома жінка схвилювано повідомила,
що в міському парку справжня паніка: сотні молодих людей потерпа-
ють від сонячного удару. Службовець телефонного вузла витер піт з
лоба й терміново викликав увесь персонал станції швидкої допомоги.
Черговий лікар коротко проінструктував групи швидкої допомоги:

— Сонячний удар — звичайне явище в тропіках, але зараз він
не дивина і в нашій країні, де настала тропічна спека. Сонячний удар
буває через те, що людина дістає надто велику дозу сонячного оп-
ромінення в голову. Спершу з'являється сильний головний біль і від-
чуття втоми, потім починає паморочитися голова, очі хворого налива-

ються кров'ю, і він непритомніє. Догляд такий самий, як і за теплового паралічу: потерпілого слід негайно перенести в затінок і поливати холодною водою.

Поспішайте на допомогу і дійте з властивою вам енергією і майстерністю!

Три «швидкі допомоги» вирушили від станції в напрямі парку. Завили тривожні сирени, випробовуючи міцність барабаних перетинків городян. Машини зупинились біля парку, з них повискакували люди й поспішили на велике поле, де зібралося зо дві тисячі молодих людей. Посередині поля стояла трибуна з гучномовцями. Молодий лікар — керівник групи «швидкої допомоги» — озирнувся навколо й спитав у патлатого юнака з довгою бородою:

— Чи потрібна тут допомога?

Молодий чоловік перекинув кінчиком язика жувальну гумку за ліву щоку, помацав скляне намисто на шиї і згорда відповів:

— Ти, мабуть, сліпий і глухий. Але й тобі можна допомогти. Це точно.

В цей час на трибуну виліз бородань у барвистій кретоновій блузі. Він відкинув з очей чуба, підійшов до мікрофона й оголосив:

— Дорогі друзі! Наші збори тривають. Якщо вас мучить спека, то роздягніться й підійдіть ближче одне до одного.

Усі послухалися проповідника, і в повітрі замигтіла, як паперові змії, всіляка одіж. Весело задзвеніли пляшки, закурилися жертвні димки, поширюючи нудотний дух гашишу. Промовець говорив далі:

— Я передаю вам привіт із золотого заходу, щоб і ви навчилися любити, тільки любити. Не треба робити нічого — тільки любити. Колись Колумб відкрив справді золоту країну, де тільки люблять. Батько й син Моргани зробили ще важливіше відкриття: вони знайшли велику грошву, яку всі полюбили до нестями. Але ми як відкривачі перевершимо все, що було досі: ми знайшли Ісуса! Озирніться навколо! Ісус сьогодні тут, у парку.

Молоді люди почали уважно розглядати одне одного. Залунали веселі вигуки. «Я знайшов, я знайшов!» На лаві якийсь молодик обнімав дівчию в купальному костюмі, яка вигукувала: «Я Ісусова наречена!» Гвалт стояв страшний, а сонце припікало чимдалі дужче. Проповідник підвищив голос:

— Тричі: слава Ісусу!

І тисячі молодих глоток заревли:— Слава! Слава!

Старший групи «швидкої допомоги» тільки хитав головою, бо слова його, звернені до помічників, тонули в ревінні натовпу. Неподалік якийсь хлопець упав на коліна, його нудило. Хтось рвав на собі волосся, хтось качався по піску, ще хтось дерся на дерево, запевняючи, що він іде за Ісусом. Проповідник підійшов до мікрофона, попрохав додержувати тиші, і гучно заговорив:

— Любі друзі! Ми зібралися на цей фестиваль Ісуса, щоб проголосити велике слово любові. Ми хочемо йти за Ісусом...

— Ні, ні! — істерично зойкнула молода жінка.— Я не хочу, щоб мене прибили цвяхами до хреста...

— Тихше там! — крикнув проповідник.— Зараз промовляю я, а ви слухаєте! Отже, дорогі друзі, ми йдемо по шляху Ісуса, але ми не дозволимо обманути себе і не здамося. Нам треба у всеозброєнні йти на ворога. Нашим ворогом є Сатана. Ви чули — Сатана! Сатана

намагається спокусити нас, але його мови ми не розуміємо. А зараз ми уколошкаємо Сатану! Чи всі згодні, що Сатану треба уколошкати?

Всі одноставно підхопили слова проповідника: «Уколошкати Сатану!» Руки двох тисяч молодих людей стислися в кулаки. Здавалося, що велику любов ураз змінив великий гнів. То тут, то там перехилили чарчину для сміливості. Десь били порожні пляшки.

— Зараз ми доберемося до Сатани! — вигукнув проповідник. — Де б ви не побачили Сатану, бийте його. Він хитрий і спритний. Він діє всюди. Я певен, що він ховається і серед нас, на цьому фестивалі Ісуса. Будьте пильні, уважно роздивіться навколо!

Глядачі й слухачі затремтіли в екстазі. Спершу хтось один помітив Сатану поруч себе, потім другий, третій. І, нарешті, почалася справжня битва за віру. Замигтіли кулаки, скуповджені чуби й бороди. Проповідника вже не було чути. Він стояв, схрестивши руки. «Уколошкати Сатану», «Слава Ісусу» — лунало звідусіль.

Група «швидкої допомоги» скупчилася навколо свого керівника, чекаючи вказівок. Але той був абсолютно безпорадний.

— Що робити з тими бідолахами, що повзають по землі й стогнуть? — звернулася до лікаря молоденька медсестра. — У них напевне сонячний удар.

— Зараз я нічого не можу сказати. Зачекайте тут, а я зателефоную в лікарню, спитаю головного лікаря.

Коли молоді парафіяни помітили лікаря, що виходив з парку, вони на мить замовкли. А потім якийсь молодик закричав:

— Це ж Сатана тікає! Уколошкайте його!

З десяток бороданів кинулися навздогін лікареві, проте той приловчився й непомітно для переслідувачів шмигнув у якусь крамницю, звідки одразу ж подзвонив у лікарню й доповів про ситуацію. Головний лікар подумав трохи, а потім сказав:

— З ними треба поводитися, як з жертвами сонячного удару: відтягти кудись у затінок і поливати холодною водою.

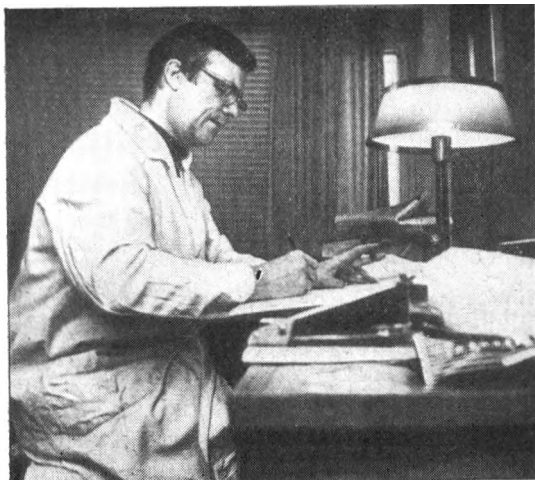
— Але ж їх багато, декілька сот, — зауважив керівник групи «швидкої допомоги».

— Викличте пожежну команду, — порадив головний лікар і поклав трубку.

А тим часом фестиваль Ісуса тривав далі. Вино, гашиш і релігійний чад вкинули публіку в якийсь транс. Кожен відчував себе Ісусом і прагнув уколошкати Сатану. І коли сонце соромливо сховалося за обрієм, в парку тут і там ще довго чулося бурмотіння: «Тричі слава Ісусу... Ісусу...»

Група «швидкої допомоги» залишила парк десь опівночі, і керівник доповів головному лікареві: «Завдання виконано. А п'янички й наркомани нехай лікуються самі».

З фінської перекладали К. СМІРНОВ і П. ІВАСЕНКО

Сьогодні мало хто з митців відверто визнає себе консерватором. Карі Суомалайнен — провідний фінський карикатурист — належить саме до таких рідкісних митців. Бо ось уже майже двадцять років його сумніви і вагання щодо сучасної музики, сучасної молоді та крайніх проявів нових політичних ідей розважають читачів найбільшої фінської щоденної газети «Хельсінгін саномат».

Але консерватизм — то не єдина характерна риса Карі. Мабуть, найголовнішою його рисою є швидка, дотепна і політично незалежна манера, в якій він подає поточні новини, фінські чи міжнародні. Між поточними новинами Карі інколи робить паузи і замислюється над позачасовим феноменом або вряди-годи філософствує.

Карикатури Карі стали невід'ємною частиною життя фіннів, а буденна розмова на роботі чи в кав'ярні часто розпочинається словами «Ви бачили Карі вранці?»

Карі Суомалайнен видав кілька збірників карикатур, деякі з них нагороджені міжнародними преміями. Ось кілька останніх робіт.

— Ти бачив? Чи, мабуть, знову пиячив і все проспав?

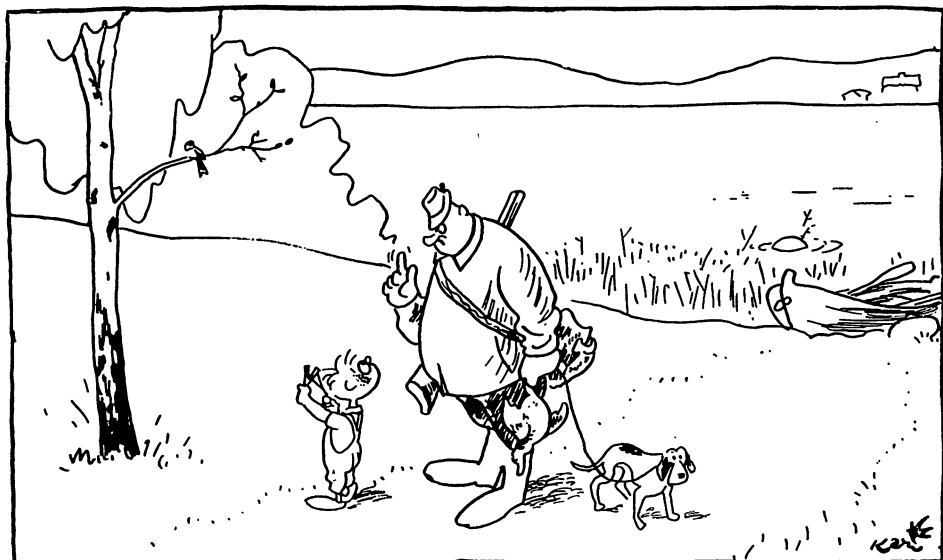

— Ви вважаєте, що грішники смажать-
ся в пеклі?

— Еге... грішникам завжди щастить...

— Яка мета цих так званих наукових
випробувань? Краще б він витрачав час
на збирання бананів.

АВТОРИ ЦЬОГО НОМЕРА:

Арво Тургійнен (нар. 1904 р.) — визначний поет повоєнної доби. Автор збірок «Пісня про час і любов» (1954), «Я люблю» (1955), «Пізня весна» (1959), «Я, босоногий» (1962), «Вірші» (1964) та ін.

Пааво Рінтала (нар. 1930 р.) — прозаїк, голова Комітету прихильників миру Фінляндії. Найвідоміші твори — викривальна трилогія про Маннергейма (1960—1962); романи «Євангеліє мертвих» (1954), «Багатий і бідний» (1955), «Слуги на кладовищі коней» (1964), «Час Паасіківі» (1960), «Час Кекконена» (1970), «В'єтнамські журавлі» (1970). Друга світова війна, долі людей, втягнених у її кривавий вир, — тема повісті «Хлопці» (1958), а також книги «Симфонія долі Ленінграда» (1968).

Лассі Нуммі (нар. 1928 р.). Першу збірку віршів опублікував у 1949 р. Автор десяти поетичних та критичних книжок.

Ельві Сінерво (нар. 1912 р.) — письменниця, відома своїми прогресивними політичними та мистецькими поглядами. Прозові й поетичні книжки: «Коваль з палаючого села» (1939), «Пошуки дому» (1946), «Товаришу, не зрадь» (1947), «О, птаху чорнокрилий» (1950), «Мої вірші» (1962) та ін.

Матті Россі (нар. 1934 р.) — поет і прозаїк, автор багатьох телевізійних і театральних вистав.

Вейо Мері (нар. 1928 р.) — відомий прозаїк. Перший твір «Щоб земля не зеленіла» вийшов 1954 р. Найвизначніший твір — повість «Манільський канат» (1957 р.) Автор романів і повістей «Події 1918 року» (1960), «Ситуація» (1962), «Точка опора» (1964), «Шофер полковника» (1966) та ін. За роман «Син сержанта» присуджено Міжнародну премію Ради північних країн.

Ева-Ліса Маннер (нар. 1921 р.) — поетеса, дебютувала збіркою 1944 р. Відома також як драматург.

Марія-Леена Міккола (нар. 1939 р.) — дебютувала 1962 р. збіркою новел «Жінки». Авторка п'яти прозових книжок, а також багатьох текстів пісень.

Пентті Саарітса (нар. 1941 р.) — поет, друкується з 1965 р. Автор п'яти поетичних збірок.

Матті Хяллі (нар. 1913 р.). Творчий шлях почав із детективів та пригодницьких творів для молоді. Автор книг прози «Біле місто» (1957), «Жартівник панотець» (1961), «На осонні» (1956), «Чоловік і чотирилисник» (1960) та ін.

Аулік Оксанен (нар. 1944 р.) — поетеса і драматург, автор численних пісень. В 1970 р. опублікувала роман «Так народжуються сльози».

Ханс Форс (нар. 1933 р.) — письменник і журналіст. Пише шведською мовою. З 1969 р. керує радіотеатром. Радіоп'єси: «Плащ Іуди», «Мене звали Малкус», «Земля і вітер», «Хмари з гір». «Гра в піжмурки».

Клас Андерссон (нар. 1937 р.). Пише шведською мовою. Дебютував у 1962 р. Автор трьох поетичних збірок та кількох п'єс.

Ларс Хульден (нар. 1926 р.). Пише шведською мовою. Автор чотирьох поетичних збірок, багатьох п'єс, літературних та філологічних досліджень. Голова Спільки шведських письменників Фінляндії.

Мартті Ларні (нар. 1909 р.) — письменник і журналіст, чільний діяч фінського прогресивного руху. Автор сатиричного роману «Четвертий хребець» (1957), книг прози «Під знаком діви», (1963), «Про це вголос не говорять» (1964), «Чарівна свинарка», «Фінська кішечка» та ін.

Редакція «Всесвіт» висловлює щире подяку товаришам П. С. АФАНАСЬВУ, Е. А. ЛИСЕЦЬКІЙ, В. С. МОРОЗОВІЙ, Є. І. ПЕТУХОВІЙ, Р. Й. СЮКЯЙНЕНУ за допомогу в підготовці цього номера журналу.

Головний редактор Дмитро Павличко РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Дмитро Білоус, Павло Загребельний, Дмитро Затонський, Віктор Коптілов, Юрій Кочубей, Олег Микитенко (заст. головного редактора), Воліна Пасічна, Леонід Первомайський, Олександр Підсуха, Олексій Полторацький, Юрій Смолич, Валентина Шевченко.

Відповідальний секретар Богдан Чайковський.

Художній редактор Микола Коваленко.

Адреса редакції: 252021, Київ-21, вул. Кірова, 34. Телефони: головний редактор — 93-13-18, секретаріат — 93-06-13, відділи — 93-29-61. Рукописи обсягом до одного друкованого аркуша не повертаються.

БФ 30176. Здано до набору 14. V. 1973 р. Підписано до друку 21. VI. 1973 р. Формат паперу 70×100/16. Друк. фізичн. арк. 15. Умовних друк. арк. 19,5. Обл.-вид. арк. 19,6. Тираж 44090. Ціна 60 коп. Зам. 02355.

«ВЕСЬ МИР», 1973, № 8 (на українском языке). Ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический журнал Союза писателей Украины и Украинского общества дружбы и культурной связи с зарубежными странами. Адрес редакции: 252021, Киев-21, ул. Кирова, 34. Издательство «Радянський письменник», Киев, бульвар Леси Українки, 20. Комбинат печати издательства «Радянська Україна», Киев, Брест-Литовський проспект, 94. Печат. физ. листов 15. Условн. печ. листов 19,5. Учет-изд. листов 19,6. Тираж 44090. Цена 60 коп. Зак. 02355.

**Ордена Леніна комбінат друку видавництва «Радянська Україна»,
Київ, Брест-Литовський проспект, 94.**

ИНДЕКС 74083

Ціна 60 коп.